

A KATONAI BIZTONSÁGI HIVATAL
TUDOMÁNYOS TANÁCSÁNAK
KIADVÁNYA

A TARTALOMBÓL

A titkosszolgálatok ellenőrzése és irányítása
A nemzetbiztonsági szakmai tevékenység és
személyiségi jogok
Az információs társadalom infrastruktúrái,
azok sebezhetősége
Az információ természete
Kína, az Európai Unió és a világ
Milyen erős az EU Kínából nézve
Az oroszországi fegyveres erők reformja
Az öngyilkos terroristák
A Mediterráneum
Az orosz speciális szolgálatok 2008-ban

2009

2. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

- Bizottság elnöke:*** Tarján István a KBH TT elnöke, PhD hallgató
- Bizottság tagjai:*** Dr. Hamar Ferenc a KBH TKH vezetője
Dr. Izsa Jenő PhD
Dr. Kobolka István a KBH TT titkára, PhD
Dr. Korsós László
Dr. Lenkey László Zoltán PhD
- Felelős kiadó:*** Dr. Stefán Géza az MTA Doktora, címzetes egyetemi tanár, MK KBH főigazgatója
- Főszerkesztő:*** Ledács Kiss Jenő
- Tördelő szerkesztő:*** Juth Marianna
- Székhely:*** Budapest
- ISSN:*** 1785-1181
- Postacím:*** MK KBH Tudományos Tanács
1885 Budapest, Pf.: 25.
Telefon: 236-5111/ 24-301, 31-423 mellék

A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

- Elsősorban a honvédelemmel, ezen belül a nemzetbiztonsággal összefüggő kérdéseket feldolgozó, elemző írásokat várunk. A kéziratokat másfeles sortávolsággal, gépelve - elektronikusan is - kérjük a TT titkárához vagy az SZB valamelyik tagjához eljuttatni a szerző neve, beosztása, rendfokozata, lakcíme és telefonszáma feltüntetésével.

- A cikk, tanulmány, írás terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy ívet (21-23 gépelt oldal).

- A közlésre nem kerülő cikkeket nem őrizzük meg, de a szerző kérésére visszaküldjük.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

TARTALOMJEGYZÉK

Oldal

ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK

Izsa Jenő

A titkosszolgálatok tevékenységének általános jellemzői,
ellenőrzésük és irányításuk kérdései..... 5

Tóth Csaba Mihály

A nemzetbiztonsági szakmai tevékenység és személyiségi jogok 19

Mikulás Sándor

Az információs társadalom infrastruktúrái, azok sebezhetősége. . 43

Czene Gréta – Szternák György

Kína, az Európai Unió és a világ..... 54

Rácz Lajos

Milyen erős az EU Kínából nézve..... 73

Farkas Éva

Kína a tudás alapú társadalom felé vezető úton 88

AKTUÁLIS

Deák János

Az oroszországi fegyveres erők reformja..... 107

Krajnc Zoltán

Kanada terrorizmus elleni stratégiája..... 115

KONZULTÁCIÓ

Árpád Zoltán

Az információ természete 132

Devecseri Gábor – Pistik Tibor József

Mentorrendszer a pályán tartás szolgálatában..... 143

Balajti László – Bathelt Sándor

A humánpolitikától a humánerőforrás menedzsmentig 157

Kecskeméthy Klára – Kovács Katalin

A Mediterráneum..... 166

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA**Beraczkai Antal**

Az öngyilkos terroristák 177

Tanai Károly

A nemzetbiztonsági szolgálatok honlapjainak elemzése..... 184

Besenyő János

Nyugat-Szahara: a „Zöld menet” és az azt követő események..... 196

Csizmadia Gábor

Kockázatelemzés támogatás egy változó világban 204

TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL**Szabó Ervin Antal***Vázlatok az orosz hírszerzés történetéből*

Sajátunk a nácik között 209

TUDOMÁNYOS ÉLET-KÉPZÉS**Nábrádi Nóra**

Visszahatás (washback): a nyelvvizsga tanítási-tanulási

folyamatra gyakorolt hatásának elméleti áttekintése 215

HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK**Szabó Ervin Antal***Összeállítás a külföldi sajtó nemzetbiztonsági kérdéseket érintő cikkeiből*

Az orosz speciális szolgálatok 2008-as éve..... 222

Az USA hírszerző szolgálatai jelentést készítettek a biztonság globális fenyegetéseiről 226

Egyiptom és az anti-terrorista koalíció..... 227

Contents 232**SZERZŐINK** 234

ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK

IZSA JENŐ

A TITKOSSZOLGÁLATOK TEVÉKENYSÉGÉNEK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI, ELLENŐRZÉSÜK ÉS IRÁNYÍTÁSUK KÉRDÉSEI

A titkosszolgálatok tevékenység sokáig tabutéma volt, nem túl gyakran szerepelt a média étlapján, elsősorban akkor került elő, ha valamiféle botrányt szagoltak ki a sajtómunkások. Nagy porveréssel, szenzációként adták közre nehezen megszerzett, sokszor félig sem igaz értesüléseiket, túloztak, igyekeztek szakértelmet mutatni, ám az esetek többségében a hozzáértők számára kétségbeejtően szánalmas eredményeket produkáltak.

A titkosszolgálati tevékenység viszonylagos előtérbe kerülése gyakran megfigyelhető a politikai vezetők, elitek, rezsimek, rendszerek hatalmi cseréje, váltása idején. Ilyenkor – jellemzően – az új vezetésnek érdekei fűződnek saját legitimitációja gyors megerősítéséhez, ezért hasznosnak, megengedhetőnek tartja akár a korábbi titkosnak tartott információk napvilágra kerülését is, a titkosszolgálatokat érintő nagy leleplezéseket, a megelőző vezetők/vezetés hitelességének rombolását, ezen a területen is megmutatkozó amorális és gonosz vonásainak bemutatását a széles nyilvánosság számára.¹

A hírszerzés és az elhárítás kérdéseinek átfogó és szakszerűen alapos kezelése tehát nemcsak a tömegtájékoztatásban ritka, mint a fehér holló, hanem a politikai közéletben sem sokkal jobb a helyzet. A speciális szolgálatok működésének lényegét, tevékenységük tartalmát, metódusát illetően a mélyebb ismeretek birtoklása egy jól meghatározható személyi kör privilégiuma. Természetesen a szakmában dolgozókról, a jelenben és a korábbi évtizedekben a hírszerző szervezetek állományába tartozókról van szó. Esetükben evidencia az elmélyült ismeret, a professzionális szaktudás.

Ami a hazai politikai osztályt illeti, a titkosszolgálatokhoz fűződő viszony milyensége nehezen ítéltető meg. Elenyésző azon hivatásos politikusok száma, akik státuszuk, feladataik okán olyan szoros kapcsolatba kerülnek a szolgálá-

---

¹ Révész Béla: Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásának kérdéséhez. Acta juridica et politica, Szeged, 2004.

tokkal, hogy kénytelenek elemi szakismereteket magukra szedni. Közel két évtized tapasztalatai azt mutatják, hogy ők jobb esetben az „értő laikus” szintjére jutnak el, ami egyáltalán nem lebecsülendő, bár sok esetben nem elégséges. Terepük a politikai mező, életükben, munkájukban általában nem az elhárítás vagy a hírszerzés a központi kérdés, ezért e témában megszerzett ismereteiket személyes képességeik, ambícióik, attitűdjük és közvetlen (párt)politikai érdekeik által determináltan alkalmazzák, használják fel, kisebb-nagyobb eredményességgel.² Mindenesetre úgy tűnik, hogy a politikai elit részéről idáig ez a tudás elegendő volt ahhoz, hogy az állami élet különböző szereplőiként, meghatározott ideig tartó hatalmi pozícióból a hírszerzés irányításában, külső kontrolljának megvalósításában közreműködjenek, politikusi tevékenységüket ezen a területen is végezhessék.

Nem lenne teljes a kör, ha nem említenénk a meglehetősen vékony rétegnek látszó titkosszolgálati vagy hírszerzési szakértői gárdát. A politikai elit számára ők jelentik, jelenthetik a háttérrel, a független és objektív bázist. Némelyek ebből a szakértői közegekből igazi médiasztárok, ha kell, ha nem, őket kérdezik, univerzálisak, mindenhez értenek, és csak ritkán tévednek (még ritkábban ismerik ezt el). A szakértők másik csoportjába tartozik a tollfogó, az elemző, a kidolgozó, a részletekbe elmélyedő háttérmunkás, aki nem nyilatkozik, hanem megrendelést teljesít, megbízást kap, nyilvános elismerésre nemigen számíthat. Valóságos, konvertálható tudás birtokában, zömében természetesen titkosszolgálati előélet, speciális elméleti és gyakorlati tapasztalatok megléte esetén vállalnak ilyen feladatot azok, akik már amúgy is hozzászórtak a névtelenséghez.

A titkosszolgálatokról szóló tudás ilyen viszonylagosságának és körülhatároltságának alapvető oka maga a speciális rendeltetésű szervezetek által végzett speciális tevékenység. Emellett a nyílt szakirodalom és a hozzáférhető forrásanyagok ebben a kérdésben ugyancsak korlátozottak. A világhálón ugyan a különböző keresőprogramokkal sokszázazernyi találat érhető el, mégis elharmarkodott dolog lenne azt állítani, hogy mindent tudunk, mindent megtudhatunk a hírszerzésről. A tartalmilag és minőségileg is igen heterogén információk nehezen állnak össze a titkosszolgálatokról kialakított egységes, konzisztens képpé. Nyilvánvaló, hogy ebben a vonatkozásban számos nyomós ellenérdek működik azért, mindenekelőtt a hatalom és a leginkább érintett szolgálatok részéről, hogy ez így maradjon.

A titkosszolgálatok politológiai kutatási lehetőségeit illetve korlátait kutató Révész Béla megállapításait e tekintetben feltétel nélkül elfogadjuk: „A mindenkori társadalmi-hatalmi struktúrák részeként létrejött és egyetemes érvénnyel azóta is működő titkosszolgálatok nem nyilvános szabályozás mellett, leplezett intézményi keretek között, titkos állománnyal, operatív módszerekkel,

---

² Szándékosan nem hozunk konkrét példát, jóllehet a hazai közpolitika utóbbi két évtizede bővelkedett a politikai elit egyes szereplői által kitalált, kiszivároztatott, elindított, elhallgatott, elkent titkosszolgálati „ügyek”-ben

speciális technikákkal vesznek részt a legváltozatosabb formájú szuverén hatalmak védelmében. Az információhiány a diktatúrákban nagyobb, a demokráciákban kisebb mértékben, de mindenképpen misztikus homállyal övezi ezen szolgálatok tevékenységét. Az 'ellenség' előli rejtőzés a 'baráti' tekintet elől is elfedi, elvonja az információkat és természetes vesztese e titkolózásnak az emberi megismerés szisztematikus rendszere, a tudomány.”³

Míg például a kül-, a biztonság-, a védelempolitika területén maga a rendszer és annak működése jól tanulmányozható, kutatható, szinte minden jól látható, addig a hírszerzéssel kapcsolatos tervek, lépések, eredmények, kudarcok csak elvétve kerülnek a nyilvánosság elé. Ezeket a véletlenszerű eseteket is hajlamosak vagyunk úgy értékelni, hogy egyrészt komoly oka van annak, ha a hírszerzés a reflektorfénybe kerül, másrészt nem feledkezhetünk meg arról, hogy a titkosszolgálatok évezredes gyakorlati tapasztalatokkal rendelkeznek a manipuláció, a félrevezetés terén.

A titkosszolgálatok helye a biztonságpolitikai intézményrendszerben

A biztonság az emberi lét egyik központi eleme, a társadalom fejlődésének alapfeltétele. Az állam biztonságpolitikájában tükröződnie kell a biztonsággal kapcsolatos általános és a konkrét céloknak, az alapvető érdekeknek és értékeknek, amelyeket az adott állam érvényesíteni és megvédeni szándékozik. A biztonságpolitikai célok koherens rendszerként az egyes szakpolitikákon keresztül valósulnak meg, ebben alapvető szerepet tölt be: a külpolitika, a katonai (védelmi) politika, a gazdaságpolitika és a belpolitika.

A biztonságpolitika értelmezhető mint:

- az adott államban a politikai hatalom birtokosai (hatalmon levő politikai erők) által alakított, a kül-, bel-, gazdaság-, védelem-, környezet- stb. politika prioritásait egységes rendszerbe foglaló, általában írásban is rögzített *cselekvési program*,
- az elismert és preferált nemzeti és állami érdekek kijelölése, érvényre juttatása, a valóságos vagy potenciális külső/belső behatások kezelésével, a válaszadás elvi kérdéseivel, cél- és eszközrendszerével kapcsolatos *tevékenységi és szervezeti rendszer*,
- az előbbieknél megfelelő *politikai magatartás és gyakorlat*.

Az ország külső és belső biztonságának védelme önmagában nem cél, hanem a társadalom – benne az egyes emberek – konszolidált létfeltételeit, távlatos fejlődési lehetőségeit, végső soron a stabilitást és a jólétet szolgálja. Ebben az értelemben a biztonságpolitika intézmény- (szervezeti) rendszere esz-

---

³ Révész Béla: A titok mint politika. A titkosszolgálatok politológiai kutatásának lehetőségei. Doktori értekezés tézisei, Szegedi Tudományegyetem, 2007.

közjellegű kategória. Ennek struktúrái, tagoltsága, belső kapcsolatrendszere, valamint irányításának és kontrolljának mechanizmusai számos tényező által determináltak: így a tradíciók, a biztonsági környezet direkt és indirekt hatásai, a biztonsággal kapcsolatos felfogás, a biztonsági stratégia és politika elvei és praxisa, a rendelkezésre álló (bevonható) humán- és anyagi-pénzügyi erőforrások, a nemzetközi biztonsági rendszerekhez való viszony stb.

A biztonsággal szoros kapcsolatban állóknak tekintjük:

- a védelmi szektor szervezeteit (a haderőt és más katonai jellegű fegyveres szervezeteket);⁴
- a titkosszolgálatokat (hírszerző és elhárító szervezeteket);
- a rendészeti (rendvédelmi) szervezeteket (ide értve az állami szerveket és hatóságokat: rendőrség, csendőrség, határőrség, vám- és pénzügyőrség, büntetés-végrehajtási szervezet, katasztrófavédelmi szervezet, polgári védelmi szervezet, tűzoltósági szervezet, továbbá a helyi közösségek, önkormányzatok rendészeti szervezeteit, valamint a vállal-kozói szféra rendészeti feladatokra szakosodott szervezeteit).

Az általánosan elfogadott nézetek szerint a biztonság mind tartalmi, mind terjedelmi értelemben komplex fogalom, összetevőit illetően általában felsorolják a kül- és belpolitikai, a katonai, a gazdasági, a pénzügyi, a jogi, a környezetvédelmi (ökológiai), az információs, a humanitárius, a szociális dimenzióit, a titkosszolgálati komponensét azonban csak elvétve. A magyar biztonságpolitika területei (szakágazatai) között a hivatalos nézeteket tükrözve az alapvető biztonságpolitikai dokumentumban is,⁵ nyilvánosan is megjelenik a nemzetbiztonsági terület, amely a szoros értelmezés szerint, valójában a titkosszolgálati tevékenységet és szervezetrendszerét takarja.

A hírszerző és az elhárító szolgálatok (összefoglalóan és a köznyelvben is elfogadott néven: titkosszolgálatok) mással nem helyettesíthető szerepvállalása és jelentőségének felértékelődése a legutóbbi egy-másfél évtizedre visszatekintve nemcsak a közvetlen felhasználók, tehát a szűk politikai elit hatalomgyakorló csoportjai számára evidencia, hanem a szélesebb közvélemény, az érdeklődő laikusok számára is. Elegendőnek tartjuk ezúttal csak rövid utalásokat tenni a kor új típusúnak nevezett veszélyeire és az alapvetően megváltozott, dinamikus, állandó mozgásban levő globális, regionális és hazai (belső) biztonsági környezetre, amely tényezők következtében a hagyományos feladatok mellett azokkal azonos (helyenként és esetenként azokat jelentőségében meghaladó) súlyú kihívások jelentek meg az államokkal és a szövetségi rendszerekkel szemben, ezzel együtt természetesen a titkosszolgálatokkal szemben is.

---

⁴ Általánosan elterjedt ezen szervezetek megnevezésére az angol OSMO = Other State Militarised Organisations kifejezés, mivel az egyes országokban a konkrét elnevezések igen sokszínűek: pl. belügyi csapatok, parti őrség, nemzetőrség, nemzeti gárda stb.

⁵ A Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 2073/2004. (IV.15.) számú kormányhatározat

A közelmúlt és a jelen ismeretében, illetve óvatos előrettekintéssel nem túlzás azt állítani, hogy az új kihívások címzettje sok tekintetben maga az emberiség egésze, a tét a civilizáció sorsa, jövője. Egyes vélemények szerint a jelenlegi trendek egyik legfontosabbika a globalizáció széles körben történő kibontakozása. Úgy tartják, hogy e folyamat olyan kockázatokat és veszélyeket is magával hozott, mint például a nemzetközi terrorizmus, a globális pénzügyi rendszer összeomlásának lehetősége, a globális felmelegedés, valamint a nukleáris balesetek veszélyei. Általánosan elfogadott, hogy mindezek a biztonságot az egész világra kiterjedően képesek veszélyeztetni, s olyan problémákként tekintünk rájuk, mint amelyek szinte teljesen kívül esnek a nemzetállamok kontrollján. A nemzetközi szervezett bűnözés és kísérőjelenségei, a proliferáció, az illegális és tömeges migráció ugyancsak az emberiség fejlődését fenyegetik. Az említett kockázatok, veszélyek a civilizáció „termékei”, korlátozásuk, káros hatásaik csökkentése meghaladják egy-egy ország vagy politikai-gazdasági közösség erejét, lehetőségeit. Csak közös, globális gondolkodással, akarattal, önkorlátozással, aktív fellépéssel és nem kevés anyagi ráfordítással van reális esély valamilyen eredmény elérésére.⁶

A titkosszolgálatoknak éppen sajátos működésükkel, speciális eszköz- és módszerrendszerükkel alkalmasak az állam és a társadalom biztonságát veszélyeztető információk megszerzésére, elemzésére és védelmére. Ezért övezi munkájukat kiemelt figyelem, ezért is fontos a szakmai tevékenység törvényességének, szakszerűségének és hatékonyságának megfelelő kontrollja.

A titkosszolgálat megnevezés egy gyűjtőfogalom, amely nincs tekintettel adott történelmi korszakra, független a konkrét politikai-hatalmi kontextustól, letisztultan és egyértelműen az állam egyik funkcióját és ennek intézményét, szervezetét jelenti. Mindazokat a rejtett keretek között zajló, speciális információszerző és/vagy elhárító tevékenységi formákat, amelyek alapvető célja a mindenkori állami szuverenitás fenntartása. A titkosszolgálat fogalomnak éppen ez a pontossága tette lehetővé, hogy a politikatudomány, a hadtudomány, a biztonságelméletek és politikai praxis is általánosan, globális jelleggel alkalmazza. A szakirodalom és a média, a köznyelv és a szaknyelv egyaránt azonosan értelmezi a titkosszolgálat fogalmat – általában és a nagyvilágban.

A titkosszolgálatok az állam külső és belső védelmét szolgáló biztonsági intézményrendszer kulcsfontosságú szervezetei. A titkosszolgálatok alaprendeltetése a politikai döntéshozók tájékoztatása, döntéseik megalapozottságához, optimalizálásához szükséges információk nyílt és titkos forrásokból történő beszerzése és elemzések készítése. A titkosszolgálatok által végzett szakmai tevékenység mind céljait, mind eszközeit tekintve speciális, mivel egyrészt a sajátos belső normák és a szakmai tradíciók alapján, másrészt az általuk birtokolt és

---

⁶ „A biztonság fogalmának változásai a nemzetközi kapcsolatokban” Kondorosi Ferenc előadása a Magyar Tudomány Napján, 2006. november 16.

használt tudás jellege, a sajátos eljárások alkalmazása következtében alapvetően eltér a társadalom más területein vagy akár a biztonsági szférában végzett tevékenységektől. Ezek a szervezetek az átfogóan értelmezett biztonság épületének tradicionálisan erős, de láthatatlan tartópillérei, ám nem virtuális, hanem nagyon is valóságos, potens és erős elemei.

A titkosszolgálati tevékenység jellemzői

Amennyiben a titkosszolgálati szakmai tevékenység jellemzőit, lényegi elemeit a benne részt vevő ember, a humán faktor oldaláról megvizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy ez a munka minden specialitásával együtt, megfelel a szakértelmiségi tevékenység alapvető kritériumainak.⁷

Értéktörző és értékteremtő funkciója egyértelműen igazolható. Ennek a tevékenységnek a középpontjában az ország, a nemzet biztonsága áll. A biztonság speciális érték, amely a lakosság konszolidált létfeltételeit, az államélet, a nemzetgazdaság, a politikai szféra, továbbá a társadalom más fontos területeinek – ide tartozóan a honvédelem – fenyegetésektől, veszélyektől mentes állapotát, stabilitását és fejlődését garantálja. A biztonság az anyagi-, a szellemi-, a kulturális gyarapodás alapfeltétele, megléte, megőrzése nyilvánvaló érték a társadalomban és az egyén életében. Ezt mindennél egyértelműbben jelzi az a tény, hogy a biztonság alkotmányos jogként is definiálható.

A biztonság mindig konkrét realitás, az ország szuverenitásában, a demokratikus jogállam intézményeinek és a piacgazdaság zavartalan működésében, az emberi jogok érvényesülésében, az élet-, a vagyon-, a jog- és szociális biztonságban tárgyasul. Azért kell őrizni, védeni, naponta újratermeni és továbbadni, mert hiánya vagy veszélyeztetett állapota hátrányosan befolyásolja az ország, a társadalom alapvető érdekeinek érvényesítését, az emberi életminőséget, végső esetben fenyegeti a közösség létét.

A titkosszolgálati munkatársak elsősorban intellektuális jellegű, igényes szellemi teljesítményt igénylő tevékenységet végeznek, más szakértelmiségi pályákhoz hasonlóan elsősorban az eszükkel, a tudásukkal dolgoznak, ezért nyilvánvalóan tartós, intenzív mentális igénybevételnek vannak kitéve. Általában is azt mondhatjuk, hogy a merőben más típusú feladatok más típusú szellemi munkát igényelnek, itt az egyenes szándék nem elvárható, a könnyen kiszámítható viselkedés nem előnyös. A szakma lényegéből adódóan a hírszerzés és az elhárítás munkatársai komoly felkészültségű ellenféllel szemben egy bonyolult játsz-

---

⁷ Izsa Jenő: Erkölcsi aspektusok, dilemmák, konfliktusok a titkosszolgálatok szakmai tevékenységében, avagy a szakma etikai kérdései. In.: *Hadtudományi tájékoztató tanulmánygyűjtemény*. HVK VKI 2001/5.sz. 44.o. Az értelmiségi/szakértelmiségi tevékenység alapvető jellemzőiként: - az értékteremtő, értéktörző funkciót; - a kifejezetten intellektuális jellegű, - a szellemi munka dominanciáját, - a kreativitást; - a szakismeretek „termelésében”, megújításában való aktív részvételt; - a független szakértői szerep betöltését említi a szakirodalom.

mában vesznek részt, ellenérdekeltségű felek nem nyílt harcának aktív részesei. A mentális terheket növeli a konspiráció minden körülmények közötti betartása, a szerepjátszás és a kombinatív előregondolkodás állandó jelenléte, a folyamatos szellemi készenlét állapotának fenntartása. A köztudatban a hírszerzés szakembereit az elhárítókkal megegyezően általában a sakkozókhoz hasonlítják.

(Ez a megállapítás ellenvéleményeket is gerjeszthet, amennyiben a sakk, mint játék végtelenül változatos és bonyolult ugyan, de az emberi interakciónak a sakk csupán rendkívül egyszerűsített metaforája lehet.⁸ A sakkban minden játszma azonos kiinduló helyzetből kezdődik. A szabályok mindkét félre azonosak, változtatni nem lehet rajtuk, világosak, nyilvánosak, érthetőek, szigorúan be kell tartani őket. Mint tudjuk, az élet véresen komoly dolog, nem játék. A titkosszolgálati tevékenységben az ellenfelek közötti harcban más szabályokat követnek. A sakk metafora azt a tényt, jellegzetességet mégis viszonylag jól illusztrálhatja, hogy itt is szükséges egy-két vagy néhány lépést előre megtervezni, kombinációkat felépíteni, csapdákat állítani, de minden lépésünk az előző lépésünkre kapott választól függ.)

Ebben a szakmában tartós a pszichés terhelés, rendszeres a túlmunka, állandó a rendelkezésre állás. A szaktudás tartalma következtében ezt a szellemi tevékenységet nem lehet egyszer s mindenkorra megtanulni, begyakorolni. Az élethosszig tartó tanulás elméleti koncepciója a képzés-továbbképzés mindennapos gyakorlatában jut kifejezésre. A szinte folyamatos tanulás, a szakmai kompetencia fejlesztése csak szilárd általános műveltségi alapokon lehetséges.

Ez kreatív (alkotó) jellegű tevékenység, mert állandóan változó és számos bizonytalansági faktorról átszőtt mezőben folyik. A szaktudásalkotó alkalmazása alapkövetelmény. A problémahelyzetekben és a mindennapos feladatokban is gyors, pontos helyzetfelismerés, rugalmas gondolkodás, fantázia, intuíció, alkalmazkodóképesség és adekvát, határozott cselekvés szükséges. A titkosszolgálati szakma egyik alapszabálya, hogy nincs két azonos helyzet, nem lehet két azonos megoldás. Bár mind a hírszerző, mind az elhárító szakmai munkának évszázados tapasztalatokon alapuló törvényszerűségei vannak, kialakult és célravezető eljárási szabályok, algoritmusok léteznek, mégsem lehetséges sablonok alkalmazása, ehelyett kreativitás kell!

A titkosszolgálati tevékenységben a siker záloga a felkészültség és az előrelátás, mert a sablonosság, a felületesség és a kezdeményezés elvesztése vereséghez vezet. A kombinatív készség, a szerepjátszási képesség, az empátia, a rögtönzés stb. olyan evidens követelmény, amely sok más értelmiségi foglalkozás esetében kevésbé kitüntetett vagy nem annyira fontos. Csak széles spektrumú ismeretekkel, teljesítményképes szaktudással és sokszínű tevékenység- és magatartás repertoárral rendelkező kreatív munkatárs számíthat sikerre.

---

⁸ B. Betelheim: Az elég jó szülő. Könyv a gyermeknevelésről. Cartaphilus Kiadó, Budapest, 2000. 14 - 15. oldal

A szakmai tevékenység praxisában állandó mozzanat a szakismeretek megújítása, innovatív fejlesztése, alkalmazása. Ilyen ismeretanyag másoknak nincs birtokában, és mivel a szakmai munka sikeréhez hozzájárul a szakma elméletének, szaktudományos alapjainak és interdiszciplináris kapcsolatainak feltárása, fejlesztése, ennek megfelelően a titkosszolgálatnál érték az igényes szellemi alkotó tevékenység.

A szakérői szerepkörben való megjelenés és ténykedés szinte napi gyakorlat. A hírszerzők és elhárítók speciális tudását, titkos vagy nyílt forrásból szerzett információit hasznosíthatják a döntéshozók, a titkosszolgálatok speciális szakértelmét eszköz jelleggel használják az állam politikai vezetői. Az ország biztonságát fenyegető veszélyek időbeni felfedése, hathatós ellenlépések fogantatása, a fontos állami, gazdasági, honvédelmi stb. érdekek és értékek folyamatos, megbízható védelme megköveteli a politikai döntéshozók korrekt, aktuális, pontos, szakmailag hiteles informálását, prognózisok és döntési alternatívák kidolgozását, a visszacsatolást. A titkosszolgálati szakértőknek, elemzőknek ki kell mondaniuk a politika számára kedvezőtlen igazságokat is. A szakértői szerep helyes felfogása kizárja az aktuálpolitikai megfontolásokat. Az értelmiséggel kapcsolatban oly sokat emlegetett és oly sokra tartott „függetlenség” alapvető forrása ez a felfogás, ez a gyakorlat lehet követendő.

A szakértői szerep egyenes következménye, hogy a titkosszolgálatnak nem szabad (még rejtetten sem) arra törekednie, hogy a hatalom egyik ága vagy közvetlen ágense legyen. Elvi jelentőségű alapszabály, hogy a titkosszolgálatok vezetőinek és állományának ne legyenek direkt kapcsolatai a politikai pártokkal és ilyen, mármint közvetlen pártérdeket szolgáló tevékenységben ne vegyenek részt. Magyarországon az érvényes előírások meghatározása és betartása ezt a célt is szolgálja, amikor egyértelműen tilalmazza a politikai tevékenység folytatását és a pártbeli tagságot.⁹

A titkosszolgálatok ellenőrzése és irányítása

A titkosszolgálatok tehát a biztonsági szektor speciális rendeltetésű szervezeteként biztosítják az állam, illetve a társadalom biztonságát fenyegető tényezőkről, törekvésekről az információk beszerzését, elemzését, döntésre való előkészítését, és védelmét. Feladataik meghatározásában, működtetésükben, ellenőrzésükben a demokratikus jogállam mindhárom hatalmi ága – a törvényhozás, a végrehajtó és a bírói hatalom – szerepet kap, közreműködik. Felelősségük pontosan elhatárolt, racionálisan megosztott a titkosszolgálatok törvényes és hatékony működtetésében, fenntartásában.

---

⁹ A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 22.§. c) pont. A szolgálatok hivatásos állományára vonatkozó szabályozásról, illetve az állampolgári jogaik korlátozásáról a tanulmány önálló részfejezetében írunk.

A törvényhozó hatalom irányító és ellenőrző tevékenysége kiterjed a végrehajtói hatalomra, a kormányzat tevékenységének egészére, így a biztonsággal összefüggő területekre, kérdésekre is. Az ellenőrzés alapvetően arra irányul, hogy megvalósul-e a törvényhozói akarat, a törvényeknek, jogszabályoknak megfelelően működik-e a kormányzat, hiszen az csak az Alkotmány és más törvények alapján, azok keretei között végezheti munkáját. A végrehajtó hatalom ellenőrzésének parlamenti funkciója a kormánynak a törvényhozás előtti politikai felelősségének elvéből következik.

A törvényhozás alapfunkciójából adódóan törvényt alkot, módosít, határozatokat fogad el, beszámoltat, jóváhagyja a költségvetést, illetve bizottságai vagy általa létrehozott és felügyelt szerveivel (pl. Számvevőszék, ombudsman) ellenőrzi a kormány, a kormányzati szervek törvényes működését. A titkosszolgálatok működésének törvénnyel történő szabályozása a jogállamiság egyik ismérve, bár az egyes demokratikus országokban elsősorban jogtechnikailag eltérő megoldásokat alkalmaznak, ez a követelmény standardnak tekinthető.

A törvényhozási ellenőrzés keretében, a parlament mint legfőbb hatalom, elszámoltathatja a kormányt a biztonsági szektor fejlesztéséről, tevékenységéről és ellenőrzéséről. Ebbe a kontroll funkcióba természetesen beletartozik a titkosszolgálatok működtetéséről való beszámoltatás és felügyelet is. A parlamentnek egyedülálló alkotmányos szerepe van a titkosszolgálatok finanszírozásában, kiadásainak megítélésében és a felhasználás ellenőrzésében, valamint a hatékony működés jogi hátterének folyamatos biztosításában. Tekintettel arra, hogy a kormány dominálja a titkosszolgálatokat, a parlament fajsúlyos ellenőrzési jogokkal történő felruházása a jogállamiságra jellemző fékek és ellensúlyok elvi követelményét elégíti ki. Kizárólag a demokratikus és parlamenti felügyelet gátolhatja meg a végrehajtó hatalmat abban, hogy a titkosszolgálatokat saját, aktuális, pártérdeken alapuló szempontok alapján felhasználja, hogy a megszerzett információkkal visszaéljen, ezáltal komoly fenyegetést jelentsen a politikai stabilitásra, a demokratikus jogállamra, végső soron a társadalomra.

A parlamenti kontroll alapvető célja a politikai elszámoltathatóság elvének érvényesítése. A törvényhozás által gyakorolt felügyelet központi kérdése a „jó kormányzás” (mint a jogállamiság egyik ismérve) megvalósulásának kontrollja.¹⁰ A titkosszolgálatok hatékony kontrollja a világos és pontosan behatárolt jogi keretek kialakításával kezdődik. A szolgálatok létrehozása, törvénnyel történő megalapítása, hatáskörük, illetékességük, feladatrendszerük leírása, a munkamegosztás és az együttműködés struktúráinak szabályozása, továbbá a működési alapelvek, a főbb eljárási szabályok rögzítése, a jogi és irányítási-vezetési

¹⁰ A „jó kormányzás” tartalma: - a kiszámíthatóság; - a nyitott és felvilágosult politikaalkotás; - az állami adminisztráció professzionista működése a közjóért; - a jogállamiság megvalósulása a politikai praxisban; - az átlátható ügymenet; - a civil társadalom egyenrangú részvétele a közügyekben. Forrás: A Biztonsági és a Védelmi Szektor Felügyelete. Interparlamentáris Unió és A Fegyveres Erők Demokratikus Kontrolljának Genfi Központja, 2004, Budapest (magyar nyelvű kiadás)

garanciális elemek beépítése stb., azok a tartalmi elemek, amelyek a törvényes, alkotmányos működést lehetővé teszik, a legitimitást megalapozzák.

A kormány a parlament által törvényekben rögzített keretekben végzi a biztonsági szektor szervezeteinek – köztük a hírszerző és elhárító szolgálatok – állami irányítását. A kormány felelőssége, hogy a titkosszolgálatok számára prioritásokat határozzon meg, és ez alapján elvégezze a szakmai tevékenység általános irányainak, a hosszabb és rövidebb távú feladatainak meghatározását, a szolgálatok beszámoltatását és működésük feltételeinek megteremtését, biztosítását.

A titkosszolgálatok a végrehajtó hatalom alárendeltjei, a kormány közvetlen irányítása és kontrollja alatt állnak. A kormány tesz javaslatot az adott szervezetek költségvetésére, számol be a törvényhozásban a szolgálatok működéséről, gondoskodik az erőforrásokról, illetve a vezető státusok betöltéséről, kinevezésekről intézkedik. A kormány határozza meg a nemzetközi titkosszolgálati együttműködés elvi alapjait és irányait. A kormány gondoskodik a hatáskörébe tartozó jogszabályi környezet karbantartásáról, változtatásáról, egyrészt saját rendeletei, határozatai útján, másrészt a törvényalkotási folyamatban játszott kezdeményezéseivel, javaslataival.

A kormány irányítási jogköre és felelőssége a titkosszolgálatokat illetően teljes, mással nem osztható meg. A kormány mint testület döntéseket hoz a szolgálatok működésének stratégiai és kiemelt súlyú kérdéseiben. A napi irányítási feladatokat általában a szakminiszter, a vagy kijelölt miniszter(ek) végzi(k). Ebben a tekintetben nincs egységes vagy általános európai megoldás. Néhány országban az ún. ágazati (szektoros) irányítás valósul meg, ami azt jelenti, hogy pl. a katonai elhárítás és a katonai hírszerzés a hadügy- (védelmi, honvédelmi) tárcát irányító miniszterhez tartozik, míg a külföldi hírszerzést a külügyminiszter irányítja, a belső elhárítás pedig a belügyminiszter (vagy a kancelláriaminiszter) felelőssége. Más országokban tárca nélküli miniszter vagy a kormányfőnek közvetlenül alárendelt államtitkár a szolgálatok irányítója. Legtöbb országban elkülönül a hírszerző szolgálat(ok) és a belső biztonsági (elhárító) szolgálat(ok) irányítása. Az USA-ban és Franciaországban a hírszerzés kormányzati irányítási rendszere az elnök személyéhez kötődik. Tehát a titkosszolgálatok irányítási, ellenőrzési, felügyeleti mechanizmusai változatos képet mutatnak, jól érzékelhetően tükrözik az adott államban megvalósuló hatalmi kompromisszumokat, tradíciókat és politikai kultúrát.

Az irányítás és a kontroll feladatainak megosztása alapvetően azt célozza, hogy ne alakulhasson ki a titkosszolgálatok túlzott központosítása, valamely hatalmi ág kizárólagos „túlhatalma”, amely a demokrácia lényegét, intézményeit veszélyeztethetné. A szolgálatok széttagolása a demokratikus kontrollt segíti, bár szakmai vélemények szerint a működési hatékonyságot a megosztott irá-

nyítás és a versenyhelyzet nem javítja.

A Magyar Köztársaságban a kormány a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat a kijelölt miniszter, a katonai nemzetbiztonsági szolgálatokat a honvédelmi miniszter (a továbbiakban: miniszter) útján irányítja. A polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító kijelölt miniszter nem lehet a belügy-, a honvédelmi és az igazságügyminiszter.

A Kormány a nemzetbiztonsággal kapcsolatos feladatainak összehangolására, az állam és közbiztonság védelmével összefüggő döntéseinek előkészítésére, valamint e tárgykörökben a kormányzati intézkedést igénylő aktuális kérdések megvitatására és megoldásuk elősegítésére Nemzetbiztonsági Kabinetet létesített.¹¹

A Nemzetbiztonsági Kabinet vezetője: a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító miniszter, tagjai: a honvédelmi miniszter, az igazságügyi és rendészeti miniszter, a külügyminiszter, a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter, a területfejlesztési és önkormányzati miniszter, állandó meghívottja tanácskozási joggal: a Pénzügyminisztérium államtitkára.

A Kabinet az általa tárgyalt előterjesztések kapcsán állást foglal az ügyek érdemi kérdéseiben, ennek keretében a Kormány részére véleményt nyilvánít, illetőleg döntési javaslatot tesz. A Kabinet vezetője a Kabinet állásfoglalásáról, valamint az ezzel kapcsolatos ellenvéleményről a Kormány ülésén beszámol.

A kormányzati irányítás garanciális eleme: *a miniszteri felelősség*. A miniszter:

- előkészíti a nemzetbiztonsági szolgálatok működésével, feladataival és hatásköreivel kapcsolatos jogszabályok, valamint egyéb kormányzati döntések tervezeteit, illetőleg részt vesz azok előkészítésében;
- biztosítja a Magyar Köztársaság érdekeinek érvényesítésével és védelmével kapcsolatos nemzetbiztonsági feladatok végrehajtását;
- rendeletek és az állami irányítás egyéb jogi eszközei által szabályozza a nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységét és működését;
- kapcsolatot tart fenn a nemzetbiztonsági szolgálatok nemzetközi együttműködésének elősegítése érdekében.

A miniszter irányító jogkörében:

- törvényen, kormányrendeleten vagy egyéb kormányzati döntésen alapuló feladatok végrehajtására a nemzetbiztonsági szolgálatok részére feladatot határoz meg, illetve utasítást ad;
- félévente írásban meghatározza a főigazgatók számára a szolgálatok időszerű feladatait; írásban ad utasítást a Kormány tagjaitól érkezett információs igények teljesítésére;

¹¹ A1068/2006. (VII.13.) kormányhatározat a Kormány kabinetjeiről

- a főigazgatók előterjesztésére jóváhagyja a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezeti és működési szabályzatát és az állománytáblát;
- javaslatot tesz a nemzetbiztonsági szolgálatok költségvetésére;
- a nemzetbiztonsági szolgálatok költségvetési gazdálkodása tekintetében gyakorolja a fejezetért felelős szerv vezetőjének, valamint a költségvetési szerv felügyeletéért felelős szerv vezetőjének jogszabályokban meghatározott tervezési, előirányzat-módosítási, beszámolási, információszolgáltatási, pénzügyi, valamint ellenőrzési kötelezettségeit és jogait;
- a nemzetbiztonsági szolgálatok gazdálkodása tekintetében célszerűségi és eredményességi ellenőrzést végez;
- ellenőrzi a nemzetbiztonsági szolgálatok törvényes és rendeltetésszerű működését, feladataik végrehajtását;
- a főigazgatók előterjesztésére jóváhagyja a titkos információgyűjtés belső eljárási és engedélyezési szabályait;
- a főigazgatók előterjesztésére jóváhagyja a nemzetbiztonsági szolgálatok nemzetközi kapcsolataira vonatkozó javaslatokat;
- javaslatot tesz a miniszterelnöknek a főigazgatók kinevezésére és felmentésére;
- a kinevezés és felmentés kivételével gyakorolja a munkáltatói jogokat a főigazgatók felett, kinevezi és felmenti helyetteseiket, felettük gyakorolja a munkáltatói jogokat;
- javaslatot tesz a köztársasági elnöknek a tábournoki kinevezésekre;
- a főigazgatók javaslatára kinevezi az ezredeseket;
- jóváhagyja a tábournoki rendfokozattal rendszeresített beosztásokba javasolt személyek kinevezését és az ilyen beosztásban lévő személyek felmentését;
- intézkedik a főigazgatókat, helyetteseiket érintő belső biztonsági és bűnmegelőzési célú ellenőrzések elvégzéséről;
- gyakorolja a törvényben, kormányrendeletben vagy kormányhatározatban számára biztosított külön jogokat.

A miniszteri irányítás korlátait törvény határozza meg: a miniszter az irányító jogkörében adott utasításával a főigazgatók hatáskörébe tartozó ügyet nem vonhat el, hatáskörük gyakorlását nem akadályozhatja. A miniszter a nemzetbiztonsági szolgálatok részére egyedi utasítást a főigazgatók útján adhat, a hatósági jogkör alapján eljáró nemzetbiztonsági szolgálatoknak a döntés tartalmára vonatkozó utasítást nem adhat.

A bírói hatalom közreműködése a törvényes működés garanciáját jelenti. A titkosszolgálatok speciális eszközeik, módszereik alkalmazása meghatározott esetekben nem történhet független, külső kontroll nélkül. Törvény határozza meg a titkos információgyűjtés azon eseteit, amelyek jellegüknél fogva beavatkozást jelentenek a magánszférába, illetve alapvető jogok és szabadságok korlá-

tozásával járnak. Ezekben az esetekben a kijelölt bíró vagy az igazságügyminiszter írásos engedélye szükséges az eszköz alkalmazásához.¹² A bírói hatalom ezen kívül szerepet kap a titkosszolgálatok tagjai által elkövetett jogsértések ügyeiben, továbbá a titkosszolgálatok tevékenységével kapcsolatos, törvényekben meghatározott jogorvoslati eljárásokban.

A titkosszolgálatok ellenőrzésének, felügyeletének eltérő megoldási módjai ismertek a fejlett demokráciákban is. Az angolszász jogrend tradícióit követő államokban inkább a bírói felügyeletnek van kitüntetett szerepe, ezt tekintik meghatározó elemnek. A kontinentális jogrendre épülő demokráciákban (hangsúlyosan ideértve az egykori monolitikus, pártállami rendszerek utódállamait) inkább a törvényhozói felügyeletet részesítik előnyben, de a bírói hatalom is bizonyos fontos esetekben szerepet kap. Néhány országban az ombudsman intézmény is részese a kontrollnak. A titkosszolgálatok parlamenti ellenőrzése, demokratikus felügyelete a legtöbb államban jogilag pontosan szabályozott keretek között történik. Az ellenőrzés konkrét gyakorlatát számos tényező befolyásolja: a jogalkotási szokások és rend, a politikai hatalomgyakorlás tradíciói és kialakult szisztémája, a hatalmi ágak közötti viszony rendezettsége stb.¹³

Az alkotmányos kontroll a titkosszolgálatokat illetően bizonyos sajátosságokkal bír, nem jelent totális és konkrét, részletekbe menő ellenőrzési lehetőséget. A teljes körű kontroll legfőbb akadályát a titkosszolgálatok tevékenységének alapvető jellemzői és tartalma jelentik. A közfelfogás szerint komoly akadályai lehetnek a titkosszolgálatok ellenőrzésének, e vonatkozásban a nyilvánosság érthető korlátai miatt meglehetősen sok a szkeptikus vélemény. A ténylegesen meglévő korlátok, nehézségek a titkosszolgálati tevékenység alapvető formáival (külföldi hírszerzés, hazai kémelhárítás, terrorfelderítés és –elhárítás stb.), valamint a szolgálatok tevékenységének tartalmi elemeivel (műveleti akciók, speciális eszközök alkalmazása, információk és források védelme stb.) vannak kapcsolatban. A konspiráció követelményeinek primátusa azzal a következménnyel jár, hogy az illetéktelenek előtt (már pedig ez a kör igen tág) rejtve maradnak a szolgálatok tevékenységének konkrét céljai, az alkalmazott eljárásokra és eszközökre vonatkozó információk, a források és az általuk hozott

---

¹² A Magyar Köztársaságban erre vonatkozóan a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 58.§ rendelkezik

¹³ Rövid nemzetközi kitekintéssel megállapíthatjuk, hogy a szolgálatok ellenőrzését illetően vannak olyan európai országok, ahol ezt a tevékenységet külön jogszabály határozza meg. Így többek között Németországban az 1978. április 11-től hatályos, 1992. június 12-én módosított Gesetz über die parlamentarische Kontrolle nachrichtendienstlicher Tätigkeiten des Bundes. Ausztria is külön jogszabályban – Die Zivil Überwachung der militärischen Nachrichtendienste in Österreich – szabályozza a katonai titkosszolgálatok civil kontrollját. A szervezeti megoldások tekintetében számos forma megtalálható, a hivatalos felügyelet általában a parlamenti (védelmi, katonai, titkosszolgálati) bizottságok közreműködésével valósul meg. Parlamenti ellenőrző bizottság felügyeli a titkosszolgálatok tevékenységét pl. Belgiumban, Dániában, Hollandiában, Nagy-Britanniában, Norvégiában, Olaszországban, Spanyolországban.

információk, és más, kizárólag a szolgálatok belső szabályai szerint minősített adatok.

Ezek a körülmények, amelyek egyrészt a működés és az információk titkosságából, bizalmas jellegéből, illetéktelen felhasználásuk súlyos konzekvenciáiból adódhatnak, másrészt a műveleti (operatív) akciók, módszerek üzemszerű alkalmazásához kapcsolódnak, olyan evidens következménnyel járnak, hogy a politikai önkorlátozás célszerűen kialakított rendszere gátat szabhat a kontrollált témák körének és mélységének. Az ellenőrzött titkosszolgálati szektor alapvető sajátosságai megkövetelik, hogy a kontroll mechanizmusai tekintetbe vegyék ezeket a jellemzőket, korlátokat. Kerülve a kialakított megoldások részletes ismertetését, általánosságban megállapítható, hogy a hatékony alkotmányos felügyelet speciális szabályozásokkal operál. Ilyenek: pl. a minősített dokumentumokba történő betekintés, illetve az információkhoz való hozzáférés rendjének szabályozása; az ellenőrző bizottság mandátumának pontos rögzítése; az ellenőrző testület tagjaival szembeni speciális biztonsági követelmények és titoktartási kötelezettség előírása stb.¹⁴ Általában azt állapíthatjuk meg, hogy a titkosszolgálatok parlamenti ellenőrzése kevésbé nyitott, mint a többi ágazaté, szakterületé. A politikai gyakorlatban teljesen elfogadott, hogy a titkosszolgálati tevékenységet érintő viták nem zajlanak a teljes nyilvánosság előtt, a szakbizottság ülései gyakran zártak, döntéseik és dokumentumaik csak meghatározott kör számára hozzáférhetőek.

* * *

A titkosszolgálati tevékenységről sokan sokfélét írtak, mondtak, gondoltak. Egy általánosan elterjedt nézet szerint a hírszerzés története egyidős az emberiség történetével. Ebben a szakmában évezredes tradíciók vannak, évezredes szakmai törvények kristályosodtak ki, amelyek a titkosszolgálati szakma olyan jellemzőit mutatják, mint az univerzalitás és a globalitás. Társadalmi-gazdasági rendszerek váltották egymást, birodalmak keletkeztek, tűndököltek, tűntek el, a tudomány és a technika újabb és újabb vívmányai forradalmi változásokat, fejlődést hoztak, az ember fokozatosan legyőzte a természetet, sőt ma már az önpusztítás minden kellékével is rendelkezik. A biztonság minden korban alapvető szükséglete volt a társadalmaknak, az államoknak, az egyéneknek. Ebből egyenesen adódott az a felismerés, hogy a fejlődés, a megmaradás, a túlélés egyik döntő feltétele a környezetről, a másik társadalomról, a másik államról, a másik emberről folyamatosan érdemi, használható információkat szerezni, annak érde-

---

¹⁴ Bővebben a parlamenti ellenőrzés magyar szabályozásáról és gyakorlatáról forrásként: Izsa Jenő – Szilágyi Zsolt: A nemzetbiztonsági szolgálatok parlamenti ellenőrzésének elvi és gyakorlati kérdései. KBH Szakmai Szemle, 2007/3. szám, 5-30. oldal

kében, hogy kisebb-nagyobb súlyú döntéseinket a lehetőség szerinti optimálshoz közelítsük.

Nem lehet illúziónk, ma az államok és a nem állami szervezetek is a lényegét tekintve ugyanúgy folytatnak titkos tevékenységeket, benne hírszerzést (információszerzést), mint akár évszázadokkal korábban, jóllehet a technikai és a tudományos fejlettség egészen más, magasabb színvonalon áll, és ennek minden előnyét, eredményét azonnal felhasználják a saját céljaik érdekében. A hírszerzés is, az elhárítás is az állam elemi szükségletei és kötelezettségei közé tartozik. A régi mondást („Navigare necesse est! = Hajózni pedig kell!”) némileg átalakítva azt mondhatjuk: információt szerezni pedig kell! Igaznak tartjuk ezt a parancsot napjainkban is és a jövőt illetően is.

TÓTH CSABA MIHÁLY

A NEMZETBIZTONSÁGI SZAKMAI TEVÉKENYSÉG ÉS SZEMÉLYISÉGI JOGOK

Mai modern, globalizálódó világunkban az új kihívások leküzdése nehéz, eddig nem tapasztalt feladatok elé állítja hazánkat éppen úgy, mint a világ más országait. A nemzetközi terrorizmus, a szervezett bűnözés és annak nemzetközi kiterjedtsége, a migráció, az illegális kábítószer-kereskedelem, az illegális fegyverkereskedelem, a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák illegális forgalma a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatrendszerében struktúraváltozást hozott, tevékenységük felértékelődött, valamint ezen új kihívások következtében maguk a szolgálatok is sokszor a társadalom figyelmének központjába kerülnek. A nemzetbiztonsági munka szabályai, a titkos információgyűjtés eszközei, módszerei, a nemzetbiztonsági tevékenység mibenléte a jogi szabályozásból eredően megismerhetők, az információs társadalom fejlődéséből következően pedig egyre szélesebb körben ismertté is válnak. Ezek a folyamatok ébresztettek gondolatot bennem arra, hogy a nemzetbiztonsági szakmai tevékenységet ezúttal ne a hagyományos módon vizsgálva, hanem egy kissé más szemszögből nézve, a személyiségi jogok felől megközelítve tekintsem át.

Az emberi, állampolgári és személyiségi jogokat a Magyar Köztársaság Alkotmánya védi. E jogok csak kivételesen, kizárólag törvényben megfogalmazott formában és módon korlátozhatóak. A nemzetbiztonsági szakmai tevékenység során az állampolgárok személyiségi jogai adott esetben sérülhetnek, de ennek mindig törvényes alappal kell rendelkeznie, meg kell felelnie a szüksé-

gesség – arányosság elvének és a célhoz kötöttség szigorú követelményének, valamint arányban kell állnia az állami érdekekkel, az állam önvédelméhez, biztonságához és a bűncselekmények felderítéséhez fűződő érdekével.

A személyhez fűződő jogok sérelmét jelenti különösen az egyenlő bánásmód követelményének megsértése, a lelkiismereti szabadság sérelme, a személyes szabadság jogellenes korlátozása, a testi épség, egészség, valamint a becsület és az emberi méltóság megsértése.

E jogokat az Alkotmány¹⁵, míg a megsértésük esetén érvényesíthető jogvédelem alapvető szabályait a Polgári Törvénykönyv¹⁶ állapítja meg. A névviseléshez, a jó hírnévhez való jog, valamint a képmás és a hangfelvétel védelme, a titokjog, és az információs önrendelkezési jog esetében szintén a Polgári Törvénykönyv állapítja meg e szabályokat. Minden egyéb, a Polgári Törvénykönyv-ben külön nem nevesített személyiségi jog is védelem alatt áll, melyek megsértése esetén szankciós védelmet nyújt a büntetőjog, a munkajog, közigazgatási jog, de szinte valamennyi jogágban találhatóak a személyek jogainak védelmét biztosító normák.

A külön említett jogok alapját az emberi jogok képezik, melyek minden embert – e minőségénél fogva – egyenlően megillet, közös lehetőségnek, szabadságnak tekinthető.

Az alapvető jogokat az Alkotmány XII. fejezetében az 54.§-ától a 70/G.§-áig tárgyalja. Tovább levezetve és részletezve, a személyhez fűződő jogokat a Polgári Törvénykönyv a 76.§-ától 83.§-áig nevesíti.

Az Alkotmánybíróság állásfoglalása szerint az emberi jogok három fő csoportba sorolhatók, úgymint: az abszolút emberi jogok, melyek semmilyen körülmények között nem korlátozhatóak. Ilyen például az élethez és emberi méltósághoz való jog, melyek egymástól elválaszthatatlanok, és az összes többi jog anyajoga, melyből mindegyik jog levezethető.

Második csoportként az alkotmányos alapjogokat említi, melyek jellemzője, hogy korlátozhatóak, amennyiben az elengedhetetlenül szükséges és a korlátozás arányban áll az elérni kívánt céllal. Ilyenek a tulajdonjog vagy az egyesülési- és gyülekezési jog.

Harmadik csoport az alkotmányos jogok, melyek szélesebb körben korlátozhatóak, mint például a szerződési szabadság elve, az önkormányzatok jogai, a mozgásszabadság, a tárgyalás nyilvánosságához való jog.

Munkám témájának szempontjából leginkább érintett, a Polgári Törvénykönyvben nevesített személyhez fűződő jogok a következők:

- A személyes szabadság joga: A személyek szabadsága tág kategória, magában foglalja a tartózkodási hely, a lakóhely, a foglalkozás és a

¹⁵ 1949. évi XX. Törvény – A Magyar Köztársaság Alkotmányáról

¹⁶ 1959. évi IV. törvény – A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről

munkahely szabad megválasztásának jogát az országból való távozás és az oda való visszatérés jogát.

- A névviseléshez való jog: A név funkciója a személyek megkülönböztetése, azonosítása, ezért mindenkinek joga van a névviseléshez. Tilos más nevével visszaélni.
- A jó hírnévhez való jog: A hírnév egy személy társadalmi értékelésére szolgáló tényállítások összessége. Minden személynek érdeke és alapvető joga, hogy társadalmi értékelése pozitív legyen, azaz hogy jó hírneve legyen és azt senki ne sértse meg, ne rontsa le.
- A képmáshoz és hangfelvételhez való jog: A képmás és a hangfelvétel az ember külső megjelenése, a személyiség megnyilvánulása a kívülvilág felé. Tilos más képmásával vagy hangfelvételével kapcsolatos bármiféle visszaélés.
- A titokjog: A magánjogban általánosnak mondható a magántitkok védelmének elve. A titok az embereknek csupán szűk köre által ismert tudattartalom. Titkaik mértékében a személyek nem olvadnak bele a közösségbe, a nyilvánosságba. A „titokszférát” magánszférának is szokás nevezni.
- A magánlakás jogi védelme: A titokvédelem keretében a törvény védi a magánlakáshoz és a jogi személy céljaira szolgáló helyiségekhez fűződő jogot is. A magánlakás a személyiség elkülönülésének színtere, az intim szféra része, amely alkalmas a személyiség megkülönböztetésére, azonosítására, személyiségjegyeire való következtetésre. Jogsértésnek minősül a magánlakásba (helyiségbe) történő bármiféle illetéktelen behatolás.
- Az információs önrendelkezési jog: Általános szabálya kimondja, hogy a számítógéppel vagy más módon történő adatkezelés és adatfeldolgozás a személy-hez fűződő jogokat nem sértheti.
- A személyes adatok védelme: A nyilvántartott adatokról tájékoztatást – az érintett személyeken kívül – csak az arra jogosult szervnek vagy személynek lehet adni. Az adatvédelem, mint alapjog szerepel az Alkotmányban, részletes szabályait külön törvény, a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény tartalmazza, az információs önrendelkezési jog tartalmával pedig számos alkotmánybírósági határozat foglalkozik.

Írásomban nem a nemzetbiztonsági tevékenység egészét kívánom vizsgálni, hanem csak egy részét, a szakmai tevékenységet, amely nem más, mint az információgyűjtő tevékenység.

Részleteiben emelem ki a személyiségi jogokat – törvény keretein belül – sértő, vagy azokkal konfliktusba kerülő információgyűjtő eljárásokat, azok eszközeit, módszereit és az adatkezelés terén jelentkező konfliktusokat, valamint az említett tevékenységekkel szemben támasztott követelményeket.

A szemléletesség kedvéért mellékletben, táblázat formájában mutatom be és foglalom össze – a teljesség igénye nélkül – a személyiségi jogok és a nemzetbiztonsági szakmai tevékenység legjellemzőbb ütközési pontjait.

A nemzetbiztonsági munka lényegi részét meghatározhatjuk a klasszikus értelemben vett két fő feladatrendszerrel, mely tulajdonképpen a gerincét adja e tevékenységnek, a hírszerzéssel és az elhárítással.

Mindkét tevékenység alapvető célja a nemzetbiztonságot érintő nyílt és védett információk gyűjtése, elemzése, feldolgozása és továbbítása abból a célból, hogy az állami szervek a rövid- és hosszú távú külpolitikai, védelmi, gazdasági vagy más fontos döntéseket a megfelelő információk birtokában tudják meghozni. Azon külföldi titkosszolgálati tevékenységek felderítése és elhárítása, melyek sértik, vagy veszélyeztetik a Magyar Köztársaság szuverenitását, politikai, gazdasági, védelmi, vagy más fontos érdekeit, valamint az Alkotmányos rend törvénytelen eszközökkel történő megváltoztatására vagy megzavarására irányuló leplezett törekvések felderítése és elhárítása.

A két feladat közti legmarkánsabb különbség abban ragadható meg, hogy a hírszerzés döntően országhatáron kívül – előkészítésében, valamint elemzésében, értékelésében országhatáron belül – történik, míg az elhárítás országhatáron belül, kivételesen országhatáron kívül folyik. Természetesen még számos eltérés van e két feladat között, de ezek részletezése, kifejtése jelen esetben nem tartozik szorosan a tárgyalt témához.

Az említett feladatok végrehajtása érdekében a nemzetbiztonsági szolgálatok

- információgyűjtő tevékenységet folytatnak
- adatot kezelnek

A következőkben tekintsük át miben is állnak a fent említett tevékenységformák, melyek szakszerű végrehajtása elengedhetetlen a feladatrendszerben foglaltak teljesítéséhez.

Információgyűjtés

Az információgyűjtés rendszerének alapvetően két kategóriáját különítem el a nemzetbiztonsági szolgálatoknál, a nyílt és titkos információgyűjtést.

A titkos információgyűjtés további két részre bontható, melyek a külső engedélyhez nem kötött, valamint a külső engedélyhez kötött információszerző eszközök és módszerek.

Munkamódszer tekintetében meg kell jegyezni, hogy a nemzetbiztonsági feladatok ellátása, a nemzetbiztonsági célok elérése, és a döntések meghozatalához szükséges tájékozottság kialakítása során a szakszerű, pontos végrehajtás érdekében az információszerzés és felderítés nyílt, és titkos eszközeinek és módszereinek többnyire egymással kombinált alkalmazása szükséges.

Nyílt információgyűjtés

A nyílt információgyűjtési eszközrendszer alatt a nem védett forrásból történő, a nemzetbiztonsági jelleg és az információgyűjtés okának titkolása, leplezése nélküli, valamint a más állami szervek nyílt munkamódszerére is jellemző eljárással történő információgyűjtést értjük.

Módszerei:

- az érintett önkéntes, illetve a törvényben előírt kötelező adatszolgáltatása
- nyílt forrásból
- adatkezelést végző szerv adatszolgáltatása

E módszerek alkalmazása során a személyes adatok védelméhez való jog nem sérülhet. Első pillantásra az adatkezelést végző szerv adatszolgáltatása esetén ez bekövetkezhet, mert a nemzetbiztonsági szolgálatok adatkéréséről az érintett nem kaphat tájékoztatást és az adatait sem tilthatja le e szolgálatok elől. A jogsérelem azért nem történik meg mégsem, mert a személyes adatok védelme nem azt jelenti, hogy azokat, az érintett személyen kívül senki, semmiféle okból és körülmények között nem ismerheti meg. Törvényben meghatározott esetben ez az alapjog korlátozható valamely más alapvető jog vagy alkotmányos érdek érvényesítése céljából, de e korlátozásnak arányban kell állnia az elérni kívánt céllal.

A nemzetbiztonsági törvényben az információgyűjtő módszerek felsorolása nem jelent sorrendiséget. A módszerek közül mindig azt kell alkalmazni, amelytől az adott körülmények alapján valós adat várható a legkisebb érdeksérelem mellett.

Titkos információgyűjtés

Titkos információgyűjtés alatt értjük az erre felhatalmazott szervnek azt az intézkedéssorozatát, mely során törvényben meghatározott feladatainak ellátása érdekében a nemzetbiztonsági jelleg és cél titkolásával, leplezésével, a magánlakás, a magántitok, és a levéltitok sérthetetlenségéhez, a személyes adatok védelméhez, valamint a birtokvédelemhez fűződő jogok korlátozására alkalmas – az érintett tudta nélkül alkalmazott – eszközökkel és módszerekkel, személyes és közérdekű adatokat kezel.

Külső engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés

Az információgyűjtés e módjának eszközeire és módszereire jellemző általánosságban, hogy alkalmazásuk során kevésbé sérül a magánszféra vagy az alkalmazás engedélyezését az állam kénytelen – a közreműködő személyek biztonsága, vagy az alkalmazás körülményei miatt – a szolgálatok keretein belül tartani. További jellemzőjük, hogy az e csoportba sorolt eszközök és módszerek nagy része a titkos információgyűjtés feltételeinek megteremtését és eszközrendszerének kialakítását szolgálja.

A külső engedélyhez nem kötött titkos információgyűjtés keretében a nemzetbiztonsági szolgálatok a nemzetbiztonsági törvény 54.§ (1) bek. alapján a következő tevékenységeket végezhetik:

Felvilágosítás kérése:

Jellemzője, hogy az információgyűjtés során az egyes nemzetbiztonsági szolgálatok munkatársai az adatszolgáltatók előtt vagy a nemzetbiztonsági szolgálathoz való tartozásukat leplezik vagy azt, hogy mi a kérésük valódi célja. A nemzetbiztonsági szolgálatok senkit nem kötelezhetnek felvilágosítás adására. Kivételt képez ez alól a nemzetbiztonsági ellenőrzéshez előírt adatszolgáltatás, melyet a nemzetbiztonsági törvény határoz meg a 71.§ (7) bekezdésében.

Információgyűjtés a nemzetbiztonsági jelleg leplezésével:

Az előző ponthoz képest itt jelentős különbség, hogy a nemzetbiztonsági szolgálat munkatársa leplezi a nemzetbiztonsági szolgálathoz való tartozását és érdeklődésének nemzetbiztonsági jellegét is.

A nemzetbiztonsági jelleg leplezésével készülnek a titkos környezettanulmányok, melyek általánosságban az érintett személy, műveleti célú tevékenység vagy nemzetbiztonsági ellenőrzés szempontjai szerint fontosnak ítélt körülmények felderítését szolgálják. Így például a biztonsági kockázati tényezők megítéléséhez szükséges életvitele, kapcsolatrendszere, azok jellege, anyagi egzisztenciális helyzetének pontos megállapítása céljából. Természetesen környezettanulmány készítésére, bűncselekmény elkövetésére utaló vagy tárgyi bizonyítékok, rejtkehelyek, búvóhelyek felderítése céljából vagy objektumok és személyek nemzetbiztonsági védelmével összefüggő információk beszerzése miatt is sor kerülhet.

A módszer alkalmazása során a szolgálatok feladatkörébe tartozó leplezett törekvések felderítése és elhárítása teszi szükségessé, hogy a jelentős mértékű kockázatvállalást illetve a speciális felkészültséget, szakértelmet igénylő titkos információszerzést a nemzetbiztonsági szolgálatok személyi állománya leplezetten végezze.

Fontos, hogy a nemzetbiztonsági jelleg leplezésére kidolgozott legenda nem sérthet magánérdekeket, továbbá nem okozhat sem vagyoni, sem nem vagyoni kárt. E tekintetben az adatgyűjtő és az adatgyűjtést engedélyező felelősséggel tartozik.

Magánszeméllyel történő titkos kapcsolat létesítése:

E módszer lényeges eleme, hogy a magánszemélyek az együttműködést tudatosan vállalják, még hozzá egy szervezetszerű kapcsolattartás keretén belül. Ez alapulhat az egyén által is felfogott és elfogadott közös célon, anyagi ellenszolgáltatáson, más érdekeltségen (pl. büntetlenségi megállapodáson).

Fentiek alapján, figyelembe véve a titkos kapcsolat személyiségi jogait, az alábbi belső eljárási, engedélyezési szabályokat szükséges megállapítani:

- a titkos kapcsolati kör kategóriáit, az együttműködés jellege, tartalma alapján,
- a titkos együttműködés létesítésére vonatkozó eljárási és engedélyezési szabályokat,
- a titkos kapcsolat alkalmazására, foglalkoztatására és ezek felülvizsgálatára vonatkozó szabályokat,
- a kapcsolattartásra vonatkozó szabályokat,
- a nyilvántartásra és irattározásra vonatkozó részletes szabályokat (Nem csak a titkos kapcsolatra, hanem a keletkezett információkra vonatkozóan is!),
- a titkos kapcsolat ellenőrzésének szabályait,
- a titkos együttműködés megszüntetésének vagy átmeneti, ideiglenes szüneteltetésének a szabályait,
- a titkos kapcsolat nemzetbiztonsági feladatainak végrehajtásával kapcsolatos juttatására vonatkozó szabályokat.

Ez utóbbi pontra vonatkozó szabályozást a nemzetbiztonsági törvény 63.§ (3) bekezdése tartalmazza, melynek lényege, hogy a magánszemélynek nem kell a jelzett összeget az összjövedelméhez hozzáadni, azt az adóhatóságnak bevalani, másrészt a nemzetbiztonsági szolgálatnak sem kell erről személyre szólóan adatot szolgáltatni, illetőleg a magánszemély részére igazolást adni.

A nemzetbiztonsági törvény nem tartalmaz titkos kapcsolat létesítését tiltó kizárási szabályokat intézményi, illetőleg személyi kör megjelölésével. Erre azért nincs szükség, mert egy demokratikus jogállamban a közhatalmi szervek működésébe vetett hitet, vagy közbizalmat senki, így a nemzetbiztonsági szervek sem ingathatják meg. E téren irányadónak kell tekinteni a nemzetbiztonsági törvény 30.§ (3) bekezdésében megfogalmazott, a nemzetbiztonsági szolgálatok munkatársai külső, nemzetbiztonsági jellegű munkaviszonyának létesítésére vonatkozó korlátozó rendelkezést, miszerint a korlátozás a bíróságra, ügyészségre, az Állami Számvevőszékre, az Országgyűlési Biztosok Hivatalára, a Köztársasági Elnök Hivatalára és az Országgyűlés Hivatalára terjed ki. Az ilyen jellegű munkaviszony létesítésénél figyelemmel kell továbbá lenni a nemzetbiztonsági munka pártpolitikai semlegességére, mint kötelező alapelvre.

A titkos kapcsolat tevékenységének egy olyan sarkalatos problémáját is meg kell említeni, melyet hasonlóan a külföldi szabályozásokhoz a nemzetbiztonsági törvény sem érint, nevezetesen azt, hogyha a titkos kapcsolat a felderítési cél érdekében maga is közreműködik a bűncselekmény elkövetésében.

Könnyű belátni ugyanis – különösen a szervezett bűnözés területén –, ha a közös elkövetésből a titkos kapcsolat részben vagy egészben kivonja magát, hírszerző lehetőségei beszűkülnek, megszűnnek.

Kérdés, hogy az állam vagy bármely szerve előzetesen hozzájárulhat-e, hogy bárki bűncselekményt kövessen el? Továbbá: ki engedélyezze, milyen súlyú bűncselekményig, mi a garancia, hogy azon belül marad az elkövető titkos kapcsolat, és van-e minden esetben lehetősége az engedélykérésre, vagy kaphat-e általános felhatalmazást stb. E kérdéskörnél a bűncselekmény fogalmi eleme-

ként megjelenő társadalomra veszélyesség hiánya vagy megléte eligazítást adhat. Ezen felül további szakmai kérdés lehet még, a bűnözői körből kikerült, vagy azokkal rendszeres kapcsolatot tartó titkos kapcsolat foglalkoztatásának, ellenőrzésének a kérdésköre.

Egy másik, nem kevésbé fontos megközelítése a problémának, hogy miként oldható meg a titkos kapcsolat kivonása. Itt nem kizárólag a büntetlenség, hanem a konspiráció által támasztott követelmények és a titkos kapcsolat biztonságának a garantálása a cél.

E kérdésekre megnyugtató törvényi szabályozás nem adott, de az állam ugyanakkor nem mondhat le arról, hogy a nemzetbiztonsági veszélyeztetettséget elhárítsa. Ezért a joggal felmerült kérdések szabályozása a nemzetbiztonsági törvény alapján kapott felhatalmazáson túl belső utasításokra, intézkedésekre, irányelvekre maradnak, s az egyes műveleti szervek tevékenységének keretei között kezelendők.

A rendőrségi törvény¹⁷ szerint a bűnszervezetbe beépült fedett nyomozó által, a szolgálati feladata teljesítése közben elkövetett bűncselekmény vonatkozásában az ügyész a feljelentést határozattal elutasítja, vagy a nyomozást megszünteti, ha az, bűnüldözési érdeket szolgált és ez az érdek jelentősen meghaladja az állam büntetőjogi igényének érvényesítéséhez fűződő érdeket. Ez a szabály a titkos kapcsolatra nincs kiterjesztve. A nemzetbiztonsági törvényben ennek megfelelően elképzelhető lenne egy olyan változtatás, mely a titkos kapcsolatot, a bűncselekmény felderítésében való közreműködése során elkövetett bűncselekmény felelőssége alól, hasonló módon és feltételek mellett, mentesíti.

Lényeges, hogy nem vonható össze az előzőekben kifejtett problémakörrel a büntetlenségi megállapodás (nemzetbiztonsági törvény 55.§). Ekkor ugyanis a nemzetbiztonsági szolgálatok a Legfőbb Ügyész által kijelölt ügyész engedélyével utólag lehetőséget kapnak a nyomozás megtagadásának, vagy megszüntetésének a kilátásba helyezésével arra, hogy információszolgáltatásban állapodjanak meg a bűncselekménnyel alaposan gyanúsítható személlyel, ha a nemzetbiztonsági érdek jelentősebb, mint az állam büntetőjogi igényének érdekéhez fűződő érdek.

Információgyűjtést elősegítő információs rendszerek létrehozása, alkalmazása:

Röviden ide tartoznak:

- az információszerzés technikai rendszerei
- információvédelmi rendszerek feltörése, rejtjelfejtés
- rádiófelderítési azonosítási rendszerek
- az információfeldolgozás, adatnyilvántartás technikai rendszerei

Sérülést, vagy egészségkárosodást nem okozó csapda alkalmazása:

---

¹⁷ 1994. évi XXXIV. Törvény – A Rendőrségről

A csapda alapvetően bűncselekmény bizonyítékainak beszerzésére, az elkövető személyének megállapítására, azonosítására szolgál. A csapda létrehozható személyi közreműködéssel, valamint vegyi, technikai eszközök alkalmazásával, vagy ezek kombinálásával. Beszélhetünk vegyi, szag, fotó, videó és akusztikai csapdáról. A csapda nem veszélyeztetheti sem az érintett, sem mások testi épségét, egészségét.

A saját személyi állomány és a velük együttműködő természetes személyek védelmére, valamint a nemzetbiztonsági jelleg leplezésére fedőokmány készítése és felhasználása:

A fedőokmányok lehetnek a valóságtól részben, vagy teljes egészében eltérő adattartalmúak. A fedőokmányok ölthetnek közokirati, és magánokirati formát egyaránt.

Az okmányok „készítése” tekintetében két lehetőség adódik. Egyrészt nemzetbiztonsági szolgálatok maguk is előállíthatnak fedőokmányt, másrészt az adott szervtől is igényelhetik, akár a fedőadatok megadása útján, vagy anélkül.

A fedőokmányok fő típusaik szerint általában:

- a személyek identitásának részben, vagy egészben történő megváltoztatására kiállított okmányok,
- dolgokra, tárgyakra vonatkozó, de a valós adatokat leplező okmányok,
- műveleti cél, vagy tevékenység leplezését elősegítő okmányok.

Az egyes fedőokmányokat megkülönböztethetjük a felhasználásuk rendjét illetően is. Így létezik olyan fedőokmány (szűk körben), amely végleg kikerül a felhasználáskor a felhasználó birtokából (Ilyen pl.: a munkahelyi, vagy valamilyen távollétet igazoló okmány). Lehet olyan fedőokmány, mely a felhasználó birtokában marad (Személyi igazolvány, útlevel, gépkocsi okmányok, fedőrendszám stb.).

Az utóbbi csoportba tartozó okmányok bevonására haladéktalanul intézkedni kell, amennyiben azt a felhasználó védelme, vagy a nemzetbiztonsági jelleg leplezése a továbbiakban nem indokolja.

A fedőokmányok kizárólag az azt felhasználó személy, valamint tevékenység biztonságát szolgálhatja és nem jogosít fel olyan intézkedésekre, eljárásokra amelyekre a nemzetbiztonsági szolgálatok a nemzetbiztonsági törvény kezei között nem kaptak törvényi felhatalmazást, ezért a belső rendelkezésekben szigorú szabályokhoz kötik a fedőokmányok:

- használatának engedélyezését
- kiadásának és nyilvántartásának rendjét
- felhasználásának feltételeit
- bevonását.

A nemzetbiztonsági törvény a rendvédelmi szervek okmányainak fedőokmányként való felhasználása tekintetében további feltételeket állapít meg, mi-

szerint a fedőokmányok ekkor csak az illetékes miniszter és az érintett szervezet országos vezetőjének tájékoztatásával alkalmazhatóak.

Vannak olyan állásfoglalások, melyek szerint fedőokmányként kizárólag azon szervek okmányai használhatóak fel, melyek a nemzetbiztonsági szolgálatok tagjával munkaviszony létesítésére kötelezettek. Véleményem szerint, azonban csak annak a szervezetnek, intézménynek az okmánya nem használható fel fedőokmányként, ahol tilos munkaviszonyt létesíteni. Oka a már jelzett önkorlátozás: a nemzetbiztonsági szervek a közhatalmi szervek működésébe vetett hitet, vagy közbizalmat nem ingathatják meg és meg kell őrizniük pártpolitikai függetlenségüket is.

Fedőintézmény létrehozása és fenntartása:

A fedőintézmények létrehozásaival kapcsolatos szabályokat a nemzetbiztonsági törvény 78.§ (2) bekezdése b.) pont alapján az adott nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító miniszter, utasítás formájában állapítja meg, míg a részletes szabályokat belső rendelkezés tartalmazza.

A fedőintézmények létrehozásának és alkalmazásának a célja a nemzetbiztonsági szolgálatok, feladataik ellátásához szükséges eszközrendszerének a megteremtése.

Fontos megjegyezni, hogy a nemzetbiztonsági törvény 64.§ (1) bekezdése szerint a nemzetbiztonsági szolgálatok a fedésül szolgáló intézményre vonatkozó jogszabályok előírásai szerint hozhatnak létre és tarthatnak fenn fedőintézményeket. Részben ebből következik, hogy a fedőintézmény egyfajta kettős megítélésű szervezet, mert egyrészt meg kell felelniük e fedésnek megfelelő jogszabályi feltételeknek, másrészt a nemzetbiztonsági szolgálatok sajátos szervezeteiként, a jelzett belső jogszabályi háttérnek megfelelően meghatározott nemzetbiztonsági feladatok érdekében kötelesek működni.

Nem minősülnek fedőintézményeknek azok a szervek, szervezetek, amelyek a nemzetbiztonsági törvény 28.§-a alapján a nemzetbiztonsági szolgálatokkal történő együttműködés keretében csupán a fedést biztosítják a nemzetbiztonsági szolgálatok munkatársai részére, feladataik ellátása céljából.

A különbség lényege tehát az, hogy a 28.§-ban felsorolt szervek és szervezetek nem a nemzetbiztonsági jelleg leplezésének céljából jöttek létre.

Mint azt korábban említettem, a nemzetbiztonsági törvény 54.§ (2) szerint: „Rendvédelmi szerv fedőintézményként, okmánya fedőokmányként csak az illetékes miniszter és az érintett szervezet országos vezetőjének tájékoztatásával alkalmazható.”¹⁸ (Itt meg kell tenni azt az észrevételt, hogy a fedőintézmény kifejezés helyett alkalmasabb lenne ebben az esetben a fedést biztosító intézmény, hiszen tartalmi szempontból különbség jelentkezik.)

A bekezdésnek kettős célja van:

---

¹⁸ 1995. évi CXXV. törvény – A Nemzetbiztonsági Szolgálatokról

- Az illetékes miniszter és az érintett szervezet országos vezetőjének tájékoztatásával történő alkalmazás a rendvédelmi szerv fedésével végrehajtott akcióknak egyfajta háttérbiztosítást jelent.
- Másrészről a fedésül felhasznált rendvédelmi szerv számára is garanciát nyújt a nevében végrehajtott intézkedések tekintetében. Ugyanis a rendvédelmi szervek részére biztosított intézkedési jogosultság az alapvető jogok korlátozását viszonylag széles körben teszi lehetővé.

Az előzőekből következik, hogy célszerű a nemzetbiztonsági törvény jelen, és a rendőrségről szóló törvény 64.§ (4) bekezdése rendelkezéseinek végrehajtására vonatkozó részletes szabályokat az érintett szervek közötti részletes megállapodásokban rögzíteni, hiszen nyilvánvalóan nem arról van szó, hogy minden egyedi alkalmazás az érintett miniszter és az illetékes szervezet országos vezetőjének tájékoztatását követeli meg.

A feladatik által érintett személy, valamint azzal kapcsolatba hozható helyiség, épület és más objektum, terep és útvonalszakasz, jármű, esemény megfigyelése, az észlelteknél technikai úton történő rögzítése:

Ebbe a pontba tartozó titkos megfigyelés alatt személy, helyiség, objektum, terep, útvonalszakasz, jármű, esemény olyan külső megfigyelése értendő, amikor az érintett számolhat azzal, hogy személyét, mozgását, egyes cselekményeit más személyek is észlelhetik, azaz e körbe tartozik a nyilvános, vagy a közönség számára nyitva álló helyiségekben történő technikai megfigyelés, adatrögzítés.

Példa jelleggel, a teljesség igénye nélkül, a külső figyelés szolgálhat felderítési, továbbá védelmi és biztonsági célokat is. A külső figyelés így irányulhat az érintett személy mozgása, tevékenysége ellenőrzésére, kapcsolatának megállapítására, bűnös tevékenység felderítésére és dokumentálására, bűnözők tartózkodási helyeinek, rejtékhelyeinek megállapítására.

Biztosítási feladat lehet a nyílt, vagy titkos műveleti akciók biztosítása, katonai gyakorlatok biztosítása, ellenérdekű titkosszolgálat jelenlétének felderítése.

A külső figyelés magában foglalja az észlelést, az adatok rögzítését és az észleltekekkel kapcsolatos adatok megállapítását is.

Az 56.§-ban foglaltakon kívül beszélgetés lehallgatása, az észleltekek technikai úton történő rögzítése. E pontnál szükségesnek tarom felidézni a nemzetbiztonsági törvény szövegét:

- „56. §** A nemzetbiztonsági szolgálatok külső engedély alapján
- a) lakást titokban átkutathatnak, az észlelteket technikai eszközökkel rögzíthetik;
  - b) a lakásban történeteket technikai eszközök segítségével megfigyelhetik és rögzíthetik;
  - c) levelet és egyéb postai küldeményt felbonthatnak, ellenőrizhetik és azok tartalmát technikai eszközzel rögzíthetik;

d) közcélú telefonvezetéken vagy azt helyettesítő távközlési szolgáltatás útján továbbított közleményt megismerhetik, az észlelteket technikai eszközzel rögzíthetik.”¹⁹

Látható, hogy itt a nemzetbiztonsági szolgálatoknak a nyilvános, vagy a közönség számára nyitva álló helyiségben vagy területen történő beszélgetés lehallgatására nyílik lehetősége. Nyilvánosnak minősül az a helyiség vagy terület, amelyet bárki szabadon felkereshet, míg a közönség számára nyitva állónak minősül az a helyiség és terület, amelyet meghatározott feltételeknek eleget téve – vagy anélkül – bárki felkereshet. (pl. amennyiben a belépőjegyét megváltja)

A tárgyalt pontot összevetve a nemzetbiztonsági törvény 56.§-ban foglaltakkal arra az értelmezésre kell jutni, hogy a magánlakáson és a közcélú telefonvezetéken vagy azt helyettesítő távközlési szolgáltatáson kívüli beszélgetés illetve közlemény továbbításának lehallgatása és tartalmának rögzítése belső engedélyhez kötött. A pont ugyanis nem a „lakáson kívüli” hanem az „56.§-on kívüli” beszélgetések lehallgatására ad felhatalmazást a nemzetbiztonsági szolgálatoknak.

Hírközlési rendszerekből és egyéb adattároló eszközökből információk gyűjtése:

Jelen pont a hírközlési rendszerekből és egyéb adattárolókból (informatikai rendszerekből) nemzetbiztonsági feladat ellátásához meghatározott célból szükséges információk gyűjtését, és meghatározott célhoz kötött felderítő jellegű kutatást tesz lehetővé a nemzetbiztonsági szolgálatok számára.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága felhívta a figyelmet arra, hogy a levelezés szóhoz nem tartozik a „magán” jelző (szemben a magánélet kifejezéssel). Tehát a telefonszolgáltatás útján megvalósuló „levelezés” (beszélgetés/közlemény más módon történő továbbítása), az Európai Emberi Jogi Egyezmény 8. Cikkében meghatározott magánszférába tartozik, függetlenül annak tartalmától.

Fontos továbbá, hogy a nemzetbiztonsági törvény 56.§-ban foglalt „közcélú telefonvezeték, vagy azt helyettesítő távközlési szolgáltatás” megfogalmazás azonosítható az elektronikus hírközlésről szóló törvény²⁰ záró rendelkezéseiben megfogalmazott „nyilvános telefonhálózat”, „nyilvánosan elérhető telefon szolgáltatás”, „mobil rádiótelefon hálózat”, „mobil rádiótelefon szolgáltatás” és „nyilvános elektronikus hírközlő hálózat” vagy ezeket helyettesítő távközlési szolgáltatás fogalmaival.

Az e körön kívül eső hírközlési rendszereken továbbított közlemények lehallgatásához szükséges engedélyek beszerzése tekintetében vizsgálni kell:

- az adott, saját vagy zárt célú hálózaton továbbított közlemény megismerése, lehallgatása a lakásban történtek megfigyelése fogalmi körbe tartozik-e (nemzet-biztonsági törvény 56.§ b)). Másképp megfogalmazva: Meg kell állapítani, hogy a zárt célú hálózat lakásnak minősülő helyiségben vagy területen található-e.

¹⁹ 1995. évi CXXV. törvény – A Nemzetbiztonsági Szolgálatokról

²⁰ 2003. évi C. törvény – Az Elektronikus Hírközlésről

- az adott hálózat olyan összeköttetésben áll-e közcélú telefonvezetékekkel vagy azt helyettesítő távközlési szolgáltatással, hogy a rácsatlakoztatott végkészülék arról elérhető és fordítva (a végkészülékről a közcélú telefonszolgáltatás igénybe vehető.)

Összegezve, ha a saját, vagy zárt célú hálózat lehallgatása a lakásban történtek megfigyelése fogalmi körbe tartozik, tehát lakásnak minősülő helyiségben vagy területen van, vagy e hálózatról közcélú telefonszolgáltatás igénybe vehető, akkor a titkos információgyűjtés külső engedélyhez kötött. Egyéb esetekben elegendő belső engedély.

Le kell szögezni azt is, hogy nem minősül közcélú telefonvezetékeknek vagy azt helyettesítő távközlési szolgáltatásnak, ha a közcélú hálózaton belül elkülönített célú rendszert hoznak létre és a fenti külső engedélyt indokoló körülmények nem állnak fenn.

Az elektronikus hírközlési feladatokat ellátó szervezetek és a titkos információgyűjtésre, illetve titkos adatszerzésre felhatalmazott szervezetek együttműködésének rendjéről szóló 180/2004. (V. 26.) Korm. Rendelet – összhangban az elektronikus hírközlésről szóló törvény 92.§-ával – előírja, hogy az elektronikus hírközlési feladatokat ellátó szervezetek a titkos információgyűjtésre felhatalmazott szervezetek törvényes igényeinek kielégítése érdekében kötelesek lehetővé tenni az elektronikus hírközlő hálózaton továbbított közlemények, valamint e rendszerben megjelenő kísérő adatok megismerését, technikai eszközzel történő rögzítését, továbbá biztosítani a tudakozói és egyéb előfizetői nyilvántartásokból a késedelem nélküli adatszolgáltatást.

Büntetlenségi megállapodás:

A nemzetbiztonsági törvény 55.§ (1) bekezdésében fogalmazza meg. A törvényi szövegből egyértelműen értelmezhető a büntetlenségi megállapodás tartalma és feltételei. Emellett meg kell jegyezni, hogy bűncselekmény elkövetését csak bíróság állapíthatja meg jogerős ítéletében. Szigorúan véve itt az ártatlanság vélelméhez való jog sérül.

A nemzetbiztonsági szolgálatok által köthető büntetlenségi megállapodás sajátossága, hogy az állam büntetőjogi igényeinek érvényesítéséhez fűződő érdekét az érintett együttműködéséhez fűződő nemzetbiztonsági érdekekkel szükséges összevetni. A nemzetbiztonsági törvény alkalmazásában a nemzetbiztonsági érdeket a törvény 74.§ a.) pontja határozza meg. Ennek értelmében büntetlenségi megállapodás köthető a Magyar Köztársaság szuverenitása és alkotmányos rendjének védelme keretében:

- az ország függetlensége és területi épsége elleni támadószándékú törekvések felderítése,
- az ország politikai, gazdasági, honvédelmi érdekeit sértő vagy veszélyeztető leplezett törekvések felfedése és elhárítása,
- kormányzati döntéshez szükséges, a külföldre vonatkozó, illetőleg külföldi eredetű információk megszerzése,

- az alapvető emberi jogok gyakorlását biztosító alkotmányos rendnek, a többpárti rendszeren alapuló képviselői demokráciának és az alkotmányos intézmények működésének törvénytelen eszközökkel történő megváltoztatására vagy megzavarására irányuló leplezett törekvések felderítése és elhárítása,
- a terrorcselekmények, az illegális fegyver- és kábítószer-kereskedelem, valamint a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák illegális forgalmának felderítése és megakadályozása érdekében szükséges titkos együttműködés létrehozására, illetve információk szolgáltatására.

A nemzetbiztonsági szolgálatok esetében a büntetlenségi megállapodás során figyelembe vett (nemzetbiztonsági) érdek, mint e megállapodás alapja szélesebb tartalommal bír, mint a rendőrségnél, megjelenő bűnüldözési érdek. Ez az eltérés a nemzetbiztonsági és a rendőri munka különbözőségéből adódik.

A büntetlenségi megállapodás megkötésének a nemzetbiztonsági törvény által meghatározott objektív korlátja: ha az érintett olyan bűncselekményt követett el (azaz gyanúsítható), amellyel más ember életét szándékosan kioltotta. Ez a korlátozás megfelel az élethez való korlátozhatatlan alapvető alkotmányos jog tételének. **Fontos kiemelni**, hogy e szabály akkor is korlátozó tényező, ha valaki korábban követett el olyan bűncselekményt, mellyel más ember életét szándékosan kioltotta, elítélték, de már mentesült a hátrányos jogkövetkezmények alól.

Külső engedélyhez kötött információgyűjtés

A külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtés eszközeinek és módszereinek az a legfontosabb jellemzője, hogy alkalmazásuk során az alapvető emberi jogokat nagyobb mértékben korlátozza és jelentősebben avatkozik be a magánszférába, ezért alkalmazásukat a jogalkotó a nemzetbiztonsági szolgálatokon kívül eső fórum (igazságügy miniszter, kijelölt bíró) engedélyéhez köti. (A főigazgató kivételes esetben, ideiglenes jelleggel – a külső fórum döntéséig – engedélyezheti ezen eszközök alkalmazását.)

Lakás titkos átkutatása az észleltek technikai úton történő rögzítése, valamint a lakásban történtek technikai úton történő megfigyelése, rögzítése:

A nemzetbiztonsági törvény 74.§ d) pontjában foglaltak határozzák meg a lakás fogalmát, miszerint a lakás a nyilvános vagy a közönség részére nyitva álló helyen kívül minden egyéb helyiség vagy terület. Ebbe értendő a telekhatáron belül lévő, a közönség részére nyitva nem álló épület, terület és az azon lévő, vagy ahhoz tartozó tárgy, létesítmény. (Szemléletes példa az elkülönítésre az étterem, melynek a vendégek fogadására szolgáló helyiségei, kerthelyiségei nem minősülnek lakásnak, míg az irodahelyiségek, raktárak, konyha stb. pedig a lakás kategóriájába tartoznak.)

A lakás titkos átkutatása alatt értendő a lakásba való titkos behatolás, dokumentumok, tárgyak felkutatása, különböző adathordozók átvizsgálása (beleértve a számítástechnikai adattároló berendezéseket is) érdekében.

Az adathordozók átvizsgálásán túl, tartalmuk megismerése és rögzítése is ide tartozik, melyek közül a legfontosabbak: bűncselekmény elkövetésével kapcsolatos bizonyítékok, de még a „más” által telepített technikai eszközöknek az érintett tudta nélküli felderítése is ide tartozhat.

A lakásban történtek megfigyelése fogalomkörébe a lakásba történő titkos behatolást szintén bele kell érteni, hiszen az eszköz telepítése, valamint működtetése és a telepítés előkészítése elengedhetetlenül szükségessé teszi a lakásba történő behatolást. Tehát e két tevékenység ilyen esetekben összetartozó, ezért nem kell külön említeni ebben az esetben.

Sajátos területe a nyilvános, vagy közönség előtt nyitva álló terület értelmezésének a laktanyák területe. A laktanyák udvara, vagy az ott szolgálatot teljesítők részéről igénybe vehető helyiségek csak egy meghatározott – a Katonai Biztonsági Hivatal illetékességi körébe tartozó – közönség előtt van nyitva. Ezt a sajátosságot a nemzetbiztonsági törvény nem vette figyelembe, ezért a katonai objektumok teljes terjedelmükben a nemzetbiztonsági törvény 74. § d) pontjában meghatározott fogalommal körülírt lakásnak minősülnek.

Felmerülhet a kérdés, hogy miért nem vette figyelembe a nemzetbiztonsági törvény a fenti körülményt, hiszen az Magyar Értelmező Szótár egyik meghatározása szerint a közönség „valamilyen szempontból összetartozó személyek nagyobb közössége, csoportja”. Ez alapján közönség lehet egy adott szakma képviselőiből álló csoport, jelen esetben a katonák.

A nemzetbiztonsági törvény ebben az esetben a közönség szó megszorító, nem pedig kiterjesztő értelmezését használja, mert a törvénynek azt kell figyelembe vennie, hogy az adott időszakban mi az értelme a fogalomnak, nem pedig az archaikus jelentését, kivételes tartalmát. A mai közgondolkodásban az említett definíció már nem jelenik meg.

Az értelmezésnél figyelembe kell venni továbbá azt is, hogy melyik értelmezés igazodik jobban a törvény szelleméhez, melyik szolgálja jobban a magánlakás, magántitok védelmét. Felvetve annak lehetőségét, hogy a nemzetbiztonsági törvény a fogalom kiterjesztő értelmezését használja és a laktanya területe közönség előtt nyitva álló terület, fel kell tenni a kérdést, hogy vajon tényleg minden helység a laktanya teljes közönsége számára elérhető? Mi a helyzet a parancsnoki irodával, a szolgálati helyiségekkel, a szerződéses katona laktanyában lévő szállásával? Úgy gondolom, hogy e néhány példa jól érzékelteti, milyen személyiségi jogi aggályok merülhetnének fel a kiterjesztő értelmezés alkalmazása esetén, egyben könnyen belátható, hogy a nemzetbiztonsági törvény helyesen használja a megszorító értelmezést.

Levél és egyéb postai küldemény felbontása, ellenőrzése és azok tartalmának technikai eszközökkel történő rögzítése:

Ez a tevékenység kiterjed a különféle postai szolgáltatások útján továbbított küldemények – levél, levelezőlap, csomag, gyorsposta, távmásolat, posta-

utalvány, nyomtatvány, sajtótermék, postacsomag – ellenőrzésére. Fontos megjegyezni, hogy az ellenőrzés irányulhat a tartalom, a külső jellemzők, vagy akár a titkos tartalom megismerésére is. (pl. titkosírás, mikropont)

Közcélú telefonvezetéken, vagy ezt helyettesítő távközlési szolgáltatás útján továbbított közlemény megismerése és az észleltektől technikai úton történő rögzítése:

Ennél a pontnál úgy gondolom, célszerű ismét megemlíteni, hogy a közcélú telefonvezetéken történő távközlési szolgáltatás alatt, a már említett távközlésről szóló törvény mellékletében meghatározott „közcélú távbeszélő hálózaton” és a „közcélú mobil rádiótelefonon” történő távközlési szolgáltatás értendő.

A 180/2004. (V. 26.) Korm. rendelet szerint, amennyiben a titkos információgyűjtés során a hírközlő hálózaton továbbított közlemények, kísérőadatok megismeréséhez igazságügy miniszteri, vagy bírói engedély szükséges, a titkos információgyűjtésre felhatalmazott szervezetek igényeinek kielégítését a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat látja el. Egyéb esetekben az adott szerv is eljárhat.

A titkos információgyűjtő tevékenység engedélyezése, engedélyezési eljárása

A nemzetbiztonsági törvény 57.§ (1) bekezdése előírja, hogy az 56.§-ban meghatározott titkos információgyűjtés engedélyezésére irányuló előterjesztést a nemzetbiztonsági szolgálatok főigazgatói nyújthatnak be. A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat tekintetében kijelenti, hogy a nemzetbiztonsági törvény 8.§ (1) f) és a 9.§ d) bekezdésében meghatározott, a hatáskörébe tartozó személyek biztonsági ellenőrzése és a belső biztonsági és bűnmegelőzési célú ellenőrzési feladatok ellátásával kapcsolatban élhet ezen előterjesztéssel. A nemzetbiztonsági törvény 57.§ (2) bekezdésében konkrét alaki és tartalmi követelményeket határoz meg az előterjesztést illetően. Az 58.§-ban meghatározza az engedélyező személyét, az engedélyezés szabályait, valamint az engedélyezőre vonatkozó szabályokat.

Az említett rendelkezések az egyes nemzetbiztonsági szolgálatok feladatai függvényében megosztják az 56.§-ban meghatározott eszközök és módszerek engedélyezését az igazságügy miniszter és a fővárosi bíróság elnöke által kijelölt bíró között. A bírói engedélyezéshez az információgyűjtés eszközeinek, módszereinek alkalmazását akkor köti, ha az érintett közvetlen büntetőjogi felelősségét vonhatja maga után.

Mivel igen fontos jogi garanciákról esik szó, célszerűnek tartom részletesebben áttekinteni az egyes engedélyezési körbe eső feladatköröket.

A Fővárosi Bíróság elnöke által kijelölt bíró engedélyezi a külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtést a nemzetbiztonsági szolgálatok alábbi feladatkörében:

- A Magyar Köztársaság alkotmányos rendjének törvénytelen eszközökkel történő megváltoztatására, vagy megzavarására irányuló törekvések felderítése és elhárítása
- a Magyar Köztársaság gazdasági, tudományos-technikai, pénzügyi biztonságát veszélyeztető leplezett törekvések felderítése és elhárítása
- A szervezett bűnözésre, jogellenes kábítószer- és fegyverkereskedelemre vonatkozó információgyűjtés
- A hatáskörébe tartozó bűncselekmény. felderítése, illetve a rájuk vonatkozó információgyűjtés

A nemzetbiztonsági szolgálatok egyéb feladatköreiben az engedélyt az igazságügy miniszter adja ki. A hírszerző szolgálatoknak pedig minden esetben az igazságügy miniszter az engedélyező a külső engedélyhez kötött információgyűjtő eszközök módszerek vonatkozásában.

További fontos jogi garanciát tartalmaz a nemzetbiztonsági törvény 14.§ (4) bekezdése, miszerint az igazságügy miniszteri engedélyezések felett az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága ellenőrzést gyakorol, mely alapján az engedélyezési eljárásról tájékoztatást kérhet.

Az engedélyezés időtartama a törvény szerint 90 nap, s a törvény nem köti a kijelölt bírót, az igazságügy miniszttert abban, hogy hány alkalommal hosszabbíthatja meg – természetesen csak indokolt esetben – a határidőt további legfeljebb 90 nappal.

Az engedélyezés az eszköz és módszer tényleges alkalmazására, azaz annak felhasználásával folytatott titkos információgyűjtésre vonatkozik. Többnyire az egyszeri határidőt igénylő lehallgatás esetén sem lehetséges egy helyi telepítésű eszközt a határidő lejártának napján konspiráltan kivonni, ha ahhoz a lakásba történő titkos behatolás is szükséges. Ebből az következik, hogy a titkos információgyűjtés feltételeinek megteremtése és megszüntetése, a technikai eszköz üzemeltetése, azaz a tényleges információgyűjtés az engedélyezési időpontokat illetően elkülönülhetnek egymástól.

A lakás lehallgatása, az abban történtek megfigyelése, a postai küldemények, vagy telefon ellenőrzése folyamatos tevékenységet jelent az engedélyezés időszakán belül.

A lakás titkos átkutatása tekintetében felmerülhet a kérdés, hogy az engedélyben megjelölt határidőn belül több alkalommal megismételhető-e az, vagy a titkos kutatás az engedélyezés határidőn belül csak egy alkalommal hajtható végre.

Véleményem szerint azt kell figyelembe venni, hogy ha a behatolás technikai eszköz alkalmazására vonatkozó engedély alapján szükséges feladatokhoz kerül végrehajtásra, akkor több alkalommal is lehetőség van a lakásba való bejutásra (dokumentálás, szemrevételezés, eszköz elhelyezése, esetleges üzembiztos elhárítása). Ha azonban a titkos kutatást konspirációs okból meg kell ism-

telni, erre csak akkor van mód az engedélyezési határidőn belül, ha az előterjesztésben megfogalmazásra kerül, és azt az engedélyező jóváhagyja.

Ellentmondásosnak tűnhet, hogy a kijelölt bírót megilleti az a jogosultság, hogy a határidő meghosszabbítására vonatkozó döntéséhez megismerje az adott ügyben az általa engedélyezett titkos információgyűjtés során szerzett és rögzített anyagokat, az igazságügy minisztert pedig nem.

Megállapítható, hogy ez csak látszat ellentmondás, mert a különbség az engedélyezés jogalapjául szolgáló feladatok eltérő jellegéből fakad, hiszen a bírói engedélyezés alapjául szolgáló feladatkörökben történő titkos információgyűjtő tevékenység jellemzően bűncselekményekhez kötődik, így a bizonyítottság megítéléséhez elengedhetetlen a megszerzett adatok megismerése, elemzése. A bíró ugyanis konspirációs szempontokat döntésénél nem vehet figyelembe, ezért a megalapozott gyanú megállapíthatósága és bizonyítottsága esetén további alkalmazást nem engedélyezhet, hanem büntetőeljárás kezdeményezésére kell az érintett szolgálatot felszólítania.

A bíró betekintési joga is korlátozott, mert nem terjed ki az ügy teljes anyagára vagy a titkos információgyűjtés más eszközeivel és módszereivel szerzett információk megismerésére.

A kijelölt bíró és az igazságügy miniszter az engedélyező eljárásról a titkos információgyűjtés tényéről az érintettet nem tájékoztathatja. A nemzetbiztonsági törvény 48.§-a alapján az érintett adatközlési kérelemmel fordulhat a nemzetbiztonsági szolgálatokhoz. A főigazgató ekkor nemzetbiztonsági érdekből, vagy mások jogainak védelme érdekében megtagadhatja a tájékoztatást, ezek hiányában azonban meg is adhatja a tájékoztatást.

A nemzetbiztonsági törvény 59.§-ában lehetőséget nyújt úgynevezett kivételes engedélyezésre, melyben a nemzetbiztonsági szolgálatok főigazgatói az 56.§-ban felsorolt titkos információgyűjtés folytatását legfeljebb az engedélyező döntéséig engedélyezhetik, ha a titkos információgyűjtés külső engedélyeztetése olyan késsedelemmel járna, amely az adott ügyben nyilvánvalóan sértené a nemzetbiztonsági szolgálat eredményes működéséhez fűződő érdeket. Ugyanitt meghatározza ezen engedélyezés szabályait is.

Kivételes főigazgatói engedélyezés alapján a külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtés – az előírt feltételek fennállása mellett – a bíró, vagy az igazságügy miniszter döntéséig, maximum 72 óra határidőn belül folytatható.

A külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtés megszüntetése

A külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtés megszüntetésére a nemzetbiztonsági törvény a következőképp rendelkezik:

"60.§ (1)A külső engedélyhez kötött titkos információgyűjtést haladéktalanul meg kell szüntetni, ha

- a) az engedélyben meghatározott célját elérte,
- b) a további alkalmazásától eredmény nem várható,

- c) a határideje meghosszabbítás nélkül lejárt,
- d) a titkos információgyűjtés bármely okból törvénysértő,

(2) Az 59.§ (1) bekezdésében meghatározott kivételes eljárás esetén a titkos információgyűjtés akkor is haladéktalanul meg kell szüntetni, ha a titkos információgyűjtés folytatását az engedélyező nem engedélyezi. Ebben az esetben a titkos információgyűjtés során nyert adatokat – az állam- és szolgálati titkot tartalmazó iratok megsemmisítési rendjére vonatkozó törvényi előírások szerint – haladéktalanul meg kell semmisíteni."¹

Az előbbieket olyan garanciális jellegű szabályok, melyek az adatvédelmi törvény vonatkozó rendelkezéseivel összhangban állnak, és a nemzetbiztonsági szolgálatok titkos ügy- és iratkezelési szabályzataiban is konkrétan szerepelnek.

A titkos információgyűjtésre vonatkozó egyéb szabályok

E szabályokat a nemzetbiztonsági törvény 61.§-ában rögzíti. Itt a titkos információgyűjtés eszközeinek és módszereinek alkalmazására felhatalmazott szervezetek és a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat feladat és felelősségi körét rendezi. Az igénylő szerv (esetünkben a nemzetbiztonsági szolgálatok) köteles gondoskodni a titkos információgyűjtéshez szükséges engedély beszerzéséről, valamint ezek a szervek tartoznak felelősséggel azért, hogy az intézkedés megalapozott legyen és megfeleljen a titkos információgyűjtéssel szemben támasztott követelményeknek.

A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat felelős a titkos információgyűjtésnek az engedélyben (előterjesztésben) és az igénylésben meghatározottak szerint történő szakszerű végrehajtásért.

A személyes adatok és a titkos információgyűjtés védelmére vonatkozó garanciális szabályokat tartalmazza a nemzetbiztonsági törvény 62.§-a, mely szerint, „A titkos információgyűjtés során beszerzett adatok a büntetőeljárásban bizonyítási eszközként való esetleges felhasználásig, továbbá a nemzetbiztonsági szolgálattal együttműködő természetes és jogi személyek, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek kiléte, az információgyűjtés ténye és technikai részletei államtitoknak minősülnek. Az együttműködő személyek és szervezetek e tevékenységükkel kapcsolatban a miniszter, vagy a főigazgatók engedélye nélkül adatokat nem hozhatnak nyilvánosságra.”²

Az ügyintéző a fenti adatkörbe tartozó adat esetén köteles az államtitokká történő minősítésre a javaslatot megtenni és a minősítő azt államtitokká minősíteni. Ezen túl az együttműködő személyek és szervezetek is kötelesek az adatokat államtitokként kezelni és megőrizni. Az államtitok minősítését a miniszter, vagy a főigazgató oldhatja fel és az csak az engedélyükkel hozható nyilvánosságra.

Adatkezelés

---

¹ 1995. évi CXXV. törvény – A Nemzetbiztonsági Szolgálatokról

² 1995. évi CXXV. törvény – A Nemzetbiztonsági Szolgálatokról

A nemzetbiztonsági törvény 38.§-ától 52.§-áig tárgyalja a nemzetbiztonsági szolgálatok adatkezelésével kapcsolatos lehetőségeket és szabályokat. A leírás meglehetősen részletes, ezért itt tételesen nem kívánom e pontokat felsorolni. Kitérek viszont a lényeges szabályokra és a személyiségi jogokkal való ütközési pontokra.

A különböző adattípusokra vonatkozó rendelkezéseket a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXII. törvény, az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1995. évi LXV. törvény, valamint a személyes adatok gépi feldolgozására vonatkozó Strasbourgi Egyezmény kihirdetéséről szóló 1998. évi VI. törvény rendezi. A nemzetbiztonsági törvény – a speciális helyzetből és tevékenységből fakadóan – a fenti törvényekben biztosított eltérő szabályozási lehetőséggel élve az általánosnál szélesebb adatkezelési jogosultságot ad a nemzetbiztonsági szolgálatok számára. A nemzetbiztonsági szolgálatok által kezelt adatok két fő csoportra oszthatók, személyes adatokra, és közérdekű adatokra.

A személyes adatok kezelése:

Személyes adat a meghatározott természetes személlyel (érintettel) kapcsolatba hozható adat, az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés. A személyes adat az adatkezelés során mindaddig megőrzi e minőségét, amíg kapcsolata az érintett személlyel helyreállítható.

A személyes adaton belül fokozott védelmet igényel a különleges adat, amely a faji eredetre, a nemzeti, nemzetiségi, és etnikai hovatartozásra, a politikai véleményre, vagy pártállásra, a vallásos, vagy más meggyőződésre, egészségi állapotra, a káros szenvedélyre, a szexuális életre, valamint a büntetett előéletre vonatkozó személyes adat. (A faji eredetre, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai hovatartozásra, a politikai véleményre, vagy pártállásra, a vallásos, vagy más meggyőződésre vonatkozó különleges adat kezelését törvény is csak a nemzetbiztonság, a bűnmegelőzés, vagy a bűnüldözés érdekében írhatja elő.)

A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvény értelmében adatkezelésnek minősül az alkalmazott eljárástól függetlenül a személyes adatok felvétele és tárolása, feldolgozása, hasznosítása (ide értve a továbbítást és a nyilvánosságra hozatalt), adatkezelésnek számít az adatok megváltoztatása, és további felhasználásuk megakadályozása is. Személyes adat akkor kezelhető, ha ahhoz az érintett hozzájárul, vagy azt törvény elrendeli.

A személyes adatával általában mindenki maga rendelkezik. A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvény feljogosítja a nemzetbiztonsági szolgálatokat, hogy az érintett beleegyezése nélkül kezeljenek személyes adatokat, illetve nemzetbiztonsági érdekből az érintett adatvédelemhez fűződő jogait korlátozzák. A nemzetbiztonsági szolgálatok rendelkeznek azzal a különleges jogosultsággal is, hogy meghatározott esetekben és feltételek mellett az érintett személy adatait tudta nélkül kezeljék.

A nemzetbiztonsági szolgálatok a törvényi felhatalmazás alapján – kizáró törvényi rendelkezés hiányában – a személyes adatok teljes körét kezelhetik. Ez azonban nem jelent korlátlan jogosultságot. A tényleges adatkezelésnek – a törvényi felhatalmazáson túl – további alkotmányos előfeltételei is vannak. Ezek közé tartozik a célhoz kötöttség és az arányosság, amire a „feladatainak ellátása érdekében” szövegrész utal.

Ezt megerősíti a 15/1991. (IV. 13.) Alkotmánybírósági határozat, mely állást foglal a készletező adatgyűjtés tilalmáról annak alkotmányellenessé nyilvánításával.

A közérdekű adatok kezelése:

Közérdekű adat az állami, vagy helyi önkormányzati feladatot, valamint jogszabályban meghatározott egyéb közfeladatot ellátó szerv, vagy személy kezelésében lévő, a személyes adat fogalma alá nem eső adat. Általános szabály szerint tehát a közfeladatokat ellátó szervezeteknek lehetővé kell tenniük, hogy a kezelésükben lévő közérdekű adatokat bárki megismerhesse.

A közérdekű adat megismerésének korlátját jelentheti:

- az államtitokká, vagy szolgálati titokká minősítés
- a döntés-előkészítést szolgáló iratok speciális minősítése
- a személyes adatok védelméről, és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvény 19.§ (3) bekezdése alapján a nyilvánossághoz való jogot külön törvény adatfajták meghatározásával – többek között – nemzetbiztonsági érdekből korlátozhatja

A törvényi előírások keretei között a nemzetbiztonsági törvény 13.§ (3) bekezdésének e.) pontja alapján az adatkezelés belső eljárási részletszabályait – ideértve a nyilvántartás rendszerét, az adatbázisok fajtáit is – a főigazgatók utasításban állapítják meg. A műveleti tevékenység érdekében gyűjtött adatoktól elkülönítetten kell kezelni a hatósági tevékenység, valamint a nemzetbiztonsági ellenőrzés során keletkezett adatokat.

A személyes adatok védelméhez való jog – mely alapjog – alkotmányosan korlátozható arányosan valamely nemzetbiztonsági érdek érvényesítése céljából. Ebből következően megállapítható, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok a nemzetbiztonsági törvényben meghatározott feladataik végrehajtása érdekében – akár az érintett tudta nélkül is – a nemzetbiztonsági érdekek érvényesítése végett személyes adatokat kezelhetnek. Az adatkezelés által bekövetkezett jogkorlátozásnak teljes egészében és minden egyes részében is arányban kell állnia az érvényesíteni kívánt nemzetbiztonsági érdekekkel, vagyis csak a nemzetbiztonsági érdekek védelméhez és érvényesítéséhez feltétlenül szükséges adatok vehetők fel, csak a szükséges ideig tárolhatók, és a szükséges mértékben továbbíthatók.

ZÁRSZÓ

Előzőekből láhattuk, melyek azok a nemzetbiztonsági szakmai tevékenységek, melyek során az emberi, állampolgári és személyiségi jogok sérülnek. Részletesebben tárgyaltam azon részeket, ahol e sérelmek fokozottan jelentkeznek és megemlítettem néhány olyan szabályt, követelményrendszert és garanciát, melyek nem elválaszthatóak a tevékenységek tárgyalásától.

Megállapítható, hogy e tevékenység, mely alapvetően titkos és sajátos eszközöket használ fel, megfelelő jogi szabályozást igényel annak érdekében, hogy semmilyen körülmények között ne jelentsen veszélyforrást a demokratikus jogrendszerre. A személyiségi jogok korlátozása pedig arányban kell álljon a nemzetbiztonsági érdekekkel, az állam önvédelmi jogával, melynek érvényesítése legalább olyan fontos feladat, mint a személyek jogainak védelme.

Befejezésül ismét szükséges szólnom arról, hogy nem öleltem fel a nemzetbiztonsági tevékenység teljes körét, hiszen ez terjedelméből adódóan hatalmas mennyiségű anyagot tesz ki. Igyekeztem a klasszikus értelemben vett nemzetbiztonsági szakmai tevékenységre szorítkozni. Így nem elemeztem például a nemzetbiztonsági ellenőrzéssel és védelemmel, az iparbiztonsági ellenőrzéssel, vagy a nemzetbiztonsági szolgálatok által foganatosítható intézkedésekkel kapcsolatos feladatokat, szabályokat és bekövetkező jogsérelmeket. E témák jelen munkám szempontrendszer szerint vizsgálva és kifejtve mind terjedelmét, mind specialitását tekintve előre vetítik egy önálló tanulmányban való feldolgozás lehetőségét.

1. számú melléklet:

Tevékenység	Az érintett személyiségi jogok					
Felvilágosítás kérése	Jó hírnév-hez való jog	Információs önrendelkezési jog	Személyes adatok védelme			
Információgyűjtés a nemzetbiztonsági jelleg leplezésével	Jó hírnév-hez való jog	Információs önrendelkezési jog	Személyes adatok védelme			
Magánszeméllyel történő titkos kapcsolat létesítése	Információs önrendelkezési jog	Személyes adatok védelme	Titokjog			
Információgyűjtést elősegítő információs rendszerek létrehozása, alkalmazása	Titokjog	Információs önrendelkezési jog				
Csapda alkalmazása	Jó hírnév-hez való jog					

Fedőokmány készítése és felhasználása	Információs önrendelkezési jog					
---------------------------------------	--------------------------------	--	--	--	--	--

Tevékenység	Az érintett személyiségi jogok					
A Nb-i feladat által érintett személy, a vele kapcsolatos helyiség, épület és más objektum, terep- és útvonalszakasz, jármű, esemény megfigyelése, az észleltektől technikai úton történő rögzítése	Magánlakás jogi védelme	Képmás-hoz, hangfelvételhez való jog	Titokjog	Információs önrendelkezési jog	Személyes adatok védelme	
A Nbtv. 56. §-ában foglaltakon kívül beszélgetés lehallgatása, az észleltektől technikai úton történő rögzítése	Képmás-hoz, hangfelvételhez való jog	Titokjog	Információs önrendelkezési jog	Személyes adatok védelme		
Hírközlési rendszerekből és egyéb adattároló eszközökből információk gyűjtése	Titokjog	Információs önrendelkezési jog	Személyes adatok védelme	Képmás-hoz hangfelvételhez való jog		
Büntetlenségi megállapodás	Titokjog					
Lakás titkos átkutatása, az észleltektől technikai úton történő rögzítése	Képmás-hoz, hangfelvételhez való jog	Titokjog	Magánlakás jogi védelme	Információs önrendelkezési jog	Személyes adatok védelme	A személyes szabadság joga
Lakásban történtek technikai úton történő megfigyelése, rögzítése	Képmás-hoz hangfelvételhez való jog	Titokjog	Magánlakás jogi védelme	Információs önrendelkezési jog	Személyes adatok védelme	
Levél és egyéb postai küldemény felbontása, ellenőrzése és azok tartalmának technikai úton történő rögzítése	Titokjog	Információs önrendelkezési jog	Személyes adatok védelme	Képmás-hoz, hangfelvételhez való jog		

Tevékenység	Az érintett személyiségi jogok					
Közcélu telefonvezetéken vagy azt helyettesítő távközlési szolgáltatásútján továbbított közlemény megismerése és az észlelték technikai úton történő rögzítése	Képmás-hoz, hangfelvételhez való jog	Titokjog	Információs önrendelkezési jog	Személyes adatok védelme		
Adatkezelés	Információs önrendelkezési jog	Személyes adatok védelme	Jó hírnévhez való jog	Névviseléshez való jog		

Felhasznált irodalom:

1. 1949. évi XX. törvény – A Magyar Köztársaság Alkotmánya
2. 1959. évi IV. törvény – A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről
3. 1978. évi IV. törvény – A Büntető Törvénykönyvről
4. 1992. évi LXIII. törvény – A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról
5. 1994. évi XXXIV. Törvény – A Rendőrségről
6. 1995. évi LXV. törvény – Az államtitokról és a szolgálati titokról
7. 1995. évi. CXXV. törvény – A Nemzetbiztonsági Szolgálatokról
8. 1998. évi VI. törvény – A személyes adatok gépi feldolgozására vonatkozó Strasbourg-i Egyezmény kihirdetéséről
9. 2003. évi C. törvény – Az Elektronikus Hírközlésről
10. Az 1995. évi CXXV. törvény indoklása
11. 180/2004 (V.26.) Korm.rendelet – Az elektronikus hírközlési feladatokat ellátó szervezetek és a titkos információgyűjtésre, illetve titkos adatszerzésre felhatalmazott szervezetek együttműködésének rendjéről
12. 23/1990. (X. 31.) Alkotmánybírósági határozat
13. 15/1991. (IV. 31.) Alkotmánybírósági határozat
14. Boros László: Jogi alapismeretek (Vince Kiadó – Bp. 2001.)
15. Sári János: Alapjogok (Osiris Kiadó – Bp. 2001.)
16. Kukorelli István: Alkotmánytan (Osiris Kiadó – Bp. 1997.)
17. Dr.Dezső Lajos–Dr.Hajas Gábor: A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó jogszabályok – kommentár a gyakorlat számára (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó – Bp. 1998.)

AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM INFRASTRUKTÚRÁI, AZOK SEBEZHETŐSÉGE

Korunkban olyan mélyreható változások következnek be a műszaki civilizációban, a kultúrában, a biztonság- és védelempolitikában, amelyek jelentősen megváltoztatják a társadalom szellemi, anyagi, szolgáltatási, termelési módját. Beléptünk az információs termelési korszakba, amely felváltja az ipari termelési korszakot. Kialakul a fejlett tudományra alapozott, a csúcstechnikára és az információtechnikára támaszkodó intenzív tudásgazdaság és társadalom, közismerten az *információs társadalom*.

1. Az információs társadalom

Kialakulása a társadalmi civilizáció technikai fejlődésének eredményeként létrejövő törvényszerű folyamat. Alapja az információs ipari termelés. A fejlett ipari államok komoly politikai stratégiai döntéseket hoztak az új társadalmi forma technikai és társadalmi alapjainak megteremtése érdekében.

Az információs társadalmak kialakulása alapvető változásokat eredményez a világ és az egyes országok életében. Biztosítja a fenntartható fejlődést, ugyanakkor egyik alapvető vonása a köz- és magánügyek távolból történő intézése, ezáltal az információs társadalom egy új típusú életmód, életvitel, új technikai kultúra és civilizáció. Felépítése meghatározott társadalomfejlesztési irány, amelynek motorja a műszaki fejlődés.

Századunk elejére a fejlett és a legtöbb közepesen fejlett országban általánossá vált a mikroelektronikai eszközök, a számítógépek, az elektronikus kommunikációs eszközök, a belőlük kialakított integrált hálózatok és rendszerek alkalmazása. A telefon ellátottság területén korábban igen erősen elmaradott Magyarországon – 2009. januárra – túllépte a 121 %-ot a mobiltelefon birtoklók száma, kettő milliót meghaladta a vezetékes szélessávú internet előfizetések száma és a háztartások 46 %-ában ott a személyi számítógép. Az elektronika átszövi a társadalom és az egyének életét, a gazdaságot, alakítja és meghatározza fejlődését. Az az egyén, szervezet, vagy társadalom érvényesül, aki a tudás birtokában folyamatosan tud alkalmazkodni a rövid ciklusú, gyors megújulásokhoz, változásokhoz, és eredményesen képes hasznosítani ezen eszközök és rendszerek által kínált lehetőséget.

Napjaink információs társadalma annyiban tér el az előző koroktól, hogy az ismeretek az egy-két évszázaddal, sőt akár néhány évtizeddel ezelőtti időszaka-

kokhoz képest igen gyors ütemben, egyetlen nemzedéknyi időn belül is többször változnak, megújulnak, emiatt a begyakorlott rutinok gyorsan elavulnak. Ez a lerövidült váltási ütem teszi kötelezővé a folyamatos tanulást, az állandó továbbképzést, újraképzést.

Az információs társadalom kialakulása

A XX. század második felében a tudomány bevonult a termelésbe, így a felgyorsult innováció következtében a műszaki teljesítmények terén gyakran evolúciós ugrások következtek be. A tudomány nélkül elképzelhetetlenné vált az ipari haladás és a műszaki fejlődés. A gazdaság fejlődését új tudományos elméletek alapján kezdték vizsgálni. Ugrásszerűen megnövekedett a magasan képzett kutatók, fejlesztő mérnökök, hardver és szoftvermérnökök, számítástechnikusok száma. Eltolódott az arány a csak fizikai munkát végzők irányából a valamilyen vonatkozású szellemi alkotó munkával foglalkozók irányába, mely összefüggött a számítógépeknek a termelésben és szolgáltatásban való megjelenésével. A klasszikus gépi nagyiparra alapozott civilizációt felváltotta egy újabb és fejlettebb műszaki civilizáció. Kialakult egy új társadalmi termelési korszak és egy új típusú társadalom, azaz az információs korszak és az *információs társadalom*.

Kialakulásának alapfeltételei:

- a) A fejlett távközlési rendszerek megléte, vagyis a földfelszíni, föld- és tenger alatti, valamint légi- és űr információs csatornák, továbbá a multimédiás távközlési rendszerek, információs közművek kialakítása és tartalommal való megtöltése.
- b) A termelés, a szolgáltatás és a társadalmi élet hálózatosítása, azaz a számítógéppel való ellátottság, illetve ezek bekapcsolása valamilyen számítógépes (pl.: Internet, Intranet, LAN, WAN¹ stb.) információs hálózatba.
- c) A társadalom tagjainak többnyelvűsége, valamint informatikai munkakultúrájának kialakítása.

Az információs társadalom rendszerlemei és tevékenységük nem létezhetnek feladatorientált, vagyis valamilyen funkciót kiszolgáló infrastruktúrák nélkül.

2. Az információs társadalom infrastruktúrái

Az infrastruktúra egy adott rendszer rendeltetésszerű működéséhez feltétlenül szükséges intézetek, intézmények, felszerelések és berendezések szabály-

---

¹ LAN – (*Local Area Network*) Lokális, vagy helyi hálózatként ismert. Olyan rendszerek, melyekben a számítógépek fizikailag egymáshoz közel helyezkednek el, pl.: egy épületen belül. Ezek a hálózatok kapcsolódhatnak más hálózatokhoz, így rákapcsolódhatnak a nagy kiterjedésű hálózatokra is.

WAN – (*Wide Area Network*) Nagy kiterjedésű, vagy távolsági hálózatok, melyeknek egyes szegmensei földrajzilag is távol lehetnek egymástól.

szerűen működő összessége. Fizikai építményekből, berendezésekből, eszközökből és azokat szakszerűen működtetni képes személyzetből áll, melyeket megkülönböztetjük *általános* és *információs* vonatkozásukban.

Általános infrastruktúrák:

Biztonságos üzemelésük teszi lehetővé az információs társadalom funkcionális, szervezett, szakszerű és hatékony működtetését. Jellemzői alapvetően befolyásolják az információs társadalom működési mechanizmusát.

- Szállítási infrastruktúra (vasúthálózat, közúti-, vízi-, légi szállítás és ezek elemei, valamint vezetésükre és irányításukra szolgáló távközlő rendszerek)
- Termelő infrastruktúra (üzemek, gyárak, vállalatok kutató-fejlesztő intézmények, központok)
- Hírközlési infrastruktúra (távközlési szolgáltatások)
- Energia- és üzemanyag-ellátó infrastruktúra (villamosenergia-hálózat, üzemanyag ellátó rendszerek, gáztározók és hálózat, atomerőmű)
- Általános ellátó infrastruktúra (víz, élelmiszer, építőanyag, nyersanyagnyerő-helyek, nyersanyag-ellátóhelyek, elosztó hálózatok, raktárak, raktárbázisok)[4]

Információs infrastruktúrák

Az általános infrastruktúra részét képezik, melyek az információs társadalom információellátásával és kezelésével foglalkoznak. Elkülönítenünk azért szükséges, mert ennek kezelése, védelme sajátos megközelítést, megértést igényel.

Olyan létesítményeket, eszközöket, rendszereket, hálózatokat, illetve az általuk nyújtott szolgáltatásokat jelentik, melyek az információs társadalom működéséhez szükséges információk megszerzését, előállítását, tárolását, továbbítását és felhasználását teszik lehetővé.

Az információs társadalom – beleértve a katonai tevékenységeket – működése elképzelhetetlen az elektronikai, információs, informatikai és kommunikációs infrastruktúrák megléte és azok zavartalan működése nélkül, ezért az információs infrastruktúrák szerepe és jelentősége rendkívüli mértékben felerősödik. Ezek a rendszerek kiemelt fontosságú célpontjai (ahogy azt láthattuk az öböl-, és az iraki háborúban, a koszovói légi hadjárat során) a szemben álló fél információs hadviselési támadásainak és csapásainak.

Az információs infrastruktúrák jellemzője, hogy egymással komplex módon összefüggő, olyan különböző fajtájú hálózatok és rendszerek, melyek együttműködve, integráltan képezik az információs társadalom információs tevékenységének fizikai és elméleti alapját. Betöltött szerepük szerint általában

két nagy csoportra osztjuk: *szolgáltató (funkcionális)* és *támogató (kutató, fejlesztő és ellátó)* infrastruktúrák, de ide számíthatjuk még az informatikai rendszerekhez szükséges hardver, szoftver és hálózati eszközöket előállító gyárakat, vállalatokat, elosztó raktárakat, egyetemeket, főiskolákat, laboratóriumokat, továbbá a tervező, fejlesztő, üzemeltető, kiszolgáló humán erőforrásokat stb.

a.) Szolgáltató infrastruktúrák

Feladatuk az információs tevékenység végzéséhez szükséges fizikai információs alapelethezés biztosítása. Ezek képezik az ún. elsődleges információs infrastruktúrákat, melyek általában nagy kiterjedésű, bonyolult szervezésű hálózatok vagy rendszerek, melyek lehetnek vezetékes vagy vezeték nélküli átviteli-
lűek.

A szolgáltató infrastruktúrákon keresztül olyan stratégiai jelentőségű lélektani hatásokat lehet elérni, amelyek komolyan befolyásolhatják egy ország politikai rendszerének külső és belső társadalmi támogatottságát, a vezetés iránt tanúsított kül- és belföldi bizalmat.

Az információs társadalomban az információk beszerzését, továbbítását, feldolgozását, felhasználását, tárolását és védelmét a szolgáltató információs infrastruktúrák „A” és „B” **osztályai** teszik lehetővé.

„A” típusú információs infrastruktúrák:

- Távközlő információs infrastruktúrák (Különböző rendeltetésű, típusú, feladatú információátviteli hálózatok és rendszerek. Az információk továbbítását végzik, feladatuk ellátásához különböző jelátviteli hálózatokat vesznek igénybe)
- Közszolgálati, zárt rendszerű távközlő hálózatok (Közüzemek, közlekedési és más közellátó és közrendvédelmi szervek nem nyilvános, azaz szolgálati használatú távközlő hálózatai, melyek válsághelyzetben felhasználhatók katonai célokra is)
- Számítógép-hálózatok (Számítógépes hálózatok pl.: Internet, Intranet, LAN stb.)
- Elektronikus média és kommunikációs szolgálatok (Elektronikus közszolgálati média. Fontos szerepük lehet a lélektani hadviselésben, a tájékoztatásban, manipulálásban, dezinformálásban)
- Vezetési rendszerek és hálózatok (Országos hatáskörű kormányzati, közigazgatási, rendőrségi, honvédségi stb. vezetékes rendszerek)

„B” típusú szolgáltató információs infrastruktúrák:

- Légi irányítás (Polgári és katonai légi forgalmat, a légi, folyami és tengeri navigációt szolgáló rendszerek, hálózatok és kapcsolódó elemek)
- Légvédelmi rendszerek (Az ország légi szuverenitásának, légi határainak őrzése, biztosítása)

- Távellenőrzés (Műszeres és szenzoros felderítő, ellenőrző és zavarelhárító rendszerek pl. TELINT², SIGINT³, azon belül COMINT⁴, ELINT⁵. Feladatuk érzékelni azokat a változásokat, amelyek kihívást, veszélyt vagy fenyegetést jelentenek az információs határok védelmében)
- Távirányítás (Pl. pilóta nélküli repülőeszközöket vezérlő rádiós rendszerek)

b.) Támogató (kutató, fejlesztő és ellátó) infrastruktúrák

Feladatuk a szolgáltató információs infrastruktúrák zavartalan működésének, fejlődésének támogatása.

- Villamos energetikai ellátó rendszerek (Erőművek, villamos energetikai hálózatok)
- Kutató és fejlesztő intézetek (Kutatásokat folytató egyetemek és főiskolák, fejlesztő intézetek)
- Elektronikai és informatikai vállalatok
- Raktárbázisok, nagykereskedelmi ellátó vállalatok (Nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező elektronikai és informatikai eszközök, alkatrészek országos tárolásával, ellátásával foglalkozók) [4]

A szolgáltató infrastruktúrák nem létezhetnek a támogató infrastruktúrák ellátó tevékenysége nélkül, kölcsönös függőségi viszonyban állnak egymással.

Kritikus infrastruktúrák

Az említett infrastruktúrák mindegyike fontos és szükséges társadalmunkban. Azonban nemzetbiztonsági szempontból vizsgálva kiemelhetünk úgynevezett kritikus infrastruktúrákat, melyek funkciója és tevékenysége elengedhetetlen a társadalom működtetéséhez.

A kritikus infrastruktúrák „azok a létesítmények, szolgáltatások és információs rendszerek, amelyek olyan létfontosságúak a nemzetek számára, hogy működésképtelenné válásuknak vagy megsemmisülésüknek gyengítő hatása lenne a nemzet biztonságára, a nemzetgazdaságra, a közegészségre és közbiztonságra és a kormány hatékony működésére.”⁶

A kritikus infrastruktúrához sorolható ágazatok és szektorok:

- információs és kommunikációs technológiák (információs rendszerek és hálózatok védelme, műszerautomatizálás és irányító rendszerek, internet,

² TELINT: Television intelligence - telemetrikus felderítés

³ SIGINT: Signal Intelligence - jelfelderítés

⁴ COMINT: Communication Intelligence – kommunikációs felderítés.

⁵ ELINT: Electronic Intelligence – elektronikai felderítés

⁶ Leskó György: A kritikus infrastruktúra sérülékenysége, a Polgári Védelem feladatai, az ivóvíz és a távfűtés hiánya esetén.

<http://www.vedelem.hu/files/UserFiles/File/konf2008/3pvkirvezkonf/lesko.ppt>

vezetékes telekommunikáció biztosítása, mobil telekommunikáció biztosítása, rádió kommunikáció és navigáció, műholdas kommunikáció, műsorszórás)

- energia (olaj és gáztermékek, finomítók, tárolók a csőhálózattal, villamosenergia-előállítás, és továbbítás)
- egészségügy (járóbeteg és kórházi ellátás, gyógyszer- és oltóanyagellátás, laboratóriumok)
- szállítás (közúti, vasúti, légi közlekedés, belföldi vízi szállítás, tengeri hajózás)
- víz (ivóvízellátás biztosítása, vízminőség ellenőrzése, vízmennyiség biztosítása és szinten tartása)
- élelmiszer (élelmiszer ellátás biztosítása, élelmiszer biztonság felügyelete)
- pénzügyi szektor (nem állami pénzügyi rendszer és szolgáltatások, kormányzati pénzügyi feladatok)
- közbiztonság (közbiztonság fenntartása, biztonság, igazságügyi rendszer)
- polgári adminisztráció (kormányzati funkciók; fegyveres erők; polgári adminisztráció szolgáltatásai; készenléti szervek; postaszolgáltatások)
- vegyi és nukleáris ipar (vegyi és nukleáris anyagok, összetevők gyártása, feldolgozása, tárolása, veszélyes anyagok szállító csővezetékei) [10]

A (kritikus) infrastruktúrákat különböző infokommunikációs rendszerek vezérelnek, irányítják, ennek következtében az információs infrastruktúrák is a kritikus infrastruktúrák közé tartoznak. Az információs infrastruktúrák 'kritikussá válása' a társadalmi, szervezeti és magánéletbeli folyamatok egyre fokozódó informatikai szolgáltatás-függőségének következménye.

Kritikus információs infrastruktúrák

„Kritikus információs infrastruktúrák közé azokat kell sorolni, amelyek önmaguk is kritikus infrastruktúráknak minősülnek, vagy az infrastruktúrák működése szempontjából fontosak (pl.: távközlés, számítógép hardver/szoftver, internet, műholdak stb.)” [12]

Ezek alapján fontossági sorrend-, valamint a teljesség igénye nélkül a kritikus információs infrastruktúrák közé a következők tartozhatnak:

- energiaellátó rendszerek rendszerirányító számítógép-hálózatai;
- kommunikációs hálózatok (vezetékes, mobil, műholdas);
- közlekedés szervezés és irányítás számítógép-hálózatai;
- pénzügyi-gazdasági rendszer számítógép-hálózatai;
- védelmi szféra riasztási, távközlési, számítógép-hálózatai;
- egészségügyi rendszer számítógép-hálózatai;
- kormányzati és önkormányzati számítógép-hálózatok. [13]

3. Az információs társadalom veszélyeztetése

Az infrastruktúrák sebezhetősége

Az információs társadalom jelentősen függ az információs infrastruktúráktól. Általuk nagyfokú informatikai támadásokat lehet mérni egy ország katonai, politikai, és gazdasági életére. Ennek következtében egy iparilag fejlett, az információs infrastruktúráktól erősen függő ország rövid idő alatt, akár heteken, vagy napokon belül, intenzív információs hadviselési támadások következtében működésképtelen gazdasági és társadalmi állapotba hozható. Könnyedén meg lehet bénítani az ellenfél csapásmérő erőit, a kommunikációs és korai előrejelző rendszereit, az azonnali és gyorsreagálású erőit. Ez a lehetőség képezi az információs háború önálló alkalmazásának fizikai alapját és veszélyességét.

A kritikus infrastruktúrákat veszélyeztető hatások két nagy csoportját a fizikai, illetve az információs hatások képezik. Az információs támadások jellegzetessége a veszélyeztető hatások egyszerűbb, olcsóbb, nehezebben felderíthető, a földrajzi távolságtól általában független kiválthatósága, ami jelentős mértékben kiszélesítette a veszélyeztetést előidéző képes szereplők körét.

Annak ellenére, hogy az információs hadviselés eszméje katonai és elhárítási körökből származik, alkalmazhatósága rendkívül széleskörű. Az Internet elterjedésével az információs hadviselés és az informatikai terrorizmus elvei és gyakorlata beszivárogtak a civil szférába. Az esetleges támadó szemszögéből a kereskedelmi célpontok és az ország fontos infrastruktúráinak (távközlés, energia, pénzügyek, szállítás stb.) különböző perspektívái vonzóbbak és sebezhetőbbek, mint a katonaiak. A gazdasági-műszaki infrastruktúra elemeinek egy stratégiai információs támadással szembeni potenciális sebezhetősége szükségessé teszi, hogy az infrastruktúra-biztonság kérdéseivel rendszeresen foglalkozzunk.

Az infrastruktúrákat veszélyeztető tényezők:

- háborúk, fegyveres konfliktusok
- természeti katasztrófák (földrengés, árvizek, szélviharok stb.)
- nukleáris balesetek
- terrorizmus
- ipari balesetek
- infrastruktúrák teljesítőképességének kimerülése (pl. áramszünet)⁷

Ma a legtöbb fejlett ország fegyveres erőinek sikeres működése egy komplex információs és kommunikációs rendszertől függ. Az információs rend-

---

⁷ Egyszerre szűnt meg az áramszolgáltatás az Egyesült Államok és Kanada több nagyvárosában és sok kis településén... Az összesen 50 millió ember életét egy időre megbénító katasztrófálisnak is nevezhető szituációt valószínűleg a Niagara vízesésnél, a kanadai-amerikai határnál üzemelő óriási erőmű műszaki hibája okozta.

<http://archive.haon.hu/nagyvilag/nagyvilag-63847.shtm>

szerektől való magas fokú függőségük sebezhetőkké teszi őket akár katonailag gyengébb ellenfelekkel szemben is, ha azoknak megvan az információs és kommunikációs technológiai rendszerekbe való bejutás képessége. Technológiailag minél fejlettebb és bonyolultabb, annál sérülékenyebb a cél, illetve minél kevésbé információs rendszer-függő, annál kevésbé lehet hatékony egy ellene indított információs támadás. Elvben egy csoport elszánt számítógépes program-szakértő igen nagy pusztítást tud okozni egy nála sokkal erősebb ellenfélnek is.⁸

A leendő támadó szempontjából az információs hadviselés egy figyelmeztetés nélküli gyors csapás előnyét kínálja. A célpont kevés, vagy semmi információval sem rendelkezik arról, hogy egy támadás mikor, honnan, milyen formában és intenzitással következik be. Pszichikailag tehát a támadó fölénybe kerül, az áldozatot reagálásra, védekezésre készítetve az események irányítójává válik.

Az információs infrastruktúra célpontjai

Az információs ipari társadalom kialakulásával az elektronikai és információs infrastruktúrák szerepe, jelentősége rendkívüli módon megnő. Ezek a rendszerek az információs hadviselés támadásainak kiemelt fontosságú célpontjai.

Az információs infrastruktúrák működésének korlátozása egyet jelent a megtámadott vezetési képességeinek és lehetőségeinek drasztikus csökkentésével. Jellemző infrastrukturális célpontok:

- közműhálózati infrastruktúra,
- felderítő, információs és vezetési hadviselési infrastruktúra,
- energetikai rendszerek,
- légvédelmi infrastruktúra,
- légierő infrastruktúra,
- szállító rendszerek,
- vezetési infrastruktúra,
- közszolgálati média infrastruktúra.

Az információs hadviselés típusai

Az információs hadviselés lehet offenzív és defenzív, lehet önálló akció, és lehet hagyományos hadműveleteket megelőző, vagy kiegészítő tevékenység. *A defenzív információs hadviselés* a fenyegetés felbecsülésével (kinek vannak technikai eszközei, okai és lehetőségei támadás indítására) és a fenyegetés visz-

---

⁸ Internetes támadás utáni sötétség. *Tom Donahoe*, a CIA elemzője állította, hogy olyan információk birtokában vannak, amelyek áramszolgáltatók ellen elkövetett sikeres online támadásokkal kapcsolatosak. Az eddigi vizsgálatok szerint a támadóknak legalább egy alkalommal sikerült olyan áramellátó rendszerbe behatolniuk, amely több város villamos árammal történő kiszolgáltatását végezte.

<http://computerworld.hu/internetes-tamadas-okozott-sotetsege.html> 2008. január 22

szaszorításával (hogyan minimalizálható egy támadás kockázata, hogyan előzhető meg a fenyegetés) foglalkozik. A cél az idegen betörés kockázatának minimalisra csökkentése, s ugyanakkor a szervezet korrumpált tagjai általi sebezhetőségének mérséklése, hiszen, mint tudjuk utóbbiak számos támadás forrásai. A védelem technikai dimenziójába tartoznak a tűzfalak, a rejtjelezés, az integritás-tesztelés és a támadásokat követő felderítő munka, míg szociális tényezők között elsősorban a kockázat-becslést, képzést, az oktatást, továbbképzést említhetjük.

A támadó információs hadviselés számos formában jelenhet meg. Magában foglalhatja az ellenfél parancsnoki, kommunikációs, vezérlési, számítástechnikai és hírszerző adottságai megsemmisítését vagy meggyengítését. A cél lehet az ellenséges információs rendszerekbe való észrevétlen behatolás, az információk meghamisításának, vagy a rendszer teljesítményének jelentős csökkentése céljából. A célpont lehet éppen úgy katonai számítógép-rendszer, mint a civil információs infrastruktúra valamely összetevője.

A szemléltetés érdekében nézzük meg egy támadó jellegű információs hadviselés lehetséges módszereit:

1. szint: cél a rendszerben való csendes térhódítás, a felfogás irányítása, a csalódás elősegítése céljából, digitális technikák (pl. összemontírozás, képmódosítások stb.) segítségével. Ez esetben a cél nem a rendszer működésképtelenné tétele, vagy információs tartalmának törlése, hanem lélektani hatások, pszichológiai ráhatás, bizalmatlanság, támogatottság befolyásolása végett.

2. szint: cél az információs bázisba való „beszivárgás”, a hírszerzésen alapuló hadviselés támogatása, és kémtevékenység végzése céljából. Nem jár rombolással, vagy a szembenálló felek közti közvetlen konfliktussal. Folyamatos, alapvető tevékenység.

3. szint: jellemző törekvés, hogy értéktelenné vagy hamissá tegyék a megcélzott információs rendszer tartalmát, egy rosszindulatú szoftver felhasználásával. Jó példa erre az ellenfél logisztikai támogató rendszerébe való betörés a teljesítmény csökkentése, vagy az adattartalom megsemmisítése céljából.

4. szint: a kiválasztott cél hatékony működésének gátolása. Ez weboldal feltörésektől (mint pl. a Pentagon vagy a CIA honlapja) a kritikus helyzetek előidézéséig (pl. a harcoló csapatokat támogató számítógépes hírszerző rendszer, vagy egy egész város villamoshálózatának kiiktatásáig) terjedhet.

5. szint: a technikai eszközök, berendezések, úgymint a parancsnoki, a vezérlő és a kommunikációs funkciókkal összefüggő berendezések (pl. számítógépes rendszerek, adathálózatok) azaz a már említett jellemző infrastrukturális célpontok lerombolása, az élőerő pusztítása erőszakos eszközök használatával.

Az infrastruktúrák támadásával, illetve kiiktatásával a háborúk és válságok időben jelentősen csökkenthetők, hadműveleti ütemükben gyorsíthatók, valamint az élőerőt érintő veszteség jelentős mértékben lecsökkenthető.

A támadások kivédésére és megelőzésére a fejlett ipari országokban számítógépes támadásokat felderítő és elhárító központokat, rendszereket szerveznek és működtetnek (pl. az ECHELON rendszer⁹, az NIPC¹⁰, vagy a JTF-CND¹¹). Hazai viszonylatban meg kell említenünk a CERT¹²-Hungary Központot (CHK), mely a magyar kormány informatikai biztonsági incidenskezelő központja. Feladata a teljes magyar privát, üzleti és állami szféra informatikai rendszereinek biztonsági támogatása. A Központnak kiemelt szerepe van a nemzetgazdaság és az állami működőképesség szempontjából alapvető fontosságú informatikai rendszerek védelmében. A szervezet egyben tudásközpont szerepét is betölti a magyar polgárok és informatikai szakemberek számára,¹³ illetve a PTA CERT-Hungary Központot, mely legfőbb feladata a kritikus információs infrastruktúra védelme.¹⁴

4. Összegzés

Az információs társadalom zavartalan működése számos nélkülözhetetlen infrastruktúrát kíván, amelyek a társadalom és a gazdasági élet funkcióit támogatják, illetve rajtuk keresztül valósulnak meg a társadalom működése szempontjából elengedhetetlen funkciók, feladatok. Életünk minden területén jelen vannak, irányítják és befolyásolják cselekedeteinket.

A közelmúlt konfliktusai, háborúi látványosan szemléltették, hogy az különböző infrastruktúrák és azok rendszerei fontos célpontjai voltak a katonai csapásmérő erőknek. A szolgáltató és támogató infrastruktúrák megsemmisítésének, illetve bénításának megfelelően kialakított fontossági sorrendje, illetve időbeni egymásutánisága az eredményes támadást jelenti.

Az infrastruktúrák potenciális sebezhetősége következtében szükséges, hogy az infrastruktúra-biztonság kérdéseivel egyéni, valamint politikai szinten rendszeresen foglalkozzunk. Amennyiben megismerjük a potenciális veszélyeket, annál nagyobb lesz a valószínűsége annak, hogy a lehetőségekhez mérve fel

---

⁹ Az ECHELON az USA legtitkosabb hírszerzési ügynöksége, a National Security Agency (NSA) által üzemeltetett szuperszámítógépek és műholdak hálózata. A rendszer folyamatosan figyeli a telefonbeszélgetéseket és az email forgalmat. Létrehozásának célja a terrorizmus, a pénzmosás, a drogügyletek kiszűrése.

¹⁰ NIPC – National Infrastructure Protection Center – az FBI-on belül kialakított Nemzeti Infrastruktúra Védelmi Központ, melynek feladata a nemzeti információs infrastruktúra védelmi képességeinek fejlesztése.

¹¹ JTF-CND – Joint Task Force for Computer Network Defense – az USA Védelmi Minisztériuma által kialakított Egyesített Célú Szervezet a Számítógép-hálózatok Védelméért, melynek feladata a számítógéphálózat-támadásokkal kapcsolatos tevékenység összehangolása, a védelmi eszközök tervezése, a végrehajtó képességek fejlesztése, eljárások tervezése kormányzati szervezetek és intézmények számára, valamint stratégiai szempontok kialakítása az ipar és más szereplők számára a számítógépes védelem fejlesztése érdekében.

¹² CERT = Computer Emergency Response Team

¹³ <http://www.cert-hungary.hu/index.php>

¹⁴ http://itcafe.hu/cikk/a_kritikus_informatikai_rendszerek_vedelme/a_kezdetek.html

tudjunk készülni a támadásokra. Ha egy adott ország állami vezetése tájékozott és foglalkozik a problémával, az globális szintű érintettséghez vezet. Motiválja mind a magánszektor, mind a hadsereget, hogy foglalkozzon a témával és próbáljon meg különböző biztonsági módszereket kidolgozni a jövő támadásainak kivédése érdekében. Szükséges hangsúlyozni, hogy nem elég az elszigetelt – egyes felhasználók által megvalósított – védelem, hanem nemzetközi összefogás kell, felhasználók, kereskedők, gyártók, ipar és kormányzat között, politikai és gazdasági téren, stratégia és komoly technikai felkészülés.

Cél, hogy elgondolkodjunk és megértsük annak fontosságát, hogy értékeink védelme fontos és szükséges, megóvásuk érdekében társadalmi és egyéni szinten, mindenkinek önállóan meg kell tennie a lépéseket.

* * *

Felhasznált irodalom

1. VÁRHEGYI ISTVÁN - MAKKAY IMRE: Az információs hadviselés alapjai ZMNE Egyetemi jegyzet, Budapest 2000.
2. HAIG ZSOLT - VÁRHEGYI ISTVÁN: A vezetési hadviselés alapjai ZMNE Egyetemi jegyzet, Budapest, 2000.
3. HAIG ZSOLT: Információs támadás és védelem, mint nemzetbiztonsági kihívás KBH Szakmai szemle 2004. 3. szám.
4. DR.VÁRHEGYI I.–DR.MAKKAY I.: Információs korszak, információs háború, biztonságkultúra OMIKK Budapest, 2000.
5. CRONIN, BLASE: Information Warfare: Peering Inside Pandora's Postmodern Box <http://www.afcea.org.ar/publicaciones/cronin.htm>
6. SZENTGYÖRGYI ZSUZSA: Az információs társadalom nagy kérdőjelei <http://www.pointernet.pds.hu/ujsagok/evilag/2003-ev/11/20070307223603292000000172.html>
7. DR.HAIG ZSOLT–KOVÁCS LÁSZLÓ–DR.MAKKAY IMRE–DR.SEEBAUER IMRE–DR.VASS SÁNDOR–VÁNYA LÁSZLÓ: Az információs társadalom veszélyforrásai. A kormányzat szerepe a védelem és ellentétekenység műszaki és szervezeti megoldásaiban. Tanulmány. MEH Informatikai Kormánybiztosság, Budapest, 2002. ZMNE
8. DR.HAIG ZSOLT–DR.VÁRHEGYI ISTVÁN: Információs műveletek I-II. kötet, Budapest, 2004. ZMNE
9. KASSAI KÁROLY: Az információk és információs rendszerek védelmének stratégiai szintű megfogalmazásai. Új Honvédségi Szemle, LVII. évfolyam 2003/7. 41.o.
10. MUHA LAJOS–BODLAKI ÁKOS: Az informatikai biztonság Bp, 2001. PRO-SEC KFT.
11. SZENTGYÖRGYI ZSUZSA: Az információs társadalom nagy kérdőjelei. <http://www.evilagonline.hu/modules.php?name=archiv&file=olvas&cikk=200311-404206ac948f9>
12. MUHA LAJOS-BODLAKI ÁKOS-CSIKELY JUDIT-ENDRÉDI GÁBOR: Az informatikai biztonság kézikönyve 3. rész. 7. fejezet. 47.o. Verlag Dashöfer Ltd. 2000.
13. DR. HAIG ZSOLT: Az információs társadalom információbiztonsága http://www.zmne.hu/tanszkek/ehc/konferencia/prezrw8/Haig_Zsolt.pdf

CZENE GRÉTA – SZTERNÁK GYÖRGY

KÍNA, AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS A VILÁG

Bevezetés

Történelmi távlatokban egyértelműnek látszik, hogy a XIX. század Európa, a XX. század pedig Amerika politikai, katonai és gazdasági megerősödését hozta el. Ettől még nem biztos, hogy a XXI. század is egy új szuperhatalom felemelkedésének a jegyében telik el, de kétségtelen, hogy vannak arra utaló jelek, amelyek Ázsia fölénybe kerülését vetítik előre. Más megközelítésben, a hatalmi egyensúly átrendeződése tapasztalható a világban. Az Egyesült Államok kizárólagos vezető szerepét egyre inkább megkérdőjelezzik a felemelkedő hatalmak, mint India, Kína és Brazília.

A legvalószínűbb forgatókönyv a szakemberek szerint mégis inkább az, hogy századunkban a világ hárompólusúvá válik, amelyben mind nagyobb szerep jut Ázsia nagyhatalmainak, de különösen Kínának. Az új világrend kialakulását a napjainkban zajló globális gazdasági válság felgyorsíthatja, de egyvalamit egészen biztosan átír majd: a világban keletkező tőke mozgásirányát. Ami eddig nyugatról keletre mozgott, az a jövőben keletről nyugatra és délre áramlik, – hangoztatják gazdasági szakértők.

Az Európai Unió jelenleg, a gazdasági szempontokat figyelembe véve „világhatalom,” ugyanakkor más szempontok szerint még regionális hatalomnak sem tekinthető. Mind a hazai, mind a külföldi gazdasági szakemberek véleménye összecseng, amikor azt állítják, hogy komoly, és átfogó gazdasági és szociális reformok nélkül az Európai Unió elkerülhetetlenül hanyatlani fog ebben a században, elveszti meghatározó szerepét a világpolitikai és a világgazdasági folyamatokban. Más szóval, ha nem lesz alapvető változás a jelenlegi európai folyamatokban, akkor az Európai Unió részesedése a világgazdaságban 15-20 éven belül lényegesen kisebb lehet, mint napjainkban, és ami még fontosabb, Európa elveszítheti politikai befolyását a világban. Az Európai Uniónak közös álláspontot kell kialakítania az energiáról, a pénzügyekről, ez megakadályozhatja, hogy a tagállamokat egymással szembe fordíthassák.

A szakemberek által jelzett viszonylagos gazdasági hanyatlás a tagállamok részére rossz kilátásokat jelent-e, vetődik fel a kérdés. Többen, a szakemberek közül ezt úgy értelmezik, hogy a kontinens viszonylag gazdag marad, de a hanyatlás más országokhoz viszonyítva következik be. Ezek az országok: Kína, India, Brazília lehetnek a jövőben, akik a jelenlegi fejlődésük üteme alapján megelőzik a legfejlettebb uniós tagországokat. Az sem zárható ki teljes mértékben, hogy a viszonylagos gazdasági hanyatlás valóságos is lehet Európában. Ennek oka, hogy a kontinens lakossága folyamatosan elöregszik, a képzett munkaképes létszámot a bevándorlók nem növelik, sőt a jól képzett fiatalok elvándorolnak még Európa nyugati feléből is. Elgondolkodtató az a tény, hogy óriási a szakadék az uniós tagországok nyugati és keleti fele között. Ezt a

problémát igazolta az év elején zajló orosz-ukrán gázvita különböző mértékű hatása a kontinensen.

Az Európai Unió nem engedheti meg magának, hogy jelenlegi világpolitikai, világgazdasági helyzete rossz irányba változzon. Ehhez azonban egységesnek kell lennie. Az egységes álláspont azonban nem értelmezhető csak geopolitikai szempontból, mert ha így értjük, akkor a közös érdek nem lenne elég erős ahhoz, hogy felülírja a nemzeti érdekeket. Az Európai Unió „ereje” történelmi értékeiben és demokratikus elveiben rejlik. Más szóval, hogy tagállamai nyitottak, a békére törekszenek, demokratikusak. Ezek az értékek vonzóak kell, hogy legyenek a jövőben is más országok számára. Az más kérdés, hogy ezek az értékek mire lesznek elegendők a jövőben.

A világválságok idején nem ritka, hogy korábban nem fejlődő régiók törnek előre. Napjainkban például úgy tűnik, hogy Afrika néhány országa akár meglepetést is okozhat az elemzőknek; az ázsiai kisebb-nagyobb „tigrisek” vonzereje és növekedési esélyei pedig tartóssá válhatnak a jelenlegi gazdasági folyamatokat figyelembe véve.

Afrika – kínai segítséggel a nagy meglepetés, állítják a szakemberek. Az afrikai kontinensen az elmúlt húsz évben megháromszorozódott, és immár 30 fölé emelkedett az európai mércével is demokratikus államberendezkedésű országok száma. A földrész hatalmas nyersanyagkincse – a most tapasztalható áresés elmúltával – végérvényesen felértékelődhet. Aligha véletlen, hogy Kína nagy lendülettel tette meg befektetéseit a fekete kontinens nyersanyag-koncessziói kiaknázása érdekében. Ezzel együtt Kína Speciális Gazdasági Zónákat épített ki a kontinensen. Tevékenységével „átültette” gazdasági modelljét az afrikai kontinensre, egy sor ipari központot, utakat és vasutakat épít. Továbbá, az építkezésekkel és a tőkebefektetések folyósításával maga mellé állította a kontinens szegényeit Algériától Zimbabwéig. Akik a gazdaság átültetése miatt bírálják Kínát, elhallgatják azt a fontos tény, hogy Kína a beruházásait jelentős segítséggel egészíti ki. Továbbá, a beruházásokkal olyan fogyasztókat kapcsol be világkereskedelembé, akik egyébként el lennének zárva a nemzetközi piacoktól.

Az Afrikába beáramló külföldi működő tőke tíz év alatt évi 2 milliárd dollárról 50 milliárdra nőtt. Korábban a mérhetetlen szegénységet, az éhezést és az eladósodottságot jelképező kontinensen az államok valójában visszafizették az adósságuk nagyobb részét. A bruttó nemzeti össztermék arányos hitelállomány 68 %-áról 19 %-ra apadt, és vannak országok, például Nigéria, amelyek teljesen visszafizették hátralékukat. Ami pedig a gazdasági növekedést illeti, 2002 és 2010 között átlagosan évi 6,7 %-kal büszkélkedhet a földrész – ráadásul úgy, hogy az időszak végére várhatóan gyorsul a növekedési ütem. Az említett gazdasági zónák a közpénzek használatának támogatásával a gazdaság megújítására és fokozatos reformokra ösztönzik a kormányokat és a szakembereket. Az említett kínai gazdasági modell azonban túlmutat az afrikai kontinensen, jelen van Dél-Amerikában is.

Más szakemberek szerint *Brazília, Oroszország, India, Kína* – a ma „divatos” angol rövidítéssel: a *BRIC-országok* – a következő években is megőrizhetik gazdasági vonzerejüket. A legnagyobb kérdőjelet ebben a csoportban Oroszország jelenti, amelynek gazdasági fejlődési ütemét, erejét, a kőolajárak drámai visszaesése, az utóbbi hónapokban érezhetően fékezte. Ami viszont a BRIC-országokba irányuló új beruházások összességét illeti, a jövőben Kína egyértelműen fontosabb befektetési célpont lesz, mint az Egyesült Államok, de a többiek is egyre nagyobb szeletet szerezhetnek meg a tőkebefektetésekből. A világ gazdaságának listáján Kína az 5. helyről a 3., India a 7.-ről a 4., Brazília a 8.-ról a 6. helyre lépett elő. Akiktől pedig sikerül részesedést elvenniük, azok elsősorban Németország, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Japán, Szingapúr és az Egyesült Arab Emírátsok.

Mindez csak felgyorsíthatja azt a sokrétű globális átrendeződést, amely a gazdasági válságtól függetlenül, mi több, azt megelőzően, már a XX. század végén elkezdődött. „A XXI. század első évtizedeit a jövő történészei az emberiség precedens nélküli szakaszának fogják tekinteni” – valószínűsíti Simai Mihály, az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének professzora nemrég megjelent: „A világgazdaság a XXI. század forгатagában” című könyvében. Mindezt a globális fejlődés számos fontos területén végbemenő változások egybeesésével magyarázza, amikor is a világpolitikában, a nemzetközi hatalmi viszonyok rendszerében, a népesedési folyamatokban, a tudományos fejlődésben és a társadalmi viszonyok rendszerében is radikális átalakulások, változások következnek be.

Kérdés, a világban elfoglalt gazdasági helyezés feladásához és a szükség-szerű gazdasági és kulturális váltáshoz mennyiben elengedhetetlen egy új szabályozási környezet, például egy új globális pénzügyi rendszer (szervezet) megteremtése. A tudományos, szakmai viták mellett ez a probléma a világ legjelentősebb gazdasági hatalmainak politikusait is élénken foglalkoztatja. A válság átgyűrűző hatásait igencsak a gazdaságán érző Európai Unió elsőként lépett, amikor Nicolas Sarkozy francia köztársasági elnök – aki jól kihasználta az Európai Unió tagországok egységes fellépésében rejlő előnyöket, illetve azt, hogy egy nemzetközileg is befolyásos nagy uniós tagállam vezetője – a vonakodó amerikai Bush-kormányzattal szemben elérte, hogy megkezdődjön a munka a nemzetközi pénzügyi rendszer reformjáról. Az elmúlt év novemberében tartott washingtoni G20-as csúcstalálkozó összetétele már az új kor eljövételét sugallta. A találkozón rögzített elvek mindazonáltal nem mentek olyan messzire, hogy egy új „Breton Woods”-ről (egységes pénzügyi-, valuta- és bankrendszer) lehessen beszélni. A pénzügyi rendszer újraszabályozásának kérdésében ugyanis igen messze voltak egymástól a meghívott országok álláspontjai. Az azonban figyelemreméltó, hogy a G20 államai elutasították a protekcionizmust (a hazai gazdaság fejlődésének biztosítása védővámokkal). Indoklásuk szerint, ha engednének a protekcionizmus szirénhangjának, lényegében megismételnék az 1929-33-as világválság hibáit.

Miközben tehát a globalizáció korának első gazdasági válsága ráébresztette az Európai Uniót az együttes fellépésben rejlő előnyökre, az is világos: a nemzeti érdekvédelem érdekében túl erősek még ahhoz, hogy Európa a gazdasági mellett politikai erejét is érdemben megmutathassa, és ennek segítségével általában véve utat mutasson a világnak a XXI. században. A gazdasági szakemberek véleménye szerint könnyen lehet, hogy erre a szerepre inkább az ázsiai térség újdonsült nagyhatalmai, elsősorban Kína és India lesznek képesek, vagy ismét az Egyesült Államok, amely a múlt században is többször képes volt kijavítani saját hibáit, mindig meg tudott újulni, és amelyet a válság által megtépzett pozíciói ellenére sem lehet leírni.

Kína

A nyugati kultúra által még mindig kevésbé ismert, de a stratégiai gondolkodásnak Kína fennállása óta mindig is nagy hagyományai voltak. Mint ahogy Zbigniew Kazimierz Brzezinski írja a Nagy sakktábla című könyvében. Kína történelme a nemzeti nagyságról szól. A kínai geopolitikai, geostratégiai gondolkodás az ország 5000 éves történelmi hagyományából táplálkozik, s ez számos tapasztalattal gazdagította nem csak a hatalmon lévőköt, de úgyszintén a hatalomról gondolkodókat. Jordán Gyula „Kína a modernizáció útján a XIX–XX. Században” című könyvében kifejti, hogy a kínaiak történelmük során civilizációjukat felsőbbrendűnek, minden más nép kultúrája felett állónak, Kínát a világ középpontjának (Kína neve ma is kínaiul „Csung-Kuo,” vagyis Középső Birodalom) tekintették. A kínaiak felsőbbrendűségük tudatából kiindulva a világ más részein élőket barbároknak, kulturálatlannak nézték, a vele kapcsolatba kerülő államokkal nem tudtak egyenrangú viszonyt elképzelni, s szomszédjaikat alárendelt, függő helyzetben lévőknek vélték, fölényük elismeréséhez pedig nem riadtak vissza sem a kényszer, sem a katonai erő alkalmazásától, de előnyben részesítették *a békésebb eszközöket is, és előszeretettel alkalmazták a „barbárokkal a barbárok ellen” módszert, vagyis egymás elleni kijátszásukat.*

Kína történelmének nagy sikere, hogy legnagyobb részében egységes állam tudott maradni és sikerült megőriznie önálló civilizációs jegyeit. A kínaiak már a legkorábbi időktől kezdve civilizációként határozzák meg magukat, akiket ez a vonásuk különböztet meg civilizálatlan környezetüktől. Samuel Huntington szerint Kína történelmileg mindig úgy tekintett önmagára, mint egy olyan entitásra, amely magába foglalja a „Kínai zónát”, amibe beletartozik Korea, Vietnám, a Liu Csiu-szigetek, s olykor Japán is. Az említett entitás része továbbá egy belső-ázsiai zóna is, melynek részei a nem kínai mandzsuk, mongolok, ujugurok, törökök és tibetiek, akiket Kína biztonsági okokból mindig is ellenőrzés alá óhajtott vonni. Ezen kívül létezik egy külső zóna is, amelybe a barbárok tartoztak, akiktől viszont elvárták, hogy ismerjék el Kína nagyságát, és hódoljanak előtte.

A mai kínai állam területe a kínai etnikum fokozatos dél felé vándorlása során jött létre. C. P. Fitzgerald arra figyelmeztet, hogy jól lehet, a jelenlegi helyzetet a tétlenség látszik jellemezni, nagyon kevés okunk van azt hinni, hogy

a dolgok Kínában nyugvó pontra jutottak volna, s a kínaiak dél felé való nyomulása véget ért. A kínaiak dél felé mozgása két és fél ezer éve tart, amióta csak elterjedt a kínai kultúra. Erre utal a kínai írásjelek elterjedése is. Fitzgerald utalt rá, hogy ez inkább „az emberek és az eszmék mozgása volt, semmint kormánypolitika és hódítás, de az erejét is abban látja, hogy öntörvényű történelmi jelenség, amely független a birodalmak keletkezésétől és bukásától. Polonyi Péter szerint a fentiek nem bizonyítanak se többet, se kevesebbet, mint hogy Kína sem képez kivételt, mint bármely más hatalom, történelme során ő is terjeszkedni igyekezett, s ennek a terjeszkedésnek kialakultak a hagyományos irányai, olyan övezetek jöttek létre határai mentén, amelyeket saját érdekszférájának tekint. Polonyi azt is írja, hogy Nyugati elemzésekben találkozni olyan hiedelmekkel, amelyek szerint Kína – úgymond – nem terjeszkedő típusú ország, s ezt bizonyítja, hogy évszázadok óta történelmi határai között él.

Ez azonban csak annyiban igaz, hogy az utolsó századokban a kínai etnikum kirajzását nem követték tipikus gyarmatosító lépések, a kínai állam és a hadserege nem jelent meg a délkelet-ázsiai térségben, hogy „megvédje” őket.

George Friedman Kína geopolitikai helyzetét és geostratégiai elhelyezkedését elemezve arra a megállapításra jutott, hogy az ország tulajdonképpen egy olyan sziget, amely bár fizikailag nincs vízzel körülvéve, domborzati adottságai ahhoz hasonló szereppel ruházzák fel. Kínát domborzata miatt gyakorlatilag minden irányból nehéz megközelíteni, s csak néhány olyan területe van, amely könnyedén teszi lehetővé a határain való átjutást. Ez a külső karéj az, ami történelme során visszatartotta és megvédte Kínát a behatolók támadásaival szemben.

Kína Vietnám felőli határa az egyedüli határ, ami igazán átjárhatónak nevezhető és ez által sebezhetőnek is. A déli határnál, Laosznál és Mianmarnál a

határ már egy esőerdőn keresztül húzódik, amely szinte áthatolhatatlan. Kína délnyugati határától a nyugati kazahsztáni határterületig a Himalája hegység húzódik, amely mintegy természetes gátat képez a két régióbeli nagyhatalom, India és Kína között. A kínai határ következő szakasza a kazahsztáni rész, amely terület ugyan átjárható, de a távolságok

hatalmasak, az úthálózat pedig viszonylag gyér. Kínát északról Mongólia és Oroszország határolja, amely régió szintén meglehetősen ritkán lakott és környezeti adottságainál fogva nehéz a rajta való átjutás. Ha azonban ez mégis sikerülne, a kínai puffer régiók megvédik belső Kínát bármiféle hirtelen táma-

dástól. Mindent figyelembe véve Kína legsebezhetőbb pontjának tehát a tengerparti rész nevezhető, nem csoda, hogy a korai időkben a rivális nagyhatalmak is főleg a tenger felől fenyegették.

Kínát elemezve az országot két részre lehet felosztani: a kínai Heartlandre (központi részre, az elnevezés a szív szóból ered), illetve a nem kínai puffer régiókra, amik körülveszik a Heartlandet. Ezt tovább bontva, a kínai Heartland is további két régióra, az északira és a délire osztható, amelyek nyelvjárásukban is eltérnek egymástól. Északon a Mandarint beszélik, délen a Kantonit. A Kínai Heartlandet két fő folyó és egy mellékfolyó határolja: a Sárga-folyó északon, a Jangce folyó ettől délebbre, végül legdélebbre a Gyöngy található. Így nem csoda, hogy a Heartland Kína mezőgazdasági területe, a farmerek és kereskedők régiója, s mintegy egy milliárd ember lakóhelye.

A Heartlandet határoló puffer régiók (Tibet, Xinjiang tartomány, Belső-Mongólia és Mandzsúria, Heilongjiang, Jilin és Liaoning) attól függően, hogy a történelem folyamán Kína erős volt vagy gyenge, hol hozzá tartoztak, hol elszakadtak tőle. A puffer régiókban, napjaikban is többnyire nomádok élnek. A történelme során a kínaiak stratégiája mindvégig az volt, hogy folyamatos kontroll alatt tartsák a puffer régiókat, hogy ez által megvédjék a kínai Heartlandet a behatolók támadásaitól. További védelemként szolgált a kínai fal is, amelyet i.e. a VII. században kezdtek el építeni, és mintegy alátámasztva a hosszú távú stratégiai gondolkodást az i.sz. XVII. században fejeztek be.

Kína világgazdaságban és politikában betöltött szerepe fokozatosan növekszik, hatására megváltoznak az egyes országok tőkepiaci viszonyai, irányt vált a tudásáramlás és a munkaerő összetétele. Csodálattal és aggodalommal kérdezhetjük, merre tart a kínai gazdaság, partnerünk vagy riválisunk lesz a jövőben, és milyen lesz a hatalmi pozíciókat elfoglaló országok Kína haladására adott válasza?

Az Amerikai Egyesült Államok a kínai termelés legfontosabb export piaca, az Európai Unió pedig Kína legfontosabb gazdasági partnerének minősül. Sok elemzőt aggodalommal tölt el a kínai gazdaság jövőben betöltött szerepe, valamint a világhatalommá való fejlődésének ma még tisztán nem látható következményei. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a kínai gazdaság fejlődése nagymértékben függ az amerikai fogyasztás alakulásától.

Véleményünk szerint Kínát semmiképp nem lehet a Nyugat ellenségének tekinteni, hiszen gazdasága fejlődése javarészt a külgazdaság alakulásától függ. Kína alig néhány évtizedes nyitása a globális gazdaság felé és a nemrégiben megfogalmazott reformpolitika aligha ad okot a tőle való félelemre. A maoista korszakból örökölt zűrzavar, romba dőlt gazdaság, egy alapjaiból kiforgatott 5000 éves kultúra, hatalmas népesség és nem utolsósorban a jogrend hiánya ad bőven tennivalót a politikusoknak napjainkban és a jövőben egyaránt az országban. Az sem kis probléma, amelyet a jövőben kezelni kell, a térségben járt szakemberek véleménye szerint, hogy óriási a különbség a 21. századi keleti part, valamint a belső tartományok középkori gazdasági és szociális állapota között.

A növekvő kínai gazdaság, növekvő energiaigénnyel párosul, így nyilvánvaló, hogy a közeljövőben Kína nagyobb érdeklődést mutat az energiahordozókban gazdag országok irányába, amelyet egyes országok már most sem néznek jó szemmel, és emiatt Kínát hatalomvágglyal bélyegzik. Véleményünk szerint méltánytalan lenne azért neheztelni Kínára, amiért hosszas politikai elnyomás után az ország fejlődni kezdett és társadalom valamennyi tagja számára elfogadható megélhetési feltételeket próbál biztosítani. Nagy valószínűséggel Kína erősíteni fogja gazdasági befolyását, elsősorban az eurázsiai és az afrikai térségben. Ugyanakkor, a történelmi tapasztalatokra hivatkozva, a jövőben sem kíván katonai nagyhatalomként fellépni.

Az ismeretlen mindig kíváncsisággal és félelemmel párosul – nincs ez másképp Kína⁽¹⁾ esetében sem. Egyoldalú, Európa központú történelemszemléletünk látókörön kívül hagyja a kínai társadalom történelmét és fejlődését, előtérbe helyezve a görög, egyiptomi, római civilizációk múltját. Hogyan maradhatott ki egy körülbelül 5000 éve létező magas kultúra a történelmi ismerettárunkból? Kína több évszázadon keresztül zárt gazdaságban élt, önkéntesen megtagadva minden partneri kapcsolatot, emiatt kultúrája és nyelve ismeretlen maradt a külvilág számára. Annak ellenére, hogy néhány évtizede a kínai vezetés felismerte, hogy az ország megmaradásához gyökeres reformokra van szükség, és erőteljes haladás vette kezdetét – és ezzel egyidőben a médiában megsokszorozódtak a róla szóló tudósítások –, a Kínával kapcsolatos ismeretek nem bővültek a hazai tankönyvekben.⁽²⁾

Véleményünk szerint Kína múltjának ismerete hozzásegíthet minden érdeklődőt a jelenlegi politikai és gazdasági folyamatok megértéséhez és értékeléséhez, egy pozitívabb kép kialakulásához az országról. A Kínáról kialakult téves kép ellenére – miszerint olcsó, viszont gépies, kevésbé kreatív munkaerő-állománnyal rendelkezik – úgy tűnik, az ország felveszi a versenyt a fejlett országok piacával.

Az Európában néhány évtizede megfogalmazódott tudásalapú társadalom iránti igény Kínában évezredek óta él, és most ereje teljességében kibontakozni látszik. Évről évre növekszik az egyetemre végzetek száma. Sokan közülük külföldön szereznek egyetemi diplomát, néhány éves szakmai tapasztalat után hazatérnek, és otthon értékesítik tudásukat. A kínai kormány nem kevés pénzzel támogatja az elit oktatást mind belföldön, mint külföldön, az egyetemi diplomások hazatérését kutatási támogatásokkal ösztönzi, melynek eredményei azonnal a gazdaságban hasznosulnak. Kína folyamatos, hosszú távú növekedésének reménye a tudományos felkészültséggel rendelkező szakemberekben rejlik, amely biztosítja a műszaki haladásért folytatott tudományos versenyben való részvételt a világban.

A legtöbb politikai és gazdasági elemző, legalábbis azok közül, akik veszik a fáradságot és az ország jövőjéről nyilatkoznak, egyetért abban, hogy Kína – egyedül vagy Indiával – a 21. század új szuperhatalma lesz. Sőt azt is megkockáztatják, hogy már az ország ma is meghatározó befolyással van a

világra, minthogy óriási felvevőpiacával a világgazdaság motorja, a birtokában lévő külföldi, elsősorban amerikai állampapírok mennyiségét tekintve pedig a pénzvilágban szinte szuperhatalommá tette önmagát. A katonai szembenállás óta először történik meg, hogy egy nem nyugati hatalom került a világ élmezőnyébe. Másképpen, az Egyesült Államoknak és az Európai Uniónak, ha akarja, ha nem, szembe kell néznie a kínai modellel.

Kína csatlakozott az Egyesült Államokhoz, az Európai Unióhoz és Oroszországhoz, elsősorban gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi szempontból úgy, hogy filozófiájából szinte semmit nem adott fel és nem fenyeget senkit. Kína méretei az európai viszonyokhoz képest lenyűgözők, statisztikai adatait szinte fel sem tudjuk fogni, az ország belépése a világpiacra megduplázta annak munkaerejét. A világkereskedelemben található árucikkek közel felén ott található a „Made in China” felirat, és Kínában több számítógépet gyártanak, mint bárhol másutt a világon. A Gyöngy-folyó deltájában az utóbbi öt évben öt London nagyságú város épült fel. Erről a fejlődésről kaphattunk nagyon felületes képet az olimpiai közvetítések idején. Ez a hatalmas fejlődés azt eredményezte, hogy a Kínához kapcsolódó amerikai, európai és más gazdaságoknak valószínű át kell formálniuk eddig működő gazdasági és pénzügyi rendszereiket, hogy megfeleljenek a kínai elvárásoknak, elképzeléseknek. A szakemberek szerint Kína ezt már korábban megtette. Így szinte minden gond nélkül együttműködik a fejlett országok gazdaságával és a pénzügyi világgal. Az ország nyitása a modern világ felé nem várt hatásokkal is együtt jár, elsősorban gazdasági vonatkozásban. A világ pénzügyi válsága elérte Kínát is. A gazdaság sebezhetősége abban rejlik, hogy az ország elsősorban exportra termel, így a felvevőpiacok gazdasági helyzete, vásárlóereje visszahat Kínára. Az sem elhanyagolható, hogy kereskedelmének több mint kétharmadát az Egyesült Államokkal, illetve növekvő mértékben az Európai Unióval bonyolítja. Ha elvágnák ezeket a kereskedelmi kötélekeket, gyakorlatilag összeomlana a kínai gazdaság, állítja több gazdasági szakember. További fontos tény, hogy a Világbanktól származnak azok a hitelek, amelyek az ország gazdasági felfutását segítik.

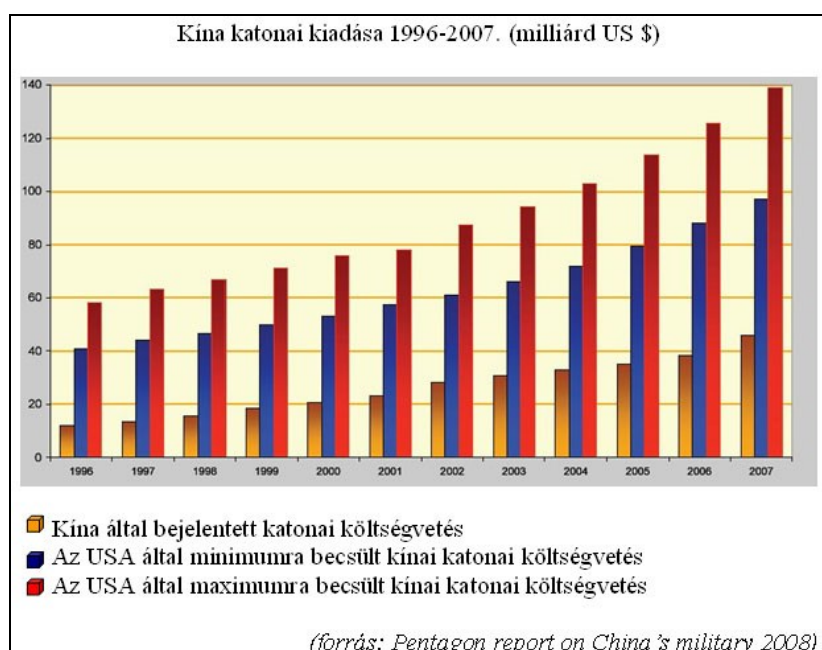
A jelenlegi 2-3 %-os gazdasági visszaesés, ami még mindig 9-10 % növekedés évente a kínai statisztikai jelentések alapján, munkanélküliséggel párosul. A legfőbb problémát az ún. vándormunkások jelentik, valamint az évente munkába lépő hatmillió fiatal, akiknek felsőfokú végzettsége van, akiknek most nincs állásuk. A szakértők szerint Kína számára jó megoldás lehetne ebben a válságban, ha a belső fogyasztás növelésére gondot fordítana. Az ország stabil bankrendszere alapján, ugyanis a gazdasági vezetés kezelhető keretek között tudja tartani az országot sújtó válságfolyamatot.

Eddig a nyugati világ csak azzal foglalkozott, hogy mit vár Kínától, milyen legyen az országban kialakított nyugati életforma? Be kell látnunk, tévedtünk: Kína nem fog hasonlítani hozzánk, a nyugati világhoz.

Ugyanakkor Kína fejlődésében egy sor olyan „hiányosság” van, ami a szuperhatalmi léthez vagy a szuperhatalmi státushoz szükséges lenne. Legelő-

ször is a kínai hadsereg, illetve a kínai hadsereg fejlesztésének iránya nem azt mutatja, hogy ez bármikor is egy olyan hadsereg lehetne, amely világméretben domináns szerepet tudna játszani. Ráadásul a kínai vezetők állandóan arról beszélnek, hogy ők ezt nem is szeretnék, hanem – természetesen a méreteikhez mérten – egy méltó hadsereget, amely garantálni tudja az ország biztonságát, de ebbe különösebb expanziót vagy különösebb hatalmi kiegyenlítések szerepét nem értik bele. Jelenlegi politikai, gazdasági működéséből, stratégiájából inkább az látszik, hogy valamifajta kereskedő hatalom szeretne lenni a világban, del elsősorban az ázsiai térségben.

Ettől függetlenül szólnunk kell Kína katonai célkitűzéseiről is. Hivatalos kínai adatok szerint az ország 1990 óta évente 15-17 %-kal növeli a katonai költségvetését, és a 2-2,3 millió fős fegyveres erő korszerűsítése jó ütemben halad. Az International Institute for Strategic Studies (IISS), Stratégiai Tanulmányok Nemzetközi Intézetének adatai szerint

Kína 2000-2005 között 11 milliárd dollár értékben vásárolt fegyvereket és katonai felszereléseket elsősorban Oroszországtól. Kína azt a célt tűzte ki, hogy ha katonai és katonatechnológiai téren nem is előzheti meg az Egyesült Államokat, akkor „összszemzeti erő” (a fogalom tartalmát fejtette ki Rác

Lajos doktori értekezésében) szempontjából komoly vetélytársa lehet a jövőben. Kínai katonai stratégiai szakemberek úgy vélik, hogy az ország a maga több ezer éves kulturális és történelmi hagyománya alapján, amelyhez a gazdasági sikerek társulnak, „sokkal jobb minta,” mint a jelenlegi nagyhatalmaké.

Azt is el kell ismerni, hogy az ország sohasem tagadta, a katonai költségvetés jelentős hányadát a fegyverzet korszerűsítésére fordítja. A katonai erőt a helyi konfliktusok, válságok kezelésére készítik fel elsősorban. Ezzel együtt a költségvetés egy másik részét a katonai kutatásokra és fejlesztésekre fordítják, a hazai fegyvergyártás minőségének emelése mellett. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy önmagukban a kínai költségvetés számai az Egyesült Államokra nem lehetnek veszélyesek, hiszen az amerikai katonai kiadásoknak csak egyötödét teszik ki. Úgy véljük, hogy a kölcsönös bizalmatlanság húzódik meg a nyilatkozatok háttérében, egyik oldalról a „rejtőzködés” (eltakarni a napot, táplálni a sötétséget), a másik oldalról a túlzásokba eső találgatás.

A kínai kormány 2009. január 20-án ismét kiadta a Védelmi Fehér Könyvet, amelyben a kínai fegyveres erő korszerűsítéséről olvashatunk. A dokumentum hangsúlyozza, hogy ez a haderőreform az ország és a térség békés fejlődését szolgálja és ez a folyamat a század közepéig eltarthat. Először hangzik el a kínai vezetés részéről, hogy elsőként nem kívánnak atomfegyvert alkalmazni egy háborús konfliktus esetén, de az ország önvédelme érdekében, folyamatosan korszerűsítik meglévő rendszereiket.

Az amerikai fegyveres erők stratégiai kutatóintézete, a RAND Corporation elemzése szerint Kínának meglesz a jövőben is mind a gazdasági, mind a technológiai és tudományos képessége ahhoz, hogy az elkövetkezendő években jelentős katonai fejlesztéseket hajtson végre.

Visszatérve az ország energetikai szükségleteire: ezeket csak úgy tudja kielégíteni, ha egyeztet és politikai párbeszédet folytat a nagyhatalmakkal, vagy legalábbis azokkal, amelyeknek befolyásuk van ezekre a forrásokra. Elsősorban az Egyesült Államokról, Európáról, adott esetben Brazíliáról, Indiáról és nem utolsósorban Oroszországról van szó. Kína energiahordozók tekintetében viszonylag jól ellátott ország, de a gazdasági fejlesztés érdekében az 1978-ban megkezdett reformok óta jelentős behozatalra szorul.

Az ország nyersanyagokból felhasználja a világ széntermelésének 40, a cementgyártás 35, az acélgyártás 30 és az energiatermelés 15 %-át. Ha ez a tendencia folytatódik, a szakemberek szerint, húsz év múlva Kína gazdasága megelőzi az Egyesült Államokét. Az energiahordozók folyamatos biztosítása érdekében az ország törekszik a kockázatok alacsony szinten tartására. Ennek érdekében összehangolja a külkapcsolati, gazdaságfejlesztési célkitűzéseit más stratégiai szintű terveivel. A gazdaság fejlesztéséhez kapcsolható stratégia alapja *először*, a saját források teljes kihasználása. *Másodszor*, a nemzetközi kőolajpiac kedvező lehetőségeinek a figyelembevétele, ennek folyamatos egyeztetése az ország érdekeivel. *Harmadszor*, beruházások olyan országokba, ahol elfogadják a kínai gazdaságfejlesztési modellt és hatalmas nyersanyagkészletek vannak.

Kína rendkívül egyedi módon tudja hasznosítani a nyugati demokratikus lehetőségeket, képes modelljébe beépíteni annak tanulságait. Igazolással két dolgot említünk. *Az egyik*: a világ legjobbnak minősített tanintézményei között ott vannak a mai pekingi egyetemek. Ez nem véletlen. *A másik példa*: közismert mindaz, ami 1989-ben a Tienanmen téri tüntetéseket követte, a több ezer halott, elítélt, a megtorlás. Az elbukott ellenállást, illetve a szembenállást könnyebben és gyorsabban dolgozta föl az egyszerű kínai ember, és a jelek szerint a kínai vezetés is. Az akkori Kínában szinte kézzelfogható volt az a józanság és pozitív eltökéltség, a nyitás, főként a Nyugat felé, aminek forrása egyértelműen Teng Hsziao-ping lehetett.

1997-ben, az US Army War College meghívására az Egyesült Államokban járt kínai küldöttség tagjaként Li Csicsün tábornok, a kínai Hadtudományi Akadémia alelnöke a hagyományos kínai stratégia történeti alapjairól tartott előadást. A tábornok a kínai stratégiai gondolkodás három alapvető jellegzetes-

ségét határozta meg: a fejlődésnek kedvező békés, biztonságos környezet megteremtése; a nemzeti egység elsőbbsége és a védelmi jelleg hangsúlyossága.

Álláspontját olyan példákkal támasztotta alá, mint Cseng-ho admirális fel-fedezőútjai⁽³⁾ (ellentétben az európai gyarmatosítással), vagy a több ezer éves kínai hadtörténet külső agresszió ellen vívott, és a népesség egyesítését célzó háborúinak számos példája. A tábornok előadásából persze nem kell messze-menő következtetéseket levonni, de a kínai stratégiai szemléletbe mindenképpen nyerhetünk némi betekintést.

Ugyancsak a kínai stratégiai gondolkodásról olvashatunk Rácz Lajos tanulmányában, majd doktori értekezése alapján elkészült könyvében. A szerző megállapításai figyelemre méltóak, és úgy gondoljuk hitelesek, hiszen több évet dogozott az országban. *„A kínai stratégiai koncepció, amely arra utal – ellentétben a sokszor egyoldalú amerikai felfogással –, hogy komplex módon tekintik és értelmezik az országok közötti erőviszonyokat. Nemcsak az úgynevezett „kemény faktorokat” veszik számításba, mint például a katonai erő, a technikai színvonal és a gazdaság, hanem olyan „puha faktorokat” is, mint a társadalmi stabilitás, kultúra, oktatás, erkölcsi tekintély. Úgy tűnik, és ez visszatükröződik a Pentagon-jelentésben, amely megpróbálja megfejteni a kínai törekvések mögött meghúzódó szándékokat, hogy a kínaiak abban reménykednek, lehet, hogy részben jogosan, hogy ha katonai és technológiai téren nem is előzhetik meg az USA-t, akkor az össznemzeti erő terén, azaz kulturális vonzerő, nemzetközi politikai befolyás, gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok, nemzetközi szervezeti tagság stb. területén igenis vetélytársai lehetnek. Ez végül is nem más, mint az egypólusú világból a többpólusú világba való átmenet. Remélem, hogy a kínaiak vannak annyira okosak, hogy nem törekednek semmiféle katonai erőpróbára az Egyesült Államokkal, mert biztos, hogy az senkinek sem lenne jó. Am végül is, ha kialakul egy multi poláris világrend, amelyben egy többoldalú egyensúly jön létre a hatalmak között, beleértve Európát is, és ez az együttműködésen alapul, akkor még rokonszenves vonásokat is lehet találni az elképzelésben.*

A 2008-as Pentagon-jelentésben idézik Teng Hsziao-ping híres-neves 24 szavas mondását, amely egy hat részre tagolt bölcsességgyűjtemény.⁽⁴⁾ Ebben az utolsó, a leghangsúlyosabb tétel így szól: „sohase törj az élre”, azaz ne akarj vezető szerepet, vagyis ilyen értelemben a kínaiak nem akarják az Egyesült Államokat letaszítani a világ elsőszámú hatalma „trónjáról”. Jól látják, hogy a vezető szerep rengeteg felelősséggel és teherrel is jár, s e pozíciója miatt az USA – sokszor jogosan, néha indokolatlanul – támadásoknak van kitéve” – állapította meg a szerző.

Az említett stratégiai gondolkodás jellemzői figyelhetők meg Hu Jintao kínai államelnök újévi köszöntőjében: *„2008 rendkívüli esztendő volt a kínaiak számára. Ebben az évben a soknemzetiségű kínai nép egységbe tömörülve, kitartó küzdelemmel elhárította a dél-kínai ország részben tombolt fagy és havazás, valamint a Szecsuan tartomány Wenchuan járásai rendkívül súlyos földrengés következményeit. Eredményesen megrendeztük a pekingi olimpiát és paralimpiát, sikeresen felbocsátottuk a Shenzhou-7 emberszállító űrhajót, és végrehajtottuk az űrutazást. Ugyancsak eredményesen rendeztük meg a 7. Ázsia-Európa csúcsértekezletet. Kína gazdasági ereje és összeteljesítménye tovább erősödött, az emberek életszínvonala folyamatosan emelkedett. A kínai nép fokozta baráti kapcsolatait és gyakorlati együttműködését a*

világ népeivel, közösen néztünk szembe a nemzetközi pénzügyi válság kihívásaival és új eredményekkel hozzájárultunk a világbéke védelméhez és közös fejlődéshez.

Idén a kínai nép ünnepélyes keretek között megemlékezett a reform és nyitás politika létrehozatalának 30. évfordulójáról, ugyanakkor az eddig szerzett tapasztalatok alapján meghatároztuk e politika újabb feladatait. A soknemzetiségű kínai nép magabiztosan tovább harcol a jóléti társadalom első szakaszának felépítésén, a még jobb életünk megteremtéséért. Itt a kínai kormány és a nép nevében szívből jövő köszönetemet fejezem ki a világ népeinek az idén nekünk nyújtott erőteljes támogatásáért és szívélyes segítség nyújtásáért.

A 2009. év történelmi jelentőséggel bír a kínai nép számára. 60 esztendővel a Kínai Népköztársaság megalakulása új történelmi korszakot nyitott a kínai nemzet fejlődésének történetében. Az eltelt 60 évben Kína arculata történelmi változásokon ment keresztül az ország és a világ közötti kapcsolatok tekintetében. Az újévben elmélyítjük a tudományos fejlesztés szemléletének végrehajtását, a belső fogyasztás bővítésével fenn kívánjuk tartani gazdaságunk stabil és viszonylag gyors növekedését, még gyorsabb ütemben elősegítjük a fejlődés módjának megváltoztatását és a gazdasági szerkezet átalakítását. Továbbá megerősítjük a fenntartható fejlődés képességét, elmélyítjük a reform és nyitás politika végrehajtását, megerősítjük a gazdaság és a társadalom fejlődésének életerejét és mozgató erejét, továbbá felgyorsítjuk a társadalom fejlődését, s mihamarabb megoldjuk az emberek érdekeit érintő legfontosabb kérdéseket, valamint előmozdítjuk a gazdaság és a társadalom jobb és gyorsabb fejlődését.

Jelenleg az egész világ nagy reform és változások állapotában van. Összességében még stabilnak mondható a nemzetközi helyzet, de a globális pénzügyi válság hatása tovább terjed, a világgazdaság növekedése nagymértékben visszaesett, a világ békéjét és fejlődését szigorú kihívások veszélyeztetik. A nemzetközi együttműködés, és a kihívások elleni közös fellépés a világ népeinek azonos óhaja, egyben elkerülhetetlen út, amely a nemzetközi stabilitás és a közös fejlődés felé vezet. Ez alkalommal meg szeretném ismételni, hogy Kína határozottan a békés fejlődés útján halad, a kölcsönös érdekeket szolgáló „win-win” és nyitott politika mellett kitartva, Kína pozitívan fejleszti cserekapcsolatait és együttműködéseit a világ országaival, pozitív szerepet vállal a nemzetközi ügyekben, a globális pénzügyi válság ellen, törekszik a világgazdaság fellendítésére és az emberiség kultúrájának fejlesztésére, s kész a világ országaival együtt megteremteni egy békés, virágzó és harmonikus világot.

Még most is nem kevés ember szenved a háborúktól, a szegénységtől, a betegségek-től és a különböző katasztrófáktól a világ minden sarkában, ami miatt a kínaiak mély együttérzésüket fejezik ki, és készek továbbra is minden lehetséges segítséget megadni nekik. Reméljük, hogy a világ országai egymást támogatják, segítik, közösen küzdenek a világ békéjéért, stabilitásáért és felvirágzásáért.”

A tanulmány keretein nem túllépve, érdemes egy rövid kitérőt tennünk és megvizsgálnunk, hogy mi áll a kínai stratégiai gondolkodás háttérében?

Kínai stratégiai gondolkodás

Napjainkban a kínai geopolitikai, geostratégiai gondolkodás többnyire az ország szükségleteire, gazdasági fejlődésére, földrajzi jellemzőire, az ezekből

eredő veszélyekre és kihívásokra adandó válaszokra, valamint Kína történelmi pozíciójának helyreállítására összpontosít. Feladatának tekinti azt is, hogy Kínát olyan erős állammá tegye, amelyhez, mint civilizációs iránytűzhöz viszonyul a többi kínai közösség, és megtegyen mindent annak érdekében, hogy visszaszeresse a XIX. században elvesztett, hegemon hatalomként betöltött kelet-ázsiai történelmi szerepét és helyzetét. Így elmondható, hogy Kínában a geopolitika egy kicsit több mint erőpolitika geopolitikai perspektívában megfogalmazva. A kínai geopolitikát ugyanis mélyen érdekli saját geográfiája és kultúrája, mert vélhetőleg megértették, hogy a földrajz egyszerre ír elő kényszereket és szolgáltat előnyöket egy országnak, kultúrája pedig erősítheti világban elfoglalt pozícióját.

Minthogy a kínai gondolkodásmód erősen eltér a Nyugattól, ezért az időről, a történelemről és a probléma megoldásról vallott felfogásuk is jelentősen különbözik tőle. A Nyugattal ellentétben Kína a legritkább esetben indít háborúkat, ehelyett inkább reálpolitikát folytat, diszkrétan és eredményesen köt kereskedelmi kapcsolatokat és épít szövetségeket, amelyek tekintélyes és hosszú távú pénzügyi és politikai befolyással és jelentős anyagi haszonnal kecsegtetnek az ország számára.

Összehasonlítva a Nyugati és a kínai gondolkodásmódot megfigyelhető, hogy a Nyugat gondolkodásmódjában a problémák iránt egyfajta türelmetlenség tapasztalható, amelyeket többnyire rögtön és azonnal oldának meg. Ez különösen igaz az angolszász világra, de főleg az Egyesült Államokra, amely a gyors beavatkozást már gyakran a probléma fél megoldásának tekinti. Ezzel szemben a hosszan elhúzódó vitákban és háborúkban általában véve nem túl sikeresek, s gyakran kudarcot vallanak, erre példa a Vietnámi háború, vagy a szomáliai incidens, az afganisztáni háború egyelőre pedig kétséges. A Nyugati világ gyors megoldásokat akar, s amint ez nem következik be, feladják céljaikat, vagy lecserélik azokat. Ezzel szemben a kínaiak a lassú megoldások, a hosszú távú célok és a több frontos jelenlét hívei, s ennek hasznossága igazolta is őket hosszú történelmük folyamán.

Kínai tudósok sora vizsgálta az elmúlt húsz évben, hogy az Egyesült Államok miért vezető nagyhatalom a világon, miért a szabadság és a jólét szimbóluma. Vizsgálják továbbá, hogy az amerikai értékek hogyan lettek elfogadottak a világban, az amerikai egyetemeken tanuló diákok, hogyan terjesztik az amerikai szemléletmódot, az amerikai életformát. A kutatás kiemelkedő személyiségei és vezetői Yang Yi és Yan Xuotong professzorok.⁽⁵⁾ Az ő útmutatásuk alapján kezdték alkalmazni a kutatások eredményeit a kínai politikában és gazdaságban. Kína megnyitotta egyetemeit a külföldi diákok előtt és már Indonéziából közel 13 ezer diák tanul Pekingben. Ezzel együtt több ezer kínai diák tanul a világ egyetemerein, elsősorban az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában. 2006-ban nemzetközi konferenciát tartottak Pekingben, ahol bemutatták és útjára indították a „Kínai Álom” programot, amelynek lényege: *a „puha erőszak” stratégián alapuló gazdasági fejlődés, a politikai szuverenitás és a nemzetközi*

törvények gondolatokkal azonosítani Kínát a világ előtt. Kína a többoldalú, kölcsönös nemzetközi kapcsolatok kialakítását kívánja megvalósítani a jövőben – olvasható Yan Xuetong professzor több tanulmányában.

Az említett stratégia gyakorlati megvalósítására alakult meg 2001-ben a Sanghaji Együtműködési Szervezet, amelynek Kína, Oroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán és Üzbegisztán a tagja. Kínai vélemény szerint ez az együtműködésen alapuló szervezet nem fenyegeti a tagállamok szomszédjait, és elsősorban a biztonságra és a kereskedelemre helyezi a hangsúlyt. India, Pakisztán, Mongólia és Irán megfigyelőként csatlakozott a szervezethez. Több szakember úgy ítéli meg, hogy a Sanghaji Együtműködési Szervezet egyedülálló a maga nemében, egy kínai város nevét viseli, nagy valószínűséggel sikeres lesz. A szervezet által képviselt értékek a kínai állam értékrendjét tükrözik még akkor is, ha Oroszország a biztonságra, míg Kína a közép-ázsiai olaj- és gázkészletekhez való hozzáférésre helyezi a hangsúlyt az együtműködésben. Geopolitikai és geostratégiai szempontból az sem hagyható figyelmen kívül, hogy ha a megfigyelők teljes jogú taggá válnak, akkor négy atomhatalom, három fejlett gazdasággal és természeti kincsekkel rendelkező ország lesz a szervezetben. Ez azt is jelentheti, hogy a Sanghaji Együtműködési Szervezet politikai és katonai szempontból a NATO „versenytársa lehet az eurázsiai kontinensen.

2004-től Kína egy ASEAN (Association of South East Asian Nations) – Kína Szabadkereskedelmi Övezet kialakítását szorgalmazza a Kelet-ázsiai Közösség és a közös valuta létrehozása érdekében.⁽⁶⁾ Yan Xuetong professzor véleménye szerint az ázsiai térségi együtműködés visszaszoríthatja az Egyesült Államok és Japán terjeszkedési törekvéseit, és a kínai modell mintául szolgálhat a térség országainak. Kína egy sor szabály és norma mellett kötelezte el magát az együtműködés kezdetén, és ezzel teret engedett a térség kisebb országainak a gazdasági fejlődéshez. Más szóval, ezek az országok egyáltalán nem tekintik Kínát betolakodónak, sokkal inkább partnernek.⁽⁷⁾ Kína ezeken a szervezeteken keresztül biztosította szomszédjait békés szándékáról.

Kína gyors fejlődése Teng Hsziao-ping következő jelmondatával vette kezdetét, állítják a szakértők: „tao guang yang hui,” ami szó szerinti fordításban annyit jelent, hogy eltakarni a napot, táplálni a sötétséget. A mondás első hivatalos fordítása külpolitikai elemzőktől az volt: várjuk ki az alkalmas pillanatot, és fejlesszük képességeinket. Véleményünk szerint mindkét fordítás híven tükrözi Kína stratégiai elgondolását a világban betöltendő helyéről és szerepéről, valamint a kínai gondolkodásmódot, amelynek 5000 éves történelme van. Más szóval, az országnak kerülnie kell a konfliktusokat, és a gazdasági fejlődésre kell összpontosítania.

A Sanghaji Együtműködési Szervezet kapcsán röviden említeni célszerű az orosz-kínai viszonyt is. Az ázsiai és csendes-óceáni térség fejlődési folyamatait az oroszországi külpolitika rokonszenvvel figyeli. Az orosz szakértők véleménye szerint a térség országai a globalizáció jelenlegi nyertesei közé tartoznak, különösen vonatkozik ez a megállapítás Kínára. Látszik, hogy Kína és

a térség államai az európai integrációtól eltérő gyakorlatot alakítanak ki az ázsiai térségben, ugyanakkor a meghatározó országoknak van saját, hatékony válaszuk is a globalizációra. A térségben sok, egymást részben átfedő együttműködést biztosító struktúra létezik, alapvetően gazdasági tartalommal.

Ázsia szempontjából meghatározó Kína, mint felemelkedő gazdasági és politikai hatalom, valamint annak jövője és hatása a világra. Szerencsés körülmény, hogy a csendes-óceáni térségben meghatározó szereppel bíró szervezetek kínai részvétellel, Kína által is támogatottan működnek, mert a felmerülő problémák kezelése csak Peking részvételével, vele együttműködésben képzelhetők el.

Kína felemelkedése objektív folyamat, ezt mind külpolitikai, mind biztonságpolitikai téren inkább irányítani, mint akadályozni kell, állítják az orosz szakemberek. Oroszországban úgy ítélik meg, hogy Kína nem érdekelt a tajvani kérdés fegyveres megoldásában. A nemzetközi szereplőknek következetesen ki kell tartani az „egy Kína” elv mellett. A magas gazdasági dinamika negatív kísérőjelenségei már érzékelhetőek, ami elsősorban belső strukturális problémákat okoznak.

Orosz részről igyekeznek nem eltúlozni a Kína irányából jelentkező migrációs veszélyt. Elhárítása leghatékonyabb módjának a szibériai térség fejlesztését tartják, arányosan bevonva a külföldi – így a kínai – tőkét is, vigyázva az egyensúly fenntartására. Emellett ösztönzik a közép-ázsiai szovjet utódállamokban élő orosz kisebbség távol-keleti régiókba való áttelepülését.

Napjaink Kínája fennállása óta még soha nem érezhette magát ennyire biztonságban, hiszen országhatárait senki nem fenyegeti, határai mentén háború nem folyik, senki nem lép fel területi követelésekkel vele szemben, s kizárólag csak olyan feszültségekkel szembesül, amelyeket a hatvanas évek eleje óta folytatott politikájával maga idézett elő, és amelyek tárgyalóasztal mellett nagyon gyorsan rendezhetőek. Az sem mellékes a jövőjére nézve, hogy Kína a nyári olimpia megrendezésével sikert aratott és bizonyított a világ előtt.

Emellett a pozitívumok mellett azonban Kína három komoly problémával küszködik, amelyek hosszabb távon kihathatnak geopolitikai, geostratégiai képességeire:

Az első probléma gazdasági eredetű, vagyis a kínai export-orientált gazdaság. Ez az exportorientáltság oly mértékben függővé teszi más országok gazdasági helyzetétől, fogyasztásának alakulásától, annak likviditásától, amit Kína önmagában nem képes kontrollálni. Akármekkora is az ország valuta tartaléka, Kína függése más országok importképességétől hosszú távon veszélyeztetheti a kínai gazdaság fejlődőképességét.

A másik probléma az ország energiahiánya. Kína a világ második kőolaj fogyasztójává vált, s az Egyesült Államok vetélytársává vált a kőolaj és földgáz készletek felkutatásában és kiaknázásában főként Közép- és Nyugat-Ázsiában,

Afrikában, valamint az Egyesült Államok által elhanyagolt latin-amerikai régióban. Hosszú távú gazdasági növekedésnél és életszínvonal emelkedésnél ez a probléma még szorongatóbbá válhat, és fékezőleg hathat a kínai gazdaság fejlődésére.

A harmadik probléma a kínai központi térség és a puffer régiók közötti gazdasági és szociális különbségből következik. Ha a kínai kormánynak rövid időn belül nem sikerül csökkentenie a szociális különbségeket, az hosszabb távon destabilizálhatja az országot és megingathatja az ország fejlődését.

Huntington szerint, ha Kína a nehézségek ellenére is ugyanolyan nagy léptekkel folytatja a gazdasági fejlődést a XXI. században s az ország társadalmi és politikai egysége is megmarad, akkor van rá esélye, hogy a globális hatalmi hierarchia csúcsára kerüljön. Kína konfuciánus öröksége ugyanis – mely a hatalomra, rendre és a hierarchiára helyezi a hangsúlyt, és a közösség felsőbbrendűségét hirdeti az egyénnel szemben – alkalmas lehet önmaga megvédésére a belső politikai harcokkal szemben. Sikerét azonban a kelet-ázsiai politikai és hatalmi játszma egyéb résztvevőinek lépései is befolyásolják majd.

Kína olyan mértékben remegtette meg a világot, – jegyezte meg Li Kuan-Ju, szingapúri miniszterelnök 1994-ben, hogy a világnak az elkövetkező 30-40 évben újra meg kell találnia az egyensúlyt. „Nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy csak egy újabb nagy játékos tűnt fel a pályán. Kína az emberiség történelmének legnagyobb játékosa.”

A kínaiak úgy tekintenek a jövőjükre, mint visszatérésükre, hosszú távú és nem a rövidtávú haszon reményében. Ezzel kapcsolatban talán Friedberg jóslata igazolódik be: Európa múltja lesz Ázsia jövője. Ám, mint Huntington mondja, valószínűbb az, hogy Ázsia saját múltjából okulva alakítja majd jövőjét is, visszaszerzi a térség fölötti hegemoniáját és a Kelet újra elfoglalja az őt megillető helyet a világban.

A hazai és a külföldi, Kínával foglalkozó könyveket és tanulmányokat olvasva megállapítható, hogy Kína felemelkedése nem mechanikus folyamat, inkább éveken át tartó, jól átgondolt stratégia gyakorlati megvalósításáról van szó. Kína a következő néhány évben csatlakozni fog a világ nagyhatalmaival. Az elmúlt években elsajátította és gondolkodásmódjához igazította a nyugati világ biztonság- és gazdaságpolitikáját; az átalakított ismereteket és módszereket jól alkalmazza a gyakorlatban, saját érdekei érvényesítésekor. Kína olyan világot akar teremteni, ahol a nemzeti kormányok saját sorsuk irányítói lehetnek – olvasható Yang Yi professzor írásaiban. Másképpen, Kína a saját elképzelései szerint kíván együttműködni a világgal. Természetesen Kína nem egyedül alakítja a XXI. század világrendjét, de olyan lehetőségeket és gondolkodásmódot kínál az eurázsiai és az afrikai térség országainak, amely egyenértékű lesz az amerikai, az európai és az iszlám világ célkitűzéseivel. A kínai gondolkodásmód jellemzőire és a történelmi tapasztalatokra hivatkozva, nagy a valószínűsége annak, hogy az ország a jövőben sem kíván katonai nagyhatalomként fellépni.

A National Intelligence Council Global Trends 2025: A Transformed World című kiadványában olvasható: „ha a jelenlegi gazdasági folyamatok nem változnak alapvetően, akkor Kína gazdasága lesz a második legnagyobb a világon és vezető katonai nagyhatalommá válik. Kína lesz az az ország, amely a következő években a legnagyobb hatással lesz a világgazdasági, pénzügyi folyamatokra.

Nagyon sajnáljuk, hogy Kínával, a kínai fejlődéssel kapcsolatban nincsenek személyes tapasztalataink, de vannak ismerőseink, akik jártak az országban. Velük beszélgetve tudjuk a következőket: a kínai családokban elsőrendű feladat a gyerekek taníttatása és a hagyományok tisztelete. Gyors ütemben fejlesztik az oktatás személyi és anyagi feltételeit. Nekünk, európaiaknak csak hasznunkra válhat a jövőben, ha minél többet tudunk meg erről az országról.

Jegyzetek

1 A „Kína” szó valószínűleg német közvetítéssel az angol nyelvből származik. Az angol *China* és *Sino-* szó valószínűleg a *Qin* (秦) dinasztia nevéből származtatható, bár egyes elképzelések szerint a tea (茶, chá), illetve a selyem (丝, sī) szóban keresendő a szó eredete.

Ami a kínai nyelvű *Zhōngguó* (中国) szót illeti, ez magyarul annyit jelent, mint *Középső birodalom* vagy *Középső királyság*. Azonban a szónak a jelentéstartalma folyamatosan változott a korai időszakokban Kína a Sárga folyó (黄河, Huánghé) körüli fejlett királyságokat, később egészen a Jangce (长江, Chángjiāng) vidékéig tartó területeket, míg a Tang-dinasztia alatt az úgynevezett barbár (nem kínai) rendszert is így nevezték.

2 Kína létezése problémát jelent az európai történetírásban. A Biblia semmit sem mond Kínáról. Hegel szerint a világtörténelem a primitív Kínával kezdődött, és a német civilizáció tökéletesedésének csúcspontján ért véget. Fukuyama „a történelem vége”- elmélete egyszerűen helyettesíti Németországot Amerikával. De a Nyugat hirtelen rájött, hogy keleten itt van ez a Kína: egy nagy és dicső múltú, hatalmas birodalom. Megszületett egy egészen új világ. (*Gan Yang: The Grand Three Traditions in the New Era: The Integration of the Three Traditions and the Re-emergence of the Chinese Civilization. Előadás a pekingi Tsinghua Egyetemen 2006.*)

3 Cseng-ho 1371-ben született, szegény semur nemzetiségi családban, a Yunnan-i Kunjangban. Apja, Ma Hazhi, és nagyapja eleget tettek a hadzshoz kötődő kötelességüknek, elzarándokoltak Mekkába, a Szent Városba. Utazásaik nagy hatással voltak a kis Ma életére. Cseng-ho megtanult arabul, sok ismeretet szerzett kora földrajzi helyzetéről és a nyugati világról. 10 éves korában került az udvarba, mint ígéretes eunuch. Két évvel később az ifjú Yan hercegének, azaz a későbbi Yongle császárnak szolgálatába került. A hercegi ágyasok lakosztályába osztották be munkára. Részt vett Yan herceg számos sikeres hadjáratában, kulcsszerepet játszott a nanjingi udvar elfoglalásában. Segítségével szerzi meg unokaöccsétől a trónt, a későbbi Yongle császár. Ezután Cseng-ho a Császári Háztartás legfelsőbb vezetését kapta meg. 1403-ban Zhu Di elrendelte az állami flotta felállítását. Parancsot adott ki az elmenekült

császár, Jianwen felkutatására. A kutatással Cseng-ho-t bízta meg. Erről olvashatunk az 1767-ben összeállított Lidai Tongjianjilán című munkában: „A Yongle uralkodási ciklus harmadik évében „ a császári palota eunuchja, Cseng-ho parancsot kapott egy dél-tengeri küldetésre. A császár, mivel élt a gyanúval, hogy az előző császár a tengerekre menekült, megbízást adott Cseng-ho-nak, Wang Jingwung-nak és másoknak, hogy kövessék nyomait. Rengeteg arannyal és más kincsekkel megrakodva, és több mint harminchétezer hivatalnok és férfiú hajót épített és útra kelt parancsnokságuk alatt. Suzhou prefektúrából indulva Fujienen át Indokína felé mentek, ahol is behajózták a nyugati tengereket. Összesen hét expedíciót hajtottak végre.

Mind a hét expedícióról elmondható, hogy az akkori világ számára addig elképzelhetetlen nagyságú tengeri flottával indultak útnak. A hatalmas méretű hajókaravánra több okból is szükség volt. Az első, a már említett hatalmi fölény villogtatása. A második a nagy mennyiségű ajándéktárgy szállítványozása. A harmadikat pedig, a sajátos kínai szemléletmód tette szükségessé. Mégpedig, az a szokás, hogy nem fogadtak el semmilyen „barbár” ételt, ezért a nagy mennyiségű tartós élelmiszerrel kívül a hajók fedélzetén nagy ládákban földet szállítottak, hogy zöldségeket és gyümölcsöket is termelhesse maguknak az úton. További közös vonás volt a hajóutakban, hogy mindegyiknek Malaka volt az állandó bázispontja. Itt hatalmas raktárakat alakítottak ki a nagy mennyiségű adóajándékoknak, melyeket a magukkal vitt ajándékokért kapták cserébe. Ilyen tárolt javak lehettek gyógynövények, festékanyagok, fűszerek, drágakövek, gyöngyök, orrszarvú tülök, elefántcsont és egzotikus állatok. (http://hu.wikipedia.org/wiki/Zheng_He 2009-01-25)

4 Teng Hsziao-ping mondása így hangzik: figyelj éberen; biztosítsd a pozíciódat; nyugodtan állj az ügyek megoldásához; titkold a képességeidet és várj türelmesen; próbálj szerény maradni; soha ne követelj hatalmat magadnak. (*Mark Leonard: Mit gondol Kína? Gondolat Kiadó Budapest, 2008. 105. oldal.*)

5 Yang Yi professzor a Népi Felszabadítási Hadsereg Nemzetvédelmi Egyetemén működő Stratégiai Tudományok Intézetének igazgatója. Egyetemi kutatásokat folytat Kína nemzetbiztonsági stratégiájával kapcsolatban. Írásai a Global Timesben jelennek meg, amelyek óriási érdeklődést váltanak ki az Egyesült Államokban. Yan Xuotong professzor a Tsinghua Egyetemen működő Nemzetközi Tanulmányok intézetének igazgatója. Ő az egyik leghíresebb külpolitikai szakértő Kínában. A kaliforniai Berkeley Egyetemen szerezte doktori címét 1992-ben. (*Mark Leonard: Mit gondol Kína? Gondolat Kiadó Budapest, 2008. 162-164. oldalak.*)

6 A Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége (ASEAN – Association of South East Asian Nations) egy regionális nemzetközi szervezet, amely a Délkelet-Ázsiában található országok politikai, gazdasági és kulturális együttműködését segíti elő. A szövetség 1967. augusztus 8-án jött létre. Alapító tagjai a Fülöp-szigetek, Indonézia, Malajzia, Szingapúr és Thaiföld. A szervezethez később csatlakozott Brunei, Vietnam, Laosz, Mianmar és Kambodzsa. Az 1976-os Bali-i csúcstalálkozó után a szervezet a gazdasági együttműködésre helyezte a fő hangsúlyt. Az 1980-as évek közepére megtorpant az együttműködés, de az 1991-es thai felvetésre, amelyben egy regionális „szabadkereskedelmi övezet” létrehozását javasolták, újra fellendült. A tagországok évente találkoznak.

7 Sok vita folyik manapság arról, hogyan kezelhető Kína felemelkedése. Mindezt hatalmunk teljes tudatában, lekezelő felsőbbrendűséggel mondjuk. Ha megfe-

elő a szervezés, és az idegeink is elég erősek, a masszív kínai hajót biztonságosan be tudjuk kormányozni a kikötőnkbe, és le is tudjuk horgonyozni ott. De nem képzelhető el, hogy Kína nem akar egy olyan politikai és biztonsági rendszer része lenni, amelynek kialakításában nem vett részt? Kína nem azt szeretné elérni, amit a múlt feltörekvő hatalmai, beleértve az Egyesült Államokat is: a saját képére formálni a nemzetközi rendszert, hogy az az ő újdonsült erejéhez igazodjon. (*Robert Kagan, Washington Post, 15 May 2005.*)

Felhasznált irodalom

1. Alberto Alesina-Francesco Giavazzi: Európa jövője. Gondolat Kiadó Bp., 2008.
2. Bagi József: Oroszország katonapolitikája és az orosz hadsereg reformja. Doktori (PhD) értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem 2009.
3. Barry Buzan and Gerald Segal: Asia: Skepticism About Optimism, Natural Interest, 39 Spring 1995. pp. 83-84.o.
4. Ecsedy Ildikó: A kínai történelem rejtelmek Eötvös József Könyvkiadó, 1999
5. Ted C. Fishman: Kína Zrt.: Gondolat Kiadó Bp., 2008.
6. Fodor Péter: A Kínai Népköztársaság energiabiztonságának geopolitikai vonatkozásai. Tanulmány, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem 2008.
7. Farkas Cintia: Kína szerepe a világban. Tanulmány, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola 2009.
8. George Friedman: The Geopolitics of China: A Great Power Enclosed, Stratfor Global Intelligence, June 15,
9. Jordán Gyula - Tálás Barna: Kína a modernizáció útján a XIX. –XX. században, Napvilág Kiadó, Bp., 2005
10. Krajczár Gyula: A sárkány fészke. Népszabadság könyvek, Népszabadság Zrt. Bp. 2007.
11. Mark Leonard: Mit gondol Kína? Gondolat Kiadó Bp., 2008.
12. Polonyi Péter: Múlt a jövőben, Írások Kínáról, Társadalom és Művelődéstörténeti Tanulmányok, Bp., 2007.
13. Rácz Lajos: A kínai stratégiai gondolkodás központi fogalma: az össznemzeti erő. Hadtudomány XV. Évfolyam. 2005. évi 4. szám.
14. Samuel Huntington: A civilizáció összecsapása és a világrend átalakulása, Európa Könyvkiadó, Bp., 2002. 274.o.
15. Silvia Sartori: Chinese Perceptions Of The Future Geopolitical Role Of The P.R.C . A Survey On The Chinese Viewpoint On Issues Of Present And Future International Relations,
16. Lieutenant General Li Jijun Vice President of the Academy of Military Science The Chinese People's Liberation Army: Traditional Military Thinking and the defensive strategy of China. A Kínai Népköztársaság Nagykövetsége Budapest kiadványa, 2008.
17. Történelem, tankönyv a XI. osztály számára, Corvin Kiadó Bp., 2007.
18. Zbigniew K. Brzezinski: A nagy sakktábla, Európa Kiadó, Bp., 1999.

Elektronikus források

<http://wapedia.mobi/hu/K%C3%ADna#1>. 2009-01-11
<http://www.fas.org/nuke/guide/china/doctrine/china-li.htm> 2009-01-11
http://www.fn.hu/kulfold/20080320/van_alapja_kinai_fenyegetesnek/?oldal=3 2009-01-12
<http://www.fas.org/nuke/guide/china/doctrine/china-li.htm> 2009-01-11
<http://hu.wikipedia.org/wiki/ASEAN> 2009-01-24
http://www.haborumuveszete.hu/rovatok/news/china_army_modernization/ 2009-02-07
http://www.dni.gov/nic/PDF_2025/2025_Global_Trends_Final_Report.pdf 2009-02-07
http://www.rand.org/pubs/research_briefs/RB162/RAND_RB162.pdf 2009-02-07

RÁCZ LAJOS

MILYEN ERŐS AZ EU KÍNÁBÓL NÉZVE?

2008 decemberében a Kínai Társadalomtudományi Akadémia kiadójának gondozásában egy figyelemre méltó tanulmánygyűjtemény jelent meg ezzel a címmel: *Milyen erőt képvisel az Európai Unió?*¹⁵ A kötet szerkesztői az összeállításnak ezt az alcímet adták: *Az európai integráció hatása a többpólusú világ kialakulására.*

A tanulmányok külön fejezetekbe rendezve foglalkoznak az EU gazdasági erejével, kormányzati rendszerével, világszemléletével és önértékelésével, katonai és civil (társadalmi) erejével, az unió globális és regionális tendenciákhoz való viszonyulásával, valamint a kínai-európai kapcsolatokkal. Értékelik a kemény és a puha erőfaktorok kombinált alkalmazását az EU külpolitikai hatékonysága szempontjából, valamint az európai-kínai kapcsolatok globális összefüggéseit Peking stratégiai célkitűzéseinek tükrében. Jelen tanulmányban az EU katonai erejének fejlődését középpontba állító kínai értékelések fő megállapításait és következtetéseit mutatom be, kiegészítve azokat saját kritikai észrevételeimmel. A dolgozat végén néhány saját következtetést és kérdést fűzök az EU-Kína viszony „problematikájához”, beleillesztve azt a jövőbeni „többpólusú világrendről” folytatott diskurzus keretei közé.

1. *A multipolarizáció jelentősége Kína szempontjából*

A multipolarizáció az újonnan feltörekvő országok részesedése a globális hatalmi tortából, amelyből Kína is méreteinek megfelelő szeletre tart igényt. A többpólusú világ kialakulása egyben a hidegháború végeztével kikristályosodó (majd olvadó) amerikai hegemonia végét is jelenti, és ebben a döntő szerepet

¹⁵ Zhou Hong (szerk.): Oumeng shi zenyangde lilian. Social Sciences Academic Press, Beijing, 2008.

Kína felemelkedése játszhatja. Önmagában azonban egyetlen ország sem intézhet kihívást az Egyesült Államok hatalmi dominanciája ellen (hiszen az egy két-pólusú világ újbóli kialakítására tett reménytelen kísérlet volna), ezért a multipolarizáció az abban érdekelt államok együttműködésének eredményeképpen jöhet csak létre. Ebben az együttműködésben a globális, transznacionális kockázatok és kihívások elleni koalíciók megalakítására törekvő Egyesült Államok is részt vesz,¹⁶ miközben magától értetődően igyekszik megőrizni világméretű vezető (és nem feltétlenül uralkodó) szerepét. Ezért az Európai Unió – mint korunk Kína mellett legjelentősebb potenciális feltörekvő hatalma – Peking természetes szövetségese (lehetne) a multipoláris világ kialakításában anélkül, hogy szükségszerűen szembefordulna az Egyesült Államokkal. Kína részéről a többpólusú világrend kialakítását célzó stratégiai törekvés magyarázza a fokozott érdeklődést az EU hatalmi potenciálja iránt, és ez ad hangsúlyos értelmet az idézett alcímnek is.

Az sem véletlen, hogy a multipolarizáció potenciális hajtóerejeként a megfogalmazásban az európai integrációt nevesítik. Mint azt több amerikai stratégiai dokumentumból már régóta leszűrhattük: csak az egységes Európa számít stratégiai tényezőnek,¹⁷ és ez – a méretarányokból ítélve – kínai szempontból is bizonyára így van. Az egység és a szétagoltság problematikája, ami az Európai Unió jelenlegi helyzetének sarkalatos kérdése, Kína történetét évezredek óta kísérti. Peking ezért is fordul nagy figyelemmel és érdeklődéssel az európai tapasztalatok felé, mivel azokból saját maga számára is kész tanulságokat levonni. A rólunk, európaiakról kialakult vélemények nemcsak a kínai gondolkodásmódba adnak bepillantást, hanem arra is ritka alkalmat szolgáltatnak, hogy kínai tükörbe tekintve egy új nézőponttal gazdagodjunk, és realisabb képet alkossunk önmagunkról.

2. A jelenlegi helyzet közvetlen előzményei és háttere

2008 decemberében, amikor a kiadvány a pekingi könyvesboltokba került, Kína éppen lemondta az EU-elnökséggel tervezett csúcstalálkozót arra hivatkozva, hogy Sarkozy, francia elnök találkozott a dalai lámával, és ezzel – az uniót képviselve – beavatkozott Kína belügyeibe. A félévente esedékes EU-kínai csúcs Peking részéről történt elhalasztása, majd – szinte azzal egyidőben – a kétoldalú (gazdasági) stratégiai párbeszéd soros fordulójának jelzésértékű megtartása az Egyesült Államokkal egy olyan év végén következett be, amely a kínai-európai kapcsolatok szakítószilárdságát folyamatosan kemény megpróbáltatásoknak tette ki.

---

¹⁶ „Olyan világot kell felépítenünk, amelyben több partnerünk, és kevesebb ellenfelünk van”- jelentette ki Hillary Clinton a szenátusban külügyminiszterjelölti meghallgatásán 2008.01.13-án.

¹⁷ Ráczy Lajos: Európa és Magyarország geostratégiai helyzete. A Wörner Alapítvány 1999 januári képzési napján elhangzott előadás.

Márciusban zavargások törtek ki Tibetben, amelyek leverése világméretű Kínaellenes tiltakozásokhoz vezetett. Miközben azonban az Egyesült Államokból, Ausztráliából, Japánból és máshonnan (legalábbis a hivatalos körök részéről) józan, „baráti” figyelmeztetések és megszívlelendő intelmek érkeztek Pekingbe, az európai kormányok és a közvélemény – kínai meglátások szerint – már-már hisztérikusan, erőszakba torkolló tüntetésekkel, sértésekkel, szankciós fenyegetésekkel fogadta a Tibetről érkező híreket és álhíreket.¹⁸

Májusban egy hatalmas természeti csapás, a szecsuáni földrengés 80 000 halálos áldozatot követelt, és 15 millió kínait tett hajléktalanná. Az olimpiai előkészületekre koncentráló Kína a mentés, a kárelhárítás és a helyreállítás párhuzamos feladataival is szembesült (138 000 katonát vetettek be a katasztrófaelhárítási feladatokra).¹⁹ Peking figyelmét nem kerülte el, hogy a részvét, a rokonszenv és a nemzetközi segítségnyújtás megnyilvánulásait a külföldi média-visszhangokban esetenként káröröm és negatív hangulatkeltés színezte. Például Sharon Stone, népszerű amerikai színésznő a Canne-i Filmfesztiválon kijelentette, hogy a földrengés a tibetiekkel szembeni kínai bánásmód szükségszerű („karmikus”) következménye; az Economist, brit gazdasági-politikai szaklap pedig „populizmussal” vádolta Wen Jiabao, kínai miniszterelnököt, amiért személyesen kereste fel a katasztrófasújtotta területet.

Voltak azonban ellenkező előjelű, pozitív fejlemények is. Júniusban a tajvani elnökválasztásokon Ma Ying-jeou személyében a Kínával fenntartott békés kapcsolatok mellett elkötelezett vezető győzött a radikális függetlenségpártiak jelöltjével szemben. Ezzel a kínai-tajvani viszony a gyors javulás szakaszába lépett. Augusztusban Kína az eddigi leglátványosabb, legnagyobb szabású olimpiát rendezte meg sikeresen, nemzetközi elismerést aratva, bizonyosságot téve a központi tervezés és szervezés, a műszaki szakértelem, a vállalkozói alkotókészség és a tömegek lelkesedése hatékony kombinációjáról (Pekingben egymillió önkéntes segítette a játékok zavartalan lebonyolítását).

Mindezen események következtében Kína válságkezelési tapasztalatai növekedtek, az ország gazdasági, politikai, katonai, társadalmi és kulturális ereje demonstratív módon megnyilvánult, nőtt a nemzeti büszkeség, erősödött a nacionalizmus, differenciálódott az egyes országok kínai megítélése (azon belül javult az angolszászoké és Japáné, romlott az EU-é, és különösen meggyengült Franciaország imázsa).

Az év végéig az amerikai hitelválság nemzetközi pénzügyi és gazdasági recesszióba való átfordulásával Kína – mint a válságkezelés egyik kulcstényezője – ismét a nemzetközi figyelem homlokterébe került. A washingtoni G-20 csúcstalálkozón Kína mint a világ második legerősebb gazdasági hatalma vett

---

¹⁸ Rác Lajos: Tibet – a hálózatközpontú hadviselés kísérleti terepe. Felderítő Szemle, 2008. 2. szám, 76-90.o.

¹⁹ Hu Yanan: PLA soldiers on guard to ensure public safety. China Daily, 2008.08.02.

részt, amin nem változtat az sem, hogy az EU összesített GDP-je (14,71 billió USD) még az USA-ét is felülmúlja. A Nemzetközi Valutaalap szerint 2007-ben az Egyesült Államok GDP-je vásárlóerő-paritáson 13,84 billió USD, Kínáé 6,99 billió USD volt, a legerősebb európai gazdaság (Németország) teljesítménye 2,81 billió USD.²⁰

3. Az erő fogalmának kínai értelmezése

A kínai katonai-politikai irodalomban az erő fogalmát háromféle megközelítésben tárgyalják, amelyek kínai nyelvi megfelelői: *liliang*, *shili* és *quanli*, magyarul talán így fordíthatjuk le őket: statikus erő (vagy energia), dinamikus erő (hatóerő), hatalom. Az első „semleges” természetű, a meglévő képességeket, belső energiát, erő kifejtési potenciált takarja (az erővektor abszolút nagysága). A második már nem „semleges”, hanem az irányított, érdekvezérelt, kifelé gyakorolt közvetlen ráhatásra, erő kifejtésre utal (az erővektor iránya). A harmadik az összerendezett, hatékonyan alkalmazott, a környezetet befolyásoló, azt átalakító erő, aminek „kisugárzása” van, ami „erőteret” hoz létre: erőcentrum, pólus. Angolul talán a *strength*, *force*, *power* kifejezésekkel lehetne szemléltetni a különbséget (a kötet angol nyelvű összefoglalója mindhármát *power*-nek fordítja, de a kontextustól függően háromféleképpen értelmezi). Az össznemzeti erő (*comprehensive national power*, vagy újabban inkább *overall national power*) elméletében ezt a három jellemzőt a „kemény” (*hard*), a „puha” (*soft*) és az „okos” (*smart*) erő fogalma fedi le.

A könyv szerkesztői összefoglalója leszögezi, hogy amikor a szerzők Európa „erejéről” beszélnek, akkor az első értelmezést tekintik kiindulási alapnak, vagyis az unió passzív potenciálját, latens képességeit elemzik. Megfogalmazásukban: *Az EU semleges és magának való hatalom. Megvizsgáljuk ezen erő összetételét, az általa képviselt potenciál összetevőit és belső természetét, végül mindezek együttesének dinamikus erővé való transzformálódását, ami egyfajta különleges ráhatásként befolyásolja a világfejlődési folyamatokat. Az EU a világszínpadon hatalmas gazdasági erejével, kifinomult kormányzati készségeivel és messzeható kulturális (vonz)erejével gyakran olyan szerepet is eljátszik, aminek betöltésére a nemzetállamok – bármennyire is törekedjenek – nem képesek. Ugyanakkor az EU-nak sok „veleszületett” hiányossága is van, ami megakadályozza, hogy teljes mértékben kibontakoztathassa erejét, mint a szuverén nemzetállamok. Ezért egy szakadék választja el az EU potenciális nemzetközi befolyását a világban játszott tényleges szerepétől.*²¹

Az EU tehát „különleges” erőt képvisel, ami bizonyos szempontból több, más szempontból kevesebb, mint amit a nagyhatalmak fel tudnak mutatni. Ez a sajátosság az EU hibrid természetéből fakad, mert egyszerre bír szupranacionális tulajdonságokkal és egy nemzetközi (kormányközi) szervezet jellemzőivel.

²⁰ IMF, 2008 április

²¹ Zhou, 4.o. (kínai) és 185.o. (angol összefoglaló) alapján konszolidált szöveg.

Éppen ez jelenti a nemzetközi hatalmi erőviszonyok vizsgálata terén a kínai tudósok számára a legnagyobb kihívást: az össznemzeti erő számítási módszerét ugyanis – mint neve is mutatja – kifejezetten az egységes nemzetállamok erejének összehasonlítása céljából fejlesztették ki.²² Az eddig közzétett kínai erőrangsorokban az EU nem szerepelt (csak az EU egyes tagállamai mint Nagy-Britannia, Franciaország és Németország.²³ Kína csak a szerény hatodik helyet foglalta el a felsoroltak, valamint természetesen az USA és Japán mögött.²⁴ Az újabb értékelések szerint azonban Kína ma már az USA mögött egyértelműen a második legerősebb nemzeti hatalom.²⁵ De vajon hol a helye az EU-nak ezen a listán? Hogyan számítsuk ki az EU gazdasági, pénzügyi, katonai, politikai erejét, társadalmi és kulturális hatékonyságát? Van-e értelme összeadni a tagállami GDP-eket (amikor az unió központi költségvetése csak ezek töredékével számolhat újra elosztható bevételként)? Van-e értelme összeadni a katonai kiadásokat vagy a fegyveres erők létszámát és eszközeit (amikor nincs egységes uniós kül- és katonapolitika)?²⁶ És amikor az olyan „puha” erőtenyezőkhöz érünk, mint például a kulturális összetartozás-tudat, vagy a célkitűzések megvalósítására irányuló egységes állampolgári akarat szilárdsága (hiszen uniós állampolgárok is vagyunk), akkor feketén-fehéren felmerül a kérdés: egyáltalán beszélhetünk-e az EU-ról mint a világszínpad önálló hatalmi szereplőjéről? A kínai értékelések sok hasonló problémafelvetésre helyettünk is válaszolnak, és e válaszokat – ha nem is kell elfogadni – legalább viszonyítási alapként mérlegelni érdemes.

3. Milyen erős az EU?

Wang Xiangwen az EU katonai erejének fejlődéséről szóló elemzését²⁷ azzal az egész földgolyót bejárt szállóigével indítja, hogy az EU „gazdasági óriás, politikai és katonai törpe”. Ezt a képességbeli aránytalanságot az idézte elő, hogy a hidegháború idején Nyugat-Európa egy hatalmas katonai tömbbel, a Varsói Szerződéssel nézett szembe, és csak az Egyesült Államokra támaszkodva, a NATO keretein belül gondoskodhatott saját biztonságáról. Az elmúlt években azonban a „törpe” gyors növekedésnek indult, és „ez a változás a többpólusú világ kialakulására jelentős hatást gyakorolhat, ami részünkről méltán vált ki kiemelt figyelmet”²⁸ – állítja a szerző, a királyi többséggel nyilván Kínára utalva. A továbbiakban végigkíséri a védelmi téren bekövetkezett európai fejleményeket az 1948-as brüsszeli öthatalmi szerződéstől napjainkig, hangsúlyosan foglalkozva az európai gyors reagálású erők megalakításával, az EU Politikai és

²² Rácz Lajos: A kínai össznemzeti erő növekedésének hatása a nemzetközi kapcsolatokra és a nagyhatalmak geostratégiai törekvéseire. Doktori (PhD) értekezés, ZMNE, 2007

²³ u.ott

²⁴ China ranks 6th in overall strength. People's Daily Online, 2006.01.06.

²⁵ Mark Leonard: Mit gondol Kína? Gondolat Kiadó, Budapest, 2008.

²⁶ Nagy László–Rácz Lajos: Erőközpontok a 21. század elején c. tanulmányunkban (Hadtudomány, 2008/1-2., 70-82. o.) részben hasonló kérdéseket vetünk fel

²⁷ Wang Xiangwen: Oumeng junshi liliangde fazhan. Zhou, 97-110.o.

²⁸ 97. o.

Biztonsági Bizottságával (PSC), a Katonai Bizottság (EUMC) és a Katonai Törzs (EUMS) felállításával. Megállapítja, hogy „szeptember 11.”, és különösen az iraki háború után lendületbe jöttek az EU önálló védelmi képességének létrehozását célzó erőfeszítések, amelyeket a következő mérföldkövek jeleznek:

1. A macedóniai Concordia válságkezelő művelet átvétele a NATO-tól (2003.03.31.)
2. Az EU első biztonsági stratégiájának jóváhagyása (2003.12.12.)
3. Egy civil-katonai tervező csoport felállítása az EUMS-ben (2003. decembertől), azt követően egy műveleti irányító központ kialakítása 2004-ben.
4. A madridi merényleteket követően az EU integrált terror-ellenes és műholdas felderítő szervezeteinek kialakítása.
5. Az Európai Űr- és Védelmi Ipari Társaság (ASD) létrehozása (2004.04)
6. Az új tagállamok csatlakozása után elfogadott első, 2010-ig szóló Katonai Képességfejlesztési Program.
7. Az Európai Védelmi Hivatal (EDA) felállítása 2004. júliusban.
8. Az EDA költségvetésének folyamatos növelése a négy „zászlóshajó” fejlesztési program finanszírozása érdekében. Ezek a következő területeket érintik:
  - pilóta nélküli felderítő repülőgép
  - egy új, „európai” harcjármű-család
  - integrált katonai vezetési és híradó rendszerek
  - a védelmi beszerzési szabályozás harmonizálása az egységes európai hadfelszerelési piac létrehozása érdekében (2007.07.01-től hatályban).
9. Az európai védelmi ipar egyesítése, ami a légvédelmi és űreszközökre, a rakétagyártásra és fejlesztésre stb. terjed ki az olyan nemzetközi vállalatcsoportok révén, mint az EADS (repülőgépgyártó), az MBDA (rakétatechnika), az EDA és mások, amelyek erőforrásaik tekintetében összességében a világ második legnagyobb hadiipari termelő kapacitását mondhatják magukénak.
10. Az Európai Védelmi Kutatási és Technológiai Stratégia (EDRT) kidolgozása hosszú távú célkitűzések megadásával 2006 májusában.
11. Az EDA első katonai kutatási (egyéni védelmi felszerelési) programjának beindítása 24 EU-tagállam részvételével 2006. novemberben.
12. A LEUAV pilóta nélküli (LOS digitális képalkotó és BLOS nagyhatótávolságú adatösszeköttetéssel felszerelt, valós idejű felderítési adatok továbbítására képes) repülőgép programjának beindítása az EDA részéről.

13. A Galileo, kettős rendeltetésű (polgári és katonai) műholdas navigációs rendszer első két műholdjának üzembe helyezése 2008-ban. A rendszer a közúti, vasúti, vízi és légi közlekedés számára egyméteres pontosságú helyzetmeghatározó adatokat szolgáltat. A francia Figaro lap szerint a Galileo nélkül az önálló európai védelemről beszélni csak üres fecsegés.
14. Az A400M hadászati szállítórepülőgép-program beindítása német-francia-spanyol együttműködésben, az európai hadiipar eddigi legnagyobb vállalkozásaként.

Kínai értékelés szerint a fenti példák világosan megmutatják, hogy az EU jelentős katonai erőfeszítéseket tesz az önálló európai védelem megteremtése érdekében, és fokozatosan kiépíti annak szervezeti, intézményi hátterét. A biztonsági stratégia kidolgozása, az egységes hadfelszerelés-beszerzés, az integrált hadiipar létrehozása és más lépések arra mutatnak, hogy az európaiak – nagy szakértelemről téve tanúbizonyságot – a katonai képességnövelés kulcsfontosságú területeire összpontosítanak. A gazdasági integrációval összevetve az önálló európai védelem fejlődése nem annyira szembeötlő, de minőségi haladást ért el, és megtette a kezdeti lépéseket a NATO-tól független katonai képességek kialakítására. Ma már az amerikaiaknak is el kell ismerniük, hogy Európa rendelkezik bizonyos önállósággal, és – bár kevésbé, mint az Egyesült Államok – a saját stratégiája megvalósításához szükséges változatos eszközökkel.

Wang Xiangwen leszögezi, hogy az önálló védelem az „európai identitás” öntudatos választásán és a globális felelősségvállaláson alapul. Ha nem akar a perifériára szorulni, Európának a gazdasági integráció mellett biztonsági és védelmi szövetséggé is kell válnia, amely – másokkal együttműködésben – az egész világon hozzájárul a kockázatok és fenyegetések kezeléséhez. Ugyanakkor az is kétségtelen, hogy a 2003-as iraki háborúval kapcsolatos nézeteltérések is jelentős mértékben hozzájárultak az EU önállósodásához. Az USA ugyanis kilépett az ENSZ által biztosított keretek közül, és az unió ellenkezésével mit sem törődve, egyedül a saját katonai erejére támaszkodva indította el a háborút. A multipolarizációt politikai célként kitűző Európa számára ez ösztönzőként hatott, hogy fejlessze saját globális válságkezelő képességeit, mert csak ennek birtokában gyakorolhat hatást a világfolyamatokra, és ellensúlyozhatja az USA túlhatalmát. Az európai vezetők váltig hangoztatták, hogy kiegyensúlyozott transzatlanti kapcsolatokat csak egy erős Európa ápolhat az Egyesült Államokkal. Az iraki háború volt az első eset, hogy Európa nem követte engedelmesen az USA katonapolitikai irányvonalát, és ez a világ biztonsági helyzetében jelentős változást idézhet elő. A piacgazdaság és a demokratikus civil társadalom vonzereje mellett az EU külpolitikai eszköztárában megjelent a katonai erő is mint a válságkezelő képesség nélkülözhetetlen eleme.

Bármennyire is hangsúlyozzák, hogy az EU önállósodása nem jelent a NATO-tól való elválást, az „önállósodás” szó jelentésében mindenképpen benne

van a különválás. Ez egy visszafordíthatatlan folyamat, amely társadalmi-politikai megalapozottságú, azonban természetesen nem egy csapásra, hanem fokozatosan, a feltételek alakulásának függvényében megy végbe. Az európai védelmi identitás alakulása több lehetséges irányba is kibontakozhat:

1. Önálló katonai szervezet és vezetési rendszer kiépítése a NATO-n kívül. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az EU célja a NATO-tól való elszakadás lenne, hiszen a transzatlanti kapcsolatokat semmi sem helyettesítheti. Megfigyelhető azonban, hogy az EU Katonai Törzs létrehozása és a NATO parancsnoki rendszerének 2003-ban kezdődött átalakítása párhuzamosan ment végbe. Új feladatmegosztás van kialakulóban. Mint az EU Katonai Bizottságának előző finn elnöke, Hägglund tábornok kifejtette: „Az USA és a nagyobb európai NATO-tagállamok a saját területük védelmét maguk kívánják ellátni, ugyanakkor a felelősségi körzetükön kívüli válságkezelésben együttműködnek. Ez a helyzet tíz éven belül realitás lesz”.

2. A jövőbeni fenyegetések kezelésére képes katonai szervezetek kialakítása, minden egyes ország fegyveres erejének, szervezetének és fegyverzetének reformja az új fenyegetések természetéhez igazodva. Ebből a szempontból figyelemre méltó például az amerikai erők harccsoportokba (Battle Group) szervezése, vagy a német „három hadsereg” koncepció (reagáló, stabilizáló és támogató erők). Ezek a hadügy forradalmába illeszkedő új koncepciók küszöbölhetik ki azt az elmaradottságot, hogy a nyugat-európai országok fegyveres erői még mindig hasonló szinten és összetételben állnak készen, mint a volt Szovjetunióval való konfrontáció idején. Például feltehető a kérdés, hogy az uniónak van-e elég pénze ahhoz, hogy továbbra is 11 000 harckocsit tartson rendszerben.

3. A teljes hadiipari kapacitás kiépítése, egységes fegyverzeti piac létrehozása az unió haderőinek európai fegyverzeti rendszerekkel való ellátására újgenerációs harci repülőgépekkel, haditengerészeti hordozó eszközökkel, szárazföldi fegyverekkel, műholdas hírszerzéssel, integrált vezetési rendszerekkel stb.

4. Az európai érdekeknek és értékeknek megfelelő biztonsági stratégia alapján a védelmi integráció révén mozdítani elő az európai gazdasági és politikai integrációt.

5. Aktív globális biztonsági szerepvállalás, beleértve a katonai fellépést is a Közel-keleten, Ázsiában, Afrikában és másutt.

A jelek szerint tehát a hidegháború végével Európa kezdi belátni, hogy ha globális méretekben szeretne hatást gyakorolni a nemzetközi folyamatokra, akkor a társadalmi stabilitáson, gazdasági biztonságon és politikai értékeken nyugvó katonai erővel kell rendelkeznie – zárja fejtegetéseit Wang Xiangwen.

5. *De mik azok az értékek, amelyeket az EU katonai ereje oltalmaz?*²⁹

Ma Shengli³⁰ rámutat, hogy a világon nincs még egy olyan erőcentrum, amely olyannyira elmerülne az önvizsgálatba, mint Európa, szüntelenül ilyen kérdéseket téve fel magának: Mi Európa? Mit akar az EU? Az EU nem Nagy-Britannia, Francia-, Német-, Olasz- és Spanyolország plusz a kisebb európai országok, de nem is az Európa Tanács és az Európai Bizottság plusz a Parlament és a Bíróság; és nem is az európai területek valamiféle összekapcsolása, amit a térképen 27 különböző színnel jelölnek. Az európaiak (az EU-ban) 23 hivatalos nyelvet beszélnek, mindegyiküknek saját történelme és legendái vannak, és nincs egy közös nyelvük (ellentétben Kínával³¹), nincs szeretett fővárosuk (az euroszeptikusok számára Brüsszel önérdékű birodalmi központ³²), vagy lelkesítő himnuszuk (az Alkotmányszerződés bukása megpecsételte Beethoven Örömmódjájának „sorsát” is³³).

Milyen legyen az EU, és miért pont olyan? Ha az unió nem közös értéken alapul, ha az őt alkotó közösségeknek nincsenek alapértékei, akkor hogyan játszhat tudatos szerepet a világszínpadon? Egy „öntudatlan” EU lehet erős, de nem lehet „okos”. Ezt az európaiak is világosan látják, és szorgosan kutatnak történelmükben a közös értékek után – és ha nem találják meg, akkor majd kitalálják őket.

Ezek a közös értékek a következők: szabadság, demokrácia, emberi jogok, jogállamiság, szolidaritás, egység a sokféleségben (kínai megfelelője a Konfuciusztól származó „harmónia, uniformitás nélkül”). Ezeket az értékeket az európaiak igyekeznek a gyakorlatba átültetni, és világszerte terjeszteni. Hogy világképüket átültessék a valóságba, az európaiak, akik – úgymond – Isten kiválasztottaiként felsőbbrendűnek tartják magukat és kötelességüknek érzik az ige hirdetését, az EU-tól elvárják, hogy exportálja értékeiket.

Liu Liqun szerint³⁴ az EU öntudatossága két célt szolgál:

1. a belső szolidaritás erősítését, a tagállamok támogatásának megnyerését;
2. a világ saját képére formálását.

Ezt a célt egyes tagállamok az ún. „értékorientált diplomácia” révén próbálják elérni, vagyis az értékeket morális fegyverként használják, hogy másokra nyomást gyakorolhassanak. A „harmónia, uniformitás nélkül” eképpen csak eszköz, nem pedig cél, és nem is alapvető érték. A sokféleség, amin az EU saját léte

²⁹ Az EU öntudatosságának és világképének kínai értékelésen alapuló angol nyelvű összefoglalóját lásd Zhou Hong (2008) 190-192.o.

³⁰ Ma Shengli: Oumengde ziwo renshi – Ouzhou rendong. In: Zhou, 68-82.o.

³¹ a szerző megjegyzése

³² a szerző megjegyzése

³³ a szerző megjegyzése

³⁴ Liu Liqun: Ouzhoude „jiazhiguan waijiao”. Zhou, 94-97.o.

és fejlődése alapul, a számára kívánatosnak tűnő világrendnek nem jellemzője. Ebből a szempontból az EU ideológiai téren nem különbözik az USA-tól, és ezért – kínai nézőpontból – nem tekinthető önálló pólusnak.

Ennek ellenére (vagy tán épp ezért) a kötet zárótanulmányában³⁵ Li Xiaoning arra hívja fel a figyelmet, hogy Kínának és az EU-nak nem egyszerűen a köztük lévő – nagyszámú – vitás kérdés megoldásán kell munkálkodnia, hanem fel kell ismerniük az emberiség történelmének haladási irányát, meg kell érteniük és tolerálniuk kell egymás érdekeit és értékeit, és közösen kell létrehozniuk egy többpólusú világot a globalizáció feltételei között.

6. Következtetések: Az EU-Kína kapcsolatok perspektívái

A jin-jang elméleten alapuló dialektikus, komplex kínai gondolkodás számára egyáltalán nem feloldhatatlan ellentmondás, hogy az EU egyszerre erős és gyenge. A hagyományos kínai felfogásnak megfelelően ugyanis – akárcsak a Társadalomtudományi Akadémia kutatói szerint – háromfajta erő létezik: a jang (kemény, férfias, aktív) és a jin (puha, nőies, passzív), illetve ezek harmonikus kombinációja, a tao. Az elsőnek megfeleltethető az EU gazdasági és katonai ereje, a másodiknak az unió politikai és kulturális befolyása, a harmadiknak mindezek integrált, hatékony felhasználása a globalizációhoz való alkalmazkodás jegyében, azaz együttműködés egy többpólusú világrend kialakítása érdekében. Az elemzésekből úgy tűnhet, hogy Európa mindhárom dimenzióban kudarcot vallott. A „kemény” erő tekintetében az EU még túl gyenge (az USA-hoz viszonyítva); a „puha” erőt illetően túlságosan is rámenős (értékorientált diplomácia mint morális fegyver bevetése a passzív, be nem avatkozó erkölcsi példamutatás helyett), a tao harmóniáját pedig megtöri a „másként gondolkodó” társadalmi rendszer-modellek legyőzésére irányuló görcsös igyekezet.

Kína „csalódott” az EU-ban, mert illúzióknak bizonyultak azok a reményei, hogy „kvázi-szövetségesként” számíthat rá a „harmonikus világ” megteremtésében. Ez a csalódás a gyakorlati politika szintjén még a decemberben publikált elméleti következtetéseknél is korábban és intenzívebben nyilvánult meg (2008. márciustól), és fő tárgya az a Franciaország lett, amely a leginkább független külpolitikát folytató európai nagyhatalomként Peking elgondolásaiban kulcsszerepet töltött be.

Jacques Chirac francia elnök, az amerikai hegemonia „multipoláris világgal” történő felváltásának egyik legaktívabb szorgalmazója 2004. októberi pekingi látogatásán kijelentette, hogy Kína és Franciaország „egyformán látja a világ jövőjét”, és a Kína elleni fegyverembargó feloldása jelentős mérföldkő lesz: egy olyan pillanat, amikor Európának Amerika és Kína stratégiai érdekei között kell választania – és Kínát választja.³⁶

³⁵ Li Xiaoning: *Quanjiahua tiaojianxiade Zhonguo guanxi*. Zhou, 179-185.o.

³⁶ Chalmers Johnson: *The real China threat*. Asia Times Online, 2005.03.19.

Ugyanő 2006 októberében a Pekingi Egyetemen mondott beszédében így fogalmazott: A terrorizmus, az erőpolitika, a kulturális konfliktusok és a növekvő nacionalizmus ellenében egységre, nem pedig szembenállásra van szükségünk. Kína a jövő egyik nagyhatalma, egyszer talán a legerősebb ország lesz a világon, ezért az, ami Kínával történik, globális politikai, gazdasági, kulturális és környezeti jelentőséggel bír. Franciaországnak és Kínának szorosan együtt kell működnie egy békés világ megteremtése érdekében, különösen akkor, amikor egyes országok megszegik kötelezettségeiket és veszélyeztetik a világ békéjét. Európa és Ázsia hasonlóan értékeli a világfolyamatokat, mert mindkét kontinens hosszú történelmi tapasztalatokkal büszkélkedhet, és mély bölcsesség jellemzi.³⁷

Chirac 2007. márciusban ismét megerősítette, hogy kormánya támogatja a ma már idejét múlt és indokolatlan Kína-ellenes fegyverembargó megszüntetését. A 2008. márciusi tibeti események után az embargó feloldása jelenleg enyhén szólva nem aktuális. A fő stratégiai akadály azonban nem ez, hanem az, hogy el kell oszlatni az Egyesült Államok aggodalmait egy „eurázsiai tengely” (Párizs, Berlin, Moszkva, Peking) létrejöttével szemben.³⁸

A francia-kínai politikai kapcsolatok szorosabbra fűzését a többi területen is előrelépés kísérte. Így például a francia gazdaság talpon maradásához jelentősen hozzájárult a Kínával folytatott kereskedelem, a tőkebefektetések és a technológiacsere. Kína többszáz Airbus repülőgép megrendelésével biztosított piacokat a francia csúcstechnikának. 2006-ban francia kulturális év volt Kínában, azt követően kínai kulturális év Franciaországban.

Ehhez képest Sarkozy elnöksége alatt néhány hónap elég volt ahhoz, hogy a francia közvélemény körében Kína megítélése a mélypontra süllyedjen, és viszont. Az olimpia évében Kína szokatlanul dacosan reagált az őt ért sértésekre, és válaszreakcióinak fő kárvallottja Franciaország volt. Sarkozy, francia elnök szinte nem győzte bocsánatkéréssel, hogy mentse hazája kínai érdekeltségeit.³⁹ Levél Hu Jintao-nak. Levél a féllábú, tolószékes kínai paralimpikon kislánynak, akitől a haját cibálva próbálták elragadni az olimpiai fáklyát, de nem adta. Emlékkönyv a nagykövettől De Gaulle-t idézve, aki az amerikai rosszallás ellenére is diplomáciai elismerésben részesítette Pekinget 1964-ben (abban az évben, amikor Kína atomnagyhatalommá vált). Nyilatkozat arról, hogy a francia kormány elhatárolódik Párizs önkormányzatától, amely „súlyos politikai hibát követett el” azzal, hogy provokatív módon díszpolgárává avatta a dalai lámát. Kína és Franciaország között nincs konfrontáció – hangsúlyozta a nyilatkozat.⁴⁰

---

³⁷ Zhu Zhe: Chirac: World is full of power politics. China Daily, 2006.10.27.

³⁸ Rác, 2007. 117. o.

³⁹ Rác Lajos: Tibet – a hálózatközpontú hadviselés kísérleti terepe. Felderítő Szemle 2008. 2. szám

⁴⁰ AFP, 2008.04.23.

A francia elnök – korábbi fenyegetésével ellentétben – mégis elment az olimpia megnyitójára, mégpedig nemcsak hazája, hanem az Európai Unió képviselőjében is. Az elnöki iroda erről szóló nyilatkozata szerint Franciaországnak szándékában áll a Kínával fenntartott stratégiai partnerség elmélyítése. A békülékeny gesztus hatóerejét jelentősen gyengítette, hogy Sarkozy egyidejűleg azt is leszögezte: mindenképpen találkozik a dalai lámával (de csak az olimpia után). Időközben a kínai sajtóban olyan közvéleménykutatási eredmények láttak napvilágot, amelyek szerint Sarkozy nem szívesen látott vendég Pekingben (a sina.com online közvéleménykutatásán több, mint százezren nyilvánítottak véleményt).⁴¹ Talán e sértés miatti személyes indulat is közrejátszott abban, hogy ezek után Sarkozy az ismételt kínai „figyelmeztetések” ellenére demonstratív módon – francia államfői és „EU-elnöki” minőségében – találkozott a dalai lámával a Nobel-békedíjasok Lech Walesa tiszteletére megtartott összejövetelén (amelyen a kínai emberjogi helyzettel és Tibet „elnyomásával” kapcsolatban erősen kritikai észrevételek hangzottak el). Ezután mondta le Peking – mintegy retorzióként – a decemberben esedékes EU-Kína csúcstalálkozót.

Az EU-Kína kapcsolatok romlásáért Peking a felelősséget – az „oszd meg és uralkodj” elv alkalmazásával – egyértelműen Párizsra hárította. Az EU elnökségének nyilatkozata ezzel szemben egyrészt rámutatott, hogy nem csak Franciaország, hanem az EU több tagországának államfője és az uniós intézmények vezetői is találkoznak a dalai lámával, másrészt csalódását fejezte ki a kínai döntés miatt. Az Európai Unió folytatni szándékozik a Kínával fenntartott (szó szerint „enjoyed”, azaz „élvezett”) stratégiai partnerség fejlesztését, különösen arra tekintettel, hogy a jelenlegi globális gazdasági és pénzügyi helyzet nagyon szoros („extremely close”) együttműködést igényel Európa és Kína között – mutat rá a nyilatkozat.⁴²

Feltehető a kérdés, hogy ha az EU-Kína kapcsolatok ennyire fontosak a jelenlegi válságos helyzetben, akkor bölcs dolog volt-e elnöki nyilatkozatokkal és egyhangúan meghozott európai parlamenti határozatokkal demonstratív módon figyelmen kívül hagyni, hogy a tibeti kérdés Kína számára a területi egység és a szuverenitás problémájától elválaszthatatlan. Ezzel kényszerhelyzetbe hoztuk Kínát és az EU-t magát is. *Ha a Dalai Láma megtartja tervezett nagyhatású szónoklatát az Európai Parlamentben, és annak nyomán a képviselők „cselekedni fognak”, akkor az esetleges szankciókkal az EU magát szigeteli el a kínai folyamatok befolyásolási lehetőségeitől és a világ még mindig legdinamikusabban fejlődő gazdaságától* – írtam még 2008 tavaszán az MTA Világgazdasági Kutató Intézet megrendelésére készített háttér tanulmányom-ban.⁴³

⁴¹ Li Xiang: Sarkozy not wanted at olympics, survey says. China Daily, 2008.07.03.

⁴² EU-China Summit postponed – European Union Statement, 2008.11. 27.

⁴³ Rácz Lajos: A kínai fegyveres erők fejlesztése a regionális és a globális biztonság tükrében. Háttér tanulmány, kézirat, VKI, 2008.

Csak „zárójelben” jegyzem meg, hogy a magyar és európai érdekeknek a francia „húzások” kb. annyira feleltek meg, mint a belgrádi kínai nagykövetség amerikai lebombázása 1999-ben, de ez utóbbi legalább nem volt szándékos. Ha megpróbáljuk beleélni magunkat a kínai vezetés helyzetébe, akkor az az európai „aránytévesztés”, hogy az 1300 milliós Kínával szemben Párizs (és Brüsszel) a kétmilliós Tibetet (jobban mondva a százezres emigrációt) választja, egyenesen érthetetlen, hacsak nem a nyílt Kína-ellenes attitűd kifejeződése. A „nagyok” (jelen esetben az EU és Kína) viszályát először mindig a „kicsik” szenvedik meg, de ma már ebből a szempontból – Kínához képest – Franciaország is kicsinek számít.

Érdekes módon még a Franciaországnál „erősebb” EU-tagok sem követik a párizsi példát, aminek „szelektív” jutalmaként Wen Jiabao miniszterelnök 2009. január végi európai útja során, Berlint, Madridot, Londont és Brüsszelt is felkeresi. Ez utóbbi látogatás megvalósulásához minden bizonnyal az is hozzájárult, hogy Manuel Barroso, az Európai Bizottság elnöke fogadta a kínai nagykövetet, és elmondta, hogy az EU nagy fontosságot tulajdonít a kínai kapcsolatnak, és az együttműködés elmélyítésére törekszik. Kína az EU „nélkülözhetetlen” együttműködő partnere, amely egyre növekvő szerepet játszik az olyan globális kihívások kezelésében, mint a klímaváltozás, a pénzügyi krízis és a terrorizmus elleni küzdelem. A kétoldalú kapcsolatok továbbfejlesztéséhez mindkét oldalon a közvélemény támogatásának megnyerésére van szükség – tette hozzá. Ez a megjegyzés (anélkül, hogy erőltetetten belemagyaroznánk bármit is) talán annak beismerése, hogy a közelmúlt politikusi nyilatkozatai és sajtókampányai olyan ellenséges érzületet szítottak Kína és az európai országok között, ami már-már lehetlenné teszi az együttműködés szinten tartását is.

Barroso állítólag valami ilyesmit is modott: „Az európai emberek Kínát ma a világ egyik legfontosabb országának tekintik. A kínaiak szorgalmasak és kedvesek.”⁴⁴

Ha a kínai „mosolydiplomáciát” a „puha erő” megnyilvánulásának tekintjük, akkor a Franciaországgal szembeni kínai ellenlépéseket (pl. Párizs kiagyását Wen utitervéből) nyugodtan tarthatjuk „keménykedésnek” is. 2008-tól kezdve új kínai külpolitikai stílus kibontakozásának lehetünk tanúi (amelynek első megnyilvánulása még 2006-ban Japán megnevezése volt a Védelmi Fehér Könyvben mint potenciális ellenségé). Nevezhetjük ezt a stílust „Amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten” megközelítésnek is, aminek lényege a kemény és a puha erőfaktorok kombinált, differenciált alkalmazása. Tudomásul kell venni: Kína nagyhatalom, amely határozottan kiáll az érdekeiért. Nem érvényes többé az a szereposztás, amelyben a Nyugat a tanítómester, Kína pedig a jó magaviseletű nebuló.

---

⁴⁴ Xinhua, 2009.01.21.

A mai kínai stratégiai gondolkodás központi fogalma az össznemzeti erő.⁴⁵ Ebben sokáig a puha erőfaktorok (történelmi hagyományok, kultúra, civilizáció, ideológia) képviselték Kína számára a nemzetközi befolyás alapját, ma már egyre inkább előtérbe kerülnek a kemény tényezők is (gazdaság, technika, haderő). Érdekes módon az USA esetében mintha fordított lenne a helyzet. A Bush-kormányzat alatt a külpolitika „fő felelőse”, irányítója a védelmi minisztérium, első számú eszköze a haderő volt. Mint arra doktori (PhD) értekezésemben rámutattam:⁴⁶ *A „soft power”, azaz a lélektani, erkölcsi és kulturális faktorok fontosságáról vallott intelmek a Bush-kormányzatról „leperegtek”, legálábbis Rumsfeld, volt védelmi miniszter egy emlékezetes előadásában – a terrorizmus elleni fellépés „árnyaltabb” megközelítését követelő bírálatokra válaszul – kijelentette: „Nem tudom, mi az, hogy puha erő”.⁴⁷ Ha tudta és alkalmazta volna, akkor megelőzhetné volna a republikánusok választási vereségét, és nem kellett volna lemondania. Lehet bagatellizálni a puha erő jelentőségét, de aki ezt teszi, az a saját kárán fog tanulni. Joseph Nye már 2004-ben rámutatott: A terrorizmus elleni küzdelem sikere azon múlik, hogy sikerül-e Washingtonnak másokat az erő alkalmazása nélkül (azaz érték-alapú politizálással) meggyőznie igazáról, és „az USA ezen képessége veszedelmesen hanyatlak”.⁴⁸*

Ezzel szemben az Obama-kormányzat külügyminisztere, Hillary Clinton szenátusi meghallgatásán arról beszélt, hogy az USA nemzetközi tevékenységének menedzselését a külügynek kell átvennie (a hadügytől), és Amerikának a „puha” és a „kemény” erőt „okosan” kell kombinálnia. Az USA tehát „puhul”, Kína pedig „keményedik”. Egyre inkább hasonlatossá válnak egymáshoz, következőképpen egyre jobban meg is értik egymást. E megértés ékes bizonyítéka volt az amerikai-kínai stratégiai gazdasági párbeszéd (SED) ötödik fordulójának múlt év decemberi megtartása.

Miközben tehát Kína és az USA intenzív párbeszédet folytat stratégiai kérdésekről, az EU és Kína kapcsolatai elakadtak. Természetesen még nincs minden veszve, de az a tény, hogy Kína számára sürgősebb az egyeztetés az USA-val, mint az EU-val, párosulva azzal, hogy – az elemzők által régóta hangoztatott tendenciákkal összhangban – az USA számára a csendes-óceáni térség fontosabb lehet, mint az atlanti, arra utal, hogy az EU könnyen a perifériára szorulhat, ha ragaszkodik a Kínával szembeni ideológiai előítéleteihez.

Megkockáztatom az önkritikus előrejelzést: Mindenképpen többpólusú világhatalmi elrendeződés fog kialakulni, és ezen belül nem Kína helye a kérdéses, hanem az, hogy Európa képes lesz-e önálló pólusként beilleszkedni a rendszerbe. Csak remélni tudom, hogy a 2011-es magyar EU-elnökség kezde-

---

⁴⁵ Rácz, 2007, 10. o.

⁴⁶ Rácz, 2007, 61. o.

⁴⁷ Nye, Joseph S.: Donald Rumsfeld and smart power. Daily Times, Site Edition, 2006.04.28.

⁴⁸ Nye, Joseph S.: The Decline of America's Soft Power (Foreign Affairs, May/June 2004).

ményezéseit nem a kínai-európai stratégiai partneri kapcsolatok helyreállítására, hanem továbbfejlesztésére kell majd összpontosítani.

Felhasznált irodalom:

1. Johnson, Chalmers: The real China threat. Asia Times Online, 2005.03.19.
2. China ranks 6th in overall strength. People's Daily Online, 2006.01.06.
3. EU-China Summit postponed – European Union Statement, 2008.11. 27.
4. Hu Yinan: PLA soldiers on guard to ensure public safety. China Daily, 2008.08.02.
5. Li Xiang: Sarkozy not wanted at olympics, survey says. China Daily, 2008.07.03.
6. Li Xiaoning: Quanjiuhua tiaojianxiade Zhonguo guanxi. Zhou, 179-185.o.
7. Liu Liqun: Ouzhoude „jiazhiguan wajjiao”. Zhou, 94-97.o.
8. Ma Shengli: Oumengde ziwo renshi – Ouzhou rendong. Zhou, 68-82.o.
9. Mark Leonard: Mit gondol Kína? Gondolat Kiadó, Budapest, 2008.
10. Nagy László–Rác Lajos: Erőközpontok a 21. század elején (Hadtudomány, 2008/1-2., 70-82. o.)
11. Nye, Joseph S.: Donald Rumsfeld and smart power. Daily Times, Site Edition, 2006.04.28.
12. Nye, Joseph S.: The Decline of America's Soft Power (Foreign Affairs, May/June 2004.
13. Rác Lajos: A kínai fegyveres erők fejlesztése a regionális és a globális biztonság tükrében. Háttér tanulmány, kézirat, VKI, 2008.
14. Rác Lajos: A kínai össznemzeti erő növekedésének hatása a nemzetközi kapcsolatokra és a nagyhatalmak geostratégiai törekvéseire. Doktori (PhD) értekezés, ZMNE, 2007
15. Rác Lajos: Európa és Magyarország geostratégiai helyzete. A Wörner Alapítvány 1999 januári képzési napján elhangzott előadás.
16. Rác Lajos: Tibet – a hálózatközpontú hadviselés kísérleti terepe. Felderítő Szemle, 2008. 2. szám, 76-90.o.
17. Rác Lajos: Tibet – a hálózatközpontú hadviselés kísérleti terepe. Felderítő Szemle 2008. 2. szám
18. Wang Xiangwen: Oumeng junshi liliangde fazhan. Zhou, 97-110.o.
19. Zhou Hong (szerk.): Oumeng shi zenyangde liliang. Social Sciences Academic Press, Beijing, 2008.
20. Zhu Zhe: Chirac: World is full of power politics. China Daily, 2006.10.27.

KÍNA A TUDÁS ALAPÚ TÁRSADALOM FELÉ VEZETŐ ÚTON

Bevezetés

Amikor Kínáról beszélünk, először minden bizonnyal a nyári olimpia jut eszünkbe, majd felidéződik bennünk a Nagy Fal, amelyet egyes vélemények szerint látni, más vélemények szerint nem lehet látni a világűrből. Aztán eszünkbe ötlenek a piacok, ahol a kínai eladók „jere ide, occsó adni” felkiáltással csalogatnak bennünket portékáig megvételére. De vajon gondolunk-e Kínára úgy, mint a XXI. századi világgazdaság

meghatározó tényezőjére, mint a világ legdinamikusabban fejlődő országára? Kína a mindnapjaink részévé vált, felemelkedésének komoly következményei vannak/lesznek Európa számára, így ma már nem engedhetjük meg magunknak, hogy Kína ismeretlen maradjon előttünk.

Kína a világ legősibb folyamatos civilizációja, amely már az ókorban önálló kulturális egységet alkotott és igen fejlettnak számított. Számos, Európában csak jóval később megismert találmány – úgymint a nyomtatás, papír, puska, iránytű – már az ókorban ismert volt Kínában. A Kínai Népköztársaság ma a világ harmadik katonai és második gazdasági potenciálja és egyben – 1,3 milliárd lakosával – a világ legnépesebb állama.

Kína az adatok tükrében

A Kínai Népköztársaságot 1949. október 1-én kiáltották ki, az ország vezetője Mao Ce-tung lett, aki függetlenné tette az országot és visszaadta az ország önbecsülését. Mao alakja legendává lett és az embernek Kínában járva az az érzése támad, hogy a legenda még ma is él. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy két évvel ezelőtt eljutottam Pekingbe egy felnőttképzéssel foglalkozó szakmai konferenciára. A Tiltott Város bejárata felett akkor is ott függött – és gondolom, ma sincs ez másképp – Mao Ce-tung óriási arcképe, és a műemlékek körül, valamint a bazárban minden nehézség nélkül lehetett venni piros műanyag borítós Mao-kiskátét, Mao arcképpel díszített karórát, bögrét, sapkát és bármi mást is, ami Maot ábrázolta.

A ma is folyó reformok és gazdasági fejlődés megalapozója Teng Hsziao-ping volt, aki 1978 márciusában a „négy modernizálást” tűzte ki célul. Eszerint a mezőgazdaságot, az ipart, a honvédelmet és a tudományos-technikai életet kellett a XX. század végéig korszerűsíteni. A célkitűzések között szerepelt a bruttó hazai termék megnégyszerezése 1980 és 2000 között, és hogy Kína a világhatalmak élvonalába kerüljön 2000-re. Úgy tűnik a célkitűzések többségét sikerült elérniük (Hirn, 2006).

Az 1. számú táblázat Kína néhány fontos társadalmi és gazdasági adatát mutatja. A közel három évtizede érvényben lévő családtervezési politika szerint a városi családok túlnyomó része egy gyermeket, míg a vidéki térségekben élő párok két gyermeket vállalhatnak. Bár Kína jelenleg a világ legnépesebb állama, a születésszabályozás eredményeképpen a népesség átlagos növekedése nem éri el az évi 1 %-ot. Kína – területét tekintve – Oroszország, Kanada, és az Amerikai Egyesült Államok után a világ 4. legnagyobb területű országa.

A gazdasági fejlődés növekedésének ütemét jelző átlagos GDP⁴⁹ volumene éves átlagban 2005-től már több mint 10 %-kal nő. Összehasonlításképpen az Európai Unió GDP volumen növekedése 2006-ban 3,3 %, 2007-ben 3,1 % volt. 2008-ra a Nemzetközi Valutaalap⁵⁰ 2008. november 6-i jelentése alapján nem csak az Európai Unióban (2008-ra 1,5 %, 2009-re 0,2 %-os fejlődés várható), hanem Kínában is csökkenni fog a gazdasági fejlődés üteme, 2008-ra 9,7 %, 2009-re várhatóan 8,5 lesz a növekedés (International Monetary Fund, 2008). Egy ország gazdasági fejlettségének bemutatáskor az egyik legfontosabb mutató az egy főre jutó bruttó hazai termék. Ezt az adatot megadhatjuk a hivatalos árfolyamon számolva, de az Nemzetközi Valutaalap és a Világbank szakértői által kidolgozott vásárlóerő paritáson (PPP)⁵¹ számítva is. Ennek megfelelően 2005-ben a vásárlóerő paritáson számolt 1 főre eső GDP 4091 USD volt, míg 2007-ben hivatalos árfolyamon elérte a 2400 USD-t.

Fontos megjegyezni, hogy nem könnyű egzakt társadalmi és gazdasági mutatókat összegyűjteni Kínáról. Hitelesnek mondható magyar nyelvű forrásanyag szinte alig van, ugyanakkor a nemzetközi adatok sem ugyanazt az értéket

---

⁴⁹ Gross Domestic Product (GDP): bruttó hazai termék, amely az egy ország területén adott idő alatt előállított javak (termékek és szolgáltatások) összességének értéke.

⁵⁰ A Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund, IMF) egy nemzetközi pénzügyi szervezet. Székhelye Washington. A tagok gazdasági súlyuk szerint járulnak hozzá az alaphoz, és a szervezettől kölcsönöket vehetnek fel adósságaik törlesztéséhez. Magyarország 1982 óta tagja a Nemzetközi Valutaalapnak. Az IMF-hez történt csatlakozás óta hazánk többször is igénybe vette a Valutaalap forrásait. A 2008-as gazdasági válság hatásainak enyhítésére a magyar kormány 20 milliárd eurós kölcsönt kapott az IMF-től. Kína 1980-ban lett a Világban és a Nemzetközi Valutaalap tagja.

⁵¹ Purchasing Power Parity (PPP): vásárlóerő-paritás: közgazdasági fogalom egy alternatív árfolyam számítására két valuta között. A vásárlóerő-paritás méri, hogy mennyi terméket és szolgáltatást lehet vásárolni egy valutában egy másik valutához mérve, ezzel figyelembe véve a különböző országokban eltérő árakat. A referenciavaluta általában az amerikai dollár egy adott évre. A vásárlóerő-paritás árfolyamát mindenekelőtt nemzetközi életszínvonal összehasonlításokra használják. A nemzetközi hivatalos árfolyamon számolt GDP összehasonlítás nem veszi figyelembe, hogy egyes országokban másak az árak.

jelzik. Munkámban elsősorban a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap adataira támaszkodtam, azonban ezek között is van eltérés (értve itt a gazdasági adatokat, de lakosság a számát és az ország területi adatait is) annak függvényében, hogy az adatokban benne foglaltatnak-e Hongkong, Makaó és Tajvan⁵² teljesítményei is.

1. számú táblázat: Kína legfontosabb társadalmi-gazdasági mutatói 2000-2007 között

	2000	2005	2006	2007
Népesség (millió főben)	1,262.65	1,304.50	1,311.80	1,319.98
A népesség átlagos növekedése (%)	0,7	0,6	0,6	0,6
Terület (km ²)	9 598 100	9 598 100	9 598 100	9 598 100
GDP (USD) (billió)	1,198.48	2,243.85	2,657.87	3,280.05
Átlagos GDP növekedés (%)	8.4	10.4	11.6	11.9
Internet használók (100 főre vetítve)	1.8	8.5	10.4	15.9

Forrás: World Development Indicators, 2008

A gazdaságkutatók folyamatosan keresik Kína dinamikus fejlődésének és az európai gazdasági fejlődés lassulásának okait. Jelen tanulmány keretei között – lévén, hogy a szerző oktatáskutató és nem gazdaságkutató – nem vállalkozom az okok feltárására, annyi azonban mindenképpen említést érdemel, hogy Európa országaiban felmerülő kihívások és problémák, illetve az azokra adott válaszok nem térnek el jelentősen Kína stratégiájától. Kínában azonban a gazdasági átalakulás előbb történt meg, mint a politikai átalakulás (ellentétben Európa volt szocialista országaival). Ezzel nem azt állítom, hogy diktatórikus rendszerben könnyebb vagy eredményesebb lehet a gazdasági átalakulás és fejlődés, ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül maga a tény, hogy Kínában más a történések sorrendje, mint az európai gyakorlat (v.ö. Csanádi, 2006). Kína sajátos szocialista piacgazdasága, központosított állami vezetése ma egyedülálló a világon. Kína jelenlegi berendezkedése sajátos: szocialista piacgazdaság, amely a mai napig a népi, szociális tulajdonra építkezik. A gazdasági átalakulás és növekedés, a világpiacon szerepének mélyülése azonban elkerülhetetlenül maga után kell, hogy vonja a pártállam és a hatalom szerkezeti átalakulását is.

⁵² A nyitás komoly nemzetközi gazdaságpolitikai sikereket is hozott. 1997-ben Hongkongot, amely a világ tizedik kereskedelmi hatalma volt, visszacsatolták a Kínai Népköztársasághoz, miután Kína garantálta, hogy a terület legalább ötven éven át megtarthatja kapitalista rendszerét és területi autonómiáját. Ugyanígy került vissza 1999-ben a másik elszakadt kínai terület, Makaó is. Így ma már csak a 16 milliós szigetország, Tajvan hiányzik a szocialista forradalom alatt szétszakadt „nagy kínai birodalomból”, de vélhetően ennek csatolása is csak idő kérdése. A nemzetközi szervezetek ugyanis Kínát egyre jobban, a független Tajvant viszont egyre kevésbé ismerik el, a tajvani tőkés pedig (ahogy korábban a hongkongiak tették) egyre jelentősebb mennyiségű tőkét fektetnek be a szárazföldi Kína területein.

Az Európai Unió és Kína gazdasági kapcsolata

Az Európai Unió és Kína 1975-ben léptek hivatalosan kapcsolatba és az 1970-80-as évek során tovább szélesedett bilaterális együttműködésük különösen a tudomány, a kereskedelem és a kultúra területén. A törést az 1989-es Tiananmen téri mészárlás jelentette, amikor is az EU több szankciót – köztük fegyverembargót – léptetett életbe Kínával szemben. A fagyos viszony rövid életűnek bizonyult, hiszen három év múlva normalizálódott a két fél kapcsolata, bár a fegyverembargó továbbra is érvényben maradt. Az 1990-es évek folyamán tovább mélyült az együttműködés és 1998-ban sor került az első, miniszterelnöki szintű EU-Kína csúcstalálkozóra is. A két fél között idővel stratégiai partnerség alakult ki, mára pedig Kína lett az EU legnagyobb, az EU pedig Kína második legnagyobb kereskedelmi partnere.

Kína kifelé történő nyitásának mérföldkövét az 1978 végén meghirdetett reform és nyitási politika jelenti, amely Kína egyik alappolitikája (2008-ban a kínai nép a „reform és nyitás” politika bevezetésének 30. évfordulóját ünnepli). A reform és a nyitás nagy lendületet adott a kínai gazdaságnak, ami ugrásszerű fejlődést eredményezett. Felgyorsította ezt a folyamatot Kína 2001-es WTO⁵³ csatlakozása, amely nemcsak Kína, de a világ számára is fontos volt. A WTO fejlett tagjai számára a kínai piacra jutási feltételek és a növekvő befektetési lehetőségek, míg Kína számára a világpiacon való – legitimizált – részvétel jelentett fontos indítékot.

Az EU és Kína 2003 óta stratégiai partnerek, és mindkét fél részéről egyre nagyobb érdek társul ahhoz, hogy együttműködjenek napjaink geopolitikai kihívásainak megoldásán, továbbá a fenntartható fejlődés, a béke és jólét támogatásán. A 2006. szeptember 9-i helsinki EU-Kína csúcstalálkozón megállapodás született egy átfogó partnerségi és együttműködési megállapodásra vonatkozó tárgyalások megkezdéséről, amely magában foglalja az Unió és Kína közötti kapcsolat valamennyi aspektusát, beleértve a politikai kérdésekben folytatott fokozott együttműködést is. Az Unió Kínával szembeni alapvető beállítottságát az elkötelezettség és a partnerség jellemzi. Az Európai Bizottság 2006 októberében készült stratégiája szerint annak érdekében, hogy az EU kezelni tudja azon kulcsfontosságú kihívásokat, amelyekkel Európának ma szembe kell néznie – mint pl.: a klímaváltozás, a gazdasági növekedés, a migráció és a nemzetközi biztonság –, hatékonyabbá kell tennie a Kínával folytatott dinamikus kapcsolatot és közös megoldást kell találni és nyújtani napjaink globális problémáira.

Kína fejlődése nem globalizációs rémtörténet, hanem globalizációs sikertörténet. Kína olcsóbb árukat jelent az európai boltok polcain, olcsóbb alapanyagokat a vállalkozásoknak, versenyképesebb európai vállalatokat, növekvő piacokat az európai exportőrök számára, valamint alacsonyabb kamatlábakat. Ami pedig Kínát illeti, az európai piacokhoz való hozzáférés 1990 óta 180 millió

---

⁵³ World Trade Organization (Kereskedelmi Világszervezet): egy multilaterális kereskedelmi szervezet, melynek célja a nemzetközi kereskedelem liberalizációja. 1995. január 1-én jött létre, jelenleg 150 ország tagja.

embert emelt ki a szegénységből. Európának gazdasági érdeke fűződik ahhoz, hogy Kína gazdasága erős legyen (EU-Kína kapcsolatok, 2006).

Az EU Kínához fűződő viszonyán valószínűleg az sem fog változtatni alapvetően, hogy Kína (mindenesetre elgondolkodtató, hogy megengedheti magának) lemondta a 2008. december 1-re tervezett 11. EU-Kína csúcstalálkozót, amelyet egyébként minden évben megtartanak. Az ok: Kína ellenezte Nicolas Sarkozy francia elnök találkozását a dalai lámával. Egyes szakértők szerint a csúcs lemondása jelzi azt, hogy Kína mára tudatára ébredt annak, hogy egyre hangsúlyosabb szerepet tölt be a nemzetközi szintén és úgy véli, az EU-nak – kiváltképp a válság miatt – nagyobb szüksége van rá mint fordítva.

Kína Magyarország szempontjából sem közömbös. Az elmúlt öt évben látványosan bővültek Magyarország és Kína között a gazdasági kapcsolatok. A kínai import 2003-2008 között 27 %-kal nőtt, míg a magyar export mértéke közel az ötszörösére emelkedett. Több száz magyar vállalkozó talált kínai partnerre, és egyre több kínai beruházás, tőke érkezik Magyarországra. A gazdasági kapcsolatok élénkülésének is köszönhető, hogy ugrásszerűen megemelkedett a hazánkba érkező kínai turisták száma is.

A tudás gazdaság megszületése Kínában

A gazdasági fejlődéseknek két elengedhetetlen tényezője van: a munka (munkaerő) és a tőke. A tudással, mint minőségi tényezővel feltétlenül számolni

kell. Azt, hogy a gazdaság milyen irányba fejlődik, mely ágazatok képezik a húzóerőt, döntően az emberi tényező határozza meg. Optimális esetben az olcsó, de hatékony, szakképzett munkaerő találkozik a befektetésre váró tőkével. A minél jobb körülményeket kereső tőke, ilyen konstellációban még nagyobb profitot hoz. Valahogy így történik ez Kína esetében is. A tőkének, a tudásnak, az óriási piacnak és a tömeges, olcsó munkaerőnek ez az egyedülálló keveréke a világ minden más országánál virágzóbbá teszi a kínai gazdaságot. Kimeríthetetlen munkaerejével egyre több külföld céget vonz.

A minden szakterületen rohamos fejlődést mutató Kína az oktatás területén sem marad le. Az út egyértelmű és világos: erősödik az individuum és a humán interakció fontossága.

Míg az Európai Unió gondolkodásába kb. másfél évtizeddel ezelőtt jelent meg a tanulás felértékelődése (Fehér könyv⁵⁴, Delors jelentés⁵⁵), addig Kínában

⁵⁴ 1993-ban készült el a Fehér könyv, melynek címe: Növekedés, versenyképesség foglalkoztatás – a XXI. század kihívása azaz a jövő századba való átlépés kérdései (European Commission, 1993). Ez az első uniós politikai dokumentum, amely a közösségi foglalkoztatáspolitikai keretnek kialakításával foglalkozik, és amely először és nagyon erősen megfogalmazta azt, hogy akár a gazdasági növekedést akarja a közösség fellendíteni, akár a munkanélküliség ellen akar valamit tenni, akkor ebben a tanulásnak kulcsszerepet kell kapnia.

már kb. 2500 éve tudják, hogy az élet szüntelen tanulást jelent. Már Konfucius⁵⁶ azt hirdette, hogy a tanulás a legfőbb jó az életben. A kínaiakba ez a felismerés évszázadok óta beleívódott. A kínai tanulás- és tudásszomjas nemzet, a tanulás évezredek óta a kínai kultúra történetének középpontjában áll. Az értelmi képességeket és az írástudást olyan sokra értékelték, hogy ezek önmagukban elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy valaki császári hatalmi és közigazgatási apparátusba kerüljön. Ma sincs ez másképp. A jól képzettség (és egyáltalán a képzettség) teszi lehetővé a társadalmi felemelkedést a kínai polgár számára. Ennek megfelelően az áhított karrier érdekében a szülők és a gyerekek mindent megtesznek. A szülők a pénzüket, a gyerekek a gyermekkorukat áldozzák fel. Ami jelenleg az egy gyermeket nevelő kínai családokban történik, egyedülálló a világon. A világ egyetlen más országában sem fordítanak a szülők magánjövedelmükből ilyen sok pénzt a gyermekek iskoláztatására (átlagosan a jövedelem kb. egyharmadát) mint Kínában. A gyermek sorsának alakítása korán elkezdődik, már az óvoda helyes kiválasztása is fontos, a későbbi irányt kijelölő döntés. (Hirn, 2006:27 p.)

Az egész életen át tartó tanulás nemcsak az oktatásban, hanem más területeken is egyre inkább felértékelődik, amely mögött részben globális folyamatok találhatók, amelyek túlmutatnak egy ország vagy egy földrész határain. A globális folyamatok közül az első, amelyet meg kell említeni a gazdasági növekedés és a versenyképesség tudásfüggővé válása, a tudásgazdaság megszületése, fokozatos kialakulása és terjedése. Ebben a folyamatban a tudás, mint az egyik legfontosabb termék, mint a növekedés legfontosabb forrása jelenik meg. A globális folyamatokon belül a tanulásnak meghatározó szerepe van a munkanélküliség és társadalmi kirekesztés elleni küzdelemben is. A tanulás így kulcseszközzé válik a foglalkoztatáspolitikának és a szociálpolitikának. A harmadik globális folyamat, amely a tanulás felértékelődését eredményezi: az adaptivitás és az alkalmazkodó képesség általános társadalmi felértékelődése a kormányzásban. A modern vagy posztmodern társadalmak olyan bonyolult, komplex rendszereket alkotnak, amelyek irányításában és kormányzásában kiemelkedően fontosá vált az alkalmazkodóképesség és a tudás. A társadalmi rendszerek és szervezetek tanulóképessége előfeltételévé válik a sikeres kormányzásnak (Halász, 2004).

---

⁵⁵ Learning: The Treasure Within (A tanulás rejtett kincs) című jelentés, melyet az UNESCO Nemzetközi Bizottság a Huszonegyedik Század Oktatásáról elnevezésű, 14 kimagasló tudósból és művelődéspolitikusból álló testülete fogalmazott meg az 1993-tól 1996-ig tartó vizsgálata alapján. A dokumentum a bizottság elnökéről Jacques Lucien Jean Delors-ról kapta a nevét. Ő volt az Európai Bizottság korábbi elnöke. A Delors-jelentés alap gondolata: az ember élete folyamán a tanulás négy alapvető típusának, a tudás négy szimbolikus tartópillérének kell megszerveződnie: megtanulni tudni, megtanulni cselekedni, megtanulni együtt, másokkal élni, megtanulni élni.

⁵⁶ Konfuciusz a kínai filozófia legjelesebb alakja, szentként tisztelt bölcs, a konfucianizmus, a kínai morálfilozófia megalapítója. Született i. e. 551-ben, és i. e. 479-ben halt meg Qufuban, Lu fejedelemség fővárosában, ahol idős korában telepedett le, és alapította meg iskoláját. Noha maga Konfuciusz egyetlen írásba foglalt művet sem hagyott maga után, de az utókor több, később kánonba foglalt, szentszöveg összeállítását illetve szerzőségét tulajdonítja neki.

A kínai nemzet felemelkedése szempontjából előny a népesség nagy száma, hiszen sokkal nagyobb az elitbe kerülők száma, mint más kisebb országokban. Kína – az űrkutatás, elektronika stb. mellett – egyre inkább a nagy mennyiségben rendelkezésre álló és jól képzett munkaerővel versenyezhet a nyugati országokkal. Egyre többen tanulnak külföldön egyetemen, pl. az Amerikai Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, Németországban és Magyarországon is egyre több a kínai diák az egyetemeken. Nem ritka, hogy a tanulmányok befejezése után még néhány évig az adott országban maradnak és munkát vállalnak különböző vállalatoknál. Az így megszerzett tudással és tapasztalattal visszatérve hazájukba a „tudományos hadsereg” tagjai lesznek.

Kínában az iskolarendszer sokáig nagyon hierarchikus volt és a feltétlen engedelmességet, a szolgálatkészséget, az alázatosságot jutalmazta. Ennek az lett a következménye, hogy a kínai diákok emlékezőképessége, szorgalma kiváló, ugyanakkor elnyomták az önálló gondolkodás és kérdésfeltevés és az értő tanulás képességének fejlesztését. Pillanatok alatt tudnak megfigyelni és lemásolni valamilyen munkafolyamatot, de ez ma már nem elég. A további fejlődést szolgálja a kreativitás, ezt a képességet azonban egyáltalán nem fejlesztette az iskolarendszer. A kreativitás, az önálló alkotás képessége érezhető hátrányt jelenthet a versenyben és akadályozza a XXI. század tudásalapú társadalmának megteremtését. Kína átfogó oktatási reformot kezdeményezett az 1990-es években. A célkitűzés megfogalmazása nem volt egyszerű. Az oktatás szerkezetének és tartalmának meghatározásakor meg kellett találni azt az egyensúlyt, amely egyrészt elősegíti és ösztönzi az önálló kezdeményezést, másrészt megtartja a konfucianus alapelveket, az engedelmesség és alázat tekintetében, nehogy veszélybe kerüljön a politikai ideológia uralma, a pártállam stabilitása.

1978 óta Kína kimagasló eredményeket ért el az oktatás területén. Az elmúlt 30 évben sikerült elvégezni azokat a kitűzött oktatási feladatokat, amelyek teljesítéséhez a fejlett országoknak is 100 évre volt szükségük. Kínában bevezették a 9 éves kötelező oktatási rendszert és felszámolták az írástudatlanságot a fiatalok körében. 1986-ban megalkották a kötelező oktatásról szóló első törvényt, s azzal bevezették a 9 éves kötelező oktatási rendszert. Ez törvényileg biztosította a gyerekek és a fiatalok oktatáshoz való jogát és kötelezettségét. A nyitás és reform politikája végrehajtása után a gazdaság dinamikus fejlődésével a kormány egyre nagyobb ráfordításának köszönhetően a kínai oktatásügy dinamikusan fejlődött (30 év látványos eredményei a kínai oktatásban, 2008). Kína 2006-2010 között is folyamatosan növeli az oktatásra fordított összeget, átlagosan a GDP 4 %-át kívánja az oktatásra fordítani. A Kínai Oktatási Minisztérium adatai szerint 2002-ben már a GDP 3,41 %-ét fordították az oktatás költségeire, míg 1998-ban csak a 2,55 %-át. A kultúrára, oktatásra és sportra vonatkozó költségvetési főösszeg 2006-ban 1687 millió RMB⁵⁷, míg 2007-ben

---

⁵⁷ A kínai valuta neve renminbi (rövidítése RMB), amit a Kínai Népi Bank bocsát ki. A renminbi egysége jüan, a váltóegysége pedig a jiao és a fen. A Bank of China 2008. 12. 12-i hivatalos középárfolyama alapján 1 USD = 6,847 RMB és 1 EUR = 8,915 RMB. A Magyar nemzeti Bank 2008. 12. 11-i hivatalos középárfolyama alapján 1 RMB = 29,27 HUF.

2272 RMB volt. A legfontosabb feladat a kilenc-osztályos kötelező oktatás támogatása és konszolidációja, különös tekintettel a vidéki térségekre. Az új oktatáspolitikai 2006 és 2010 között 218,2 billió jüant fordít a központi kormányzati költségvetésből 160 millió iskoláskorú gyermek támogatására a vidéki régiókban, amely megközelítőleg a vidéki általános és alsó középiskolás diákok 80 %-a (Statistics in Focus 64/2008).

Harc az analfabetizmus ellen

Kínában azok, akik nem képesek leírni, illetve olvasni mind az 1500 kínai írásjelet, hivatalosan is analfabétának tekintendők. A Kínai Kommunista Párt kulcsfontosságúnak tekintette az írástudatlanság megszüntetését, amikor hatalomra jutott 1949-ben. Ennek érdekében költséget nem kímélve kiépítették a közoktatást és egyszerűsítették a kínai írásjeleket. Az analfabetizmus nem csak oktatási kérdés. Hatalmas társadalmi jelentősége is van. Az írástudatlanság egyik fő oka abban is keresendő, hogy a földművesek gyermekei idő előtt befejezik iskolai tanulmányaikat, hogy munkát keressenek. A viszonylag gyors ütemű urbanizáció ellenére a kínai kormány előtt álló egyik legsürgetőbb, ugyanakkor legnehezebb feladat a városi és vidéki körzetek anyagi és kulturális élet-színvonalára, megélhetési és munkakörülményei közötti – egyelőre áthidalhatatlannak látszó – szakadék szűkítése. Ennél is riasztóbbak az oktatás területén mutatkozó különbségek. A középiskola alsó tagozatát befejezett tanulók közül a városokban 3,4-szer több végzi el a felső tagozatot, 6,1-szer több szerez főiskolai, 13,3-szor több egyetemi és 43,8-szor több egyetem utáni, posztgraduális végzettséget. Mindez arra utal, hogy a városi és vidéki körzetek közötti civilizációs különbségek fokozatos csökkentése a kínai vezetés több évtizedes feladata marad. A hosszú távú gazdaság- és társadalomfejlesztési stratégia új elemeként jelent meg Kínában is a tudásalapú gazdaság és az informatikai társadalom kiépítésére irányuló törekvés, amely az oktatási rendszer mélyreható reformját, a szakember- és tudósképzés új alapokra való helyezését, a központi és a helyi költségvetési kiadásokon belül pedig a K+F kiadások jelentős növelését igényli. Ez utóbbi területen a GDP éves összegén belül az Egyesült Államok jelenlegi 2,8 százalékos részesedési arányának elérését a kínai vezetők 2020-ra tűzték ki célul. (Tálas, 2006)

Nem véletlen, hogy a 2006-2010 közötti időszakra szóló 11. ötéves terv egyik fő célkitűzése a vidék komplex fejlesztése. A 11. ötéves terv szerint Kína igyekszik visszafogni a hirtelen gazdasági növekedést, többet fordít környezetvédelemre, vidékfejlesztésre és a fegyverkezésre. A 10. ötéves terv folytatásaként most is a fő célkitűzés a kínai szocialista piacgazdaság gyors, de stabil fejlesztése az úgynevezett 5 kulcsfontosságú terület egyensúlyban tartása mellett (az egészséges egyensúly megteremtése a városi és vidéki fejlődés, a belső és a partvidéki fejlődés, a gazdasági és társadalmi fejlődés, az emberek és a természet valamint a hazai és a nemzetközi fejlődés között). Cél, hogy a gazdasági és a társadalmi fejlődés egyre inkább egyénre orientált, átfogó, kiegyensúlyozott és fenntartható legyen. A 11. ötéves terv két kulcsmutatót határoz meg. Elsőként,

hogy az átlagos GDP volumen növekedés 7,5 % legyen, és az egy főre eső GDP volumen 2010-re érje el a 2000 évi kétszeresét. A második: az egységnyi GDP növekedéshez felhasznált energiafogyasztás 20 %-os és a teljes kibocsátott környezetszennyezés 10 %-os csökkentése 2010-re. Számos egyéb stratégiai célkitűzést is magában foglal, többek között a reformok elmélyítése és további nyitás a külvilág felé, „új szocialista vidék” megteremtése, kiegyensúlyozottabb fejlődés biztosítása a különböző régiók között és az innovációs kapacitás növelése. (World Health Organization, 2008)

1949 előtt a lakosság 80 %-a írástudatlan volt, '65-ben a lakosság 40 %-a még mindig nem tudott írni-olvasni. Történelmi példák igazolják, hogy az alfabetizációs programok időszerű politikai törekvéseket szolgáltak. A múlt század folyamán Kínában például a nemzeti kohéziónak a megerősítése is szerepelt céljai között. Ma a fejlődő országok kormánypolitikáját a demokratikus intézmények kiterjesztése a felnőttek nagy alapoktatási programjainak a kidolgozására ösztönzi. Az állam jó működése érdekében ugyanis szükség van a felvilágosult polgárok olyan, viszonylag széles rétegének a létrehozására, amelynek tagjai rendelkeznek az iskolázottság és a szociális kompetencia minimumával. Több kutatás tanúsítja, hogy a felnőttek alfabetizációja, különösen a nők körében, nagy társadalmi haszonnal jár. Írástudatlan nőtársaiknál alkalmasabbak a családi otthon vezetésére, egészséges életvitelének kialakítására, s ennek köszönhetően kedvezőbben alakulnak a lakosság életkilátásai, amelyek még ma is lényegesen rosszabbak a fejlődő államokban, mint a fejlett országokban.

Az 1980-as évektől kezdődően a gazdasági fejlődéssel együtt az alfabetizáció is gyors haladást és nagy teljesítményt könyvelhet el Kínában. A 2. számú táblázat adatai szerint 1996 és 2004 között 24.911.800 írástudatlan vált írástudóvá, ezzel elérték a kínai kormány 1990-es évek elején kitűzött célját: „az írástudatlanság megszüntetése a század végére a fiatalok és a középkorúak körében”. 2000-ben, az ötödik nemzeti népszámlálás adatai szerint az írástudatlanok száma 85,070,000 fő volt (3. számú táblázat). Összehasonlítva az 1990. évi negyedik nemzeti népszámlálás adataival az írástudatlanok aránya 15,88 %-ról 6,72 %-ra, a fiatalok és középkorúak írástudatlansága 5 % alá csökkent. Jelentősen csökkent a nők írástudatlansága is. Fontos megjegyezni, hogy 1984 óta Kínában 14 szervezet nyerte el az UNESCO nemzetközi elismerését az alfabetizáció terén végzett eredményes munkájáért.

2. számú táblázat Az írástudóvá váltak száma 1996 és 2004 között

Évszám	Írástudóvá váltak száma 10 ezer főben	Évszám	Írástudóvá váltak száma 10 ezer főben
1996	406,8	2001	220,5
1997	403,5	2002	174,5
1998	320,9	2003	203,1
1999	299,3	2004	204,6
2000	258,0		
Mindösszesen		2491,2	

Forrás: Ministry of Education, 2006:6

3. számú táblázat A felnőtt írástudatlanok aránya a népszámlálások adatai alapján

Népszámlálás éve	Írástudatlanok száma (millió főben)	A felnőtt írástudatlanok aránya %-ban
1949	320	80,00
1964	233	52,40
1982	230	34,49
1990	182	22,22
2000	85	9,08

Forrás: Ministry of Education, 2006:6

Oktatási rendszer Kínában

Mielőtt rátérnénk a kínai oktatási rendszer részletes bemutatására fontos hangsúlyozni, hogy az oktatásra vonatkozóan is ellentmondó adatokat találunk még a hivatalos honlapokon is, másrészt a kínai intézmények angol nyelvű oldalai nem naprakészek, így pl. a Kínai Oktatási Minisztérium honlapján szereplő legfrissebb adatok 2002-re vonatkoznak.

A kínai oktatási rendszer három szintű: alapoktatás (amelybe beletartozik az iskola előtti oktatás, az általános iskolai és a középfokú oktatás), felsőoktatás és felnőttoktatás.

Alapoktatás

Az alapoktatás Kínában az iskola előtti oktatást, az elemi oktatást és a középfokú oktatást foglalja magában. Kínában az alap- és középfokú oktatás 12 éves, amely három szakaszra oszlik: alapfokú oktatás, alsó középfokú oktatás, felső középfokú oktatás. Az alapfokú oktatás 6 évig tart, az alsó középfokú oktatás 3 évig. Ez együtt adja a kötelező oktatás időszakát. Az általános felső középfokú oktatás 3 éves. Az iskola előtti oktatás fontos ugyanakkor nem egységes része a kínai oktatási rendszernek. A városi területeken az iskola előtti oktatás 3-tól 6 éves korig tart, intézményei elsősorban az egy, kettő vagy három éves óvodák, amelyek lehetnek teljes vagy részidősek. A vidéki területeken az iskola előtti oktatás elsődlegesen napközi otthonokban vagy szezonális óvodákban történik. Az iskolaelőtti oktatás intézményrendszerének kiépítését nagyon fontosnak tartják. Az óvodákban a gyermekek megőrzése ötvöződik a tanítással, így a gyermekek testileg, lelkileg és szellemileg is fejlődnek és felkészítik őket az iskolakezdésre. A Kínai Népköztársaság megalakulása előtt az oktatási rendszer rendkívül fejletlen volt, az országban 1300 óvoda, 289000 általános iskola és 4266 középiskola volt (Education System in China, 2004). Az oktatás területén is az 1978-ban elfogadott reform és nyitás politikája hozta meg a változást és az alapoktatás a fejlődés útjára lépett. 1985-ben a Kínai Kommunista Párt Központi Tanácsa elfogadta az oktatási szerkezet reformjára vonatkozó döntést, mely szerint a helyi önkormányzatok felelősek az alapoktatásért.

1986-ban a Nemzeti Népi Kongresszus megszavazta a Kínai Népköztársaság közoktatási törvényét. 1986 és 2006 között különböző reformtervek születtek az oktatás fejlesztésére. Az oktatási törvényt 1995. március 18-án fogadták el és 1995 szeptemberétől érvényes. Ez egy általános oktatási törvény, amely magában foglalja az iskola előtti, az alap-, közép- és felsőfokú oktatás alapelveit. A törvény 9.§-a rögzíti a kínai állampolgárok oktatáshoz való jogát és kötelességét. Az oktatás nyelve a kínai (szóban és írásban is), de azokban az iskolákban ahol a diákok többsége valamilyen nemzetiséghez tartozik az oktatás folyhat azon a nemzetiségi vagy anyanyelven, amely az adott régióban általános elfogadott. A törvény az általános rendelkezéseken túl rögzíti az oktatási rendszer felépítését, a kilenc évfolyamos oktatási rendszer bevezetését, a szakképzési és felnőttképzési intézményrendszer kialakításának szükségességét, a felnőttek tanuláshoz való jogát, az oktatási intézmények alapításának feltételeit, az iskolák jogait és kötelességeit, a tanárookra és diákokra vonatkozó feltételeket, az intézmények és a szélesebb társadalom együttműködésének feltételeit, valamint a finanszírozásra vonatkozó kérdéseket (Education Law, 1995).

A Kínai Népköztársaság megalakulása óta eltelt 50 évben tervszerűen és egyenletesen fejlődött a közoktatás. 2002-ben már 111800 óvoda működött, ahova 20.260.200 kisgyermek járt. A 456.900 általános iskolában 121.567.100 diák tanult. 2002 végére sikerült a 9 osztályos kötelező oktatást elterjeszteni. 2007 végéig az egész országban az iskolaköteles korú gyerekek 99.3 %-a részesült oktatásban. Az ország megyéinek 98.5 %-ában vezették be a 9 éves kötelező oktatást. A fennmaradó megyékben 2010-re véglegesen meg fogják valósítani ezt a célt. A 2006-ban érvénybe léptett új kötelező oktatásról szóló törvény értelmében a kötelező oktatást átfogóan be kell illeszteni a pénzügyi költségvetési tervbe úgy, hogy a nehéz körülmények között élő családok terheit ne növeljék. 2006 és 2010 között a kínai kormány 270 milliárd jüant folyósít a falusi kötelező oktatás biztosítására. 2007-óta a kínai falvakban, ha a gyerekek a kötelező oktatásban vesznek részt, nem kell fizetniük tandíjat, a könyvek és jegyzetfüzetek is ingyenesek. A legújabb adatok szerint mintegy 150 millió falusi gyerek részesült ebben a kedvezményben. A kormányzat támogatja a magániskolák létrehozását is. A magániskolák támogatásáról szóló törvény 2003. szeptember 1-én lépett életbe. 2004 végére több mint 70.000 magán iskola működött az oktatás minden szintjén 14,06 millió diákkal (Ministry of Education, 2004).

A kötelező oktatásról szóló törvény 2006. szeptember 1-én hatályba lépett módosítását szakértők történelmi jelentőségűnek tartják. Az új törvényszöveg egyik sarkalatos pontja a kötelező oktatásban részesülők támogatása. Az új törvény lényege, hogy az ingyenes oktatás mellett a közoktatásra szánt anyagi forrásokból a falvak és a szegényebb régiók nagyobb mértékben részesülnek. Tilos a tandíj és egyéb kiegészítő díjak szedése. Ezzel szemben korábban a kötelező oktatásban részesült diákok a tandíj fizetése alól mentesültek, viszont egyéb címen szedett díjat kötelesek voltak fizetni iskolájuknak. Számptalan intézmény a lehetőséget kihasználva visszaélt az egyéb címen szedett díjak gyűjtésével.

Ennek következtében a szegényebb családok gyerekei nem részesülhettek az alapoktatásból.

A törvény arra törekszik, hogy a kiadások egészét az államkincstár fedezze, hogy így a kötelező oktatásból a szegényebb területeken élő lakosság is részesülhessen.

Jelenleg a falvak és városok között, illetve a különböző országrészek között igen eltérő mértékben fejlődik az alapoktatás a gazdasági helyzetnek megfelelően. A módosított törvényben foglaltak szerint egyenletes gazdasági fejlődés szükséges ahhoz, hogy a kötelező oktatás működőképpé váljon. Ez azt a célt szolgálja, hogy sehol se kelljen a gyerekeknek azért idő előtt otthagyni az iskolát, mert a taníttatás túl sok pénzbe kerül.

Az ország számos területén az iskolák messze vannak a településtől, vagy a diákok nehezen juthatnak el oda. Erre is megoldást kínál a törvény: bentlakásos iskolák létrehozását írja elő. A nyugati országrészen, az eldugottabb és ritkán lakott területeken a gyerekeknek több tíz kilométeres földúton kell eljutniuk az iskoláig, ezért olyan intézményeket hoztak létre, ahol a gyerekek lakhatnak is. A törvény módosított változata többek között említést tesz a városban ideiglenesen munkát vállalók gyermekeinek oktatásáról is. Előírja, hogy a kormányzatnak felelősséget kell vállalnia az ingázó emberek gyerekeit megillető jogok biztosításáért.

Korábban az volt a gyakorlat, hogy egyes munkavállalók saját költségükön, minden segítség nélkül létesítettek iskolákat saját gyerekeik számára. A jelenlegi törvény előírja, hogy a helyi kormányzatnak egyenlő feltételeket kell biztosítania a bevándorló munkavállalók és a helyi lakosok gyermekei számára a kötelező oktatás terén.

Szakértők azt remélik, hogy a módosított kötelező oktatásról szóló törvény segítségével 2010-ig a lakosság több mint 98 %-a részesülhet a kilenc éves kötelező oktatásból, és 2 % alá csökkenhet az analfabéták aránya a fiatalok körében.

A kötelező oktatásban a tanév két szemeszterre tagolódik. Az alapfokú oktatásban 38 tanítási hét van és 13 hét szünidő, (az alsó középfokú iskolákban 39 tanítási hét, a felső középfokú iskolákban 40 tanítási hét van), egy hét 5 tanítási nappól áll. 1993 őszén új tantervet vezettek be, amely két nagy egységből áll: az egyik tanulmányi egységben azok a tantárgyak vannak, amelyeket az oktatási kormányzat meghatározott és minden iskolában kötelező oktatni. A tantárgyak másik nagy egységét a helyi önkormányzat határozza meg összhangban a helyi igényekkel és szükségletekkel. A felső középfokú iskolákban vannak kötelező és szabadon választott tantárgyak és jellemzőek az iskolán kívüli tevékenységek, gyakorlatok. Az Oktatási Minisztérium 1999-ben egy új – a XXI. század kihívásainak megfelelő – nemzeti tantervrendszert dolgozott ki. A tankötelezettség alsó korhatárát 6 éves korban határozták meg. Azokon a területeken ahol az alsó középfokú oktatás elterjedt, minden gyermeknek, aki befejezte az

alapfokú oktatást automatikusan (felvételi vizsga nélkül) a legközelebbi alsó középfokú iskolába kell továbbtanulnia. Aki a felső középfokú iskolában szeretné folytatni a tanulmányait annak helyileg szervezett felvételi vizsgán kell megfelelnie. A közoktatásban tanulóknak minden szemeszterben félévzáró vizsgát (kínai nyelvből és matematikából) és ellenőrző vizsgát (a többi tantárgyból) kell tenniük.

Szakképzés

Kínában a szakképzés három szintű: alsó középfok, felső középfok és harmadfokú képzés. Az alsó középfokú képzés szakmai képzést nyújt az általános iskola befejezése után és része a kilenc éves kötelező oktatásnak. Az alsó középfokú oktatásnak nagy szerepe van abban, hogy kielégítse a munkaerő-piaci igényeket, ezért ez az iskolatípus elsősorban a vidéki területeken található, ahol a gazdaság kevésbé fejlett. A szakmai képzés – amelynek különböző típusai vannak közép és felsőfokú szinten – nagy szerepet játszik a munkaerő képzésében, elsősorban a praktikus, gyakorlati tudás és képességek fejlesztésében. A harmadfokú képzési szinten három évig tanulnak a diákok, gyakorlatorientált képzésben vesznek részt, és elsősorban szakmai ismereteket tanulnak. 2001-ben összesen 17.770 középfokú szakképző iskola volt, amelyben 11.642.311 diák tanult. A szakképző iskolák kettő, három vagy négy évfolyamosak (a műszaki iskolák jellemzően négy évfolyamosak) és középfokú szakképzettséggel rendelkező munkaerőt, gazdálkodókat, középvezetőket és műszaki szakembereket képeznek. 1996. május 15-én fogadták el a szakképzési törvényt, amely 1996. szeptember 1-én lépett hatályba. Említést érdemel, hogy a törvény 15.§-a rendelkezik a fogyatékkal élők szakképzésének kötelezettségéről is. 20.§ alapján a vállalatoknak tervezett és szervezett módon kell gondoskodnia – az aktuális helyzetnek és igényeknek megfelelően – a dolgozóik képzéséről és a képzés költségét a vállalatnak kell viselnie. A vállalatok részben vagy önállóan is fenntarthatnak szakképző intézményt (Vocational Education Law, 1996).

Felsőoktatás

Kína az alapfokú oktatás fejlesztése mellett nagy igyekezettel lendíti fel a felsőfokú oktatást is. Az utóbbi években nagymértékben növelték a felsőfokú oktatási intézmények hallgatói létszámát. 2007-ben országszerte több mint 4 millió 200 ezer fiatalot vettek fel egyetemre. Ez nagy számnak mondható. De mivel a kínai diákok száma hatalmas, ezért alig 17 %-a iratkozhat be felsőfokú oktatási intézménybe. 2020-ra ezt a számot szeretnék 32 %-ra növelni. 1998. augusztus 29-én fogadták el a felsőoktatási törvényt, amely 1999. január 1-től hatályos.

Az információs társadalmak korában a K+F intenzív tudás kap egyre meghatározóbb szerepet a nemzetgazdaságok fejlesztésében. Az a gazdasági átalakulás, amely a szakismeret, a szellemi tőke felértékelődését vonja maga után, csak jól kiépített iskolarendszerrel lehetséges. A kínai munkaerő megfelelő szintű és irányultságú szakképzésében ezért elsődleges fontosságú az oktatási és

képzési rendszernek a szükségletekhez való igazítása. Évről évre emelkedik az egyetemi és főiskolai oktatásban részt vevők száma, miközben a tananyag szakmai színvonalának emelése is napirenden van. Ezt elsősorban az ideológiai tárgyak óraszámainak csökkenésén lehet lemérni. A felsőfokú oktatásban olyan, a konfuciánus szemlélettől idegen követelmények fogalmazódnak meg, mint az önállóság, az egyéni gondolkodás és a kreativitás. Az egyetemek és főiskolák autonómiájának növekedésével lehetőség nyílik saját vagy helyi erőforrások ráfordításával a nemzetközi tudományos cserék korábban elképzelhetetlen széles kapcsolatainak kiépítésére. A felsőoktatási reform keretében megszűnt egyrészt a hallgatók állami kvóta szerinti beiratkozásának rendszere, másrészt a végzős hallgatók központi elosztás szerinti munkába állítása. A külföldi egyetemeken tanuló kínaiak szellemi tőkájére nagy szüksége volna az országnak, de az 1979-1995 között külföldön tanuló 220 ezer kínai diák közül mindössze 70 ezren tértek vissza Kínába. A fiatalok visszacsábítása ma már kiemelt prioritását képezi a kormányzati politikának, amelynek következményeként egyre több külföldön végzett szakember kerül vezető állásba.

A felsőoktatási rendszer két-három évfolyamos szakfőiskolákból, négy évfolyamos főiskolákból és egyetemekből áll, amelyek általános és szakmai kurzusokat kínálnak. A legtöbb egyetem mester és PhD képzéseket is indít. 2002-ben összesen 2003 felsőoktatási intézmény működött Kínában, ebből 1396 általános felsőoktatási intézmény volt, 607 pedig felnőttek számára működtetett intézmény. 2002-ben 3.205.000 diák kezdte meg a felsőfokú tanulmányait, a felsőoktatásban összesen 9.033.600 diák tanult. A felnőttek felsőoktatási intézményeiben összesen 2.223.200 fő tanult. Korábban a kínai gazdaság rendkívül centralizált volt és ennek megfelelően a felsőoktatási rendszer is állami irányítás alá tartozott. Ennek a rendszernek az volt a hátránya, hogy az állam túl sok feladatot és felelősséget vállalt és az intézmények elvesztették a rugalmasságukat és autonómiájukat, a képzési struktúra nem felelt meg a társadalom igényeinek. Ezért a felsőoktatási reform halaszthatatlanná vált. A reform 5 részből áll: az oktatás tartalmi átalakítása mellett, a vezetés, a beruházás, a felvétel és az egyetemi vezetés átalakítására került sor. A kormányzat a társadalom és a felsőoktatási intézmények együttműködésében az új rendszerben az állam felelős a tervezésért és a makro szintű menedzsmentért, míg a felsőoktatási intézmények a törvényi keretek között autonómiát élveznek és a társadalom igényeinek megfelelően alakíthatják képzési struktúrájukat. A felsőoktatásban való részvétel valamennyi állampolgár joga. Az új rendszerben minden diáknak méltányos összeget kell fizetnie a tanulmányaiért. Ugyanakkor működik ösztöndíj rendszer a kiváló diákoknak és a rászorulóknak, az alapelv az, hogy egy diáknak se kelljen elhagynia az iskolát azért, mert nem tudja megfizetni (Ministry of Education, 2004).

Pekingben igen nagy számban található magas színvonalú képzést biztosító egyetemek és szakfőiskolák, többnek közülük komoly nemzetközi rangja van. Ezek közül is kiemelkedik Kína két legjelentősebb felsőoktatási intézménye a Pekingi Egyetem (Peida) és a Csinghua Egyetem. Tekintettel arra, hogy

Peking Kína politikai és kulturális fővárosa is egyben, minden más városnál több felsőfokú oktatási intézményt alapítottak itt, számuk meghaladja az 59-et. Minden évben diákok ezrei érkeznek ide tanulmányaik megkezdésére, főleg Japánból, Koreából, Észak-Amerikából és Európából.

Felnőttoktatás és -képzés

A felnőttoktatás története Kínában hosszú időre nyúlik vissza. A legnagyobb gondolkodó és tanító Konfuciusz szerint az oktatás nem lehet szelektív, mindenkire ki kell terjednie. A szervezett felnőttoktatás a XX. században kezdődött. 1950-ben a kormány az írástudatlanság hatékony csökkentését tűzte ki célul. A cél világos volt, megvalósítása sürgős, halaszthatatlan, hiszen a teljes lakosság 80 %-a írástudatlan volt. 1949 és 1966 között jelentős lépéseket tettek a felnőttoktatás fejlődése érdekében, de az e fejlődés lelassult 1966 és 1976 között a „kulturális forradalom” idején háttérbe szorult a felnőttoktatás kérdése. 1976 után éledt újjá a felnőttoktatás, 1978-tól, amikor Kína belépett a modernizáció új korszakába, a felnőttoktatás is erőteljesen fejlődött. 1987-ben a kínai kormány megerősítette a felnőttoktatás helyzetét, és ekkor deklarálták nyíltan és megfogalmazták, hogy a felnőttoktatás elengedhetetlen feltétele a társadalmi és gazdasági fejlődésnek és a tudományos és technológiai előrehaladásnak. A Kínai Népköztársaság alkotmányának 19. cikkelye magában foglalja, hogy az állam az oktatási lehetőségek valamennyi formáját fejleszti, fel kívánja számolni az írástudatlanságot, politikai, kulturális, tudományos, technikai és szakmai oktatást biztosít a munkásoknak és az önképzésre ösztönzi az embereket. Az alkotmánnyal összhangban a felelős minisztériumok, tanácsok, szervezetek népszerűsítik ezeket az elveket, finanszírozzák az oktatást és biztosítják a hozzáférést országszerte. Az állam a felnőttképzés különböző formáinak fejlesztését ösztönzi, így a polgárok az egész életen át tartó tanulás politikájának megfelelően a politikai, gazdasági, kulturális, tudományos, technológiai, és szakképzés különböző formáihoz juthatnak hozzá.

A felnőttképzés fő funkciói:

1. Kulturális, technológiai tudás és gyakorlati készségek fejlesztése a munkába állók, és álláskeresők részére;
2. Alapkészségek fejlesztése azon 15 éven felüliek számára, akik analfabéták vagy félalfabéták;
3. Az egyének tudásának és szükségleteinek megfelelően alap- közép-, és felsőfokú oktatás biztosítása azok számára, akik már befejezték az iskolát;
4. Továbbképzés biztosítása a technikai szakértők és menedzserek számára tudásuk és képességeik továbbfejlesztésére;
5. Az emberek növekvő szellemi és kulturális igényeinek megfelelő képzések biztosítása, úgymint jogi ismeretek, egészségmegőrzés, zene és tánc, konyha és táplálkozás, stb. (Ministry of Education, 2006)

Nemzetközi felnőttképzési konferencia Pekingben

Kína felnőttképzés terén folytatott törekvéseit – azon túl, hogy a kínai kormány törvényt alkot az élethosszig tartó tanulásról annak érdekében, hogy a felnőttoktatás fejlesztése továbbra is biztosítva legyen Kínában – jelzi az is, hogy a VI. felnőttoktatási világkonferencia⁵⁸ elő konferenciájaként aposztrofálható nemzetközi felnőttképzési konferenciát 2006-ban a kínai fővárosban tartották. Az 2006. október 28. és november 4. között Pekingben megrendezett „A tanuló társadalomról szóló nemzetközi felnőttképzési konferencia és tanulmányút – ázsiai és európai nézőpontok a globalizált világról”⁵⁹ címet viselte. A konferenciát közösen szervezte az Ázsiai-Dél-Csendes Óceáni Felnőttoktatási Iroda (ASPBAE⁶⁰), a Kínai Felnőttképzési Szövetség (CAEA⁶¹), az Európai Felnőttképzési Társaság (EAEA⁶²) és a Német Felnőttképzési Szövetség (DVV⁶³). Globális szinten együttműködő partnerek voltak: az UNESCO Lifelong Learning Intézete (UIL⁶⁴) a Nemzetközi Felnőttképzési Tanács (ICAE⁶⁵), valamint a Kínai Nemzeti Oktatáskutató Intézet (CNIER⁶⁶) és a Pekingi Oktatástudományi Akadémia (BAES⁶⁷).

A konferencia a felnőttoktatás fontosságára kívánta felhívni a figyelmet annak elősegítése céljából, hogy az emberek és a társadalmak meg tudjanak felelni az új évezred kihívásainak. A felnőttoktatás az élethosszig tartó tanulás része, vagy ahogy egy régi közmondás tartja: a tanulás az anyaméhben kezdődik, és a sírban ér véget. A mai tanuló társadalmak alapkövetelménye az élethosszig tartó tanulás, és az ilyen társadalmakban szükség van azokra a struktúrákra, amelyek megteremtik a feltételeket az oktatáshoz és képzéshez nemcsak gyermekkorban, de felnőtt korban is.

A konferencián mintegy negyven országból kétszáz résztvevő volt jelen, szakmai szervezetek, civil szervezetek, kormányzati szervek és egyetemek képviselőiben. A konferencia négy napos intenzív programja során a részt vevők tájékoztatták egymást a hazájukban folyó felnőttképzési tevékenységekről, kölcsönösen tanultak egymás jó gyakorlataiból, megosztották és kicserélték tapasztalataikat, ötleteiket, és új megoldásokat kerestek a jövőbeli még szorosabb együttműködés lehetőségeire.

A konferencia alaposan megvizsgálta a globalizáció problémáit, és azokat a legégetőbb és legsürgetőbb kérdéseket, amelyek ebből a szempontból a fel-

---

⁵⁸ Az első felnőttoktatási világkonferenciát 1949-ben tartották Helsingörben. Azóta tizenkét évente kerül megrendezésre. A VI. felnőttoktatási világkonferencia 2009 májusában lesz Brazíliában.

⁵⁹ A konferencia angol címe: Adult Education for Learning Societies – Asian and European Perspectives for a Globalized World

⁶⁰ Asian-South Pacific Bureau of Adult Education

⁶¹ Chinese Adult Education Association

⁶² European Association for the Education of Adults

⁶³ German Adult Education Association

⁶⁴ UNESCO Lifelong Learning Institute

⁶⁵ International Council for Adult Education

⁶⁶ National Institute for Educational Research

⁶⁷ Beijing Academy of Educational Sciences

nőttoktatás gyakorlatát érintik. Az új információs eszközök alapvetően megnövelték a tanulási lehetőségeket, és drámai változásokat idéztek elő a munka világában. A gyors és erőteljes gazdasági fejlődés megnövelte a keresletet a szakképzett munkaerő iránt, és hozzájárult ahhoz, hogy a nagyvárosok kialakulásával erőteljessé váljék a migráció. A nagy gazdasági növekedés ellenére sokan nem élvezik annak hasznát, a világ lakosságának negyede – többségében nő – rendkívüli szegénységben él. Milliók nem férnek hozzá az ingyenes és megfelelő egészségügyi ellátás lehetőségeihez és az egészségügyi felvilágosításhoz, így ezek az emberek a tüdőgyulladás, a malária, a vérhas, a kanyaró és az AIDS áldozatául esnek. A résztvevők kiemelték a felnőttoktatás fontosságát és kritikus szerepét abban, hogy az emberek az oktatás által válnak képessé arra, hogy a legmegfelelőbbben reagálhassanak a globalizáció, a társadalmi kirekesztés és a különböző válsághelyzetek kihívásaira.⁶⁸

Befejezés

Magyarország is rövid időn belül felismerte, hogy Kínával érdemes szorosabb kapcsolatot kialakítani. Magyarország az egyik legnagyobb kelet-közép-európai kereskedelmi partnere Kínának. De nemcsak a gazdasági, hanem a magyar-kínai oktatási kapcsolatok is virágoznak. 2007-ben Gyurcsány Ferenc miniszterelnök és Szekeres Imre honvédelmi miniszter is hivatalos látogatást tett a Kínai Népköztársaságban. 2007. szeptember és 2008. áprilisa között Magyar Évad került megrendezésre Kínában, az eseménysorozat 4 szakaszban, 8 városban várta az érdeklődőket. A rendezvénysorozat célja az volt, hogy a magyar gazdaságról új képet alakítson ki Kínában, egy modern, fejlett iparú Magyarország képét. Kínában nem működik magyar kulturális intézet, de Hiller István oktatási és kulturális miniszter épp a Magyar Évad előestéjén nevezett ki két szakdiplomatát Kínába – egyet Pekingbe, egyet pedig Sanghajba –, hogy kulturális intézet hiányában is segítsenek megteremteni a lehetőségeket a magyar kultúra bemutatására. Fontos állomás volt, hogy a kínai és a magyar állam támogatásával 2006-ban megalakult Budapesten az ELTE Konfuciusz Intézet, amelynek fő célja a kínai nyelv és kultúra magyarországi népszerűsítése. Medgyessy Péter, volt miniszterelnök kezdeményezésére 2004-ben Budapesten létrejött az egész világon egyedülálló Magyar-Kínai Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola, amelybe Magyarországon élő kínaiak gyermekei mellett magyar diákok is járnak. Az iskola magyar tantervek szerint működik, kiegészítve a négyezer éves kínai kultúra főbb ismereteivel, valamint a kínai és az angol nyelv tanulásának lehetőségével. Az iskola a magyar közoktatási rendszer részét képező iskola, a nevelés-oktatás a Nemzeti Alaptanterv alapján folyik. Az oktatás nyelve a tantárgyak mintegy 65 %-ban a magyar, 35 %-ban a kínai. Kínai nyelven olyan tantárgyakat tanítanak, amelyek a kisgyermekkori nyelvtanulás számára a legkedvezőbbek, az életkor sajátosságoknak leginkább megfelelnek, mint például a

---

⁶⁸ Conference Report and Statement. International Conference and Study Tour on Adult Education for Learning Societies- Asian and European Perspectives for a Globalized World October 28 to November 4, 2006 Beijing, China

technika, a rajz, a testnevelés, majd a felsőbb évfolyamokon, pl. a környezetismeret. Kínaiul ismerkednek meg a gyermekek Kína kulturális értékeivel, hagyományaival is.

Európa – és ezen belül Magyarország – tehát különböző területeken és módozatokban, de reagál a Kína általi megszólítottásra. Elsődlegesen a gazdasági fejlődésre fókuszálunk és kevesebb figyelem jut az eredmények mögött meghúzódó oktatási sikerekre. A gazdaság dinamikus fejlődésén túl, – véleményem szerint – az oktatás és képzés terén végzett munkájuk és elért eredményeik azt jelezik, hogy a Kínai Népköztársaság rövid időn belül a világ élvonalába emelkedik az oktatás terén is. A 2006-os pekingi konferencián a kínai résztvevők még sokat tanultak az európai képzési, felnőttképzési trendekről, rendkívüli érdeklődéssel – és megannyi további kérdéssel fogadták – az európai tapasztalatokat. Úgy tűnik azonban, hogy a tanulási folyamat egyelőre egyirányú. Pedig a globális világproblémák, mint a szegénység, az energiaforrások kimerülése, ivóvíz hiány, járványok pusztítása, analfabetizmus stb. hasonló kérdéseket vetnek fel a világ minden táján és a megoldási stratégiáink is hasonlóak lehetnek. Hiszem és vallom, hogy a felnőttoktatást a szegénység csökkentése és felszámolása, a gazdasági növekedés és a fenntartható fejlődés előmozdításának lényegi eszközének kell tekintetni, amely segíti többek között a társadalmi befogadást, az egymás iránti türelem meglétét, valamint a sokszínűség és a különbözőségek tiszteletben tartását is. És úgy gondolom, hogy minden esetben van mit tanulni egymástól.

中华人民共和国

Felhasznált irodalom

1. 30 év látványos eredményei a kínai oktatásban. China Radio International. <http://hungarian.cri.cn/1/2008/10/10/2s100691.htm> (2008. 12. 10.)
2. Bank of China (2008) <http://www.boc.cn/en/static/index.html> (2008. 12.12.)
3. China to Raise Education Expenditures (2006): http://www.china.org.cn/2006lh/2006-03/06/content_1160305.htm (2008. 12. 09.)
4. Conference Report and Statement. International Conference and Study Tour on Adult Education for Learning Societies- Asian and European Perspectives for a Globalized World October 28 to November 4, 2006 Beijing, China
5. Csanádi Mária (2006) “Reformok, bomlás és átalakulás Kínában” *Külgazdaság* 2006/1 p. 27-54
6. Education Law of the People's Republic of China 1995. március 18. http://www.moe.edu.cn/english/laws_e.htm (2008. 12. 01.)
7. Education System in China. China Education and Research Network. <http://www.edu.cn/20041203/3123354.shtml> (2008. 12. 01.)
8. EU-Kína kapcsolatok: A Bizottság meghatározza stratégiáját (2006) Brüsszel. europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/1454&format=PDF&aged=1&language=HU&guiLanguage=en – (2008. 12. 03.)

9. European Commission (1993) Growth, Competitiveness, Employment – The Challenges and Ways Forward into the 21st Century (White Paper) European Commission, Brussels
10. Halász Gábor (2004) Tanulás és európai integráció In: A tanuló felnőtt - a felnőtt tanuló. Országos Közoktatási Intézet, Budapest p. 14.
11. Higher Education Law of the People's Republic of China 1998. augusztus 29. http://www.moe.edu.cn/english/laws_h.htm (2008. 12. 02.)
12. Hirn, Wolfgang (2006): Kína a nagy falat. Budapest, HVG Kiadó Rt.
13. International Monetary Fund (2008): World Economic Outlook Update. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/update/03/index.htm#table1> (2008. 12. 04.)
14. Investment by Various Sectors. China Statistical Data (2008) <http://www.china.org.cn/e-company/07-05-10/page070310.htm> (2008. 12. 03.)
15. Ministry of Education (2006): Adult Education in China. Ministry of Education The People's Republic of China
16. Ministry of Education of the People's Republic of China (2004) <http://www.moe.edu.cn/english/index.htm> (2008. 12. 03.)
17. Statistics in Focus 64/2008 http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-064/EN/KS-SF-08-064-EN.PDF (2008. 12. 02.)
18. Tálás Barna (2006): A kínai stratégia néhány fő kérdése. http://demo.itent.hu/chinanetwork/portal/downloads/Kina-strat_fo_kerdesei_tanulmany_Talas.pdf (2008. 12. 01.)
19. Vocational Education Law of the People's Republic of China 1996. május 15. http://www.moe.edu.cn/english/laws_v.htm (2008. 12. 01.)
20. World Development Indicators (2008): http://ddp-ext.worldbank.org/ext/ddpreports/ViewSharedReport?&CF=&REPORT_ID=9147&REQUEST_TYPE=VIEWADVANCED&HF=N/CPProfile.asp&WSP=N (2008. 12. 09.)
21. World Health Organization Regional Office for the Western Pacific (2008): China Country Context. <http://www.wpro.who.int/countries/2007/chn/> (2008. 12. 09.)

DEÁK JÁNOS

AZ OROSZORSZÁGI FEGYVERES ERŐK REFORMJA

I. Az Oroszországi Föderáció fegyveres erői átalakításának eddigi eredményei

Oroszország történelmi fejlődésének új szakaszában van. Az állami szervek, szervezetek – így az államigazgatás rendszere is – reformokat él át; átértékelődnek a nemzeti értékek; megváltoznak az állami-társadalmi, illetve az egyéni érdekek közötti viszonyok; korábban elképzelhetetlen módon változnak a szociális-gazdasági, politikai, jogi, etnikai viszonyok. Megváltozott az országban a nemzeti biztonsághoz való viszony, ma más módon kell értelmezni Oroszország helyét és szerepét a világban, mint korábban.

Oroszországnak az öt körülvevő geopolitikai térhez három irányban van kapcsolata, kijárata: a *nyugati* irányban az euró-atlanti világhoz, a *déli* irányban, amely az iszlám világgal jelent kapcsolatot, valamint *keletre* – Ázsiával, az ázsiai csendes óceáni régióval. Ezért Oroszország számára a nemzeti biztonságának szempontjából természetes érdeke az európai, közel-keleti, közép-keleti, közép-ázsiai, valamint az ázsiai-csendes-óceáni térségek biztonsága.

Ellentétesen több értékeléssel, amelyek a '90-es évek első felében uralkodóak voltak, Moszkva álláspontja az, hogy a *katonai erő jelentősége* a kétpólusú világ megszűnte után *sem csökkent*. Több annál, a 21. század elején megfigyelhetők azok a folyamatok, melyek felerősítik a katonai erő szerepét a világ állami politikai és gazdasági érdekeinek biztosítása érdekében. Ugyanakkor a nemzetközi biztonság szférájában egy sor politikai *intézmény mély válságba került*. Mindezek miatt Oroszországban is napirendre tűztek a nemzetközi biztonság alapvető aspektusaival kapcsolatos kérdések egész komplexumának átértékelését, többek között az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsága szavatolásának elvi és gyakorlati kérdéseit is.

Az oroszországi állami vezetés álláspontja az, hogy az erős orosz fegyveres erőknek *geopolitikai jelentőségük* van. Az orosz vezetés úgy látja, hogy amikor a világban, a biztonsági szférában egy sor nemzetközi intézmény meggyengült, éppen az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői potenciáljának erősítése az a tényező, amely meggátolhatja a nemzetközi viszonyok rendszerének végleges szétesését. Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőivel akarják biztosítani a *globális stabilitást*, ennek a fogalomnak legszélesebb értelmezésében.

A mai orosz katonapolitika *részét képezi* a nemzeti biztonsággal kapcsolatos állami politikának. A katonapolitika alapját az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Konceptiója, illetve külpolitikai koncepciója képezi.

Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői, miután túljutottak a válságos éveken, *új minőségi mutatókra* tesznek szert mind a harci készenlét és a hatékonyság terén, mind pedig az Oroszországi Föderáció politikai és gazdasági érdeki garantálása lehetőségeinek szempontjából. Az orosz vezetés a fegyveres erők fejlesztése, illetve a katonai tervezés alapjaként ma már az Oroszországi Föderáció *geopolitikai szükségleteit* tekinti és nem a haderő mai létező potenciálját.

Oroszország fegyveres erői 1991-től, a szuverén orosz állam létrejöttétől nehéz és bonyolult utat tettek meg. A fegyveres erők ugyanúgy, mint az ország, aktív reformfolyamatot élt át, ami ok-okozati összefüggésben volt a megújuló orosz államiság megerősödésével, illetve a világban kialakult, megváltozott geopolitikai viszonyokkal is. Gyakorlatilag az orosz fegyveres erők az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsága új paradigmáját kialakító folyamatok középpontjában voltak az egész idő alatt. A politikai vezetés az adott körülmények (behátárolt költségvetés, a szociális-gazdasági struktúrák kialakításának befejezetlensége) között azt a feladatot határozta meg, hogy végre kell hajtani a fegyveres erők teljes körű mennyiségi és minőségi átalakítását. *Az eddig végrehajtott feladatok a következőkben összegezhetők:*

1) Az orosz katonai-reformfolyamat során létrehozták a fegyveres erők működésének és fejlesztésének *teljes körű jogi alapját*. Az Oroszországi Föderáció elnöke illetve a Szövetségi Gyűlés egy sor fontos jogszabályt és törvényt adott ki, melyek meghatározzák az állami szervek, illetve az ország hadereje közötti viszonyrendszert.

2) Létrehozták az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői *politikai irányításának rendszerét, valamint* a haderő feletti *társadalmi ellenőrzés* alapjait.

Egyre átláthatóbbá vált az orosz katonai költségvetés. Több, korábban zárt fejezetének feloldották titkos minősítését. Ebből adódóan lehetővé vált, hogy az Állami Duma részletesen, címek szerint megvizsgálja a katonai költségvetést és szigorúan ellenőrizze annak felhasználását.

3) Végrehajtották az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői *alapvető strukturális átalakítását*.

Az orosz Fegyveres Erők áttértek a három-haderőnemes struktúrára, amely nagymértékben megfelel a mai – nemzetközi – követelményeknek, az orosz vezetés reményei szerint fokozza a harci alkalmazás hatékonyságát, lényegesen leegyszerűsíti a fegyveres erők különböző haderőnemeinek együttműködését és a csapatok vezetését. Az orosz fegyveres erők jelenlegi struktúráját három haderőnem:

- a szárazföldi csapatok,
- a légierő,
- a haditengerészet,

és három önálló fegyvernem:

- a hadászati rendeltetésű rakétacsapatok,
- a kozmikus csapatok,
- a légi deszant csapatok, valamint
- a haderőnemekhez nem tartozó csapatok; a fegyveres erők hadtápjá és a katonai építő és elhelyezési szervezetek, csapatok alkotják.

4) Végrehajtották az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői *létszámának lényeges csökkentését*.

A fegyveres erők létszámcsökkentését több ütemben hajtották végre. Az első ütemben 1992. és 1996. között a csökkentést 2,75 millió főről 1,6 millió főre végezték el. 2003. augusztus 1-jéig a fegyveres erők létszámát 1,16 millió főre csökkentették. Ma a haderő létszáma egymillió 30 ezer fő.

A nehéz gazdasági helyzet ellenére az Orosz Fegyveres Erőkben a 90-es években meg tudták tartani a *tiszti-állomány gerincét* és a *legharcképesebb csapatokat*. Így az orosz vezetés úgy értékelte, hogy a fegyveres erők a 21. század elején egyre kompaktabbá váltak és megtartották (visszaszerezték) harcképességüket. A továbbiakban pedig *nem tervezik* az orosz fegyveres erők nagymérvű csökkentését – minthogy a haderő létszáma már elérte az *elégséges védelem szintjét*.

5) Az orosz katonapolitikát *megfeleltették az új globális kihívásoknak* és a reális helyzetnek.

A fegyveres erők és általában az Oroszországi Föderáció egész katonai szervezetének reformja figyelembe vette az Amerikai Egyesült Államokkal és más legfejlettebb országokkal kialakított új politikai viszonyokat. Ezért *átértékelték* a katonai stratégia, a katonai tervezés korábbi alapjait. Konkrétan, minimalizálták a globális nukleáris háború, valamint a NATO-val, illetve az Egyesült Államok által vezetett más koalícióval szembeni nagyméretű, hagyományos fegyverek alkalmazásával vívandó háborút valószínűségét.

Ez lehetővé tette, hogy lényegesen *csökkentsék* a nukleáris potenciált, illetve a hagyományos erőket is, az ország biztonságának veszélyeztetése nélkül. Nagyobb figyelmet kezdtek fordítani a csapatok (erők) felkészítése során a hagyományos harctevékenységi formák mellett a béketeremtő-, illetve a különleges műveletekre, a terrorizmus elleni harcra, valamint a lokális konfliktusokban való részvételre.

6) Megváltoztatták a fegyveres erők *hadkiegészítésének rendjét*, aminek érdekében a következőket tették:

Központosították az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői legénységi, illetve tisztesi-tiszthelyettesi állománnyal történő feltöltésének irányítási rendszerét.

Megváltoztatták a legénységi, illetve altiszti beosztásokra történő *feltöltés rendjét*. Kiszélesítették annak lehetőségét, hogy katonai szolgálatba lépjenek a fegyverek erőknél azok a személyek, akik a katonai szolgálatot *szereződéssel vállalják*.

7) Létrehozták a haderő korszerű *szociális ellátásának* előfeltételeit.

A nehéz gazdasági-pénzügyi helyzet ellenére, amely különösen a '90-es évekre volt jellemző, a Védelmi Minisztérium egy sor *programot* indított, amelyek lényegesen javították a tisztek, tiszthelyettesek és a legénységi állomány szociális helyzetét. Amellett, hogy *megemelték az illetményeket*, teljes egészében felszámolták a korábbi illetmény és ellátmány elmaradásokat (tartozásokat) a tiszti állomány, illetve a katonanyugdíjasok felé.

Az Oroszországi Föderáció kormánya elrendelte a katonai szolgálatból kikerülő állampolgárok családjai *lakhatási lehetősége* megteremtésének felgyorsítását.

8) Kialakították a többi erő-struktúrákkal¹ való *együttműködés* új rendszerét, melynek keretei között a Fegyveres Erők központi helyet foglalnak el az Oroszországi Föderáció katonai szervezetében.

A védelemről szóló törvénnyel összhangban az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői az állam erő-struktúrájának alapját képezik, ez jelenti az ország biztonságának garantálását, Oroszország nemzeti érdekeinek védelmét. A rendkívüli állapotról szóló szövetségi alkotmányos törvény értelmében az orosz fegyveres erők – az Oroszországi Föderáció elnökének elhatározása szerint – alkalmazásra kerülhetnek *belső katonai konfliktusokban* a törvényen kívüli fegyveres csoportok felszámolása, a törvényesség és a jogrend helyreállítása, a társadalmi stabilitás és biztonság védelme érdekében. Az orosz fegyveres erőket *bevonhatják* az államhatalmi szervek, illetve a helyi önkormányzatok, valamint a lakosság megsegítésére katasztrófa, természeti csapás következményeinek felszámolása érdekében.

Összegezve – azt lehet megállapítani, hogy az Oroszországi Föderáció fegyveres erőinél a katonai reform keretei között bekövetkezett jelentős változások, átalakítások meghatározó szakasza *befejeződött*. Az orosz állami és katonai vezetés – mindezek alapján – új célt fogalmazott meg: a haderő fejlesztése *új ütemének beindítását*, melyek *célja a korszerű fegyveres erők létrehozása*.

II. Az Oroszországi Föderáció fegyveres erői átalakításának új elgondolása

Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek új reformfolyamatáról egyre több nyilvános információ jelent meg 2008 nyarától. Egyrészt nyilvánvalóvá vált, hogy a 2005 végén bejelentett „gyökeres reform”-ban elfogadott strukturális – szervezeti átalakításokat, változásokat nem hajtják végre²,

¹ Az Oroszországi Föderáció erő-struktúráinak legfontosabb elemei – a Fegyveres Erőkön kívül -: a határőrség, a belügyi csoportok, a bel-biztonsági erők, a rendőrség, és más erők.

² A korábbi Vezérkari Főnök Balujevszkij tábornok nevével fémjelzet reform egyik legje-lentősebb lépése lett volna a katonai körzetek megszüntetése, helyettük hadászati irány – főparancsnokságoknak alárendelt regionális összhaderőnemi szervezetek létrehozása, „Kelet”, „Dél”, illetve „Nyugat” megnevezésű főparancsnokságok vezetésével.

másrészt körvonalazódott egy más tartalmú reform, melyről – ismereteink szerint – nyíl-vánosan először októberben nyilatkozott az új vezérkari főnök, N. E. Makarov hadseregtábornok.³ 2008. December 10-én pedig a Moszkvában akkreditált katonai attasék előtt Makarov tábornok elég részletesen beszélt a vezetés mai terveiről, az oroszországi haderő átalakításának új koncepciójáról.

Ugyancsak napjaink figyelmet érdemlő eseménye volt az is, hogy dec. 10-én az oroszországi Föderáció elnöke fogadta az orosz védelmi minisztert és a vezérkari főnököt. A találkozót követően pedig Makarov tábornok tájékoztatta a sajtót arról, hogy az új orosz katonai doktrína – az orosz Biztonsági Tanács és a Védelmi Minisztérium együttes munkájának eredményeként, Balujevszkij volt vezérkari főnök irányításával - rövidesen elkészül. A doktrínával kapcsolatban Makarov tábornok kijelentette, hogy a dokumentum elkészítése felgyorsult, és úgy gondolja, hogy a doktrína igen jól alkalmazható, és konkrét lesz.⁴

Mindezeket figyelembe véve érdemes áttekinteni az új orosz haderőreform legfontosabb célkitűzéseit, illetve tartalmi elemeit a várható új orosz katonai doktrína tükrében.

Mindenekelőtt arra kell emlékeztetnünk, hogy a jelenleg érvényben lévő orosz katonai doktrínát 1993-ban fogadták el, 2000 évben – lényegében – csak bizonyos módosításokat eszközöltek.⁵ A katonai (katonapolitikai) szakértők többsége szerint a jelenleg érvényes dokumentumot a '70-es, '80-as évek hadtudományi és haditechnikai eredményeire alapozták és ma már nem felel meg a mai hadászati követelményeknek

Az orosz katonai reform fő célja – ahogyan arról az orosz vezérkari főnök a katonadiplomatak hagyományos éves találkozóján beszélt 2008. december 10-én – a következő: korszerű, mobil, a legújabb fegyverzettel és haditechnikával ellátott, jól felkészített Fegyveres Erők létrehozása, melyek adekvát módon tudnak reagálni az Oroszországi Föderációt érő minden lehetséges fenyegetésre.

A bejelentett katonai reform során öt alapvető feladat végrehajtását tervezik. *Elsőként* emelték ki a szociális területen végrehajtandó feladatokat, mint-hogy – Makarov tábornok szavaival élve – az orosz tiszt hivatása „a társadalomban tiszteletreméltó kell, hogy legyen”. *A második terület* a haderő készenlétének fokozását jelenti, minthogy célul tűzték ki a csapatoknál a magasabb-egységek és egységek „állandó készenlétű” kategóriába történő fejlesztését, átszervezését. *A harmadik blokk* arra hivatott, hogy a katonai képzés területén új rendszert hozzanak létre. *A negyedik feladatcsoport* azzal kapcsolatos, hogy az Oroszországi Föderáció Biztonsági Tanácsa feladatot szabott tekintetben, hogy az orosz Fegyveres Erők békelétszáma nem haladhatja meg az egy millió főt. Ezzel függ össze az is, hogy megváltozik a haderő strukturális – szervezeti és

³ „Vesztj v szubbotu”, Rosszija TV csatorna 2008, október 18.

⁴ Vzgljad, Moszkva, 2008. december 11. (<http://www.vz.ru.society/2008/12/10/237428.html>)

⁵ Az általánosan elfogadott álláspont az, hogy a doktrína 2000 évében „új katonai doktrína”-ként lett elfogadva

vezetési rendszere. *Az ötödik terület* – a változásokat jogi területen támogató – normatív jogi bázis áttekintése és módosítása, ide értve a harcszabályzatokat is.

A vezérkari főnök december 10-én arról is beszámolt, hogy a reform előkészítése során részletesen elemezték a katonapolitikai helyzetet és annak változási tendenciáit, nevesítették az Oroszországot érhető azon fenyegetéseket, amelyek megjelenhetnek a belátható jövőben. Áttekintették a világ vezető hatalmai fegyveres erőinek fejlesztési tapasztalatait, illetve az általuk legutóbbi időszakban végrehajtott harctevékenységek módjait és tapasztalatát. Mindezek során figyelembe vették a haderőre és a haderő működésére várhatóan ható gazdasági, politikai és demográfiai tényezőket is.

Az Oroszországi Fegyveres Erők fejlesztésének fő irányai és területei közül fontosnak tartjuk kiemelni a haderő strukturális és vezetési rendszerében tervezett átalakítások terén a következőket:

A haderő vezetési rendszere átalakul. A jelenlegi négyfokozatú (katonai körzet–hadsereg–hadosztály–ezred) rendszerről áttérnek a háromfokozatú (katonai körzet–hadsereg–dandár) rendszerre. Tehát megszüntetik a hadosztály, illetve ezred szinteket. Ezzel együtt a reform után is megmaradnak a katonai körzetek. A vezérkari főnök, Nyikolaj Makarov hadseregtábornok elmondta, hogy befejeződött az a kísérlet, amely a regionális összhaderőnemi parancsnokságok létrehozását készítette elő. Ennek legfontosabb eredményét abban látják, hogy az ilyen keretek között végrehajtott gyakorlatok igazolták a hadászati – hadműveleti parancsnokságok létrehozásának célszerűségét a katonai körzetek bázisán. Ilyen módon a körzetek hadászati - hadműveleti parancsnoksági jogkört kapnak, a Fegyveres Erők minden - körzetben diszlokáló – struktúrája feletti vezetési jogkörrel. Ezzel együtt, a reformfolyamatot követően is megmaradnak a jelenleg létező haderőnemek és önálló fegyvernemek: a szárazföldi csapatok, a haditengerészeti erők, a légierő és légvédelmi erők, valamint önálló fegyvernemként a hadászati rendeltetésű rakétacsapatok, a légi deszant csapatok és a kozmikus csapatok.

A szárazföldi csapatokon belül minden magasabbegység és egység állandó készenlétű lesz. Ezen csapatok egy része szerződéses állományú legénységgel lesz feltöltve, más részük vegyes feltöltésű lesz. Teljes egészében szerződéses állományúak lesznek az Oroszország déli területein elhelyezett csapatok. A létrehozandó gépesített lövész és harckocsi összefegyvernemi dandárok alkalmazhatóak lesznek bármely körülmény között, így elszigetelt hadműveleti irányokban is. Minden dandár tehát önálló lesz és képessé válik hadműveleti feladatok végrehajtására is. Szervezetileg a dandárok modulokból fognak állni, elemeik meg fognak felelni az adott hadszíntér követelményeinek. Az Oroszországi Föderáció külföldi katonai bázisain szintén dandár struktúrára térnek át, a nemrég létrehozott hegyi dandárok pedig megmaradnak jelenlegi szervezükben.

Az orosz légierő állományában a jóváhagyott terveknek megfelelően – a szárazföldi csapatokhoz hasonlóan-, csak állandó készenlétű magasabbegységek

és egységek lesznek. Jelentős pénzeszközöket különítenek ki a légierő harci technikájának fenntartására és javítására, valamint a légierő új technikával történő ellátásának meggyorsítására. A csapatrepülő (hadseregrepülő) egyelőre maradnak a légierő alárendeltségében. A reform során a csapatrepülőket új helikopterekkel (MI-28N; Ka-52), fegyverzik át és csak azt követően döntenek el, hogy átadják a repülő szervezeteket a szárazföldi csapatoknak.

Oroszország központi körzeteinek és Moszkva közvetlen légvédelmét jelenleg ellátó Különleges Rendeltetésű Parancsnokságnak alárendelt erőket a létrehozandó Légi – Kozmikus Védelem parancsnokságának rendelik alá.

A légi deszant csapatoknál a hadosztály szervezetek megmaradnak. A légi deszant csapatok jelentősége és szerepe a jövőben megnő. A „szárnyas gyalogság” a haderő azonnal bevethető részévé válik, olyan erővé, amely elsőként fog reagálni a kialakult fenyegetésekre. Ezért a légi deszant csapatok meglévő hadosztályai mellett a kijelölt katonai körzetekben a jelenleg meglévő erőkön túl deszantroham dandárokat fognak telepíteni, melyek a körzetparancsnokságoknak lesznek alárendelve.

Az oroszországi katonai reform eredményként a Fegyveres Erők létszáma maximum egy millió fő lesz, amibe beletartozik majd a védelmi minisztérium és a vezérkar állománya is. A tábournoki beosztások a tiszti létszám 0,6 %-a lesz, az ezredek 6, alezredek 10, őrnagyok 6,7, századosok 26,7 a főhadnagyok és hadnagyok 40 %-át fogják képezni a 150 ezer fős össztiszti létszámnak.

A reform másik fontos célja – a *katonai költségvetés* jelenleginél arányosabb felhasználása. Így – a tervek szerint – 2011-re a fenntartásra és a fejlesztésre tervezett források a tárca költségvetésének 50-50 %-át fogják képezni, a reformfolyamat végére ezt az arányt 30-70 %-ra kívánják alakítani. Ehhez a gondolathoz kapcsolható az a terv, ahogyan a fegyverzeti – technikai korszerűsítést felgyorsítani szándékozik az orosz állami – katonai vezetés.

A haderő átfegyverzésére új programot dolgoznak ki, amely 2020-ig tartalmazza a haderőnemek és fegyvernemek technikai – technológiai, fegyverzeti ellátásának feladatait, figyelembe véve a kaukázusi fegyveres konfliktus tapasztalatait is.

A haderő technikai – technológiai megújítása során külön hangsúlyt kap az informatikai fejlesztés, a nanotechnológiák felhasználása, valamint a mesterséges intelligencia alkalmazása. Így például, a tervekben szerepel az orosz hadsereg ellátása miniatűr pusztító eszközökkel, kisméretű pilótánélküli repülővel, rádióirányítású mini-hajókkal és tengeralattjárókkal .

Új típusú orosz kozmikus rakétakomplexumok, felderítési, figyelmeztetési, navigációs rendszerek (többek között a GLONASZ), valamint a geodéziai és meteorológiai rendszerek új generációi fogják ellenőrizni a légi – kozmikus térséget.

Az orosz Fegyveres Erők új reform programját 2015-ig tervezik befejezni. Az első éveket fokozott aktivitással indítják, számolva azzal, hogy a kormány jelentős összeget különít ki a fejlesztések és átszervezések költségeire.

Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői fejlesztésének több területén várható változások eredményeként az orosz haderő szakmai megítélésünk szerint a jövőben hatékonyabbá válhat a fegyveres katonai műveletek végrehajtásában, minthogy a katonai műveletek a jövőben mindenekelőtt lokális és regionális, részben terrorellenes műveletek lesznek. Ezért az összhaderőnemi erők katonai körzetekben történő összpontosítása egységes parancsnokság alatt – *jó és már régen megérett elhatározásnak látszik.*

Az orosz katonai elemzők szerint Oroszország Fegyveres Erői a 21. század első felében *új minőségre* tesznek szert. Úgy látják, hogy hasonlóan ahhoz, mint ahogyan az elmúlt ötven évben, gyakorlatilag semmi nem maradt a II. világháború orosz-szovjet hadseregéből, ugyanúgy az előttünk álló ötven év alatt minden bizonnyal radikális változások következnek be Oroszország Fegyveres Erőiben, mindenekelőtt struktúrájában, felszereltségében. Az alapvető változásokat első sorban akkor tartják elkerülhetetlenek, ha kiújulna a katonapolitikai erők szembenállása, ha új konfrontációs blokkok szerveződnének, ha Oroszország és az Egyesült Államok érdekei nyíltan ütköznenek. A fegyveres erők átalakulására közvetlen hatással lesznek a bekövetkező *katonatechnikai áttörések*. Új harceszközöket fejlesztenek ki az előttünk álló évtizedekben, melyek közül feltehetően leghatásosabbak az új fizikai elveken működő fegyverek lesznek.

Az orosz kutatók feltételezik, hogy a következő 30-50 évben a *nukleáris fegyver megmarad* mind az orosz, mint más nukleáris hatalom fegyverzetében. Tehát erre az időszakra még megmaradnak az elrettentés (visszatartás) hadászati nukleáris erői, azonban állományuk és struktúrájuk lényegesen változhat. Úgy prognosztizálható, hogy ezeknek az erőknek az alapját a nukleáris fegyver következő nemzedékének földi, tengeri, illetve műholdbázisú (kozmosz), nem nagyméretű csoportosítása fogja majd képezni. Úgyszintén valószínűsítik, hogy várhatóan létrehozzák a *hadászati nem nukleáris támadó erőket* a felderítő-csapásmérő rendszerek és az új fizikai elvek alapján működő harceszközök felhasználásával, illetve létrejönnek a többfunkciós hadászati védelmi erők az ország területei és a fegyveres erők oltalmazására az ellenség által mérhető minden rakéta, légi és kozmosz támadás kivédésére.

Befejezőként megállapíthatjuk, hogy Oroszország következetesen halad az évezred elején kijelölt irányba. Mindez tükröződik gazdaságpolitikájában, a nemzeti érdekek határozott védelmében a külpolitika terén, és ésszerű célok kitűzése az ország katonapolitikájában. Oroszország az utóbbi években eredményként mutathatja fel, hogy a kilencvenes évek mélypontja után stabilizálódott mind kül- és belpolitikai, mind pedig védelem- és katonapolitikai értelemben egyaránt.

Felhasznált irodalom

1. Isztorija Vojennoj sztrategii Rossziji. Szerk.: Zolotarjov, Moszkva, Kucskovo pole, 2000, ISBN 5-86090-064-2
2. Ivanov, Szergej védelmi miniszter beszéde 2003. október 2-án. <http://www.mil.ru/print/articles/article3667.shtml>
3. Az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erő fejlesztésének aktuális feladatai. <http://www.rian.ru/rian/intro.cfm?docid=261>
4. Az Oroszországi Föderáció nemzeti biztonsági koncepciója és katonai doktrínája. Új Honvédségi Szemle, 2005/5. füzet
5. Balujevszkij, Jurij: „A vezérkar és a katonai építés feladatai”. (Balujevszkij hadsereg-tábornok, vezérkari főnök köszöntője az orosz vezérkar létrehozásának 243. évfordulóján, 2006. január 25-én.) <http://www.mil.ru/print/articles/article/12033.shtml>
6. Deák János: Az Oroszországi Föderáció katonai stratégiája: ZMNE, Tanulmány, Bp., 2006.
7. Gavrilov, Júrij: O reforme Vooruzsennüh szil iz pervüh ruk, Rosszijszkája gazeta, 2008. 12. 11.
8. Gorupaj, Oleg: K novomu obliku armii, Krasznaja zvezda, 2008. 12. 11.
9. Bojko, Okszama: Voennaja doktrína sztanjet konkretnüm, Vzgljad, 2008. 12. 11.
10. Deák János — Szternák György: Az orosz katonai gondolkodás új elemei a doktrína tervezetben. Hadtudomány, 2007/2.

KRAJNC ZOLTÁN

KANADA TERRORIZMUS ELLENI STRATÉGIÁJA

Bevezetés

Kanada egyike a NATO-alapítótagnak, stabil demokrácia jellemzi, jelentős erejű haderővel bír, amivel aktívan részt vesz az ENSZ, és NATO missziókban. Geostratégiai helyzete, sajátos érdekei jellegzetes nemzeti sajátosságokat tételeznek fel, ami különösen érdekes, értékes lehet Magyarország számára, hiszen nekünk is folyamatosan meg kell jeleníteni a sajátos érdekeinket a közös NATO (EU) politikában.

Ezért úgy gondolom egy ilyen ország tapasztalatai, biztonságpolitikai döntési rendszerének vizsgálata rengeteg tapasztalatot adhat, egy hasonló országnak, mint amilyen Magyarország.

1. Kanada hivatalos terrorizmus értelmezése, a fenyegetések értékelése

Minden állam terrorizmus felfogása alapjaiban határozza meg az ellene folytatott politikájának a lényegét, ezért amennyiben elemezni kívánjuk Kanada

terrorizmus ellenes stratégiáját, politikáját nem kerülhető meg a hivatalos terrorizmus (terrorcselekmény, terrorista, terrorcsoport) definíciók megismerése, a meghatározásokat magában foglaló jogforrásoknak az elemzése.

2001-ben, a szeptember 11-i terrortámadás után, Kanada felülvizsgálta a terrorizmussal kapcsolatos jogi környezetet, és a törvényhozók úgy ítélték meg, hogy egy új törvény megalkotásával hatékonyabb fellépést biztosító jogi kereteket biztosíthatnak a terrorizmus elleni harchoz, a terrorveszély elhárításához. A terrorizmus elleni törvény (*Bill C-36, Antiterrorism Act- ATA*)⁶, átfogó koncepciót adott a terrorizmus elleni kormányzati fellépéshez, és e harc sikerének növelése érdekében többek között módosított egy sor egyéb törvényt, amelyek szintén relevánsak voltak ebben a vonatkozásban.

A terrorizmussal kapcsolatos bűncselekmények egy része a büntetőjog keretében szankcionálható, ezért a büntetőtörvénykönyv több pontját a C-36 módosította, így új tényállások beépítésével hatékonyabb működést biztosít a terrorizmus pénzügyi, anyagi támogatása, s' a pénzmosás elleni küzdelemben.

A büntető törvénykönyv terrorizmus definícióját⁷ az ATA módosította, a definíció meghatározza a terrorcselekmény ismérveit, és egyfajta ernyőfogalmat (gyűjtő, integráló jellegű kategória) alkot. Ez alapján a terrorcselekmény történhet Kanadán kívül, és akár honi területeken is, azonban Kanada biztonságát közvetlenül, vagy akár közvetve is veszélyezteti.

A pontokba szedett főbb ismérvei az alábbiak:

- Sérti az alapvető ENSZ Konvenciókat és Protokollokat;
- Végrehajthat, vagy fenyegethet olyan cselekmények végrehajtásával, amelyeket politikai, vallási, vagy ideológiai céllal a lakosságot megfélemlíti, illetve a kormányzatot valaminek a megtételére, vagy valamilyen intézkedésének a felfüggesztésére (elhalasztására) kényszeríti;
- Olyan eszközöket alkalmazhat, mint gyilkosság, illetve komoly fenyegetése, vagy veszélyeztetése személyeknek, vagy/és alapvető infrastruktúráknak, szolgáltatásoknak, vagy egyéb vagyontárgyaknak.

A törvény ezenkívül definiálta a terroristacsoport fogalmát is: „*terroristacsoport olyan entitás, amely tevékenységével elősegíti, vagy aktív részvételével végrehajtja a terrorcselekményeket.*”⁸ A törvény nem ad semmiféle konkrét listát ezekről potenciális a terrorcselekményekről, azonban implicit módon az alábbi

⁶ <http://laws.justice.gc.ca/en/A-11.7/index.html>

⁷ Korábbi megközelítésre egy példa: a Kanadai Titkosszolgálat (*Canadian Security Intelligence Service*) hivatalos kiadványa (stratégia) csak implicit módon határozza meg a terrorizmus fogalmát, mely szerint „*Kanada biztonságának a fenyegetése*” magába foglalja azokat a Kanada honi területein belüli és azon kívüli cselekményeket, amelyekben erőszakos eszközöket alkalmaznak személyek, vagy vagyontárgyak ellen politikai célok elérése érdekében.

⁸ Anti Terrorismus Act – ATA, Part II. Interpretation (http://www2.parl.gc.ca/HousePublications/Publication.aspx?Language=E&Parl=37&Ses=1&Mode=1&Pub=Bill&Doc=C-36_3&File=42#6)

bűnügyi konzekvenciával is járó cselekményeket definiálja: *terrorral való fenyegetés*; és a *terrorizmus pénzügyi támogatása*.

A törvény lehetőséget teremt a kormányzat számára a terrorcsoportok, illetve az azokat támogatók bankszámláinak a befagyasztására, vagyontárgyainak zár alá helyezésére, valamint akár karitatív tevékenységet is folytató szervezetek működésének korlátozására (betiltására), ha bebizonyosodik róluk, hogy terroristák támogatását is végzik, akár csak közvetett módon is.

A NORAD bejárata a Sziklás-hegységben
(Chevenne Mountainne Complex)

A Kanadai Titkosszolgálat (*Canadian Security Intelligence Service*) minden évben nyilvános jelentésben tájékoztatja a közvéleményt a terrorizmussal kapcsolatos legfontosabb információkról, amelyben az aktuális fenyegetettségről is beszámol. Az utóbbi évek jelentései egységesek abban,

hogy a globális biztonsági környezet rendkívül bonyolulttá vált, a nemzetközi biztonságot alapjaiban a globálissá váló terrorizmus fenyegeti leginkább. Kanada, amióta egyre aktívabban bekapcsolódott a nemzetközi terrorizmus elleni harcba, egyre inkább számíthat iszlám radikálisok által elkövetett terrorcselekményekre. E veszélyt is figyelembe véve, azonban a CSIS szakemberei szerint a veszély még nagyobb lenne, ha Kanada, a nemzetközi koalíciók részeként, nem venne részt az aktív, és összehangolt politikai-, diplomáciai-, gazdasági- és katonai műveletekben.

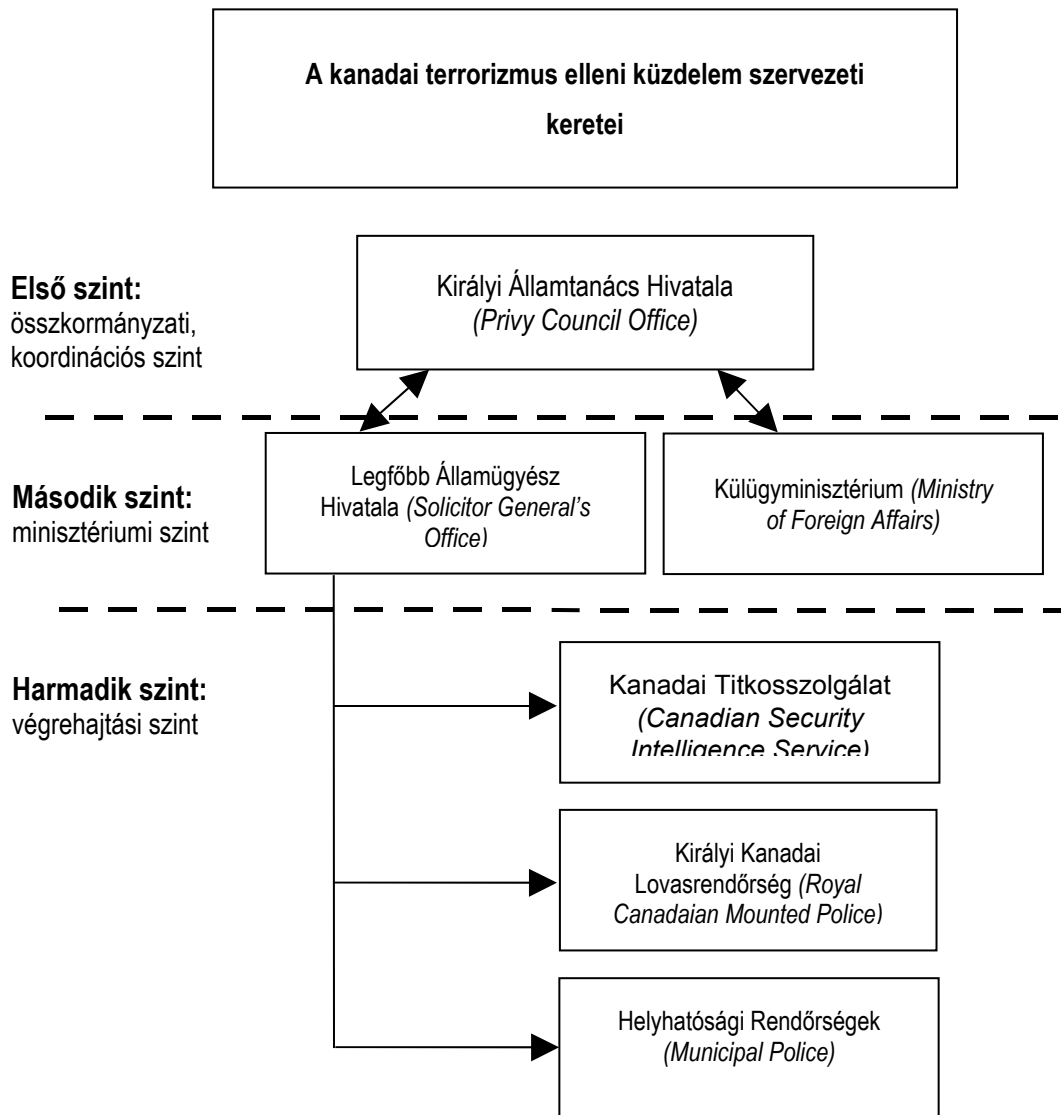
A CSIS jelentése szerint komoly fenyegetést jelent a tömegpusztító fegyverek, a ballisztikus rakéták ellenőrizetlen proliferációjából fakadó kockázatok is, hiszen jól érzékelhető az a trend, hogy terrorszervezetek megkísérlik ezen eszközök beszerzését, amely meghatványozná az általuk képezett fenyegetések mértékét. A jelentések megállapítják azt a tényt is, hogy egyes államok sokszor nyíltan, vagy akár csak közvetett módon is, de támogatást nyújtanak terrorszervezetek számára, ezért az ilyen államokat a demokratikus, és nyílt társadalommá való átalakulásra kell ösztönözni.

Az értékelők szerint nem elhanyagolható az a veszély sem, amit az évek során a Kanadában letelepült iszlámvallású bevándorlók, már, mint kanadai állampolgárok egyes tagjai jelentenek. E társadalmi körben az átlagosnál nagyobb a gazdasági elmaradottság, munkanélküliség, a fennálló rendszerrel való elégedetlenség, így könnyebben toborozhatóak az országban jelenlévő fundamentalista, extrém szervezők által.

Kanada, a továbbiakban is, a légtérből jövő terrorfenyegetéseket, a légtér katonai védelmét a jövőben is az Egyesült-államokkal közösen üzemeltetett

Észak-amerikai Légvédelmi Rendszer (*North American Air Defense – NORAD*) keretében kívánja kezelni, amely rendszert folyamatosan fejlesztnek.

Összességében: Kanada terrorfenyegetettsége két, egymással szerves kapcsolatba lévő, oldalról jelentkezik. Az első, jelentősebb fenyegetést a globálisan működő terrorizmus általános fenyegetése képezi, amely minden „nyugati-orientációjú” országot veszélyeztet, a másik oldalon a belső, az országon belüli, sokszor csak látens módon meglévő, nemzetközi terrorcsoportok aktívvá tehető támogatói találhatók.

1. sz. ábra. A terrorizmuselleni szervezeti keretek (egyszerűsített vázlat)

2. A terror elleni „harc” rendszere, a szervezeti keretek kialakítása

Kanada szisztematikusan építette fel a terrorizmus elleni küzdelmének a struktúráját. Jogállami keretek között, először megteremtette, majd a mindenkori helyzetnek megfelelően folyamatosan alakítja, a terrorizmus elleni hatékony fellépést biztosító jogi környezetet.

Majd, a jogrendszer keretei között, érvényesítve a jogszabályok adta lehetőségeket és betartva a szintén a jog által felállított korlátokat, aktív és összehangolt diplomáciai-, gazdasági-, politikai- és nem utolsósorban katonai akciókkal fellép a Kanadát és a nemzetközi kapcsolatait, érdekeit, értékeit veszélyeztető terrorizmus ellen. Kanada nem rendelkezik, egységes szerkezetbe szerkesztett, jogi normaként megfogalmazott „terrorizmuselleni stratégiával”, azonban a különböző jogszabályokba foglalt törvények, az elfogadott ENSZ konvenciók, valamint ezek alapján folytatott politikai gyakorlat egy koherens, egy irányba mutató stratégiát képez.

A terrorelleni erőfeszítések első szintjén a (biztonság) politika formálásának a szintjén, valamint az operatív végrehajtás stratégiai irányítását végző szervezetek találhatóak.

Királyi Államtanács Hivatala (*Privy Council Office*), hasonlóan az Európában általános Miniszterelnöki Hivatalokhoz (kancelláriákhoz) a Miniszterelnök (*Prime Minister*) és a Kormány (*Cabinet*) legfontosabb tanácsadó és döntés-előkészítő szerve, többek között a terrorizmussal kapcsolatos ügyekben is. A hivatal élén, kanadai megfogalmazás szerint, a rangidős „politikán kívüli” hivatalos kormányzati személy (hivatalnok, *clerk*) áll („*the most senior non-political official in the Government of Canada*”), aki alapvetően három szerepkört tölt be a kormányzatban:

- szükség esetén helyettesíti a miniszterelnököt (*Deputy Minister to the Prime Minister*);
- összehangolja a kabinet tevékenységét (*Secretary of the Cabinet*);
- és a teljes közzolgálatot irányítja (*Head of the Public Service*).

A terrorellenes tevékenység komplex jellege miatt, nagyfokú minisztériumok, és egyéb hatóságok közötti koordináció szükséges⁹, amelyet a Hivatalnak kell összehangolnia.

A végrehajtás, valamint az egyes „*incidensek*”¹⁰ operatív vezetésének legfontosabb eleme a Legfőbb Államügyész Hivatala (*Solicitor General's Office*). A hivatal, mint minisztériumi szintű szervezet, rendelkezik a terrorizmus ellenes harchoz szükséges hírszerző és az erőszakot alkalmazni képes szervezetekkel egyaránt. A hivatal biztosítja az alapvető bemeneti információkat a nemzeti (belpolitikai) kérdésekben, míg a Külügyminisztérium (*Ministry of Foreign Affairs*) a nemzetközi-, külpolitikai ügyekről, tendenciákról informálja a Királyi Államtanács Hivatalát, és a miniszterelnököt és vele a teljes kormányzatot.

A minisztérium politikai felügyelete alatt működő Kanadai Titkosszolgálat (*Canadian Security Intelligence Service*) folyamatosan értékeli a terrorfe-

---

⁹ Kanadai szóhasználat szerint, összkormányzati erőfeszítés: „*all of government*”.

¹⁰ Incidensnek hívják az egyes olyan történéseket, amelyek azonnali kormányzati beavatkozást igényelnek, így a terrorcselekmények is ebbe a gyűjtőfogalomba tartoznak. Ennek megfelelően definiálták az incidens vezetés-irányítás fogalmát is, amelyet alapvetően az operatív végrehajtás szintjére az erőszakszervek szintjére értelmezték.

nyezetettséget, és ellátja információval, a szintén a minisztériumhoz tartozó, Királyi Kanadai Lovasrendőrséget (*Royal Canadian Mounted Police*), ami a kanadai kormányzat legfontosabb jog kikényszerítő eszköze.

A Kanadai Titkosszolgálat felelős a terrorizmussal-, terrorfenyegetettséggel kapcsolatos hírszerzési információk gyűjtéséért, elemzéséért, valamint ezen információk megosztásáért a meghatározott kormányzati szervek között. A Titkosszolgálat együttműködik a szövetséges országok társszerveivel, azonban önállóan operatív műveleteket külföldön nem hajt végre.

Kanada rendelkezik még egyéb hírszerző kapacitásokkal is, amelyek szintén felhasználhatók a terrorizmus elleni fellépésben, azonban nem a Titkosszolgálat szervezetéhez tartoznak, hanem a Nemzetvédelmi Minisztériumhoz (*Department of National Defense*), ami az adott szituációnak megfelelő, információs-hírszerző csoportokat hozhat létre, és alkalmazhat a felsőszintű tervező, döntés-előkészítő munka támogatására. Ezen kívül a minisztériumon belül található Kommunikációs Biztonsági Szervezet (*Communications Security Establishment*) rendelkezik azokkal a technikai eszközparkkal és szakember állománnyal, amely képes a terrorizmussal kapcsolatos digitális (elektronikai, információtechnológiai) információkat megszerezni, és a kormányzati információtechnológiai infrastruktúrát megvédeni a „*cyberterror*” támadások ellen.

A Királyi Kanadai Lovasrendőrség, mint a legjelentősebb nemzeti rendőri erő, elsődleges felelősséggel bír a kanadai szövetségi állam biztonságát fenyegető terrorveszélyek megelőzésében, a bekövetkezett terrorcselekmények felszámolásában (aktív védelem) és a potenciális terrorfenyegetést jelentő személyek, szervezetek felkutatásában és a terrorcselekmények megakadályozásában.

A Királyi Kanadai Lovasrendőrség, a kanadai szövetségi állam nemzeti rendőrsége, amely előre meghatározott szabályok, és felelősségi körök szerint (*Memorandums of understanding describing how law enforcement will be coordinated*), együttműködik a nagyobb városok, és más helyhatóságok által üzemeltetett, és felügyelt Helyhatósági Rendőrségekkel (*Municipal Police*), és aktív támogatást nyújtanak a saját területükön folytatott operatív tevékenységek során.

Ez a szervezeti struktúra, és működési rend természetesen főleg az ún. incidensekre való reagálást, és a törvény-előkészítési munkát, valamint a döntéshozatali mechanizmusokat szemlélteti, így tartalmaz egy sor leegyszerűsítést is. (1.sz.ábra) A modell alapvetően a belső, Kanadai honi területet érintő cselekményre való kormányzati választ, rendőrségi-titkosszolgálati fellépést mutat csak meg, azonban a terror elleni akciók ennél sokkal szerteágazóbbak, összetettebbek.

A modell nem mutatja a minisztériumi-, és a végrehajtási szinten is megjelenő katonai komponenst sem, ami részt vehet, és részt is vesz egy sor olyan műveletben (2.sz.mell.), amely alapvetően a nemzetközi terrorizmus ellen irányul.

A katonai-, és rendőri (titkosszolgálati) tevékenységek mellett nem feledkezhetünk meg a diplomáciai-, gazdasági-, és biztonságpolitikai fellépést biztosító intézményrendszeréről sem, amelyek szintén elemei a kibővített modellnek.

3. Kanada gyakorlati tevékenysége a terrorizmus ellen 2001. szeptember 11. után

Kanada terrorizmus elleni politikájának elemzéséhez a legegyszerűbb módszer a gyakorlatának a vizsgálata, ezért nézzük meg mit tett konkrétan a kanadai kormányzat 2001. szeptember 11-i amerikai terrorista merényletek után

A kanadai kormány azonnal reagált a támadásokra¹¹:

- A New-Yorki robbanások után 45 perccel Kanada elkezdte, a forgalomból törölt 224 repülőgép mintegy 33.000 utasának az elhelyezését az ország különböző pontjain. (az erőfeszítéseik nagyságát, a szervezetséget jól mutatja az a tény, hogy volt olyan nagyjából 10.000 fő lakosságú régió, ahol több mint 12.000 főt szállásoltak el);
- Jean Chrétien miniszterelnök Eseti Kormányzati Bizottságot hozott létre a „közbiztonság és az anti-terrorizmus” érdekében („*Ad Hoc Cabinet Committee on Public Security and Anti-Terrorism*”). A bizottság, John Manley külügyminiszter vezetésével áttekintette a megteendő, és megtehető legfontosabb törvénykezési, jogalkalmazói és a közbiztonságot szavatoló rendszabályokat, és javaslatot tett az azonnali teendőkre vonatkozóan.

A kormányzat azonnal érvénybe léptette a korábban kidolgozott „*Anti-terrorista terv*”-ét („*Anti-Terrorism Plan*”), amely öt világos célt fogalmazott meg:

- megakadályozni, hogy a terroristák Kanada területére jussanak;
- megvédeni a kanadai embereket, és vagyontárgyaikat a terrorista-támadásoktól;
- fokozni a terroristák azonosítását, elfogását, vád alá helyezését, és elítélését elősegítő mechanizmusok képességeit;
- biztosítani az amerikai-kanadai határ biztonságát, és biztosítani a két ország közötti kereskedelmi határforgalmat;
- aktívan együttműködni a nemzetközi szervezetekkel a terrorizmus elleni harcban;
- a tervre a kormányzat mintegy 8 milliárd kanadai dollárt különített el.

A humán erőforrás erősítése, és a technológiáknak és a képességeknek

---

¹¹ Canada's Actions Against Terrorism Since September 11 (file:///d:/Canada%20project/Canadaian%20response%20to%20terror.htm)

a frontvonalba való telepítése

- Kanada mintegy 280 millió dollárt azonnali rendszabályok foganatosítására, biztonságnövelő akciók végrehajtására investált, pl.:
  - Az új bevándorlóknak, menekülteknek hamisíthatatlan, jól azonosítható Állandó Tartózkodási Engedélyeket adott ki;
  - Növelte a biztonsági ellenőrzések szintjét, minőségét a menekült kérelmek elbírálásában;
  - Növelte az idegenrendészeti szakszemélyzet létszámát, és technikai képességeit, hogy javuljon a „befogadási, és a kiutasítási képesség” is;
  - Növelte a határátkelők, kikötők, repülőterek biztonsági személyzetének létszámát;
  - Több mint 2000 szövetségi rendőrtisztet nemzetvédelmi biztonsági szolgálatba vezényelt;
  - A megnövekedett létszám, valamint a nagyobb feladat, és „erősebb technika” miatt intenzív kiképzési programba kezdett;
- Megítélésük szerint, ezáltal:
  - Javulnak az esélyek, a nemzetbiztonságot veszélyeztető megelőző, valamint a növekvő jellegű fenyegetésekre való reakciók sikerességének;
  - Javulnak a nemzetbiztonsággal összefüggő információk cseréje, megosztása az igazságszolgáltatás és a más kormányzati szervek között;
  - Erősödik a bűnözéssel összefüggő határátlépések megelőzésének, és megakadályozásának a rendszere.
- Növelték a vészhelyzeti medicinák központi készleteit, és a vakcinák előállításához szükséges kapacitásokat előre lekötötték.
- Kanada növelte a hozzájárulását a NORAD-rendszerhez, további CF-18 vadászrepülőgépeket rendelt a NORAD-parancsnokság alá.

Az illegális migráció megelőzése, a jogszerű utazások elősegítése

- Kanada és az USA magas prioritásként kezeli a közös határaik biztonságát, amit megkövetel a mintegy napi 2 milliárd dollár értékű kereskedelmi határforgalom, aminek biztosítására a két ország 2001. december 03.-n közös nyilatkozatot adott ki az együttműködés rendjéről, a határaik biztonságáról, és a regionális migráció fő kérdéseiről (*Joint Statement of Cooperation on Border Security and Regional Migration Issues*).
- A nyilatkozat célja volt, hogy elrettentsék az illegális határátlépőket, javítsák a határbiztonságot, és a határrendészeti munka minőségét, ugyanakkor elősegítsék a legális határátlépéseket.

Részleteiben:

- Kanadai szakembereket integráltak az amerikai külföldi terroristákat követő, felderítő speciális alakulatba (*U.S. Foreign Terrorist Tracking Task Force*);
- Közösen, és összehangoltan felülvizsgálják a vízum politikájukat;
- Javítják, a már működő, közös légi utasokkal kapcsolatos információ feldolgozó, és információ megosztó egységek munkáját;
- Növelik a tengerentúli bevándorlással foglalkozó szakembereik számát;
- Közös biometrikus azonosítóval ellátott azonosító okmányokat fejlesztenek;
- Fejlesztik az ún. biztonságos harmadik ország egyezmények rendszerét (*Safe Third Country Agreement*);¹²
- Megerősítik a már létező közös határbiztonsági projekteket pl.: az „Északi Csillag projektet” (*Project North Star*), ami az illegális kereskedelem, csempészet, drogkereskedelem visszaszorítására lett létrehozva.
- Az erőfeszítések eredményeként a kanadai migrációs hivatal tisztjei, az utóbbi hat évben mintegy 33.000 hamis papírral belépni szándékozót akadályozott meg az országba lépéstől.

A jogrendszer erősítése, fejlesztése

A kanadai kormányzat úgy ítélte meg, hogy egy új anti-terrorizmus törvényt kell megalkotni, hogy az ország megfeleljen az új, megváltozott biztonsági környezetnek, a megnövekedett terrorfenyegetésnek. A terrorizmus elleni törvényt (*Bill C-36 Anti-terrorismus Act- ATA*) 2001. október 15-én léptették hatályba, és az alábbi fő feladatokat célozza meg:

- Fokozni a terroristák azonosítását, elfogását, vád alá helyezését, és elítélését elősegítő mechanizmusok képességeit;
- Új vizsgálati, nyomozati eszközök biztosítása az erőszakszervek, és a nemzetbiztonsági szervezetek részére;
- Erősíteni a hagyományos kanadai értékek iránti tiszteletet (propaganda) és a bűn, és bűnözés, terrorizmus elleni „megvetést” erősíteni neveléssel, és a más eszközökkel;
- Néhány konkrét intézkedés a törvény alapján:
  - Újra definiálta a terrorizmus, terrorcsoport fogalmát;
  - Szigorúbb büntetésekkel fenyegetik a terrorcselekményeket, és az azzal való fenyegetést;
  - Büntetné nyilvánította a terrortevékenységben való bármilyen szintű részvételt, annak elősegítését;
  - Büntetné nyilvánította a terrorizmust támogató gyűjtéseket, s egyéb pénzügyi, anyagi támogatásokat;
  - Könnyítette az elektronikus eszközök terrorizmussal gyanúsíthatóak elleni alkalmazásának rendjét;

¹² <http://www.cic.gc.ca/english/policy/menu-safethird.html>

Kanada előzőleg ratifikálta, és beemelte a saját jogrendjébe a 12 darab ENSZ terrorizmuselleni konvenciójából tizet, az új törvény a maradék kettőt is „engedélyezte” a kormányzat számára.¹³

A Közbiztonsági Törvény (*Public Safety Act*)¹⁴ 2001. október 15-én lépett hatályba, és 18 darab szövetségi törvényt módosított, azzal a céllal, hogy növelje a kormányzati képességeket a terrorizmus megelőzésében, a kanadai állampolgárok védelmében, és gyors reagálást biztosítson a bekövetkezett incidensek kezelésében. *Részleteiben meghatározta:*

- A repülőgépek, repülőterek és egyéb repüléssel kapcsolatos objektumok tervezésének biztonsági követelményeit;
- A védett területekre való bejutás előtti vizsgálatot, a szűrés rendjét;
- Szabálysértéssé minősített minden olyan esetet, amely veszélyezteti a repülés, és az utasok biztonságát a fedélzeten;
- A különleges biztonsági elbírálást igénylő utasokról, járatokról való információk követelményeket meghatározta;
- Módosította a migrációs törvényt, a gyorsabb eljárások biztosításáért, így:
  - Vezető beosztású tisztviselő azonnal felfüggesztheti, vagy véglegesen befejezheti (elutasíthatja) a migrációs kérelemmel forduló ügyét, ha terrorizmus, vagy háborús bűncselekmény gyanúja merül fel;
  - Nagyon megszigorította a csempészetért kiszabható büntetéseket;

---

¹³ A konvenciók eredeti, angol nyelvű címeikkel:

- Convention Against the Taking of Hostages (12/79)
- Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism (12/99)
- Convention for the Suppression of Terrorist Bombings (12/97)
- Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Civil Aviation (Montreal Convention) 9/71). This applies to acts of aviation sabotage such as bombings aboard aircraft in flight.
- Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft (Hague Convention) (12/70). This applies to hijackings.
- Convention on the Marking of Plastic Explosives for the Purpose of Identification (PDF; 3/91). This provides for chemical marking to facilitate detection of plastic explosives.
- Convention on Offenses and Certain Other Acts Committed on Board Aircraft (Tokyo Convention) (9/63). This convention applies to acts affecting in-flight safety.
- Convention on the Physical Protection of Nuclear Material (10/79). The convention combats unlawful taking and use of nuclear material.
- Convention on the Prevention and Punishment of Crimes Against Internationally Protected Persons (12/73). This agreement protects senior government officials and diplomats.
- Protocol for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Maritime Navigation [with related protocol] (3/88). This applies to terrorist attacks on ships and on fixed offshore platforms.
- Protocol for the Suppression of Unlawful Acts of Violence at Airports Serving International Civil Aviation. (2/88) This extends and supplements the Montreal Convention on air safety.
- US Status of International Conventions on Terrorism
- President's Message to Congress re: Legislative Implementation of Terrorism Conventions (Oct. 26/01)

¹⁴ <http://lois.justice.gc.ca/en/P-31.5/index.html>

- Az idegenrendészet tisztjeinek jogokat biztosított arra, hogy Kanada területén őrizetbe vegyenek olyan nem kanadai állampolgárokat, akik nem tudják magukat egyértelműen igazolni;
- Növelte a jogosítványait az idegenrendészet tisztjeinek körözött személyekkel kapcsolatos eljárásokban;
- A Légügyi Törvény (*Aeronautics Act*)¹⁵ módosításával növelte a repülésbiztonságot, és lehetővé tette Kanada számára, hogy a saját értékítéletük szerint a legbiztonságosabb repülésbiztonsági rendszert valósítsák meg a világon.

A terrorizmus gyökereinek és hálózatának, támogató infrastruktúrájának a megsemmisítése, bénítása

A kanadai jogalkalmazó, jog kikényszerítő, és hírszerző szervezetek széles körű, és igen aktív együttműködést folytatnak a legnagyobb, és legjelentősebb nemzetközi szervezetekkel, hogy a terrorizmus gyökereit elfojtsák, és megbontsák terrorcsoportok, szervezetek támogató hálózati rendszerét, az bárhol is létezik a világon. Kanada igen gyorsan ratifikálta, és érvényesítette az ENSZ Biztonsági Tanács 1373-as határozatát, amely lehetővé, és kötelezővé teszi a terrorizmus támogatásával gyanúsítható bankszámlák befagyasztását. Kanada ez idáig mintegy 100 személy és szervezet 344. 000 dollárját zárolta e határozat szellemének megfelelően.

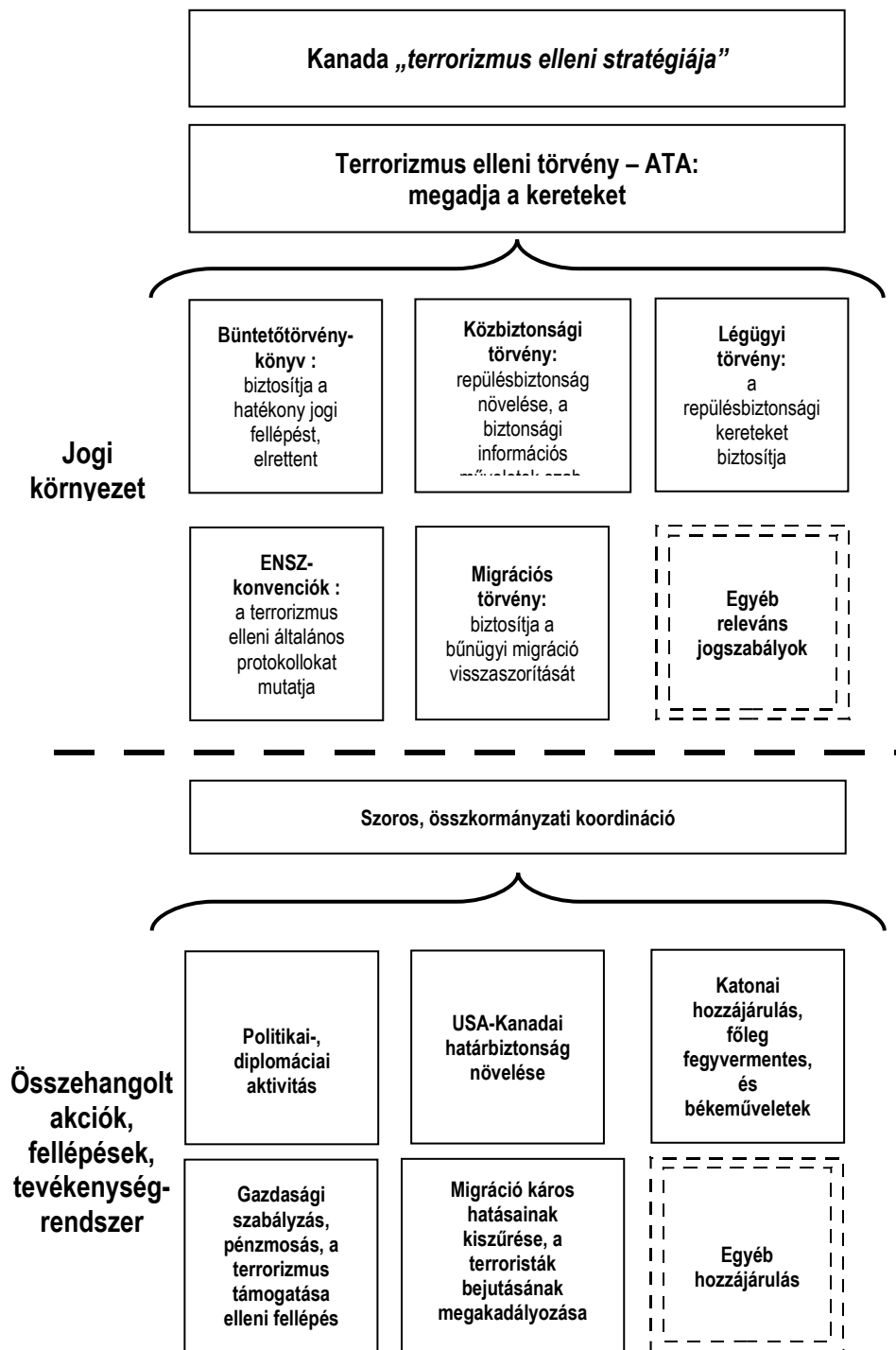
A pénzügyi mozgások, tranzakciók ellenőrzésének, és a kétes átutalások felderítésének javítására a kormányzat 63 millió dollárt investált a Pénzügyi Tranzakció Jelentések Elemző Központ (*Financial Transaction Reports Analysis Centre of Canada (FINTRAC)*) fejlesztésére, hogy hatékonyabb legyen a felderítő munka.

A katonai hozzájárulás

Kanada közvetlen katonai támogatást nyújtott az USA-vezette terrorizmus elleni katonai hadjáratához. Az Apolló-hadművelet keretében az alábbi erőforrásokat vetették be a műveletek sikeréért:

- 2000 fő a Kanadai Védelmi Erők kötelékéből. Egy alkalmi tengeri harci köteléket (*Canadian Naval Task Group*) (2 fregatt, egy tomboló, és egy támogató hajó) az Arab-tengeren és további egy fregattot integráltak az amerikai harci hordozó hajtócsoportba (*U.S. Carrier Battle Group*);

¹⁵ <http://laws.justice.gc.ca/en/showtdm/cs/A-2>

2. sz. ábra. Kanada terrorizmuselleni „stratégiája”

- Légi szállító kapacitást a térségbe;
- 1000 fős könnyű gyalogságot, 7 napos alkalmazási készenléttel;

Diplomáciai aktivitás és humanitárius segítségnyújtás

Kanada kétoldalú, és multilaterális keretek között azon dolgozik, hogy szélesítse a terrorizmus elleni harc koalícióját, és széleskörűen elfogadott, elszámoltatható, stabil és multi-kulturális kormányzat működjön Afganisztánban.

Kanada előmozdítja a terrorizmus elleni fellépést, mint a következő jelentős nemzetközi szervezetek aktív tagjaként: G8, NATO, ENSZ, Brit Nemzetközösség, *La Francophonie*, OAS (*Organization of American States*), a szervezetekben is azon munkálkodik, hogy a terrorizmus elleni fellépéseket összehangolja. Jól mutatja a terrorizmus elleni fellépés eltökéltségét, hogy Kanada az utóbbi tíz évben mintegy 200 millió dollár segélyt nyújtott Afganisztánnak a kanadai kormányzat.

4. Kanada terrorizmus elleni politikájának, gyakorlatának az értékelése

Az eddig ismerttetett jogi-, és szervezeti keretek, valamint a tényleges gyakorlati intézkedés sorozat alapján, a megítélésem szerint, reális képet kaptunk Kanada szövetségi állam terrorizmus elleni eltökéltségéről, az ellene folytatott harc mikéntjéről.

A tárgyaltaakat elemezve, az alább megfogalmazott kérdésekre válaszolva, körvonalazhatóak a vizsgált ország terrorizmus elleni fellépésének a stratégiája.

Rendelkezik-e Kanada konzisztens, átfogó jellegű terrorizmusellenes stratégiával?

Megállapítható, hogy Kanada nem rendelkezik, egységes szerkezetbe szerkesztett, önálló kiadványként megjelenő, a terrorizmus elleni küzdelem minden oldalát, annak teljes komplexitásában, felölelő „*terrorizmuselleni stratégiával*”. Sőt jogi normaként, törvényként megfogalmazott stratégia sem létezik, azonban *a különböző jogszabályokba foglalt törvények, az elfogadott ENSZ konvenciók, valamint ezek alapján folytatott politikai gyakorlat egy koherens, egy irányba mutató stratégiát képez.*

Kanada jogi-, politikai-, és közigazgatási intézményrendszere sajátos angolszász tradíciók szerint épül fel, ami az egyes hatalmi ágak világos szétválasztása mellett igen erős „*kormányzati szervek közötti koordinációs mechanizmusokat*” (*interagency coordination, intergovernmental coordination*).

A terrorizmus, mint jelenség nagyon összetett képződmény, mind megjelenési formái, mind az általa megvalósítandó célokat tekintve, mind az alkalmazott, vagy potenciálisan alkalmazható erőszakot nézve. E logikai gondolatmenetet követve, a terrorizmus elleni stratégiáknak is erős komplexitással, az egyes kormányzati szerveken túlmutatónak kell lennie. Ugyanakkor a terrorizmus képezte fenyegetés, 2001. szeptember 11.-t követően, Kanada számára kézzelfoghatóvá vált, hiszen a közösen „*légvédett*”, ellenőrzött légtérből történt a terrorcselekmény, amelyek egyike akár kanadai célpont is lehetett volna. Ezért Kanadának igen gyors választ kellett adnia, így nem az önálló stratégiaalkotást, és annak a rész stratégiáinak a kidolgozását választották, ami velejárt volna a stratégia „*lebontásával*”, az egyes szereplők feladatait részletesen meghatározó jogszabályok kidolgozásával járó jelentős idővesztéssel.

Kanada azt választotta, hogy megalkot egy új törvényt (ATA – terrorizmus elleni törvény), ami egyfajta keretet ad a fellépéshez, és módosít egy sor olyan törvényt, többek között a büntető törvénykönyvet, amely releváns lehet a terrorizmus elleni küzdelmet illetően.

Ezen kívül természetesen más törvények (pl. közbiztonsági-, és légügyi törvény stb.) is jelentősek a terrorizmussal kapcsolatban, sőt az ENSZ BT konvencióinak elfogadása is túlmutat a jelképes jelentőségén.

Ha van ilyen stratégiája [vagy ha egyes részstratégiák (biztonságpolitikai okmányok, jogforrások) foglalkoznak e kérdéssel] akkor a rendszer hogyan épül fel?

Természetesen nemleges válasz esetén is megadható a válasz, hiszen a gyakorlat elemzése után egyértelműen kijelenthetjük, hogy *Kanada tudatos, összehangolt rendszert működtet, és minden döntés, erőfeszítés a terrorveszély csökkentését, a terrorcselekmények megakadályozását, a terrorizmus gyökereinek felszámolását, infrastruktúrájának a felszámolását célozza.*

A rendszer, egyszerűsített vázlata szerint (2.sz.ábra) két szinttel rendelkezik: *a jogi alrendszer*, benne a kereteket biztosító, kvázi „stratégiát adó” ATA-törvény, és egy sor egyéb jogi norma, ami megszabja az egyes szervek feladatrendszerét is. *A végrehajtási (tevékenységi) alrendszer*, pedig az alábbi részrendszerekkel rendelkezik: *biztonságpolitikai-, diplomáciai-, USA-Kanadai határbiztonsági- katonai-, migrációs (idegenrendészeti)-, és gazdasági intézkedések sorozata.*

Mi az egyes rendszerelemek (szervek, politikai szereplők, döntéshozók stb.) szerepe, felelőssége?

A szerepek rendszerint élesen elválaszthatók, azonban a mindenkori hatalmat gyakorló kormányzatnak, szerepet kell vállalnia a jogszabály-előkészítésben, stratégiaalkotásban is, valamint a végrehajtó alrendszer működtetésében is, habár az operatív (incidens) vezetés-irányítás már teljesen politikamentes, szigorú jogi keretek között zajlik.

Kiemelt szerepet játszik az Államtanács (Hivatala), hiszen a tárcák, és a szövetségi és a helyi hatalom közötti koordináció, valamint a nemzetközi arénában való érdekképviselés, érdekérvényesítés (Külügyminisztérium, Védelmi Minisztérium) színvonala alapvetően befolyásolja az összkormányzati erőfeszítések sikerét.

Hogyan viszonyul Kanada hivatalosan kinyilvánított politikája a NATO döntéseire, és stratégiájához?

A NATO-nak, mint egyre inkább globális szerepre törő, regionális biztonsági szervezetnek kiemelt szerepe van a terrorizmus elleni harcban. Az ENSZ, mint a legnagyobb legitim világszervezet adja a legátfogóbb, bár sokszor csak a deklaráció szintjén lévő, válaszokat, míg a NATO, és más szervezetek

(EU, EBESZ, G8, stb.) a saját „hatókörükben”, és kapacitásaikkal vesznek részt a terrorizmus elleni globális fellépésben.

A NATO, történetében először, a 9/11 terrortámadás után alkalmazta az 5. cikkelyt, mely szerint:

„A Felek megegyeznek abban, hogy egyikük vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek; és ennél fogva megegyeznek abban, hogy ha ilyen támadás bekövetkezik, mindegyikük az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 51. cikke által elismert jogos egyéni vagy kollektív védelem jogát gyakorolva, támogatni fogja az ekként megtámadott Felet vagy Feleket azzal, hogy egyénileg és a többi Féllel egyetértésben, azonnal megteszi azokat az intézkedéseket - ideértve a fegyveres erő alkalmazását is, amelyeket a békének és biztonságának az észak-atlanti térségben való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart.....”

Kanada jelentősen hozzájárult, a konszenzussal hozott döntések végrehajtásához: E3-Sentry (AWACS) gépek bevetéséhez az Egyesült Államok légtérének oltalmazására, a Földközi-tengeri „Operation Active Endeavour” járőr-,

Hamid Karzai afgán elnök és Michaëlle Jean kanadai fő kormányzó Kabulban

és tengeri forga-lomellenőrzési művelethez. A fen-tieken kívül (2. sz. melléklet) Kanada aktív katonai hozzájárulást folytat az afganisztáni műveletek-ben, a tartományi újjáépítő csoportok működtetésében, egy demokrati-kus Afganisztán megteremtésében.

Megítélésem szerint a Kanada által folytatott politika, és gyakorlat teljes mértékben megfelel a terrorizmus elleni harccal foglalkozó

NATO-dokumentumokban található elvekkkel, és a meghozott döntésekkel.

Hogyan érvényesülnek a nemzeti sajátosságok?

A nemzeti sajátosságok, abból a fontos tényből fakadnak, hogy Kanada sajátos angolszász tradíciók szerint felépülő jog-, politikai-, és közigazgatási intézményrendszeréből, valamint szintén sajátos geostratégiai helyzetéből fakad. Az intézményrendszerből eredő sajátosságok csak inkább formai eltéréseket jelenthetnek egy másik, másfajta közjogi kultúrára létrehozott terrorizmus elleni stratégiához képest. Mert *a lényeg az összehangolt cselekvésekben, döntésekben, és a hatékonyságban, az elért eredményekben mutatkozik.*

Minden ország más és más geostratégiai környezetben fekszik, az ebből adódó érdekei is eltérőek. Kanada gyakorlatilag gazdasági szimbiózisban él az USA-val, ami alapvetően meghatározza az érdekeit, így ha az Egyesült Államo-

kat valamilyen veszély fenyegeti, az alapjaiban veszélyezteteti Kanadát is. Így a legjellemzőbb nemzeti sajátosság, ami a terrorizmus elleni küzdelem rendszerét is érinti, az az, hogy Kanadának az elsődleges prioritást a kanadai-amerikai együttműködés legfontosabb szimbólumát, a közös határt kell megvédenie a terrorizmus ellen. A gyakorlati tevékenység elemzésénél láthattuk, hogy a határvédelmi, idegenrendészeti rendszabályok, intézkedések és a ráfordítások milyen jelentőséggel bírtak.

Nemzeti sajátosságnak tekinthető az is, hogy Kanada jelentős befogadó ország, jelentős létszámú menekülttel, és nem az országban született állampolgárral, akik között számottevő terroristatoborzó tevékenység is megfigyelhető volt. Kanada nagy erőfeszítéseket tesz a terrorizmus hazai gyökereinek („*home-grown terrorism*”) a felszámolására is.

Vékony a mezsgyehatár annak az eldöntésére, hogy mi számít nemzeti sajátosságnak, és mi nem, azonban talán itt azt is megjegyezhetjük, hogy Kanada, mint az egyik leggazdagabb állam, jelentős mértékben támogatja anyagilag is humanitárius segélyek formájában a harmadik világ országait, amely szintén a terrorizmus alapjainak a felszámolását célozza.

Befejezés

Véleményem szerint a cikk egészét tekintve jól érzékelhető, hogy Kanada biztonságpolitikájának milyen jelentős szegmensét képviseli a terrorizmus elleni küzdelem, melynek kereteit, s’ a folytatott gyakorlatot átfogó jelleggel próbáltam felvázolni.

Kitértem a terrorizmus elleni harc jogi környezetére, összegeztem az intézményi struktúrát, valamint bemutattam, hogy Kanada milyen gyakorlati intézkedéseket hajtott végre, milyen rendszabályokat fogantatosított a terrorveszély csökkentése érdekében. Végezetül célszerűnek tartottam, pontokba szedve, összegezni, hogy a Magyar Köztársaság számára megfontolandó mintákat, tapasztalatokat.

- *Először*, a kormányzervek, a hatalmi ágak, valamint a területi és a központi szervek közötti egységes, összehangolt tevékenység az alapja minden komplex beavatkozást igénylő problémában.
- *Másodszor*, az egységes jogszabályként meg nem jelenő stratégiák, az egyes, összehangolt, egységes célra irányuló jogszabályokkal, és koherens gyakorlattal helyettesíthetőek.
- *Harmadszor*, a koordinációt megvalósító szervezetnek, az összkormányzati jelleget leginkább megtestesítő szervezeti elemet célszerű kijelölni, ami rendszerint az európai közjogban a „*miniszterelnöki hivatali*” funkciót betöltő szervet jelenti.
- *Negyedszer*, nagyon fontos kérdés a hitelesség problémája, vagyis a szavakban (törvényekben, elfogadott ENSZ-konvenciókban, politikai

kinyilatkoztatásokban) elhangzottak szerint kell cselekedni, csak akkor lehet egy állam hiteles, ha a szavak és a tettek összhangban vannak. Ez az egyszerű logika értelmezhető akár a teljes kormányzati tevékenységre is, vagyis ha a Magyar Köztársaság valamit megjelenít, pl. a biztonsági stratégiájában, akkor annak a gyakorlati végrehajtás szintjén is igaznak kell lennie, a mindennapi gyakorlat nem mehet „*vele szemben*”. Ebből adódik, hogyha alkotunk egy stratégiát (tervet, stb.), az csak akkor tölti be a célját, ha reális alapon készül és, ha az alkotók (döntéshozók) komolyan is veszik az abban foglaltakat, és az nem válik a mindennapok áldozatává.

- *Ötödösör*, a terrorizmus elleni fellépésnek csak egy szűk szelete a katonai hozzájárulás, a döntő eleme a sikernek a diplomáciai, politikai és főleg a gazdasági intézkedések eredményességének függvénye.
- *Hatodszor*, a nemzeti sajátosságok, az eltérő érdekviszonyokból, és lehetőségekből fakadó sajátosságok érvényesíthetők a nemzeti rendszerek-ben, sőt amennyiben eltekintünk tőlük az egésznek a hitelessége, és poten-ciális eredményessége is megkérdőjelezhető.

Végül, összességében megállapíthatjuk, hogy számtalan tanulságot, megfontolandó elemet felsorolhatnánk a kanadai gyakorlatból, azonban a cikk keretei csak ennyit tettek lehetővé.

Felhasznált irodalom:

1. Anti Terrorismus Act – ATA, (http://www2.parl.gc.ca/HousePublications/Publication.aspx?Language=E&Parl=37&Ses=1&Mode=1&Pub=Bill&Doc=C-36_3&File=42#6) (2007. január 17.);
2. Public Safety Act – PSA, <http://lois.justice.gc.ca/en/P-31.5/index.html>, (2007. január 17.);
3. Aeronautics Act, <http://laws.justice.gc.ca/en/showtdm/cs/A-2;>
4. Canada's Actions Against Terrorism Since September 11, <http://www.dfait-maeci.gc.ca/anti-terrorism/canadaactions-en.asp>, (2007. január 17.);
5. <http://geo.international.gc.ca/cip-pic/afghanistan/library/kprt-en.asp>;
6. An overview of canada's counter-terrorism arrangements, http://ww2.ps-sp.gc.ca/publications/national_security/terrorism_arrangements_e.asp,(2007. január 17.);
7. Canada's Diplomatic Actions Questions & Answers, <http://www.dfait-maeci.gc.ca/anti-terrorism/faq-en.asp> (2007. január 17.);
8. CSI Public Report, http://www.csis-scrs.gc.ca/en/publications/annual_report/2004/report2004.asp
9. Criminal Code, <http://laws.justice.gc.ca/en/C-46/267115.html>, (2007. január 17.);
10. Anti-Terrorism Activities, http://www.safecanada.ca/link_e.asp?category=6&topic=45 (2007. január 17.);
11. A Wikipedia Kanada oldalai, <http://en.wikipedia.org/wiki/Canada>, (2007. január 17.);

KONZULTÁCIÓ

ÁRPÁD ZOLTÁN

AZ INFORMÁCIÓ TERMÉSZETE

„Először is, induljunk ki abból, hogy az információ valóban fontos érték és a hatalom forrása, valamint tételezzük fel a példa kedvéért azt is, hogy ez a cikk információt hordoz. A hatalom, az érték maga azonban nem a cikkben rejlik, hanem abban a folyamatban, amelynek révén ez az információ, a gondolat eljut a cikk írójától az olvasójáig. Önig.”¹⁶

Bevezető

A XXI. század folyamatosan globalizálódó világában a mindennapi életünk szerves részeként természetesen, gondolkodás nélkül használjuk az információval kapcsolatos szavakat, kifejezéseket. Információs robbanás, információs sztráda, információs igény, információs műveltség, információs stratégia, információs társadalom ... stb. és a felsorolást akár a végtelenségig lehetne folytatni. Az információ – ahogy évszázadokkal ezelőtt – ma is megkerülhetetlen politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális tényező. A szervezet nélkülözhetetlen erőforrása, folyamatok mozgatórugója, események, történések kiváltója, ok és egyben okozat, kezdetben felértékelődő áru, az üzlet alapja, majd maga az üzlet. Az információ a nemzetbiztonsági szolgálatok „mindennapi kenyere”-ként is aposztrofálható, mely az érdekérvényesítéshez szükséges vezetői döntéshozatal egyik alappillére. A legegyszerűbben talán úgy is fogalmazhatnánk, hogy az információ a „kályha”, mindennek a kezdő-, és ugyanakkor végpontja.

Ezek a felvillantott – egymástól némileg különböző, vagy épp ellentétesnek tűnő – gondolatok is jól tükrözik, hogy mennyire sokrétű, színes és összetett az információ, melyért időnként újra és újra meg kell küzdenünk. Az információnak bonyolultsága révén természetesen hatalmas az irodalma; sokan kutatták/kutatják eredetét, szerepét, sajátosságait, jellegét, jellemzőit, vagy jelentőségét. A feszített életritmus miatt néha megesik, hogy az információ megismerésekor, megszerzésekor már se időnk, se energiánk nem marad az információ természetében rejlő részletekben elmélyülni, sajátos információelméleti összefüggéseken elgondolkodni.

---

¹⁶ [http://Forumkereso.hu/forumok/index/politika,kozelet/A PoliDili/Hir es adas \(az informacio termeszeterol\)](http://Forumkereso.hu/forumok/index/politika,kozelet/A%20PoliDili/Hir%20es%20adas%20(az%20informacio%20termeszeterol))

Adat – információ – ismeret – tudás

A tudományos életben teljesen elfogadott, ha egy-egy fogalmat az emberek másképpen értelmeznek, és más jelentőséget tulajdonítanak nekik. Gondoljunk csak bele, mennyire nehéz a biztonságot, a terrorizmust, vagy a stratégiát mindenki számára elfogadható módon és általános érvénnyel definiálni! Az információ és a vele összefüggő fogalmak definícióiban sincsen teljes szakmai egyetértés, ezért az általam lényegesnek tartott elemek sajátos szempontú rendezéséből, szintéziséből építettem fel a megértéshez és a későbbi együttgondolkodáshoz feltétlenül szükséges meghatározásokat.

Az információ talán egyik legjellemzőbb vonása, hogy sosem önmagában létezik, állandó és mondhatni interaktív kapcsolatban van környezetével. Olyan alkotórész, amely közbenső láncszemként egyúttal más, alacsonyabb szintű részek egészét is megtestesíti.

Ebből a szemszögből tekintve az **adat** valamely vizsgálat, kísérlet, mintavétel eredményeként megállapított olyan tény, amelynek további feldolgozásával tanulmányozható a vizsgált jelenség. Más megfogalmazásban a döntés alapjául szolgáló számszerű, vagy számszerűsített mutató, jellemző tényező, mely az információ alapösszetevője, alapegysége.

Az **információ** legáltalánosabb értelemben nem más, mint az objektív valóság visszatükröződése az emberi tudatban. Ebből adódik, hogy minden egyes információ más embereknek – ha minimális eltérésekkel is, de – mindig valami mást jelent.

Az **ismeret** összekapcsolt, szerkesztett és rendszerezett (azaz feldolgozott) információ, amely a megismerés egy magasabb minőségét képviseli.

A **tudás** pedig értelmezett ismeretrendszer, mely nem csak az adott helyen és időben, hanem általános érvénnyel vonatkozik a már említett objektív valóságra.

Az emberi megismerés során az adatokból, mint elemi részecskékből felépített és sajátos viszonyrendszerben a szubjektum által hozzáadott értékkel együtt értelmezett információk vezetnek el ahhoz az átfogó ismeretrendszerhez, amely az ún. információs társadalom alapját, azaz a tudást jelenti.

Az információs társadalom

2009-ben már nem kérdés, hogy az információ mekkora szerepet játszik az életünkben. Túl a sokadik információs robbanáson, úton-útfélen azt halljuk, hogy a legújabb évszázad az információ aranykora. Létrejött egy, az információ előállítására, nagymértékű és rendkívül gyors terjedésére, kreatív felhasználására épülő emberi közösség, melyet mostanában oly divatosan információs társadalomként emlegetünk. Az ember nagyjából a XX. századra jutott el arra a fejlődési szintre, amikor a társadalmi folyamatok bonyolultsága és az ugrás-szerűen megnövekedett információs igény szinte kikényszerítette a technológia fejlődését, a vezetés-irányítás, a kommunikáció eszközeinek a mai napig tartó modernizációját, állandó megújulását.

Az információs társadalmat egyszerű általánosítással sokan E-, vagy Internet (alapú) társadalomnak is hívják. Nem szeretnék a meglévő különbözőségek, vagy azonosságok erdejében elveszni, azonban azt egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a világháló nélkül ma már elképzelhetetlen az információs társadalmi élet. Jelzés értékű, hogy a lassan múltat idéző vezetékes telefon a hazai háztartások 48 %-ában, Internet hozzáférés 50 %-ában és mobiltelefon előfizetés a háztartások 93 %-ában van¹⁷. 2008. első féléves adatok szerint a magyarországi Internet használat dinamikusan fejlődik. Hazánkban több mint 3,4 millióan kapcsolódnak legalább havi rendszerességgel a világhálóra, bár az Internet még mindig fiatalos médiumnak számít. Míg a 15-24 évesek 80 %-a rendszeresen internetezik, addig a 34 éveseknek már csak 60 %-a, az 50 felettek körében pedig az átlagosnál lényegesen alacsonyabb mindössze 16 %-os a penetráció.¹⁸

Ebben az új létformában a világot keresztül-kasul átszövő info-kommunikációs hálózatok, virtuális szervezetek, információs- és tudásközpontok jöttek létre. Kiszélesedett az elérhető információk köre, mellyel párhuzamosan növekedett az információhoz való hozzájutás szabadságfoka. A változások eredményeként egyre kevesebb dolgot lehet eltitkolni és egyre nehezebb legféltettebb titkainkat megőrizni. Általánosnak tekinthető az információs technológiák (IT) alkalmazása, mely során az egyre élesedő piaci versenyben alapvető rendezési elvvé vált az információ minél nagyobb mennyiségben és jobb minőségben történő előállítása, valamint a már hivatkozott igényeknek megfelelően a lehető legszélesebb, vagy éppen legszűkebb körnek való szolgáltatása.

---

¹⁷ Forrás: KutatóCentrum, MASMI Hungary

¹⁸ Forrás: TNS-NRC Interbus 2000-2008., bázis: 15-69 évesek

Ez utóbbi szembenállás is jól mutatja, hogy az információs társadalom működését igazából két egymással ellentétes folyamat határozza meg. Az emberek többsége valóban hatalmas mennyiségű, azonban vitatható eredetű- és értékű információból válogathat. Ugyanakkor azon kevesek, akik megbízható, ellenőrzött, hiteles forrásból származó, többoldalú, rendszerezett, értékelt és elemzett információk birtokába jutnak, az információ koncentrációja révén soha nem látott hatalmat birtokolhatnak. Egyes számítások szerint az adatbázisok 70 %-a az Amerikai Egyesült Államokban, 85 %-a az északi féltekén található. Figyelemre méltó, hogy a munkaállomások 80 %-át négy nagyvállalat forgalmazza, az adatbázisok 90 %-át pedig öt szolgáltató vállalat tartja a kezében¹⁹.

Ezzel együtt egy jól működő információs társadalomban sem képzelhető el rövid, vagy hosszútávon abban változás, hogy az értékesnek, vagy más szóhasználattal érzékenynek tekinthető, a biztonság szavatolásához szükséges mennyiségű információt a speciális tudás, valamint eszköz és módszerrendszer révén a nemzetbiztonsági szolgálatoknak kell megszerezniük, tárolniuk és védeniük.

Stratégiák az információ szemszögéből

Jogosan vetődik fel a kérdés, hogy a feltüntetett adatok fényében Magyarország hol tart az információs vagy más kifejezéssel élve a tudás alapú társadalom rögzös útján? Mint minden nagy volumenű projekt az információs társadalom problematikája is kormányzati akaratot és döntést, egy hosszú távra szóló stratégiát igényel, mely mentén következetesen haladva érhetjük el kitűzött céljainkat. A folyamat-jelleg mellett a stratégia egy másik fontos jellemzője, hogy mindig valamilyen opponenssel szembeni (pl.: információs) fölény megszerzésére irányul. A jó stratégiának három összetevője van. Az első magában foglalja a döntési rendszereket, a második az érintett szervezeteket, azok céljait, küldetéseit, feladatait és végezetül a különböző terveket és a pontosan körülhatárolható követelményeket. A kérdés megválaszolásához épp ezért három – e téma szempontjából fontosnak tartott – stratégiát hívtam segítségül.

A Magyar Információs Társadalom Stratégiáról és annak végrehajtásáról szóló kormányhatározat 2003. évi jövőképe szerint „amikor az információs ágazat társadalmi, gazdasági súlya dominánssá válik, az információ beépül az egyének, szervezetek és intézmények mindennapjaiba, és a társadalmi kommunikáció nagy része a digitális csatornákon zajlik, információs társadalomról beszélhetünk. Az információ mind szélesebb körű és könnyű elérése, fokozott termelése és átalakítása segíti a társadalom megújulását, mobilizációját, utat nyit az egyéni kezdeményezőkészségnek, vállalkozó kedvnek, szélesíti a civilizációs termékek, kulturális javak fogyasztását, továbbá globálissá teszi az emberi tudás megszerzését és megosztását, és soha nem látott mértékben sokszorozza meg azt.”²⁰

---

¹⁹ <http://bibl.u-szeged.hu/~drotos/informatikai-jegyzetek/h.html>

Az ország Európai Unió csatlakozását megelőzően 2004-ben kiadott **Nemzeti Biztonsági Stratégia**, mint alapvető biztonsági dokumentum szerint „a hosszú távú lemaradás hátrányos következményeinek elkerülése érdekében Magyarország számára kiemelt feladat a felzárkózás a fejlett világ információs és telekommunikációs színvonalához. Az információs forradalom vívmányainak mind szélesebb körű megismertetése, az oktatás színvonalának emelése kulcsfontosságú érdek, ami közvetve pozitív hatással van a gazdaságra, a társadalom életére és az ország érdekérvényesítő képességére. Az informatikai infrastruktúra technikai és szellemi feltételeinek biztosítása mellett ügyelni kell a rendszerek védelmére és a megfelelő tartalékok képzésére is. Az informatika számátalan lehetőséget teremtett a társadalom számára, de fokozta annak veszélyeztetettségét. A számítógépes hálózatok és rendszerek sebezhetősége, túlterhelése, az információlopás, a vírusterjesztés és a dezinformáció kockázati tényezőt jelent az ország számára.”²¹

A sokszor nehezen átlátható biztonsági környezetben az ilyen és ezekhez hasonló kihívások és kockázatok mostanra még inkább rejtve, észrevétlenül, adott esetben közvetve és áttételesen – sokszor „csak” kísérőjelenségként – jelentkeznek, amelyekkel szemben Magyarország védelmét – ahogy erre már korábban is utaltam – mindenek előtt a professzionális nemzetbiztonsági szolgálatokkal lehet és kell biztosítani. A nemzetbiztonsági stratégia hiányában az általam vizsgált téma vonatkozásában mindenképpen figyelmet érdemel az ez évben frissen kiadott **Nemzeti Katonai Stratégia** is, melynek 29. pontja egyértelműen megerősíti a fent leírtakat. „A válságok előrejelzésében, az aszimmetrikus harc megvívásához szükséges információk megszerzésében, elemzésében és értékelésében, valamint a válságkörzetekben szolgálatot teljesítő magyar katonai állomány biztonsága érdekében továbbra is szükség van a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok - Katonai Felderítő Hivatal, Katonai Biztonsági Hivatal - hatékony tevékenységére együttműködve a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokkal.”²²

Hazánk helyzetét és az említett három stratégiát az információ szempontjából értékelve tudatosulnia kell bennünk annak, hogy a kis és közepes országok stratégiája tele van kompromisszumokkal, melyek egyrészt a korlátozott, vagy beszűkült lehetőségek, másrészt a nagyobb és más országok információs stratégiáira való reagálás következményei. Minden egyes stratégia alkalmazhatóságának a legvégső és szükségszerű ellenőrzése annak a kockázatnak az elemzése, amely abból adódik, hogy már csak fizikailag sem lehetséges az adott stratégia által a célok teljes körű teljesítése. A mai életünk természetes velejárója, hogy – a Nemzeti Biztonsági Stratégiában is rögzített – kockázatokkal teli világban kell élnünk. A kockázatok felismerése viszont az első lépés lehet abban, hogy

²⁰ 1126/2003. (XII. 12.) Kormányhatározat a Magyar Információs Társadalom Stratégiáról és annak végrehajtásáról

²¹ 2073/2004. (IV. 15.) Kormányhatározat a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról

²² 1009/2009. (I. 30.) Kormányhatározat a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról

képesek legyünk a kockázatok hatását valamelyest csökkenteni. „Ahol arra a megállapításra jutnak, hogy a kockázat elfogadhatatlan mértékű, ott a stratégiát felül kell vizsgálni. Alapvetően három megoldási lehetőség áll rendelkezésünkre:

- vissza kell venni a célkitűzésekből;
- meg kell változtatni a végrehajtási koncepciót;
- növelni kell az erőforrásokat.”²³

A leírtak alapján megállapíthatjuk, hogy stratégiai szinten jól állunk, a szükséges dokumentumok – leszámítva a már említett nemzetbiztonsági stratégiát – alapvetően kidolgozottak. A sokak által hiányolt szemléletváltás természetesen nem várható el egyik napról a másikra és feltehetőleg a társadalom egésze sem vált mostanra teljesen „információéretté”, vagy „információtudatossá”. Ettől függetlenül a jelenlegi helyzetben a célkitűzéseket nem lehet alábbadni, hiszen az információs területen már így is tetemes a lemaradásunk. A változatlan célok ugyanakkor szinte determinálják a végrehajtást, annak koncepcióját, melynek helyzetén az emberi, anyagi és egyéb erőforrások szűkössége csak tovább ront. Magyarországon úgy tűnik tehát, hogy az információs társadalmi élet jelei bár kialakultak és érzékelhetőek, azonban ezen létforma egyelőre valóban csak elérendő jövőképként vehető számításba.

Információelméletek, az információ megközelítése

Az információ társadalmi és stratégiai jellemzőinek, környezetének bemutatását követően nézzük meg most már aprólékosabban magát az információt, annak természetét. Az információelméletben leegyszerűsítve alapvetően két felfogás létezik. Az egyik az információ anyagi természetét emeli ki, amely alapján az egyfajta kommunikációs alapegységnek és ezáltal az adott társadalom fejlettségi fokmérőjének tekinthető. A másik felfogás szerint az információ csak a kognitív térben létezik, azaz az emberi megismerés folyamatában mindenképpen feltételez egy információ-értelmező tudatstruktúrát, mely tulajdonképpen a másokkal való kommunikációban jelenik meg.²⁴ Az információt több szempontból lehet vizsgálni, és sokféleképpen lehet megközelíteni. Egy azonban biztos, hogy minden információt legalább három aspektusból értékelhetünk, melyek egyúttal az általánosítás különböző szintjeit is jelentik.

A **szintaktika** alapján teljesen eltekintünk az információ tartalmától, jelentésétől, és kizárólag mint továbbbítandó, illetőleg feldolgozandó jelsorozatot tanulmányozzuk a matematika eszközszerével.

Szemantikai megközelítésben pedig éppen az információ tartalmát, a valósághoz való viszonyát emeljük ki és tartjuk fontosnak.

---

²³ Zakariás Győző: Nemzetbiztonsági Stratégia és katonai stratégia, 42.o.

²⁴ http://mediakutato.hu/cikk/2003_02_nyar/06_virtualis-valosag/05.html

A **pragmatika** szemszögéből nézve azt vizsgáljuk, hogy milyen hatással bír az információ a befogadóra (pl.: a döntéshozóra) és ennek tükrében milyen módon változtatja meg magatartását, viselkedését, lényegében az átadott információk mennyiben befolyásolják döntését, további intézkedéseit.

Számunkra értelemszerűen ez utóbbi kettő felfogás a meghatározó és a továbbiakban is ennek szellemében vesszük górcső alá az információval szemben támasztott követelményeket, vagy az információ jellemzőit, sajátosságait.

Az információval szemben támasztott követelmények

A vezetői információs, vagy hírigény teljesítése érdekében felderített alap- vagy elsődleges információknak egy komplex követelményrendszernek kell megfelelniük annak érdekében, hogy valóban használható és értékes, a megrendelőt döntési helyzetbe juttató jelentés, vagy tájékoztató válják belőlük. A felvázolt követelmények több ponton kölcsönösen kiegészítik, erősítik egymást, ezért az általam felállított sorrend némileg önkényes, amely a gyakorlatban az információ később ismertetésre kerülő más jellemzői miatt szintén rugalmasan változhat. Ráadásul az információk környezetének és az élethelyzetek különbözőségéből adódóan más és más követelménycsoportok kerülhetnek előtérbe, kaphatnak prioritást.

Az információval szembeni főbb követelmények:

- Időszerűség, aktualitás;
- Pontosság, teljesség;
- Fontosság;
- Hitelesség, ellenőrzöttség, igazolhatóság;
- Megbízhatóság;
- Objektivitás;
- Felhasználhatóság;
- Illetékesség, hatáskör,
- Tömörség, lényegre törés;
- Egyértelműség;
- Világosság, közérthetőség,
- Mérhetőség.

Az **időszerűség** vagy **aktualitás** az információ megszerzése és az abban foglalt történés, cselekmény bekövetkezése között eltelt, vagy rendelkezésre álló időt jelenti. Az információt csak akkor tekinthetjük értékesnek, ha elégséges időnk van a mérlegeléséhez, az esetleges pontosítások, kiegészítések végrehajtására még a döntés meghozatala előtt. Amennyiben viszont túl sok idő telik el, úgy szélsőséges esetben az információ oka fogyottá, értéktelenné is válhat.

A **pontosságot** a világos, egyértelmű, félreérthetetlen, a lehetőségekhez képest legrészletesebb és **legteljesebb** információszolgáltatás biztosítja. Ez a

követelmény nem csak térbeli, vagy időbeli, hanem szövegszerű (pl.: nyelvtani), vagy éppen logikai precizitást is feltételez.

A **fontosság** azt jelenti, hogy az információ és a vezetői döntést igénylő problémát befolyásoló tényezők között szoros kapcsolat mutatható ki, az információ meghatározó jelentőséggel bír a döntéshozatal szempontjából.

Hitelesnek tekinthető egy információ, ha az jól tükrözi a valóságot – azaz valósághű. A hitelesség nem csak az információra, hanem annak forrására is vonatkozhat. Természetesen nagyon kevés valóban hiteles információ létezik, ezért is törekednünk kell a megszerzett információk minél több oldalról való megerősítésére, **ellenőrzötté, igazolhatóvá** tételére.

A **megbízhatóság** egyértelműen az információ forrására vonatkozó, azt minősítő követelmény. Az információ forrásával – legyen az bejelentő, vagy hivatalos együttműködő személy – kialakított kapcsolat mindig a bizalomra épül. A megbízhatóság főként az azonnali intézkedést igénylő esetekben mutatkozik meg, amikor minimális idő áll rendelkezésre a döntés meghozataláig, azaz szinte készpénznek kell venni a forrás által elmondottakat.

Az **objektivitás** alapkövetelmény az információk megszerzése, értékelése-elemzése szempontjából, mely nem más, mint a tényszerűség, vagy tárgyilagosság. Fontos, hogy egyfajta kívülállóként, saját érzéseinktől, vagy más befolyástól mentesen tudjunk egy információt megérteni, megítélni és feldolgozni.

A **felhasználhatóság** megmutatja, hogy az információ „nyers”, feldolgozatlan formájában mennyire alkalmas egy adott döntés megalapozására, vagy úgy is mondhatnánk, hogy mekkora munkát igényel a vezetői igényeknek megfelelő mennyiségű, minőségű és formátumú információ megfelelő időben történő szolgáltatása.

A nemzetbiztonsági munkavégzés során fő szabályként törekedni kell az **illetékességünkbe és hatáskörünkbe** tartozó információk felderítésére. Az ezen a körön kívül eső információkról pedig tájékoztatni kell a jogosultsággal rendelkező társ-, vagy partnerszolgálatot.

A döntéshozó mindig „nagyban” szemléli a dolgokat; nem ér rá a részletekkel bajlódni, ami megköveteli a **tömör, lényegre törő**, a laikus számára is **közérthető** megfogalmazást, az **egyértelmű, világos** gondolatmenetet.

A **mérhetőség** követelménye az információ főként a matematika eszközeivel történő számszerűsítését célozza meg. Saját tapasztalataim szerint e kívánalomnak való megfelelés talán az egyik legnehezebb feladat, mely nem csak az információk „darabszámba” vételét, vagy a klasszikus „információs-piaci viszonyok” között „súlyuk”, jelentőségük mérését; hanem valamilyen közös szempontrendszer szerint az információk egymással való összemérését is szolgálja.

A megismert követelményeket összefoglalva ideális esetben aktuális, hatás- és illetékességi körbe tartozó, pontos, fontos és felhasználható; több, megbízható, hiteles forrásból származó; ellenőrzött, objektíven értékelt és elemzett; tömör, egyértelmű, mindenki számára érthető és számszerűsíthető információk szükségesek a megalapozott döntések meghozatalához.

Az információ egyéb jellemzői, sajátosságai

Ezen követelmények részeinek, vagy netán egészének teljesülése esetén azokról már, mint az információt jellemző tényezőkről beszélhetünk. Nem szorul magyarázatra, hogy a mi szempontunkból annál jobb, minél több a felsorolásban szereplő kívánalom válik idővel az információ sajátosságává. Ugyanakkor ez utóbbi idealizált körmondat olvasásakor szinte automatikusan vonunk párhuzamot az információval szemben támasztott követelmények és a stratégiákban megfogalmazott célok egyidejű teljesíthetősége között. Rossz hasonlattal élve, ahogy a vegyészek – még laboratóriumi körülmények között sem – ismerik a 100 %-os alkoholt, úgy megítélésem szerint ebből a szemszög-ből nézve tökéletes információ sem létezik. Természetesen a valóság minden esetben sokkal árnyaltabb és kevésbé ideális képet mutat, ennek ellenére törekednünk kell a tökéletes információ elérésére.

A bevezetőt követően már utaltam az információ egyik legjellemzőbb vonására, mely szerint az információ sosem önállóan és nem önmagáért létezik, hanem mondhatni „küldetése” van. Ezzel szorosan összefügg az a gondolat is, hogy a nemzetbiztonsági munka javarészt – kiváltképp a kezdeti stádiumban – információhiányos közegben folyik. Alapvető törvényszerűség, hogy az így kialakult bizonytalanság indukálja a szükségessé váló intézkedéseket, melyek folyamatosan töltik ki a kialakult információs űrt.

Ennek kapcsán fontos kiemelni az információ folyamat és ciklikus jellegét, melynek során a meglévő kormányzati információs igényeknek megfelelően folytatott információgyűjtés, információ-pontosítás és kiegészítés, a megszerzett információk értékelése, elemzése, majd a döntéshozó tájékoztatása, valamint a nemzetbiztonsági érdekek érvényesítésére hivatott döntés végső soron újabb információs igényt eredményez, s a folyamat így ismétlődik újra és újra.

Az információ másik sajátossága az ún. dömping jelleg, azaz rengeteg, sokszor egymásnak is ellentmondó információ jut a tudomásunkra, mely sorozatos döntések elé állítja az információszerzéssel és a feldolgozással foglalkozó szakembereket.

Az információ harmadik - általam legfontosabbnak tartott tulajdonsága - a szubjektivitás. Már az információ fogalom-meghatározása is rendkívül beszédes. Bármennyire is objektív a valóság, annak az emberi tudatban való leképeződése mindig egyedi lesz és nagymértékben fog függeni az illető iskolázottságától, ismereteitől, tudásától, személyiségétől, megszerzett tapasztalataitól. Egyértel-

mű, hogy egy több évtizedes gyakorlattal rendelkező szakavatott munkatárs sokkal többet tud kiolvasni egy információból, mint egy szárnyait frissen próbálgató pályakezdő.

A hálónkba kerülő rengeteg információ közepette örök dilemmát jelent azt is eldönteni, hogy mennyi az elegendő mennyiségű információ? Legalább ennyire vita tárgya a mennyiség és a minőség sajátos viszonya. Sokan vallják, néha a kevesebb több, vagy ahogy az ókori latin mondás tartja: „non numerantur, sed ponderantur”²⁵, azaz nem a mennyiség, hanem a minőség a fontos (tulajdonképpen nem számoltatnak, hanem megméretnek). Már pedig mérni, statisztikát készíteni valahogyan kell és nem elsősorban az eredményesség igazolására, hanem inkább a munka további irányát meghatározó, orientáló következtetések levonására, a súlypontok, a veszélyeztetett, vagy kevésbé lefedett területek, objektumok, személyi kör meghatározására.

Ha az információt át tudtuk ültetni a matematika világába, akkor tevékenységünk közben az információ újabb jellemzőire lehettünk figyelmesek. Az információ nem elhanyagolható tulajdonsága, hogy különböző szempontok alapján rendszerezhető és osztályozható. Az így kialakított információs rendszerekben pedig gyorsan, viszonylag nagyszámú keresést, lekérdezést, ütköztetést lehet végrehajtani. A felderített információkat csoportosíthatjuk példának okáért jellegük (pl.: kém-, vagy terrorelhárítási); az információ ellenőrzöttsége (pl.: nem, egyes részeiben, vagy egészében ellenőrzött); az információban érintett személyek, objektumok, országok; az információ forrása; a forrás és az információ védettsége, az információt megismerők köre, valamint az igényeknek megfelelően bármely más irányelvek alapján.

A tipizálást folytatva az információ lehet általános, vagy speciális; gazdasági, politikai, társadalmi, vagy kulturális; nyílt, vagy titkos; nyers, vagy feldolgozott; rész, töredék, vagy egész; analóg, vagy digitális és megint csak szinte a végtelenségig folytathatnánk a felsorolást.

Az információra továbbá nem érvényesek az anyag-megmaradási törvények, ebből eredően az információ természete szerint nemcsak hogy változékony és átalakulhat, de akár gyorsan sérülhet, vagy a legrosszabb esetben el is veszhet. Az információt nem lehet kisajátítani, hisz a titok kategóriája egyszemélyes, és abban a világban, ahol minden mindennel összefügg, amit már ketten tudnak, az már nem tekinthető a szó szoros értelmében vett titoknak többé. Végül, bár nem utolsó sorban az információ nagyon hasznos tulajdonsága, hogy rendkívül gyorsan továbbítható és terjedésének elviekben nincsenek földrajzi korlátai.

Befejezés

---

²⁵ Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára, 455.o.

Bármely oldalról nézzük is az „ezerarcú” információt, a végkövetkeztetés mindig ugyanaz lesz: az információ bűvkörében éljük mindennapjainkat. Nélküle mozdulni sem tudunk, minden tevékenységünket, lépésünket valamilyen szinten befolyásolja a jelenléte, vagy annak hiánya. Minden sakkjátszmában – így a nemzetbiztonsági munkavégzés terén is – a fő cél, hogy a rendelkezésre álló eszközök és módszerek felhasználásával megszerzett értékes információkkal lépéselőnyhöz jussunk ellenfeleinkkel szemben. A megszerzett előny jó esetben a győzelmet, de minimálisan is a túlélést jelentheti. A végletekig leegyszerűsítve, akinek információja van, annak mindene van, aki nem rendelkezik vele, pedig lemarad és alárendelt szerepre kényszerül. Nem elég azonban az információt birtokolni. A cél elérése érdekében szükséges egy olyan szakember gárda is, akik a felderített információkat helyesen, a megismert sajátosságokat, jellemzőket, követelményeket is figyelembe véve tudják megítélni, s csak ez a professzionális értékelő-elemző háttér adhat biztos alapot a következő lépés(ek) megtervezéséhez.

Az információs társadalom egyik meghatározó szegmense az információs technológia, amely sok esetben képes az emberi erőforrás kímélésére, helyettesítésére. Általánosságban elmondható, hogy a legkorszerűbb technikai vívmányok, vagy az ebben a közegben sokat emlegetett mesterséges intelligencia többre, jobbra és gyorsabban képes, mint az ember. Ugyanakkor az információval összefüggő és ezért speciális szakértelmet igénylő műveletek esetében ez a megállapítás csak részben igaz. Meglátásom szerint a megoldás valahol félúton található. Úgy lehetünk a leghatékonyabbak, ha a rendelkezésre álló információk feldolgozása és a döntés-előkészítés során az emberi agy pótolhatatlan kombinációs, analizáló és szintetizáló képességét ötvözzük a műszaki-informatikai eszközök nyújtotta lehetőségekkel. Amennyire az emberiségnek szüksége van az információra, úgy az információban is szinte kódolva van a felhasználás, a szolgáltatás igénye, s talán éppen ez a kölcsönös függés az, ami leginkább jellemzi az információ természetét.

Felhasznált irodalom:

1. Árpád Zoltán: A Nemzetbiztonsági Stratégia elvi alapjai, kapcsolata az ágazati stratégiákkal, a Katonai Biztonsági Hivatal tevékenységének célja, fő irányai, feltételei, eszközszerkezete, ZMNE, egyetemi diplomamunka, 2005.
2. Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára, Akadémiai Kiadó, 2002.
3. Dr. Rácz Lajos ezredes: Az elemző-értékelő munka módszertana, ZMNE, egyetemi jegyzet, 2001.
4. Fülöp Géza: Az információ, ELTE, 1996.
5. Raffai Mária: Az információ – hatás, szerep, információmenedzsment –, Palatia Kiadó, 2006.
6. Zakariás Győző: Nemzetbiztonsági stratégia és katonai stratégia, Új Honvédségi Szemle, 2003. 2. szám

MENTORRENDSZER A PÁLYÁN TARTÁS SZOLGÁLATÁBAN

Bevezető

2003. augusztusában Juhász Ferenc, az akkori honvédelmi miniszter a professzionális haderő kialakítása érdekében meghatározta a 2003 és 2013 között végrehajtásra kerülő humánstratégiát. Ennek a stratégiának sarkalatos pontja (III.6.6.) a szervezeti beilleszkedés segítése. „A pályakezdő hivatásos tisztek, tiszthelyettesek és a szolgálatot vállaló szerződéses katonák problémamentes szervezeti beilleszkedése rendkívüli fontossággal bír a szolgálatteljesítés szempontjából. A parancsnokoknak és a humán-szerveknek arra kell törekedniük, hogy minimalizálják azoknak az előrelátható konfliktusforrásoknak a körét, amelyek negatív hatást gyakorolhatnak a katonák szervezeti szocializációjára. E célból az állomány felkészült és megfelelő személyiségjegyekkel bíró tagjaiból egyéni tanácsadó-hálózatot, ún. „mentor rendszert” kell létrehozni. A mentor rendszer kettős funkciót teljesít. Egyrészt a katonai szolgálat kezdetén segíti a beilleszkedést, másrészt tanácsokkal támogatja az életpálya tervezését. E kettős feladat egy-egy személy esetében – elsősorban tiszteket érintően – a mentorok személyét érintően különválhat egymástól. A mentor rendszer működéséért a szervezeti egység parancsnoka a felelős, aki szakmai szervei által gondoskodik a rendszer működéséről, a mentorok kijelöléséről és felkészítéséről.”²⁶ A mentori tevékenység nem új keletű a Magyar Honvédség életében. Kijelölt pártfogók segítették és segítik ma is a képzőintézetekbe felvételt nyert tanulókat, az alakulatokhoz kikerülő fiatal tiszteket, tiszthelyetteseket, de még a szerződéses legénységi állományú katonákat is. Ez a tevékenység együttes azonban koránt sem tekinthető rendszernek. Minden parancsnok elemi érdeke az, hogy a munkavállaló a lehető legrövidebb időn belül integrálódjon a szervezethez, a feladatköréhez, a kollégáihoz. A mentorálás célja azonban nagy általánosságban ennél sokkal szélesebb ívű. Dr. Nemeskéri Gyula szerint „a mentor a szervezetben az a személy, aki a gyakornok részére támogatást nyújt a munkahelyi beilleszkedéshez, a szervezet működésének megismeréséhez, a szakmai alapismeretek elsajátításához, a későbbi munkakör szakmai feladatai ellátásához szükséges rendszerek, módszerek, ismeretek elsajátításához, az alapvizsgára való felkészüléshez. Segítséget nyújt a szervezet tagjaival való együttműködési kapcsolatok kialakításához, az esetleg kialakult konfliktushelyzetek megoldásához. Közreműködik az új munkatárs beilleszkedésének támogatásában, ezzel is előse-

²⁶ Humánstratégia a professzionális haderő kialakítására 2003-2013,
Internet (http://www.hm.gov.hu/files/9/8110/hm_humanstrategia_2003-2013.pdf)

gítve a munkahellyel kapcsolatos beállítottság pozitív irányú befolyásolásához, a teljesítőképesség növeléséhez. A mentorálásban nagy hangsúly helyeződik a két részt vevő között kialakult bizalmi viszonyra, valamint a karrier menedzselésében nyújtott támogatásra.²⁷

A Magyar Honvédség egyes szervezeti elemei másképp képzelik el a mentor feladatkörét, vagy a mentorrendszer kiépítését. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Védnöki Testülete például az alábbi módon: „A mentorrendszer a tiszti alapképzésben részt vevő ösztöndíjas hallgatók társadalmi kapcsolatainak kialakítása-, illetve a civil szférával történő párbeszéd megerősítése érdekében létrehozandó támogatási rendszer. A mentorrendszer célja a tisztképzés társadalmi támogatásának megerősítése, a hallgatók hivatástudatának erősítése, tehetségek felkutatása, tehetséggondozás, a civil szférával való párbeszéd lehetőségeinek bővítése, az egyetem civil kapcsolatainak erősítése, a nyugállományú tisztek és a tisztjelöltek közötti szervezett kapcsolattartás kereteinek megteremtése és a hallgatók anyagi támogatási lehetőségeinek bővítése. A Mentor-rendszert a Védnöki Testület irányítja, ...”²⁸ Egy nemrégiben megjelent Internetes cikk rávilágít a csapatszintű mentorálás lényegére is. „A beilleszkedés elősegítése érdekében minden fiatal hadnagy egy „mentor” mellé kerül, aki mellett megismerheti saját alegységét, leendő beosztottait, valamint képet kaphat a dandár működéséről. A mentori időszak alatt „árnyékbeosztásokat” látnak majd el, így segítik az alegység munkáját, de a vezetői felelősség alól még mentesülnek. A mentorok – akik tapasztalt tisztek – felhatalmazást kapnak a leendő vezetők „vizsgáztatására”.²⁹ Láthatjuk, hogy a mentorálás sematikus ábrázolása még nagy vonalakban sem alkalmas arra, hogy segítségével egységes feladatot lehessen szabni minden szervezeti elem számára. Ahhoz, hogy a sémák értelmet nyerjenek és az alkalmazásuk növelje a pályán tartás hatékonyságát, magát a mentorálást kell ketté választani.

A mentorálás célja

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon a felnőtt munkavállalók nagy részének sikerült a „tripla L (life long learning)” szemléletével azonosulniuk. Egyre többen fejlesztik képességeiket, bővítik ismereteiket, annak érdekében, hogy a munkaadói oldal elvárásainak képesek legyenek megfelelni, a munkaerőpiacon jobb pozíciót, magasabb fizetést érjenek el. A felnőtt létet megelőző tanulási, felkészülési folyamat is egyfajta integráció érdekében történik. A különböző integrációs folyamatokban más-más személy áll az egyén mellett, hogy segítse, támogassa pályaválasztási, továbbtanulási, munkavállalási szándékát. A mentor személyének kiválasztását és feladatkörének kialakítását alapvetően a mentorálás célja határozza meg. A hivatásos és szerződéses katonai pályát vá-

²⁷ A mentor feladatai /módszertani füzet/ - Dr. Nemeskéri Gyula és Pataki Csilla

²⁸ Internet, Egyetem napja, (http://www.hm.gov.hu/hirek/hazai_hirek/egyetem_napja)

²⁹ Internet, Pályakezdő tisztek fogadása Debrecenben, (http://www.hm.gov.hu/hirek/hazai_hirek/palyakezdo_tisztek_fogadasa_debrecenben)

lasztók már a jelentkezésüket megelőzően – nagy általánosságban – tisztán látják azt a cél- és feladat rendszert, amit a munkaadói oldal az aktív munkavállalás kapcsán elvár tőlük. Ahhoz, hogy ezek az egyéni és szervezeti célok megvalósulhassanak a leendő munkavállalóknak és a munkaadónak is nagy erőfeszítéseket, kell, hogy tegyenek. A mentorálás rendszere és a mentor személye a garancia arra, hogy e célok, igények és szándékok tervszerűen valósuljanak meg. A mentorálás célja nagyon egyszerűen – akár egy mondatban – megfogalmazható lenne, ha az általános elvárásoktól, egy konkrét feladat végrehajtása felé tereljük a gondolatainkat. „A személyzetfejlesztés egyik módja a mentorálás, amelynek célja a beilleszkedési folyamat és a fejlődés segítése a szervezeti szükségletek, célok és az egyéni célok, fejlődési potenciálok összehangolásával, valamint a felhalmozott tapasztalati tudás átadása a következő nemzedék számára, a tudatos utánpótlás-nevelés.”³⁰ A támogatás tehát a környezeti, a szervezeti és az egyéni elvárásokhoz való alkalmazkodás kialakítására, stabilizálására épül, honvédelmi aspektusa a katonai pálya jellegéből adódóan determinált.

Miért jó a mentorálás?

A mentorálás célját alapul véve, a beilleszkedési folyamatban a munkavállaló rendkívül könnyű helyzetben van. A személyes érdekén felül, a támogatás többoldalú biztosításával a szervezetbe történő integráció eredményesebben megy végbe, mint mentorálás nélkül. Tudjuk jól, az egyéni kompetenciák, ismeretlen környezetben nem elégségesek a feladat maradéktalan ellátásához. A beosztások legnagyobb része megkívánja az aktív támogatás legszélesebb körű alkalmazását. „A tapasztalatok szerint a mentorált munkatársak közül kevesebben lépnek ki a cégtől, nagyobb az elkötelezettségük, ami a toborzásra és a kiválasztásra fordított költségeket csökkentheti. Emellett a mentoráltak szakmai és problémamegoldó készségei fejlődnek, ezért jobban teljesítenek, így a szervezet teljesítőképesége is fokozódik. Ráadásul egyes kimutatások szerint sokkal nagyobb esélyük van a karrierfejlődésre a mentoráltaknak, mint az e nélkül küzdőknek és a fizetésüket is gyakrabban emelik. A mentori program viszont csak akkor lehet sikeres, ha a mentorált motivált és aktívan vesz részt a folyamatban.”³¹ Ez a folyamat a munkába állástól a pályaelhagyásig terjed, aminek az intenzitása változó képet mutat. A munkavállaló nem válhat a támogatás függőjévé, de el sem zárkozhat előle. Az egyensúly megteremtésének alapfeltétele az egyén folytonos és intenzív törekvése a szervezeten belüli önállóság kialakítása irányába.

A mentorrendszer szervezeti struktúrába való beillesztése

³⁰ Internet, A Munkaadó Lapja, IX. évfolyam 10. szám

(<http://a-munkaado-lapja.cegnet.hu/2003/10/mentorallas-a-cegeknel>)

³¹ Karoliny Mártonné-Farkas Ferenc-Poór József-László Gyula: Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv

Az senki számára nem lehet kétséges, hogy a rendszerszintű mentorálás szakmai színtere csakis a személyügy lehet. Legmagasabb szintű vezetői szintként pedig a HM Személyzeti Főosztályát célszerű megjelölni, hiszen „a Magyar Honvédség szervezeti hadrafoghatósági és alkalmazási követelményei fenntartásához és fejlesztéséhez szükséges létszámú, a jogszabályokban és állománytáblákban, illetve munkaköri jegyzékekben rögzített követelmények szerinti állomány biztosítása”³² az egyik legfontosabb feladata. A hatékony mentorálás alapvető eszközeinek szakmai irányítása is itt valósul meg. „A teljes személyi állományra kiterjedő személyügyi feladatok tervezése, szervezése, végrehajtása. A központi személyügyi nyilvántartás, valamint a személyügyi adatszolgáltatás végrehajtásának megszervezése, irányítása... A foglalkoztatáspolitikai követelmények alapján az oktatás (felső-, közoktatás és szakképzés), a képzés (alap-, át-, tovább-, nyelv- és köztisztviselői képzés) feltételrendszerének tervezése, működésének szabályozása és az intézményrendszer felügyeletével összefüggő szakmai tevékenység végzése. A Magyar Honvédség iskolarendszerén kívüli (hazai és külföldi) képzéseinek szervezése, képzési programok, normatívák kidolgozásának kezdeményezése, a végrehajtás felügyeletével összefüggő feladatok végzése... A Honvéd Vezérkar főnök által átruházott keretek között a hadkiegészítő parancsnokságok valamint a MH Katonai Igazgatási és Adatfeldolgozó Központ feletti szolgálati előljárói jogkörök gyakorlása, a szakirányítás keretei között, azok szakmai irányításával összefüggő feladatokat végzése.”³³ A mentorálás azon funkciója, ami a pályántartást szolgálja, – az alkalmasság vizsgálattól a kiképzésen keresztül – a végfelhasználók, vagyis – az alakulatok szintjéig – az egyik legfontosabb humánstratégiai feladat. A mentoroknak tehát jelen kell lenni minden harci, harci támogató, kiszolgáló támogató egységnél, ami egyben azt is jelenti, hogy ezen alakulatok állománytáblájában biztos, hogy nem célravezető szerepeltetni ezeket a beosztásokat. A mentor rendszer nemcsak egységes feladatrendszert, hanem egy visszafogottan hierarchikus elrendezésű, parancsnoksági struktúrába ágyazott végrehajtói szerepkört is jelent. Nem szabad felaprózni és feleslegesen széttagolni az állomány és a feladatkörök stabil egységeit. Ebből adódóan a következő vezetői és egyben feladat-végrehajtó szint szerepkörét is olyan parancsnokságra kell rábízni, ahol ezen feladatok végrehajtásának hatékonysága vitathatatlan. Jelen szervezeti struktúrában a hadkiegészítő parancsnokságok azok, amelyeknek keretén belül a kérdéses állományt és feladatrendszert össze lehet fogni.

Mentorálás a Hadkiegészítő Parancsnokságok alárendeltségében

Minden nagyobb, formális szervezet személyügyi rendszere strukturált szerkezetű. Ez lényegében annyit jelent, hogy a személyügyi feladatok határozák meg a szervezeti struktúra kialakítását. Vannak olyan feladatok, amelyek a szervezeti elemek legtöbb szintjén megjelennek. Ilyenek a klasszikus személyügyi feladatok, amelyek a munkavállalók mindennapi a munkavégzésével kap-

³² Internet (http://www.hm.gov.hu/miniszterium/hm_szemelyzeti_foosztaly)

³³ Internet (http://www.hm.gov.hu/miniszterium/hm_szemelyzeti_foosztaly)

csolatosak (munkaidő nyilvántartólap kezelés, személyi parancsok készítése, szabadság nyilvántartása, tanfolyamok tervezése, KGIR kezelés stb.).

A személyügyi tevékenységek rendszerében létezik több olyan kategória is, ami túlmutat a napi rutintevékenységeken. Ilyen például az előmeneteli bizottságok tevékenysége, a humánstratégia alkotás vagy a munkaerő toborzása is. Ezek többnyire a magasabb szervezeti elemek szintjén végrehajtásra kerülő feladatok, amelyek szervesen kapcsolódnak a csapatok személyügyi munkavégzéséhez. Az alakulatok vezetőinek természetesen van ráhatása az adott szervezeti szintet érintő kérdéskörökre, de a rendszer működtetése, üzemeltetése nem tartozik a feladatkörükhöz. Ez természetesen nem jelenti az alacsonyabb szintű szervezeti elemek jogkörének csorbítását, sokkal inkább egy racionalizációs folyamat eredményét, ami az utóbbi évtizedben nagyon is jellemző módon alakította át a Magyar Honvédség szervezeti struktúráját. Nem véletlen, hogy a csapatok „alól” kiszervezték az önálló pénzügyeket, egyes logisztikai vagy személyügyi feladatrendszerket. A – nagyon is nyilvánvaló – hatékonysági és gazdaságossági okokon felül a csapatok „felesleges” leterheltséget jelentő tevékenysége bizonyos esetekben már az alapfeladatok ellátásának végrehajtását veszélyeztette. Gondoljunk csak bele a klasszikus őrzésvédelmi feladatokra, vagy a különböző típusú (nem központi) anyagbeszerzésekre, amelyek korábban komoly erőket vontak el az alegységektől és ebből kifolyólag a szakmai kiképzés, önképzés kereteit, lehetőségeit gyengítették.

A munkaerő toborzása is egy ilyen feladatrendszer, ami jelenleg a hadkiegészítő parancsnokságok feladatkörébe tartozik. A katonai alakulatok hol kisebb, hol nagyobb szerepet kaptak a munkaerő toborzásában, de az érdeklődéstől a szerződéskötésig, vagy a munkaerő felvételéig tartó folyamatban más szervezeti elemek is bekapcsolódtak és kapcsolódnak be ma is. A konkrét toborzó tevékenységet a szerződéses legénységi állományú katonák megjelenését megelőzően sem az alakulatok végezték. A katonai tanintézetek és a hadkiegészítő parancsnokságok kijelölt tisztjei, a szakmunkás és szakközépiskolák látogatásával tájékoztató és népszerűsítő feladatot láttak el. A 2004-es évet megelőzően a sorozás, az alkalmasság vizsgálatok szervezése, a bevonulás, átadás, tartalékos nyilvántartás mind-mind a hadkiegészítő parancsnokságok feladatkörébe tartozott. Nem véletlen, hogy az általános iskolások honvédelmi nevelésére és a pilótatorozásra is ez a szervezet lett kijelölve. A toborzó irodák feladatrendszere mára rendkívül összetetté vált. Nyilvánvaló, hogy a szerződéses legénységi állományú katonák toborzása, mint főfeladat továbbra is meghatározó, de emellett és ezt megelőzően egy komoly és komplex kapcsolatépítési folyamat figyelhető meg, amelyben az általános iskolás gyermekektől a főiskolásokon, egyetemistákon keresztül a fiatal pályakezdőig, álláskeresőig a toborzó irodákon keresztül mindenki megtalálja a Magyar Honvédséghez vezető utat.

A toborzás és pályán tartás kapcsolata

A munkaerőigény kielégítése szervezeten belüli belső mozgásokkal, valamint szervezeten kívülről, külső munkaerő bevonásával történik. Végső soron mindkét esetben a külső munkaerőpiac szabad kapacitásaihoz fordulnak a toborzók, hiszen a belső mozgások is előbb-utóbb üres beosztásokat eredményeznek. A munkaerőmozgások legtöbb esetben komoly ráfordításokat igényelnek. Igaz ez akkor is, amikor munkavállaló pályakezdőként a szervezetbe kerül, amikor magasabb pozícióhoz jut és sajnos akkor is, amikor elhagyja a Magyar Honvédséget. A kiáramlás bármennyire is fájdalmasnak tűnik, de egy természetes folyamat. Egy hierarchikusan felépülő szervezetben – a karrierlehetőségeket figyelembe véve – akár pozitív értelmet is nyerhet, ha minden állománykategóriában és beosztási szinten közel azonos kiáramlási mutató és arányos előmeneteli lehetőség mutatkozik. Sajnos az utóbbi években a szerződéses legénységi állományú katonák szintjén ez a mutató bőven meghaladta azt az értéket, ami egészségesnek tekinthető. A fluktuáció konszolidációval foglalkozó írásomban már utaltam arra, hogy a kiáramlás mértékét egy viszonylag tág intervallumon belül tervezni sokkal hasznosabb, mint tudomásul venni azt. A hivatásos mentorrendszer kialakítása az egyik legjobb módszer a tervszerű kiáramlás koordinálására, mértékének optimalizálására. Nagyon nehéz meghatározni, hogy mi számít egészséges fluktuációnak és mi az, ami ettől eltérően nem kívánatos egy szervezet életében. A formális szervezetek kevésbé érzékenyek a nagyszámú létszámingadozásra, ezért hajlamosak elhanyagolni ezt a kérdéskört, főleg abban az esetben, ha nem végeznek profitorientált tevékenységet. dr. Krisztián Béla – a Pécsi Tudományegyetem, FEEK, Humán Menedzsment Tanszék, tudományos főmunkatársa – szerint a fluktuáció mértékének megállapításánál a munkavállalóba fektetett pénzeszközök relatív megtérülése komoly támpontot jelenthet. A Magyar Honvédségen belül nehéz a befektetés és a megtérülés között meghatározni azt a pontot, ahonnan rentábilisnak tekinthető egy katona. Talán egy képzeletbeli határ húzódik a kiképzés befejezése és az alakulatnál történő szolgálatteljesítés között, de ez sem jelenti automatikusan a befektetés végét, vagy a megtérülési szakasz kezdetét. Éppen ezért a ki-és beáramlás értékének 5-7 % körüli értéken tartása egy olyan távoli célja lehet a személyügyi szakembereknek, amiért érdemes új módszereket kipróbálni, vagy a meglévőket hatékonyabban végrehajtani.

Ahhoz, hogy ez az érték kialakuljon és stabilizálódjon, a pályán tartás rendszerét is ki kell építeni! A toborzás és a pályán tartás közötti szoros összefüggés vitathatatlan. Azon munkavállaló helyett, akit a rendszer nem képes pályán tartani, újabb és újabb munkaerőt kell toborozni, kiképezni. A pályán tartás számtalan módszere közül a hivatásos mentorok alkalmazása tűnik ma a legcélszerűbbnek. A motivációs és kompenzációs eszközök bővítési lehetősége korlátozott. Nincs pénz általános illetményfejlesztésre, a hiányszakmák kiemelt pótlékokkal történő megerősítésére, vagy újabb és újabb szociális transzferek bevezetésére. A mentorrendszer által azonban van lehetőség a meglévő rendszerek – egyénre szabott – hatékony alkalmazására. Sajnos igen magas azoknak a munkavállalóknak a száma, akik ma ilyen jellegű segítségre szorúlnak. Az alakulatok nem minden esetben tudnak segítséget nyújtani. A toborzó irodákat több-

nyire olyan aktív szerződéses legénységi állományú katonák keresik fel, akiknek az előmenetele megrekedt, tanácstalanok a jövőjükkel illetően, az élethelyzetük, körülményeik megváltoztak, a terveik összehangolhatatlanok az alakulatok, vagy egy-egy vezető elképzeléseivel. Ők azok, akik kötődnek a Magyar Honvédség szervezetéhez, de nem biztos, hogy ragaszkodnak a meglévő beosztásukhoz, közvetlen vezetőikhez, munkatársaikhoz, parancsnokukhoz, akiknek élethelyzete megváltozott és le kell szerelniük, csak azért, mert senkinek nem fűződik ahhoz érdeke, hogy egy másik katonai alakulatnál teljesítsenek katonai szolgálatot, akik hisznek az előmeneteli rendszerben, mégsem látják annak gyakorlati megvalósulását, akik haszontalannak érzik magukat, mert sokkal többre képesek, mint amit elvárnak tőlük, akik elbizonytalanodtak a maradékukat illetően, de nincs mellettük senki, aki támogatná őket.

Ezeknek a munkavállalóknak a problémája többnyire orvosolható lenne. Az emberi életút és a katonai pályafutás összefüggéseit vizsgálva rájöttem arra, hogy bizonyos koordinációs képességek hiányoznak a szervezetből. A katonák a pályafutásuk során, különböző élethelyzetekben, más-más igényt támasztanak saját magukkal, a munkájukkal, a munkahelyükkel szemben. A jövedelem iránti igény, a lakóhely és a munkahely közötti távolság, a szakma iránti kötődés és a kényszer, olyan alapmotivációk, amelyek többnyire képesek a munkavállalókat kiszakítani megszokott környezetükből. Az alakulatok parancsnokai természetesen ágálnak a folyamat ellen és nem támogatják a szakképzett katonák lokális kiáramlását. Azzal azonban nagyon kevesen vannak tisztában, – függetlenül az okoktól – hogy az alakulatok közötti mozgások igénye nagyjából kiegyensúlyozott. Koordinációs képességek hiányában ezek a mozgások ritkán, vagy egyáltalán nem valósulnak meg. Sajnos az is előfordulhat, hogy a katonának le kell szerelnie ahhoz, hogy egy másik alakulatnál folytathassa munkáját. Az eljárás hosszadalmas, körülményes és rendkívül drága. Az érdekek összehangolásával és a mentorálás koordinációs képességének kialakításával ez a probléma is kiküszöbölhető lenne. A toborzó irodák természetesen a továbblépés elvi lehetőségeit felvázolják a munkavállaló számára, de ezek a lehetőségek nem minden esetben vannak összhangban a gyakorlati megvalósulással. Az információ az adott személyről hiányos és homályos, saját nézőpontjából szemléli az eseményeket. A probléma a személyéhez köthető, ennél fogva elfogult és részrehajló. Másfelől a kiáramlásnak igen is vannak áldozatai. Könnyen meglehet, hogy az elégedetlenség – a „problémás” munkavállalót illetően – a szervezet részéről is fennáll.

A toborzó személye és tulajdonképpen a toborzás rendszere is elsősorban a munkaerő beáramlásához köthető. A kiáramlás szabályozása, koordinálása sokkal inkább mentori feladat. A ki és a beáramlás – szervezet szintű - kényes egyensúlyát fenntartani csakis e két rendszer összehangolt tevékenységével lehet.

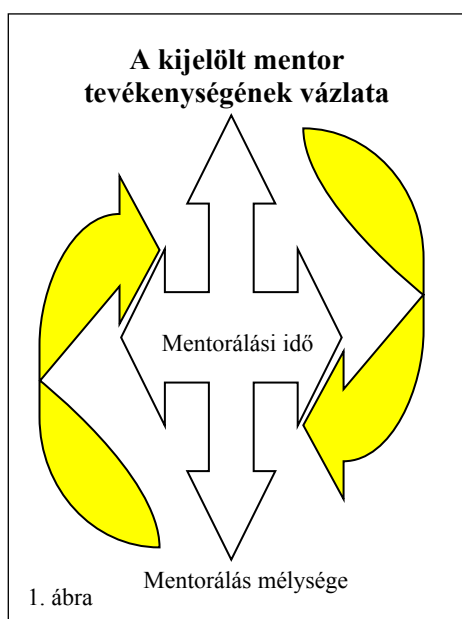
Mielőtt a mentorálás rendszerét a mennyekig magasztalnám, fontosnak tartom tisztázni a kiáramláshoz köthető viszonyát. A hivatásos mentornak nem

az a feladata, hogy minden áron a szervezethez kösse a munkavállalót. Abban viszont nagyon nagy szerepe van, hogy a munkavállalók csoportjából azokat irányítsa a katonai pálya elhagyása felé, akik helyett a toborzás rendszere jobb képességű, rátermettebb jelölteket tud állítani. Ez a tevékenység túlmutat a ki- és beáramlás közötti viszonyszám koordinálásán, sokkal inkább a minőségi munkaerőbázis kiterjesztését és ennek a szemléletnek a csapatszintű megteremtését szolgálja.

A toborzás és a mentorálás rendszere egyetlen szervezeti egységbe tömörítve sokkal hatékonyabban működne és a jelenlegi fluktuációs mutatókat is képes lenne leredukálni a kívánt szintre. A hadkiegészítő parancsnokságok rendszere a toborzás terén már bizonyított. A beáramlás „egészséges” mértékét évek óta túlteljesíti. Az irodák és központok kialakításával megmaradt a szervezet hálózati jellege, ami országos lefedettséget biztosít. A szervezeti elemek tevékenységét koordináló osztályok a ki- és beáramlás lokális és országos adataiból dolgozhatnak, ami az elsődleges információforrásnak, a gyors ragállóképességnek köszönhetően valódi egyensúlyt teremthet a belső munkaerőpiacon.

A lokális és rendszerszintű mentorálás egymásmellettisége

A Magyar Honvédség szervezeti elemeiben megtalálható, mentorálással összefüggő tevékenységek bizonyos tekintetben összefüggő képet mutatnak,

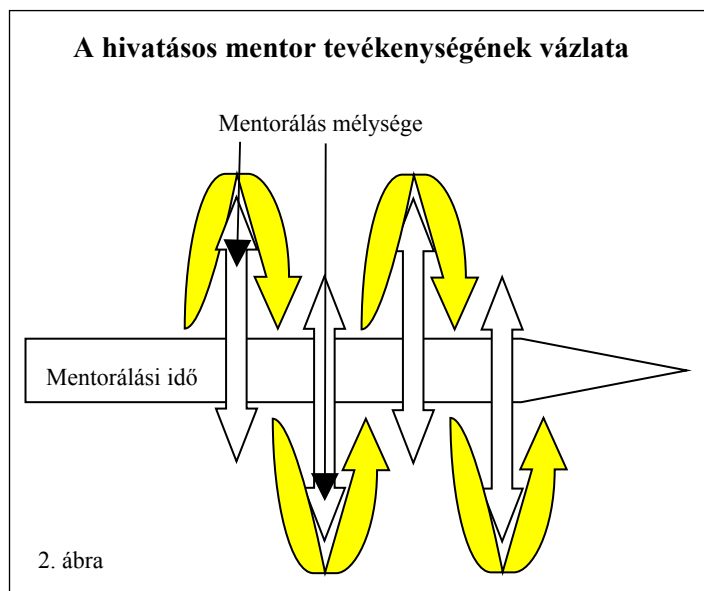
azonban számos pontos eltérhetnek, egymástól. Ez a különbség az alapja a két markánsan elkülönülő párfogói funkciónak. Az egyik szűk intervallumon belül értelmezhető, színtere maga az alakulat. A szervezeti elem vezetője jelöli ki a mentort és a támogatás elsődleges célja a szervezeti elemhez történő leghatékonyabb integráció megvalósulása. Ebben a folyamatban az egyén érdeke az adott alakulat érdekszerével halad közös úton addig a pontig, amíg valamelyik fél részéről érdekkülönbség nem mutatkozik. A mentori feladatkör kijelöléssel, vagy önkéntes alapon valósul meg. A mentor a beosztása mellett hajtja végre a feladatát, az alakulat vezetőjének instrukciói alapján, a helyi

viszonyok figyelembevételével. A felelősség és a kompenzáció kérdésköre teljesen homályos. A mentorálás mélysége és időintervalluma is teljesen flexibilis, sikerének, illetve sikertelenségének hivatalosan nincs következménye. A mentor célja – ahogy a mellékelt ábra is mutatja – a startpozícióba történő mielőbbi visszatérés. Ezt a fajta mentori tevékenységet rendkívül nehéz rendszerbe foglalni és valljuk meg, túl sok értelme nem is lenne. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy ezt a funkciót az alakulatok szintjén mindenféleképpen célszerű megtartani, fejleszteni, de kiterjesztése és bővítése nem ajánlatos.

A másik funkció, sokkal szélesebb körű és nagyobb koordinációt igénylő tevékenység-együttes, valahol a mentoring és a coaching között lehetne elhelyezni. A mentoring az elismerésre épül, és a sikerességre összpontosít. A coaching ezzel szemben a munkavállaló személyét állítja a középpontba. A mentor optimális esetben független az alakulattól, tevékenységét nem az adott alakulat parancsnoka határozza meg, önálló beosztással, munkaköri leírással rendelkezik. A mentorálás elsődleges célja az egyén integrációja a szervezet különböző elemeihez, vagyis a Magyar Honvédséghez. Ebben a folyamatban az egyén érdeke számtalan ponton eltérhet adott alakulat érdekszerétől, de illeszkednie kell a szervezet egészéhez. A koordináció addig halad közös úton, amíg mindkét fél érdeke ezt kívánja. A mentorálás sikerének, illetve sikertelenségének minden esetben következménye van. Ezt a fajta mentori tevékenységet csakis rendszerben van értelme működtetni. Szervezeti kiterjesztése az egyén pályán tartását kell, hogy szolgálja.

A második ábrán ennek a mentori tevékenységnek a vázlatja látható. Mélysége ciklikus és periodikusan ismétlődő szakaszok együtteséből áll. Időintervalluma jóval szélesebb skálán jelölhető ki, ami előremutató és a startpozíciótól folyamatosan távolodó flexibilis és széles körű támogató tevékenység-együttessel párosul. A mentorának nem célja a startpozícióba történő visszatérés. A támogatott személy igénye és fejlődési üteme szerint a periódusok mélysége és távolsága egyedi alakzatot is felvehet, de többnyire tervszerű, modellek mentén halad. A mentorálás ezen típusában a módszerek, eszközök és lehetőségek sokkal szélesebb körben állnak rendelkezésre, mint a kijelölt státuszban.

valluma jóval szélesebb skálán jelölhető ki, ami előremutató és a startpozíciótól folyamatosan távolodó flexibilis és széles körű támogató tevékenység-együttessel párosul. A mentorának nem célja a startpozícióba történő visszatérés. A támogatott személy igénye és fejlődési üteme szerint a periódusok mélysége és távolsága egyedi alakzatot is felvehet, de többnyire tervszerű, modellek mentén halad. A mentorálás ezen típusában a módszerek, eszközök és lehetőségek sokkal szélesebb körben állnak rendelkezésre, mint a kijelölt státuszban.

zök és lehetőségek sokkal szélesebb körben állnak rendelkezésre, mint a kijelölt státuszban.

A szervezet egészére kiterjedő új rendszerek bevezetése mindig hordoz magában egy kis ellenszenvet, egy kis bizonytalanságot. Különösen igaz ez a mentorálás rendszerszintű kialakítására, hiszen egy olyan személy kerül az alakulathoz, akinek szakmai és egyéb tevékenységét is egy másik parancsnok koordinálja. Ezen struktúra kialakítása nem új keletű. A hatékony munkavégzés minden szakterületől megkívánja a legésszerűbb, leglogikusabb felépítést. Ebben a struktúrában a mentori szerepek egymásmellettsége nem csak személyek, de alakulatok közötti koordinációt is igényel. Az alakulat parancsnokának, a vezetőknak az új kollegának és a mentoroknak is célja a munkavállaló gyors és hatékony integrációja. Az integrációs folyamatban a hivatásos mentor tevékenysége

tehermentesítést jelent az alakulatot számára. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy nem kell többé kijelölt mentort állítani az új munkavállaló mellé. Sőt... A meglévő feladatok megosztásával, új feladatok bevezetésével a mentorálás e két típusa ragyogóan megfér egymás mellett.

Mindannyian tudjuk, hogy a pályán tartásnak a Magyar Honvédségen belül nem igazán van gazdája. Érdeke több szervezeti elemnek és személynek is fűződik hozzá, de a megvalósítás irányába tett lépések kontrollálatlanok, a felelősség pedig könnyedén áthárítható. A munkaerő kiválasztása és gyakorlati hasznosítása között tátong egy hatalmas szakadék, ahol a nagyarányú kiáramlás okai keresendők. Ennek a szakadéknak a feltöltése minden – munkaerő-gazdálkodásban – érintett szervezet közös érdeke. Nem tudni előre, hogy a végtelennek tűnő egymásra mutogatásnak valóban véget vet-e a pályán tartás rendszerszintű kialakítása. Az azonban tény, hogy a rendszer hozzárendelése egy szervezethez, szervezeti elemekhez és személyekhez egyben felelősséget is hordoz magában. A feladat és felelősség kérdéskörének tisztázása pedig a hatékony munkavégzés alapja, ami jelen esetben a hivatalos mentorálás kialakításának a záloga.

A hivatásos mentor feladata

Azt fontos megjegyezni már az elején, hogy a mentor nem toborzó és a toborzó nem mentor. A tevékenységek, amit végeznek számos ponton összemósódnak, de míg a toborzás a pályára irányítást, addig a mentor a pályán tartást segíti elő.

A szervezetbe való beilleszkedés segítése rendkívül fontos feladat. A statisztikák szerint az első pár hónap nagyon kritikus a munkavállaló számára. Rövidtávú céljait az első benyomásai alapján alakítja ki. A mentori tevékenységet a leendő munkavállaló önéletrajzának és a személyi beszélgetés jegyzőkönyvének tanulmányozásával kell kezdeni. A jelentkező sok mindent állít magáról, aminek ellenőrzését a felvételi eljárás során nem lehet megkezdeni, hiszen többnyire a leendő feladat végrehajtásához kapcsolódik. Olyan információk is napvilágra kerülhetnek, amiket tudatosan vagy tudtán kívül nem említett. Az első találkozás a közös értékek feltárásával, a szervezeti kultúra és egymás megismerésével, az elvárásokkal, a szerepek tisztázásával kezdődik. Ez a folyamat ideális esetben a próbaidő alatt javarészt lezárul, de több szakaszban, visszacsatolási fázisokkal az egyén teljes katonai pályafutására kihatással lehet. A mentorálás első fázisa szorosan kapcsolódik a kijelölt mentorral történő együttműködésre. A Magyar Honvédség rendkívül szerteágazó szakmai struktúráját és azok tartalmi elemeit képtelenség néhány személy ellenőrzése alá vonni, éppen ezért a kijelölt mentor a támogató tevékenység egy részét át kell vegye a hivatásos mentortól. Ez a tevékenység nem független az általános mentori folyamatoktól. Az ismeretátadás ugyan szűkebb szakmai ismeretekre és környezetre korlátozódik, de eredményessége, vagy eredménytelensége meghatározó jelentőségű az általános mentorálás szempontjából. A kijelölt mentor feladata ebben a fázisban a leg-

hangsúlyosabb, tevékenységének súlya a további szakaszok elérésével folyamatosan csökken, míg végképp megszűnik. Nehéz ehhez a tevékenységhez időintervallumot rendelni és talán nem is lenne célszerű, hiszen minden munkakör különböző felkészültségű és képességű munkavállalót igényel, támogatása eltérő környezetben és más-más kijelölt mentor által valósul meg.

A beilleszkedés fázisát követően a mentor szerepe átalakul. A munkahelyi kapcsolatok elmélyítése, a konfliktushelyzetek és a stressz kezelésére, az előmenetel támogatására, az egyéni ambíciók és szervezeti lehetőségek közötti összhang feltárására, az egyéni képességek fejlesztésének lehetőségére koncentrálnak. Ebben a feladatcsoportban a tevékenységek intenzívebb konzultációt igényelnek. A mentornak olyan partnerekre van szüksége, akik döntési pozícióban vannak a munkavállaló további lehetőségeit érintően. Az alakulat parancsnoka nyilvánvalóan a legbefolyásosabb személy ebből a szempontból, de az ő munkáját – mint ahogy a mentorét is – segítik a beosztott- és a személyügyvezetők. A beilleszkedési folyamat szakaszainak értékelését követően közösen határozzák meg azokat a feladatokat, amelyek a katona fejlődését biztosítják. Könnyen előfordulhat az is, hogy az eredetileg felajánlott beosztásban való tevékenység sem a munkavállalónak, sem a munkáltatónak nem nyeri el a tetszését. Abban az esetben, ha a felek érdekeltek abban, hogy a munkaviszony fennmaradjon, a mentornak segítséget kell nyújtson a megfelelő munkakör megtalálásában. A második fázisban a mentornak számtalan módszerrel és eszközzel kell élnie ahhoz, hogy a munkavállaló érezze a törődést. Olyan problémákkal találkozhat, amelyek megoldása külső segítség nélkül nehezen oldható meg. A konkrét módszerek, eljárások bemutatása segítheti a katonát az egyéni problémamegoldó stratégia kidolgozásában.

Az utolsó fázist két csoportra lehet osztani. Mind a kettő eredménye lokális munkaerő veszteséggel jár. Az első esetben a munkavállaló a szervezeten belül, tehát más alakulatnál esetleg más beosztásban folytatja a szolgálatát. Ennek oka lehet a magasabb rendfokozat, illetve beosztás betöltésének lehetősége, életkörülményekben történő változás, szakmai fejlődés vagy más jellegű munkavégzés igénye, kényszer, esetleges szervezeti változás eredménye stb. A mentornak ebben az esetben nehéz a feladata, hiszen úgy kell képviselje a munkavállaló érdekeit, hogy az a partnerei szándékával ellentétes irányú is lehet. Minden vezető tisztában van azzal, hogy a katona erővel nem tartható a pályán. Ha az elképzelései nem valósulnak meg csökkenhet a munkája hatékonysága, a motiválhatósági szintje, kihatással lehet az „egészségi állapotára”, sőt a lemondás kényszerű lehetősége is fennáll. A mentor coaching tevékenysége itt csúcsosodik ki igazán. A munkavállaló a szervezeten belül marad, ami összességében előnyösnek tekinthető, bár a döntés és a gyakorlati megvalósulás közötti idő számtalan konfliktus helyzetet eredményezhet. A mentornak törekednie kell arra, hogy ezek a „töréspontok” ne térítsék el a munkavállalót az eredeti szándékától, a katona szervezethez fűződő viszonya ne változzon, a barátai, a munkahelyi kapcsolatai megmaradjanak.

A munkaviszony megszüntetése többnyire nem hirtelen felindulás eredménye, egy olyan folyamat, ami komoly stratégiai lépéseket feltételez mindkét fél részéről. A lényeg az, hogy ebben a helyzetben senki sem szeretne rosszul járni. Éppen ezért a szervezetet elhagyó munkavállalók mentorálása sem haszontalan tevékenység. Nem szabad elfelejteni, hogy az alapkiképzésen átesett katonák komoly értéket képviselnek. Ez az érték egyfelől megnyilvánulhat egy későbbi felvételi eljárás alkalmával, amikor kiképzés alóli mentesítéssel, gyorsított eljárással kerülhet a jelentkező a Magyar Honvédség állományába. A kiképzettség egy másik aspektusból, nevezetesen a tartalékképzés szempontjából is fontos. Az önkéntesség talaján egyre kevesebb „passzív” tartalékos képződik. A jelenlegi magas kiáramlási adatok – többek között - ennek az állománynak a megerősödését is szolgálják. Az persze más kérdés, hogy mindezért jóval magasabb árat kell fizetnie a Magyar Honvédségnek, mint ha direkt, tervszerű tartalékképzést valósítana meg, de ez a mentorálás szempontjából irreleváns.

A pályaelhagyás oka, célja, módja, körülményei nem mellékesek a személyügyi szakterületen dolgozóknak. Ezzel a céllal született meg – 5 évvel ezelőtt – a 96/2004. (HK 23.) humánpolitikai helyettes államtitkári intézkedése, ami a pályaelhagyási kérdőív bevezetésével megfogalmazta ezen információ szükségességét. Az intézkedés óta eltelt idő alatt a legénységi állomány pályán tartásának a szerepe felértékelődött. A pályaelhagyási kérdőív adataira sokkal nagyobb szüksége van az érintett alakulatoknak és a döntéshozóknak, mint korábban bármikor. Ez a kérdőív segíthet a legénységi állományú katonáknak abban, hogy megfogalmazzák a leszerelés és a Magyar Honvédségtől való elfordulás okát vagy okait. Előre megfogalmazott állításokkal és a kifejtés lehetőségével biztosítja a döntéshozók számára a különböző statisztikák alapadatait. Sajnos ez a rendszer nem túl hatékony, hiszen a kitöltésére senki sem kötelezhető. Másfelől ezek az információk empatikus környezetben, bizalmi alapon képződnek, ami sajnos jelenleg a legtöbb munkahelyét elhagyni szándékozó munkavállaló számára nem biztosított. A mentor akkor végzi jól a feladatát, ha a katonák akkor is őszintén nyílnak meg előtte, ha különösebb érdekük már nem fűződik hozzá. A szervezettel végképp szakítani kívánó katonától a pályaelhagyási kérdőívek kitöltését véleményem szerint egy alakulattól – minden szempontból – független mentor talán nagyobb hatásfokkal tudná kezelni, mint jelenleg a személyügy.

A mentor személye

A hivatásos mentorral szemben támasztott követelmények rendkívül sokrétűek. A mentor személye, nagy általánosságban a szaktudással, kellő gyakorlattal, tapasztalattal, helyismerettel, a szervezet iránti lojalitással, jó kommunikációs készséggel, tekintélyteremtési képességgel, a szervezet kultúra iránti elkötelezettséggel, empátiás készséggel, toleranciával, bizalommal, tapintattal, diplomáciai készséggel, tisztelettel, szociális érzékenységgel, elhivatottsággal jellemezhető.

A mentori feladatkör – minden más beosztáshoz hasonlóan – az alkalmas személy kiválasztásával kezdődik. Az itt felsorolt tulajdonságok láttán joggal gondolhatjuk azt, hogy ezekre a beosztásokra igen nehéz megfelelő szakembert találni. Abban az esetben, ha a mentorálás rendszere kialakításra kerül, ez bizonyára így is lesz. Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a feladat sem egyszerű. A pályántartás és a pályaelhagyás koordinálása – a támogató, segítő funkció eszközeivel – a pályára irányítással egyenértékű.

A mentor személyének kiválasztását természetesen nem lehet a felsorolt személyiségjellemzők és alapkompenciák meglétéhez kötni. Ki kell választani bizonyos elemeket, kialakítani az elvárások, igények ésszerű sorrendjét, valamint meghatározni azt a szintet, ami adott feladat ellátásához elengedhetetlenül szükséges.

Az alakulatoknál szolgáló teljesítő katonák tapasztalata, gyakorlata és helyismerete komoly előnyt jelenthet a kiválasztásnál. A helyi viszonyokat jól ismerő munkavállalók közül a humán végzettségű és ezen a szakterületen dolgozó személyek szakismerete, a munkavállalókkal kialakított kapcsolatrendszerük rendkívül hasznos lehet. A személyügyi és a mentori munkakörök kritériumrendszere bővelkedik a közös elemekben. A személyügyi és mentori szerepek mögött álló szakemberek és a munkavállalók között a jó szakmai kapcsolaton felül olyan emberi viszonyokat kell kialakítani, amihez a bizalom, a tolerancia, a tapintat és az empátiás készség elengedhetetlen.

A kijelölt és a hivatásos mentori tevékenység rendszerszintű alkalmazása lehetővé teszi a szerepek felosztását. A kijelölt mentor, a saját munkaterület ellátása mellett mentesül a – korábbi – nagy terhet jelentő komplex támogatástól, helyette a szakmai vonal erősítésére koncentrálhat. Ilyen munkatársat viszonylag könnyű találni a szervezeten belül. Arra azért vigyáznunk kell, hogy a kijelölt mentor személye ne essen egybe a közvetlen vagy közvetett vezető személyével. A feladatok meghatározása és a számonkérés gátolhatja a nyílt kommunikációt, konfliktus helyzetet teremthet. Sokkal hasznosabb az egymás mellé rendelt munkakörök és munkatársak kijelölése erre a feladatra.

A hivatásos mentorálás egészen más jellegű kihívást jelent. A mentorált személyekkel és partnerekkel való kapcsolattartás kiemelkedő kommunikációs és diplomáciai készséget igényel. A coaching tevékenységgel való összefonódás miatt nagy a valószínűsége, hogy jelenleg nincs a rendszeren belül olyan személy, aki minden szempontból megfelelne a mentori feladatkörre. Azok a katonák, akik egyéb tekintetben megfelelnek, olyan speciális tréningeken kell, hogy részt vegyenek, ahol elsajátíthatják a szakma mesterfogásait.

Ki jár jól a mentorálással? Kinek segít a mentor?

Valószínűleg sokkal könnyebb lenne meghatározni azoknak a körét, akiknek nem segít a mentor, de nézzük csak sorban kik azok, akik jobban járnak a rendszer bevezetésével.

Egy alapszabály rögtön az elején! Csak azt vagyunk képesek közvetíteni, amit mi magunk is megéltünk, megtapasztaltunk, megtanultunk. Magyarán, nagy általánosságban... Akit nem támogattak a munkájában, a pályája során, az sajnos másokon sem fog segíteni! A Magyar Honvédség szervezetén belül a támogatás egy általánosabb fogalommal is párosul. A katonák tulajdonságjegyei közül az egyik legfontosabb a bajtársiasság, amit a 2001. évi XCV. törvény is kiemel. A támogatás fogalomkörében a mentorálás és bajtársiasság - fajsúlyát tekintve – nem áll olyan távol egymástól, mint ahogy azt gondolnánk. Amíg egy katonánál az önfeláldozás és a bajtársiasság hosszú évek eredményeképpen alakul ki és tulajdonképpen a jellemének részévé válik, addig a közönséges és mindennapi támogatások rendszere – aminek át kéne, hogy szője mindennapjainkat – elszorvad, elkorcsosul. Sajnos ez a jelenség elképesztő eredményeket produkál, ami a nagyarányú kiáramlás kapcsán is érzékelhető.

Abban az esetben, ha elvonatkoztatunk a támogatások hiánya okozta problémáktól és a mentorálás eredeti célját vesszük alapul, rájövünk arra, hogy a mentorálás legnagyobb haszonélvezője maga a **munkavállaló**. A munkavállaló egyéni céljai – ami a szervezet céljaitól sosem lehet független – a mentor támogatásával valósulnak meg. Olyan segítséget kap, amely a munkaköréhez kapcsolódó feladatok ellátásához és a fejlődéséhez elengedhetetlenül szükségesek. A munkavállalók bizonyos csoportja olyan szerepeket is kénytelen felvállalni, amiben az egyén és a szervezet érdeke összefonódik. A **vezető** – munkavállalói státuszánál fogva – egyfelől maga is segítségre szorul, ugyanakkor a szervezetet képviselve a beosztott állomány érdekeit is szem előtt kell, hogy tartsa. Szerepvállalásai közül a támogatói funkció egy részét a mentor vállalja át, amivel természetesen egyben tehermentesíti is őt. Az egyének szintjétől eltávolodva a **szervezeti elemek** és a **szervezet egésze** felé olyan alapvető érdekek jelennek meg, amelyek magukban hordozzák a mentorálás szükségességét. Ahhoz, hogy egy alakulat az alapfunkcióit elláthassa, olyan – állománytáblában rögzített – munkaerőbázissal kell, hogy rendelkezzen, amely – mennyiségénél és minőségénél fogva – képes ellátni a célokhoz rendelt feladatokat. Abban az esetben, ha a feltételek nem biztosítottak, a szervezeti elemek veszíthetnek képességeik egy részéből, amelyek a szervezet egészére nézve is veszélyforrást jelenthetnek.

Összességében tehát prognosztizálható, hogy a mentorrendszer kialakítása által a pályakezdő hivatásos tisztek, tiszthelyettesek és szerződéses legénységi állományú katonák beilleszkedési és pályántartási problémái konszolidálódnak, a katonák szervezeti szocializációja javul, a munkavállalókban a szervezeti kultúra megismerése iránti igény nő és a támogató funkciót ellátó személyek és szervezeti elemek szerepei felértékelődnek.

A HUMÁNPOLITIKÁTÓL A HUMÁNERŐFORRÁS MENEDZSMENTIG

A Nemzetbiztonsági Szakszolgálaton (továbbiakban: NBSZ.) belül, tavaly szeptember óta a személyzeti területen, alapvető változások indultak. A változás lényege, hogy a korábbiakkal ellentétben, a civil életben is megszokott HR rendszerek kiépítése kezdődött meg. Azóta többen kérdezték, hogyan sikerült egyeztetni a civil tapasztalatokat és ismereteket a szolgálat speciális működésével. A látszatra megoldhatatlan feladat, várakozásainknak megfelelően alakult, nevezetesen lehetséges harmonizálni a szolgálat speciális működését és a civil megoldásokat. Erre egyébként számtalan nemzetközi példa is van (a CIA-tól kezdve a Kanadai Királyi rendőrségig) vagyis a közsférában és direkt módon a szolgálatunkhoz hasonló intézményeknél korszerű, a civil életben megszokott rendszerek működnek.

Mit jelent a cím? A rendszerváltást követően a jelenleg HR-nek mondott (a Human Resource rövidítése) tevékenység fejlődése nagy utat járt be. Korábban általánosan „személyzetinek” hívták a területet és az ott dolgozók (a „személyzetisek”) a rendszerváltás előtti társadalmi körülményeknek megfelelően nem mindig voltak „népszerűek” (főleg az akkori „káderpolitikai” megoldások miatt). Ez változott az ún. „humánpolitikai jellegű” munkává, amelyben döntően megmaradt az adminisztratív tartalom. Mi volt erre a tevékenységre a jellemző? Alapfeladat volt a be- és kiléptetés, az adminisztráció, az adatgyűjtés és tárolás megvalósítása. Jellemzően nem volt humán stratégia, továbbá egységes és integrált adatbázis sem, a munkaerő piac elérése nem volt hatékony az oktatásban a hagyományos megoldások és eszközök domináltak. A rendszerváltás után alapvető változás állt be a társadalmi és gazdasági környezetben. Felgyorsult a privatizáció, egyre több külföldi munkáltató kezdte meg a működését. Ezek sajátossága (ma is), hogy az alkalmazkodás által biztosítják a cég jövőjét, vagyis lényeges változás, a stabilitás tartalmának módosulása. Ma már nem az állandóság a cél, hanem a folyamatos alkalmazkodás által biztosítani a cég jövőjét. E mellett új szervezeti értékek és viselkedési normák is jelentek meg, amelyek menedzselése komoly szakértelmet kívánt/kíván, ez új kihívás elé állította a személyzeti területen dolgozó szakembereket. A HR szakma ezt hívja „change management-nek” (változás menedzsmentnek) melynek főbb elemei a következők: szervezeti kultúraváltás, stratégiai működés és rendszerszemlélet, a motivációs rendszer módosítása, a kommunikációs rendszer fejlesztése, közös tudásbázis kialakítása. Mindenképp kiemelendő, hogy a cégstratégiához illeszkedő HR stratégia léte alapvető elvárás a „ma” cégeinél. Ennek megfelelően az NBSZ-en belül is,

elsőként a HR. stratégiát készítette el a szakterület, a változások megkezdésekor (erre később még a cikk további részében visszatérünk).

A rendszerváltást követően a HR terület újabb módosuláson ment át, vagyis hangsúlyosabb lett a gazdálkodási jelleg. Ezt szervezeten belül is leképezték a cégek és a személyzeti munkát – egy időben – a gazdasági/pénzügyi területekhez csatolták (elnevezésében is megjelent a változás, leggyakrabban humánerőforrás-gazdálkodásnak hívták a területet). Szakmai indokként az szerepelt, hogy mivel a költségszerkezet legnagyobb része a személyzeti költség, ezért indokolt azt a pénzügyi terület irányítása alá vonni. Ténykérdés, hogy – különösen ma a válság idején – kiemelt jelentőségű a személyzeti költségek racionális felhasználása, sőt csökkentése. Nem véletlen a HR controlling feladat és funkció megjelenése, és ennek a részterületnek a szervezeti sikere. A „változás menedzsment” ismérvei közé elsődleges helyre került a *teljesítmény orientáltság*, majd ezt újabb elem egészítette ki, az *ügyfélközpontúság*.

Máig tartó folyamat mind a termelés, mind a kereskedelem és szolgáltatások piacán, hogy azt kell kínálni, szolgáltatni, amit a vevő, vagy az ügyfél keres/elvár. Bár ez így megfogalmazva egyszerűnek tűnik de e mögött lényegesen bonyolultabb és összetettebb összefüggések találhatók. Röviden csak annyit mondanánk erről, hogy egyrészt a kínált árunak/szolgáltatásnak nem csupán, hogy jó színvonalúnak kell lennie, hanem ma az a lényeges, hogy *a vevő/ügyfél mit tart jónak*, ez nagyon más filozófia a korábbiakhoz képest, másrészt szervezeti oldalról is le kell képezni az új stratégiát, nevezetesen olyan csoportokat kell létrehozni, amelyek közvetlen kapcsolatban állnak az ügyféllel. Ennek megfelelően az eladási stratégiák azt kínálják a cégtulajdonosoknak, hogy garantálják a vevő legrövidebb és leghatékonyabb elérését, sőt biztosítják azt is, hogy ismerik a vásárlók/megrendelők igényeit-szokásait. Ezekre a kihívásokra a hagyományos üzleti és szervezeti modell nem tud választ adni, tehát olyan szervezeteket hoztak létre, amelyeknek lehetősége, és egyben felelőssége változtatni a terméken és az eladás módján. Nagyon megváltozott a szervezeti struktúra és ennek megfelelően a vezetés tartalma. A korábbi hierarchikus szervezetek átalakultak, kisebb vezetői garnitúra mellett, ún. „business line” –ok alakultak, amely szervezeti egységek közvetlen kapcsolatba kerültek a vevőkkel. A vezetők feladata is ennek megfelelően, alapjaiban változott meg. Elvárt a „ma” vezetőitől, hogy tisztában legyenek az érintett ágazat helyzetével, működésével, ennek megfelelően pozícionálják a cégüket, és a piaci viszonyok alapján új működési modellt alakítsanak ki. A vezetői feladat lényege, információt adni és helyzetbe hozni (a HR szakma úgy is hívja empowerment és coaching).

A nemzetközi HR szakma hozzánk képest korábban kezdte használni (nálunk elsősorban a rendszerváltást követően) azokat az eszközöket, amelyeket összefoglalóan „reengineering”-nek, vagyis újjáalakításnak hívnak, és nagyban növelték a cégek működésének hatékonyságát. A központi elemét ezeknek a folyamatoknak a BPR adja (business process reengineering). Mi volt erre a mun-

kára jellemző? A régi gondolkodás és vállalati ideológia teljes elvetése, vagyis egy új vállalati kultúra kialakítása (pl.: megbízhatóság, az ügyfél tisztelete, felelősség vállalás mind a szűkebb, mind a tágabban vett környezetért, quality kontroll) új szervezeti modell kialakítása („lapítsd le a piramist” elv) és új vezetési stílus (empowerment és coaching) bevezetése. A működés lényege az „added value”, vagyis a hozzáadott érték megteremtése, HR oldalról megközelítve, ki, mennyiben tud értéket teremteni, mennyiben járul hozzá a cég eredményeihez és így végső fokon mennyiben, járul hozzá a cég stabil jövőjéhez? A vezetés stílusának változása szintén a hozzáadott érték megteremtését szolgálja. Mit jelent ez? Mint azt már említettük, megjelent a vezetési modellekben az ún. „empowerment” ami azt jelenti – leegyszerűsítve –, hogy a dolgozó nagyobb szabadság és önállóság mellett, egyben nagyobb felelősséget is kap (azt is szokták mondani: „a munkatársak belső készletése és tudása energia. A felhatalmazó menedzsment feladata ennek az energiának a felszabadítása”). A vezetőktől elvárt ma már, hogy helyzetbe hozzák a kollégáikat és a megfelelő információt, megadják a kollégáknak (felelősen dönteni információ nélkül nem lehet).

A HR további irányát egyrészt meghatározta az értékteremtésben való közreműködés minősége, másrészt a stratégiai jelleg adta meg, nevezetesen, a tudásmenedzsment funkcióra került a hangsúly, vagyis annak a szellemi tőkének a legjobb felhasználására és fejlesztésére, ami egy-egy cégnél kumulálódik. A fontosságának megfelelően a HR terület közvetlen a felső vezetés részévé vált, szervezeten belül a pénzügyi területről átkerült az elsőszámú vezető közvetlen irányítása alá. Az új feladat rendszer jelentősen eltér a korábbi humánpolitikai tevékenységtől.

Melyek ezek:

- Elsődleges feladat a tudásmenedzsment megvalósítása
- A munkáltatói „branding”, más néven márkaépítés
- Az M. I. S, vagyis a vezetői információs rendszer kiépítése
- A képzési rendszer alapjainak átdolgozása és a korszerű eszközök igénybevétele (mint pl. az e-learning)
- HR. controlling
- Outplacement

Látható, hogy a cikk korábbi részében ismertetett humánpolitikai tevékenységhez képest jelentős a változás. Olyan új tevékenységek váltották fel az adminisztratív funkciót, mit a munkáltató megfelelő piaci pozicionálása, munkaerő piaci szegmentáció, interaktív és integrált HR informatikai rendszerek működtetése. A munkaerőpiac változása alapvetően kihat a recruitment tevékenységre, ezért nagyon fontos annak elemzése, az uralkodó trendek felismerése. Kiemelt feladat a munkaerő szegmentációja, többek között azért is, mivel az egyes csoportok álláskeresési motivációja és pályázati stratégiája jelentősen eltérő, ami befolyásolja a toborzás/kiválasztás sikerét (pl. egyes munkavállalói

csoportok kizárólag online keresnek munkát). Sajnos sok esetben tapasztalható az az álláspont, hogy az egyes szektorok (tehát a „verseny szféra, vagy a köz-igazgatás), mintha külön munkaerő piacról szereznék be a szükséges munkaerőt. Ez helytelen álláspont! Egy munkaerő piac létezik, ez azt jelenti, hogy pl. az NBSZ is ugyanarról a piacról kell, toborozza a munkaerőt, mint akár a Coca-Cola. Nyilvánvaló a feladat számunkra, olyan módszereket, technikákat kell alkalmazni, amelyek alkalmasak arra, hogy a piacon az előbb említett „multival „szemben is versenyképesek tudjunk lenni. Ebben egyébként nagy szerepe van a korábban már említett, ún. munkáltatói „branding”-nek, vagy más néven a munkáltatói márkaépítésnek. Egyszerűen megfogalmazva, a munkáltatóról a munkavállalók számára közvetített kép minősége nagyban befolyásolja megint csak a toborzás/kiválasztás sikerét. Egy „rosszhírű” cég sikertelen lesz a többiekkel szemben, vagy olyan sok pénzt kell felhasználnia a kompenzációra, amely megdrágítja a munkaerő árát. Ennek megfelelően elemi érdek, hogy a munkáltató pozitív módon pozicionálja magát a piacon, így elkerülhető az előbb említett negatív következmény. Azt is világosan látni kell, hogy a munkavállalói attitűd lényegesen megváltozott (és ez még akkor is igaz, ha figyelembe vesszük a válság, okozta restriktív helyzetet) vagyis a pályázók tudatosan keresnek állást. Azt jelenti, hogy a jelöltek számára kiemelten fontos lett a karrier lehetőség és a pályaépítés módja. Tudatosan tervezik a jövőjüket, pontosan látni akarják, hogy honnan-hova jutnak el és milyen távon belül, illetve milyen továbbképzési/fejlesztési lehetőségek vannak. Ha a munkáltató ezekre nem tud konkrét válaszokat adni, nem lesz sikeres a toborzási tevékenység, vagy a munkaerő megtartásának lehetőségei szűkülnek be. Ez akár a fluktuációban is komoly tétel lehet, amelynek 10 % alatt tartása a cégek elemi érdeke (a 10 % feletti mérték esetén, egyszerre annyi kompetencia áramlik ki, amely már veszélyezteti a működést). Megjegyzendő, hogy a kutatások sora bizonyítja, a munkavállalók elmenetelésének oka nem elsősorban a pénzügyi kondíciók miatti elégedetlenség. Ma különösen kiemelt jelentősége van a munkahelyek megtartásának, a munkahely biztonságának. A dolgozók elsősorban a stabilitást keresik és hajlandók ezért, kevesebb juttatás mellett is munkát vállalni egy adott cégnél. Ezt követik sorban a munkakörülmények, a karrier- és szakmai fejlődés lehetőségei, és csak ezt követően lép be az elmenetel indokai közé a pénz. Az NBSZ-en belül is nagy hangsúlyt fektetünk arra, hogy az elmenetel pontos okait feltárjuk, és megoldást találjuk a felvetődött problémákra.

Az immateriális javakról

A cikk korábbi részében említésre került, hogy a HR legfontosabb tevékenysége a cég szellemi tőkéjének leghatékonyabb felhasználása és fejlesztése. Mit jelent ez, milyen rendszerbe illeszkedik a cég életében? A cég „valódi” javai, az ún. immateriális javak, *melyek ezek:*

1. Szervezeti tőke (az uralkodó kultúra és a vezetés, valamint az állomány összhangja)

2. Információs tőke (rendszerek- adatbázisok- hálózatok összhangja)
3. Emberi tőke / szakértelem- tudás- értékek összhangja/

Mit jelentenek ezek?

1. A szervezeti tőke a szervezet képességét jelenti a stratégia megvalósításához szükséges változási folyamat kezdeményezésére és fenntartására. Részelemei: a kultúraváltás (alapvető értékek) vezetés (szakképzett és alkalmas vezetők) összehangolás (egyéni és csoportérdekek) team-munka (stratégiai tudás, csoport szintű megosztása).
2. Információs tőke, a stratégia megvalósításának támogatása az információs rendszerek tudásalkalmazások és infrastruktúra hatékony működtetésével.
3. Emberi tőke: A stratégia megvalósításához szükséges képességek és tudás biztosítása és hatékony felhasználása, alapvető értékek betartása mellett (tisztesség, minőség, hatékonyság, ügyfél tisztelete).

A tudásmenedzsment, mint az emberi tőke fejlesztésének a programja

Mit is jelent ez pontosan? A cég stratégiájában megfogalmazott célok eléréséhez szükséges stratégiai képességek adatbázisba foglalása, és fejlesztése. A fejlesztés irányait és tartalmát a szükséges- és a rendelkezésre álló képességek közötti különbség kiküszöbölése jelenti. Ennek három alapvető eleme van:

1. A tudás biztosítása (általános háttérismeret, ami az adott munka ellátásához kell)
2. Képesség és készségek (pl. tárgyalási)
3. Értékek megléte (általános értékek, mint pl. megbízhatóság, tisztesség, megfelelő magatartás).

A képzés területén a civil megoldásokhoz hasonlóan az NBSZ.-nél is meghonosítjuk azokat az alapelveket, amelyek megfelelő keretet teremtenek a hatékony képzési rendszer működtetésének. Melyek ezek?

1. Elsősorban a munkáltató számára fontos képzés kerül támogatásra. Ennek lényege, hogy a recruitmenttól elvárt, hogy olyan jelöltet toborozzon, aki a munkakörhöz jellemzően szükséges kompetenciával rendelkezik. Ennek megfelelően később kizárólag a specialitások oktatása, valamint azon ismeretek megszerzése a cél, amely máshol nem volt lehetséges. Végző fokon tehát a munkakör magasabb szintű ellátása a feladata a képzési rendszernek.
2. Kivételes esetben ún. motivációs célzattal is engedélyezhető a képzésen való részvétel azonban itt feltétel, hogy a jelölt tisztában legyen azzal, hogy a munkáltató anyagi eszközöket (továbbá munkaidő engedményt ad) áldoz erre a dologra, tehát hosszabb távon számít a dolgozó munkájára. Ennek megfelelően elvárt az érintett vezetőktől,

hogy tisztában legyenek a lehetséges dolgozók indíttatásával, hosszabbtávú terveivel.

3. A hatékonyság szempontjából a mind a munkáltatótól, mind a munkavállalótól elvárt, hogy a képzési jogviszonyban a vállalt kötelezettségeit maximálisan teljesítse. Ehhez nyilván korrekt és tiszta jogviszonyt kell teremteni, hogy mindkét félnek egyértelmű legyen a jogai és kötelezettségei.
4. Tekintettel a képzési költségek jelentős növekedésére, a HR terület határozottabban lép fel az egyes szervezeti egységek képzési igényeinek ter-vezésekor. Azt jelenti, hogy a képzési javaslatok megvitatásánál és elfoga-dásánál kiemelt szempont a szükségesség és a feladatok hatékonyabb végre-hajtásának biztosítása. Egyéni igényeket csak a speciális rendelkezések (lásd. a Hszt.-ben foglaltakat) figyelembevételével de a *szolgálati érdek betar-tásával* lehet támogatni.
5. Külön kell említeni a fontosságánál fogva a vezetők képzését. A cikk korábbi részeiben többször volt arról szó, hogy egy-egy cégen belül is a változások „motorja” a felkészült vezetői csapat. Mitől tekinthető felkészült-nek a vezető? Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a vezetői, egy összetett funk-ció, egyrészt szakmai tudás, másrészt a vezetői alkalmasság jellemzi. Senki nem születik vezetőnek („a bibliai áthallásoktól most eltekintünk”) hanem tudatos képzés és felkészülés eredménye, hogy valaki milyen vezetővé válik. Arról is volt már szó, hogy a korszerű vezetői magatartás alapjai az „empowerment „és a „coaching”, de a kérdés az, hogy ezen kívül mi jellem-ző a” ma” vezetőire? Elsősorban megfelelő támogatást tud adni (partner) a változás menedzsmenthez azáltal, hogy tisztában van a cég ágazati helyzeté-vel és ez által a lehetőségeivel, továbbá tisztában van a stratégiai HRM (human resource management) alapjaival és rendszerével. Nagyon fontos feladata van a vezetőknek a vállalati kommunikációban, hiszen bármilyen vál-tozás csak akkor lesz sikeres, ha azt az érdekeltek ismerik/magukénak isme-rik. Ehhez hatékony kommunikációs eszközök kellene, és olyan vezetők, akik ezeket megfelelően használni tudják Sajnos minden cég életében, elő-fordulnak konfliktussal terhelt periódusok, a vezetőktől elvárt a magas szintű válság- és konfliktuskezelés (mediációs tevékenység). A vezetői munka hatékonyságát mutatja az erőforrások megfelelő kihasználása is, ezt hívja a szakma „time managementnek”.

A vezetőképzés (és ezt kiegészítendő a vezető utánpótlásképzés) kiemelt fontosságára tekintettel a képzési területen belül, önálló vezetőképző centrumot hoztunk létre az NBSZ.-nél. Szeretnénk idézni Ken Blanchard mondását, ami

szerint: „ha a menedzsment gondolkodása nem változik, semmi nem változik”.

A HR terület, mint stratégiaalkotó

A cikk korábbi részében említésre került, hogy a HR terület elkészítette az NBSZ. humán stratégiáját. A stratégia abból indul ki, hogy maga a HR stratégia két alapvető részre bontható, egyrészt stratégiai – másrészt operatív részre. A különbség abból fakad, hogy a stratégiai rész a cég hosszabbtávú, az egész intézmény működését alapvetően meghatározó feladatokat és eszközöket fogalmazza meg, míg az operatív rész a mindennapos (operatív) munka alapjait rögzíti le. A stratégiai rész központi eleme, a bér- és létszámgazdálkodás megvalósítása, a későbbiek folyamán a HR. controlling bevezetése, a munkáltató megfelelő munkaerő piaci pozicionálása. Az operatív terület fontos eleme a recruitment és a selection (a toborzás/kiválasztás) azzal a megjegyzéssel, hogy természetesen ránk is igaz, amit a cikk korábbi részében leírtunk a témával kapcsolatban. A nyilvánvaló specialitásokat is figyelembe véve igyekszünk elérni a számunkra fontos munkavállalói csoportokat, ehhez igazítva/ módosítva a felvételi technikákat és módszereket.

A stratégia alkotás területén megjelent a nemzetközi HR. szakmában az ún. stratégiai térképek alkalmazása (a téma szülőatyjai, az anno nagysikerű BSC –balanced scorecard megalkotói: Robert S. Kaplan és David P. Norton). Ennek lényege, hogy egyrészt vizuálisan megjeleníti a stratégiát, ami a megértést segíti, másrészt új konstrukcióba ágyazza a tartalmi részt. A stratégiai térkép ún. négy nézőpontba rendezi a kiegyensúlyozott mutató számrendszert (BSC), ami alapján visszaellenőrizhető, hogy milyen sikeresen zajlik a stratégia végrehajtása.

Mi a négy nézőpont:

1. Tanulási fejlődési nézőpont
2. Belső folyamatok nézőpontja (BPR.)
3. Ügyfél nézőpont
4. Pénzügyi nézőpont (BSC)

A korábban említett immateriális javak (emberi-információs-szervezeti tőke) a nézőpontokba foglaltak megoldásához nyújtanak hatékony támogatást. Az ügyfél, vagy más néven vevői nézőpont beépítése a stratégiába jelentős módosulás a korábbiakhoz képest. A cikkünkben már jeleztük, hogy az üzleti folyamatok központi eleme lett az ügyfélközpontúság, ezért sok helyen a szervezet átalakításra került („laposabb szervezeti struktúra, az ügyfelek közvetlen elérésének követelményével), másrészt a vezetői munka tartalma is ennek alapján változott (pl. helyzetbehozás). A stratégiába emelése a témának jelzi a tárgy fontosságát és súlyát. A vevői nézőpont figyelembe vétele nem csak termelő (esetleg kereskedelmi) vállalatoknál képzelhető el, hanem az NBSZ-hez hasonlóan a közszféra szervezetnél is (pl.: Kanadai Királyi Rendőrség, USA Keres-

kedelmi Minisztériumának Gazdasági Hivatala, Egyesült Királyság Védelmi Minisztériuma). A példákban említett intézmények mindegyike, kidolgozta saját stratégiai térképét. Ebből kiemeltük a kanadai rendőrség megoldását:

1. Kiindulási pont az volt, hogy a rendőrség vezetése változott és az új vezetők egy XXI. századbeli szervezetet akartak létrehozni.
2. Olyan stratégiát akartak alkotni, amelyben a mérhető eredmények elérésével erősíthetik a szervezet hitelességét, mind a társadalomban, mind a finanszírozó kormányzatnál.

A rendőrség elsőszámú vezetője irányításával egy ún. stratégiai team alakult, melynek célja a stratégia (térkép) megalkotása, valamint a végrehajtás koordinálása volt. Miként alakultak az említett stratégiai nézőpontok:

1. Ügyfélnézőpont: ennek legfontosabb célcsoportja egyrészt a finanszírozó kormányzat továbbá a társszervek (esetleges megrendelők) valamint a szervezettel kapcsolatba kerülő polgárok.
2. Belső folyamatok nézőpont (pl. kommunikáció, partner kapcsolatok stb.)
3. Pénzügyi nézőpont (a pénzügyi erőforrások hatékonyabb felhasználása ún. stratégiai üzleti terv alapján)
4. Tanulási, fejlődési nézőpont (stratégiát támogató HR rendszer és gyakorlat, magas szintű erőforrás menedzsment).

Azt gondoljuk, hogy a fent vázolt gyakorlati példa is mutatja, megvalósítható a civil cégeknél működő korszerű „üzleti” – és HR menedzsment. Az NBSZ HR stratégiája alapot képez az intézmény stratégiai térképének elkészítéséhez. Ebben a folyamatban jelentős szerepe van, az ún. stratégiai munkakörcsaládoknak, ugyanis el kell fogadni azt a tényt, hogy bár egy szervezeten belül minden munka fontos, azonban bizonyos munkaköröknek nagyobb hatása van a stratégiára, mint a többieknek. Jelen pillanatban az NBSZ HR területe a munkakörelemzést kezdte meg az idén. A munka első fázisa az ún. munkakör jegyzék elkészítése (az esetleges munkakörcsaládok kialakítása), ezt követi a munkakör tartalmának meghatározása. A második szakaszban történik a képesség profil elkészítése és a rendelkezésre álló tudás meghatározása.

A menedzselt tudás lényege a „cselekvésre való képesség” vagyis a folyton változó új kihívásokra adott válasz sikeressége. Az egyéni tudás mellett a szervezet egészének tudásszintje is („thinking structure”) meghatározó, ezt hívják a szakmában gondolkodó, vagy tudásszervezeteknek. A tudás hasznosulása azonban csak akkor képzelhető el, ha bizonyos konverziós módokon eljut az érintettekhez, ennek megfelelően az információ áramlása és a belsőkommunikáció színvonala alapvető kritérium. Az NBSZ-nél törekszünk arra, hogy egyrészt felhasználjuk a korszerű informatikai eszközöket (pl. intranet, e-learning), másrészt kialakítsunk olyan „műhelyeket” ahol az egyes szakmai területek információ cseréje megvalósulhat.

Cikkünkben bemutattuk azokat a folyamatokat, amelyek a jelenlegi HR rendszerek működéséhez vezetettek. Megdőlt az a nézet, hogy ezek a rendszerek csak a „versenyszférában” működőképesek. Bizonyos korrekciókkal bármely HR. rendszer felépíthető a közsférában is, ezt gyakorlati példákkal is illusztráltuk.

Az NBSZ-en belül elindult az a munka, ami a stratégiai alapú és rendszerszemléletű HR működést célozta meg. Az intézmény vezetése által elfogadott HR stratégia, mintegy alapot képez ahhoz az együttműködéshez, ami a változás menedzseléséhez elengedhetetlenül szükséges. Az alapfolyamatokban a következő módosítások történtek: a HR szervezeti egység teljes átalakítása front és back-office területekre, az oktatási részleg ún. képzési centrumokká alakult. A recruitment tevékenységben hangsúly került a munkaerőpiac elemzésére és szegmentációjára, valamint a munkáltatói branding megvalósítására. A személyzeti költségtervezés és feedback alapvető eszköze lesz a közeljövőben az ún. HR kontrolling megvalósítása.

Irodalomjegyzék:

1. James Champy : A vezetés újjáalakítása /SHL Hungary Kft. Bp. 2000/
2. Ken Blanchard : Empowerment , a felelősség hatalma /SHL Bp.1998/
3. Peter Drucker : 21.századi kihívások a vállalatirányításban /HVG.2001/
4. Daniel Coleman : Érzelmi intelligencia a munkahelyen /SHL. 2002/
5. Jack Stack: A nagy üzleti játék / a vállaltvezetés egyedüli értelmes módja/1992/
6. John Wellemin: Az ügyfél szolgálatában /SHL.1998/
7. Karl Erik Sveby : Szervezetek új gazdagsága a menedzselt tudás / KJK.2001/
8. Andy Neely- Chris Adams- Mike Kennerley: Tejesítményprizma /Alinea 2004/
9. Mihael Hammer- James Champy : BPR. /Penem 2000/
10. Arthur R. Tenner- Irving J. De Toro : BPR. /Műszaki Könyvkiadó 1998/
11. Rick Levin: Cluetrain – a hagyományos üzletmenet végnapjai / Typotex Kft.2001/
12. Charles Perrow: Szervezetszociológia /OSIRIS 1994/
13. Robert S Kaplan- David P. Norton: Stratégiai térképek / Panem 2005/

A MEDITERRÁNEUM

Szinte a lehetetlenre vállalkozik az, aki a Mediterráneumot akarja jellemezni, mert a térség ezernyi különbözőséget foglal magába. A Mare Nostrum – ahogyan az ókorban nevezték – az egyiptomi, a görög, a római és az arab civilizációk, valamint a keresztény, az iszlám és a zsidó vallás bölcsője. Hihetetlenül változatos, sokszínű, geostratégiai szempontból is igen fontos térség. A térség rendkívüli gazdag természeti erőforrásokban (kőolaj, földgáz, foszfát) de rettenetes ivóvízhiányban jellemzi.

Az utóbbi évtizedben sokszor – többnyire a szomszédokat is veszélyeztető katonai és nem-katonai kockázati tényezők, válságok kapcsán – került a régió az érdeklődés középpontjába. A figyelemfelkeltő tényezők többsége (például a vallási sokszínűség; a szegénység, irástudatlanság, demográfiai robbanás – a mindezek nyomán fellépő tömeges migráció; némely itteni szubrégió esetében a szervezett bűnözés jelentős súlya, a politikai rendszerek instabilitása stb.) kedvezőtlen színben tüntetik fel a térség országait.

A három kontinens és három civilizáció érintkezési pontjánál a történelem folyamán mindig élénk gazdasági, kulturális és politikai kapcsolat jellemezte az európai, a nyugat-ázsiai és az észak-afrikai népek közötti viszonyt.

Az itt élő népek felemelkedése érdekében az elmúlt fél évszázadban számos nemzetközi szervezet tett kezdeményező lépéseket. Ebbe a sorba illeszkedik a NATO által mentorált Mediterrán Párbeszéd, az Isztambul Együttműködési Kezdeményezés, az Európai Unió vállalkozása a Barcelona Folyamat, valamint az Unió a Mediterráneumért.

Értelmezési keretek

A térséget számos, eltérő módon (pl.: Kelet- és Nyugat-Mediterráneum; európai Mediterráneum; ellen-Mediterráneum; a latin, a görög, az arab Mediterráneum; Maghreb és Mashrek, Middle East, Moyen Orient stb.) jelöli meg a nemzetközi közgondolkodás és a szakirodalom. E megnevezések mögött gyakran kitapinthatók az egymás keresztező (néhánykor átfedésben levő) nemzeti érdekek, biztonságpercepciók, az egymást átmetsző tércategóriák.³⁴

A Földközi-tenger három kontinens határán, Európa, Kis-Ázsia és Afrika között helyezkedik el. A Gibraltári-szoros az Atlanti-óceánnal, a Dardanellák a Fekete-tengerrel, a Boszporusz a Márvány-tengerrel, a Szezei-csatorna a Vörös-

³⁴ Pap Norbert: Dél-Európa politikai földrajza p. 191. In: Pap Norbert-Tóth József: Európa politikai földrajza, Janus Pannonius Tudományegyetem Pécs, 1997. p. 241.

tengerrel köti össze. A „világrészek közötti tenger” partján 21 ország foglal el kisebb-nagyobb teret.³⁵ A térség már említett általános jellemzőit viselik magukon a Földközi-tengerrel határos övezetek (így az Egyesült Királyság ciprusi Akrotiri és Dhekelia felségterületei, valamint Gibraltár; a spanyol fennhatóság alatt álló Ceuta és Melilla; a Palesztin területek) is. De a mediterrán klíma, a növényzet és az állatvilág, valamint a közös kulturális gyökerek miatt a szélesebb értelemben vett Földközi-tengeri térség részének tekintik – annak ellenére, hogy azzal nem határosak – Jordániát, Andorrát, Portugáliát, San Marinót, Vatikánt, Szerbiát és Bulgáriát. Sokan a mediterrán térséget illetően az uralkodó klímát, az itt jellemző növényzetet (citrusfélék, szőlő), de különösen a szimbolikus jelentőségű olajfát (*Olea Europaea*) tekintik meghatározó tényezőnek.

Pap Norbert Dél-Európa politikai földrajza írásában részletesen ismerteti a Mediterráneum országainak belső politikai térstruktúráját. Az országokat genezisük szerint osztja négy csoportba: a középkori eredetű törpe vagy reliktum államokra (Andorra, San Marino, Vatikán); a térség volt brit gyarmataira (Málta, Ciprus, Ciprusi Török Köztársaság); a felépülő nemzetállamokra (Görögország, Olaszország); végezetül a nagy múltú, birodalmi struktúrákat csak a közelmúltban elvesztett államokra (Spanyolország, Portugália).³⁶

A *Mashrik* (vagy *Mashrek*) az Egyiptomtól keletre és az Arab-félszigettől északra fekvő területeket jelenti. Az arab eredetű szó – amelynek jelentése kelet vagy napkelte – a Földközi-tenger és Irán közötti fekvő Közel-Keletre utal.

A nyugatot, naplementét jelentő *Maghreb* szó Észak-Afrika országait: Marokkót, Algériát, Tunéziát, Líbiát, Mauritániát és Nyugat-Szaharát foglalja magában. (A történészek – tekintettel az arab és muszlim dominancia időszakára – Spanyolországot, Portugáliát, Szicíliát és Máltát is a térséghez sorolják. Az Atlasz és a Szahara elkülöníti az afrikai kontinens többi részétől, de az éghajlat, a felszíni formák, a népesség, a gazdaság, és a történelem a Mediterráneum részévé teszik. A térséget a 8. század elején az arab uralom idején, később az Almohad-dinasztia idején (1159–1229), végül a legújabb korban, 1989-ben az Arab Maghreb Unió alapításakor egyesítették.³⁷

Egyiptom különleges helyzetben van: kulturális, etnikai és nyelvészeti szempontból mindkét régióhoz kötődik, de egyedi és különböző is egyben. Ezért általában egyik régiónak sem képezi a részét.

A sok évszázados antropogén tevékenység (legeltetés, égetés, irtás, urbanizáció, a beépített területek egyre növekvő nagysága) a mediterrán területek

³⁵ Ugyanez a helyzet a *Worldatlas.com* forrással is, amely a Földközi-tengerrel határos országokat tekinti a Mediterráneum részének. A különbség annyi, hogy Máltát nem sorolja fel, mint a Földközi-tengerrel határos országot, hiszen ezt a logikát követve az összes többi szigetet is meg kellene említeni.

³⁶ *Pap Norbert*: Dél-Európa politikai földrajza p. 194. In: *Pap Norbert-Tóth József*: Európa politikai földrajza, Janus Pannonius Tudományegyetem Pécs, 1997. p. 241.

³⁷ *Moamer Kadhafí* álma volt az Észak-Afrikai Közös Piac, az együttműködés és a gazdasági integráció kialakítása a térségben.

növényzetének hihetetlen méretű pusztulását, regionális méretű környezeti katasztrófát okozott.³⁸ A térség környezetvédelmi veszélyeztetettsége jelentősen nőtt az olajkitermelés, a régió keresztül haladó olajszállítási útvonalak, a népesség nagyarányú növekedése, és a tömegturizmus következményeként. A Földközi-tenger szennyezettsége igen magas az utóbbi években.³⁹ A Földközi-tenger szennyezése elleni védelméről szóló 1976-os Barcelona Egyezmény célkitűzése a védelem és a megelőzés.⁴⁰ Az egyezmény aláírói vállalták, hogy együttműködnek a szennyezés vészhelyzeteinek kezelésében, a monitoring rendszer működtetésében és a tudományos célú kutatásokban.

A hagyományos mediterrán tájkép az urbanizáció, az emberi beavatkozás következményeként kaotikus lett. A Földközi-tenger part menti sávjában 82 millió ember él. Ez a szám a becslések szerint 2025-re 150–170 millióra növekszik. (A térség országaink fontosabb jellemzőit a csatolt táblázatban részletezzük).

A Mediterráneum és a NATO

2001. szeptember 11. után NATO (története során először) életbe léptette az Észak-atlanti Szerződés Szervezete kollektív védelemről szóló V. cikkelyét. A Földközi-tengeren megkezdődött a hajóforgalom ellenőrzésére és felügyeletére indított Aktív Törekvés (Operation Active Endeavour – OAE) művelet.⁴¹ Kezdetben csak a Földközi-tenger keleti részén járőröztek a hajók. 2004. március 4-e után az Aktív Törekvés műveleti területét kiterjesztették a Földközi-tenger egészére. A 2004. júniusi isztambuli csúcstalálkozón a NATO a Partnerség a Békéért, valamint a Mediterrán Párbeszéd megnevezésű együttműködési formákban részt vevő országok számára is lehetővé tette a műveletben való részvételt. A mandátum kibővült a tömegpusztító fegyverek, valamint hordozóeszközök terrorizmus céljából történő csempészetének felderítésével is.⁴²

³⁸ Borsy Zoltán: Általános természetföldrajz, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1993. Esőstelű szubtrópusi (mediterrán) tartományok, 764-767. oldalak.

³⁹ Az ENSZ Környezeti Program becslése szerint 650 millió tonna szennyvíz, 129000 tonna ásványolaj, 60000 tonna higany, 3800 tonna grafit és 36000 tonna foszfát szennyezi a tengervizet. (Vö. Pollution in the Mediterranean Sea. In.: <http://www.explorecrete.com/nature/mediterranean.html> 2009. 02.14.)

⁴⁰ http://www.unep.ch/regionalseas/regions/med/t_barcel.htm 2009.02.28. Barcelona Convention, Convention for the Protection Of The Mediterranean Sea Against Pollution

⁴¹ A művelet során, 2001. október 26. óta közel 79 000 hajót ellenőriztek, több mint 100 hajót vizsgáltak át, 480 hajót kísértek, és szigorították a mediterrán térségben a csempésztútvonalak ellenőrzését. (Vö. Rábai György: A nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem öt éve. Új Honvédségi Szemle, 2008. október)

⁴² Az Aktív Törekvés Műveletről lásd http://www.nato.int/issues/active_endeavour/index.html, A tengeri műveletben NATO-országok (Belgium, Dánia, Németország, Görögország, Olaszország, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Spanyolország, Törökország, Nagy-Britannia, Egyesült Államok), partnerországok (Albánia, Oroszország, Ukrajna), valamint a Mediterrán Párbeszéd országai (Egyiptom, Marokkó, Tunézia) vesznek részt. Algéria és Izrael is tájékozódik a művelethez történő csatlakozás lehetőségéről. A NATO Standing Naval Force

A NATO különböző szinteken tart fent partnerségi kapcsolatokat, folytat párbeszédet és együttműködést a térség csaknem 40 országával, de a régió stabilitása érdekében keresi az együttműködési lehetőséget más, a régió kívüli nemzetközi és nem-kormányzati szervezetekkel is.

A NATO és a térség hét ország (Algéria, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Marokkó, Mauritánia és Tunézia) közötti Mediterrán Párbeszéd ((Mediterranean Dialogue, a továbbiakban MD) 1994-ben jött létre.⁴³ Azzal a célkitűzéssel hozták létre, hogy segítse elő a regionális biztonság és stabilitás megszilárdítását, a kölcsönös megértést, valamint a NATO és a mediterrán országok közötti félreértések, nézeteltérések kiküszöbölését.⁴⁴

A Párbeszéd fontos alapelve az együttműködő felek számára kölcsönös előnyökön nyugvó együttműködés, a fokozatosság elvének szem előtt tartása, a mediterrán országok érdekeinek és elvárásainak figyelembe vétele. Lehetőséget biztosít a részt vevő országok egyedi elképzeléseinek és a gyakorlati együttműködés ütemezésének megvalósítására és nyitott a régió más érdeklődő országai számára is.

A NATO isztambuli csúcsértekezlete (2004. június 28-29.) a partnerségi politika új szakaszát indította el. Fontos eredménye volt a Mediterrán Párbeszéd megújítása és a – tágabb értelemben vett Közel-Keletre vonatkozó – Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés (Istanbul Cooperation Initiative – ICI) elindítása. Utóbbi célja, hogy a Mauritániától Afganisztánig elterülő térség országainak stabilizálását, társadalmuk, intézményrendszerük demokratizálását, gazdasági folyamataik egyensúlyának megteremtését segítse elő. A kezdeményezéshez négy ország (Bahrain, Egyesült Arab Emírátságok, Katar és Kuvait) csatlakozott, de nyitott a régió bármely országa számára. Mindezek szerves részét képezik annak a folyamatnak, ahogyan a NATO a 21. század új kihívásaira reagál.

Az isztambuli csúcsértekezlet színhelyének kiválasztásánál figyelembe vették, hogy közel legyen a Balkánhoz, Afganisztánhoz, Közép-Ázsiához, a Kaukázushoz és a „tágabb értelemben vett Közép-Kelethez” – vagyis a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem fő hadszíntereire. A 2004. június 28-án kibocsátott Isztambuli Nyilatkozat úgy fogalmazott, hogy az Európa és Észak-Amerika közötti 55 éves védelmi partnerség „*nélkülözhetetlen, oszthatatlan,*

Mediterranean és a Standing Naval Force Atlantic három hónapos rotációban váltja egymást a művelet végrehajtásában. Görögország, Olaszország, Spanyolország és Törökország haditengerészeti eszközökkel közvetlenül is hozzájárul a közös tevékenységhez, a Gibraltári-szorosban Dánia, Németország és Norvégia gyors űrnaszádokkal vesz részt. A mediterrán partnereknek jelentős szerepe van a művelet logisztikai támogatásában. 2008. október 20.

⁴³ Eredetileg négy ország, Egyiptom, Izrael, Mauritánia és Marokkó alapította. 1995 februárjában Tunézia, 1995 novemberében Jordánia, 2000 februárjában Algéria csatlakozott a kezdeményezéshez.

⁴⁴ http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/NATO_tevekenysegek/Isztambuli_Egyuttmukodesi_Kezdemenyezes.htm 2008.02.21.

életerős, rugalmas és sokoldalú” marad. A csúcstalálkozón a szövetséges államok megegyeztek az iraki biztonsági erők felkészítésében; abban, hogy a NATO befejezi kilenc éves stabilizációs küldetését Boszniában és átruházza felelősségét az EU-ra; a NATO kiszélesíti afganisztáni tevékenységét és részt vállal az ország demokratizálódásának és újjáépítésének elősegítésében.

A Mediterrán Párbeszéd és az Isztambuli Együtműködési Kezdeményezés elindításának eredeti célja az volt, hogy a NATO az országokra szabott együtműködési programok formájában kiterjeszthesse az eddigi politikai párbeszédet. Emellett lehetőséget kívánt teremteni arra, hogy az érdeklődést mutató országok megkezdhessék az együtműködést a katonai interoperabilitás fejlesztésére, a terrorizmus elleni küzdelemre, a védelmi reform támogatására, a hatékony hírszerzési és tengeri járőrözési együtműködésre, a határbiztonság és polgári veszélyhelyzeti tervezés területén.⁴⁵

A Mediterráneum és az Európai Unió

Kiemelt biztonságpolitikai jelentőséggel bír a térség az Európai Unióhoz való közelsége, a kábítószer-kereskedelem, a csempészet, a bűnözés, a terrorizmus, az energiaellátás, valamint a közlekedésbiztonság miatt. A déli part országainak egy részében mutatkozó konfliktusok az egész térségben éreztetik hatásvukat. Az Európai Unió számára az egyik legnagyobb problémát a migráció jelenti. Az illegális bevándorlás ugyanis nemcsak az országok költségvetési kiadásait növeli (több embert kell ellátni, egyre kevesebben fizetnek adót, nőnek az állami kiadások stb.), de fokozza a potenciális biztonsági fenyegetéseket is.

Az Európai Unió mediterrán politikája: az Euro-Mediterrán Partnerség (Barcelona Folyamat) az Euro-Mediterrán Konferenciával kezdődött 1995-ben. A folyamat napjainkra az európai szomszédságpolitika egyik fő elemévé vált. A konferenciát az Európai Unió azzal a céllal rendezte meg, hogy erősítse kapcsolatait a Mashrek- és a Maghreb-régió országaival. A térség országai közötti kétoldalú megállapodásokkal kiegészülő együtműködés három pilléren (gazdaság, politika, kultúra) nyugszik. Irányadó célkitűzései a politikai és biztonsági párbeszéd erősítése; a béke és stabilitás közös területeinek kijelölése; gazdasági és pénzügyi partnerség a közös jólét övezetének és a fokozatosan létrehozandó szabad kereskedelmi övezet kialakítása érdekében; az országok közötti közeledés elősegítése szociális, kulturális és humán partnerség útján. Az együtműködő felek nagy figyelmet fordítottak a terrorizmus, a szervezett bűnözés és a kábítószerterjedése elleni harc erősítésére.⁴⁶

A barcelonai konferencián elmondott megnyitó beszédében *Javier Solana* szimbolikus jelentőségűnek tekintette a rendezvény időpontját: az első kereszties

⁴⁵ http://www.kulugyminiszterium.hu/kum/hu/bal/Kulpolitikank/Biztonsagpolitika/NATO_tevékenysegek/Isztambuli_Egyuttmukodesi_Kezdemenyezés.htm_2008.02.21.

⁴⁶ Horn Kata: Az Európai Unió és Izrael gazdasági és kereskedelmi kapcsolatai hanyatlóak, Budapesti Gazdasági Főiskola, 2005. p. 77. http://elib.kkf.hu/edip/D_11740.pdf 2009. 02.14.

háború meghirdetésének 900. évfordulóját. Ebből kiindulva jelölte meg célként a civilizációk közötti összecsapás elkerülését, az évszázados ellentétek és felgyülemlett indulatok tisztázását és az azon való túllépést.⁴⁷

Az 1995. november 27-28-án elfogadott a Barcelona Nyilatkozatot az Európai Unió 15 tagállama valamint a Földközi-tenger déli részén fekvő Algéria, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Marokkó, Szíria, Tunézia és a Palesztin Hatóság mellett Horvátország, Ciprus, Málta, Macedónia és Törökország képviselői írták alá. Az aláírók között szerepelt az Európa Tanács és az Európai Bizottság.

Az EU kétoldalú kapcsolataiban fontos szerepet töltenek be az Euro-Mediterrán Társulási Egyezmények (Euro-Mediterranean Association Agreements), amelyek keretében egyenként tárgyalnak az egyes partnerországokkal. 2004 óta a mediterrán partnerországok (Marokkó, Algéria, Tunézia, Líbia, Egyiptom, Jordánia, Libanon, Szíria, Izrael, Palesztin Hatóság) is tagjai az Európai Szomszédsági Politikának.⁴⁸ 2007 óta pedig már az Európai Szomszédsági és Partnerségi Eszközprogramon keresztül (European Neighbourhood and Partnership Instrument – ENPI) kapják az egyes programokhoz a támogatást.

A Barcelona Folyamat 10. évfordulóján, 2005. november 28-án, Euro-mediterrán csúcsertekezletet rendeztek Barcelonában. A tízéves évforduló alkalmából 2005-öt az Európai Unió mediterrán évvé nyilvánította. A Barcelona Folyamat részese immáron a 27 EU-tagország, a Földközi-tenger déli partjának 10 országa (Algéria, Palesztin Hatóság, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Marokkó, Szíria, Tunézia és Törökország), továbbá Horvátország, az Európa Parlament, az Európai Bizottság és az Európa Tanács főtitkára.⁴⁹

A 21. századi realitások és kihívások tették szükségessé a Barcelona Nyilatkozat megújítását és új akcióterv kidolgozását.⁵⁰ Ez négy alapvető fontosságú területre (1. béke, biztonság, stabilitás, jó kormányzás és demokrácia; 2. fenntartható fejlődés és reformok; 3. oktatás és kulturális együttműködés; 4. migráció és szociális integráció) koncentrált.

Unió a Mediterráneumért

---

⁴⁷ Kovács Kata: Az iszlám és hadművészet a keresztes háborúk idején, ZMNE, TDK-dolgozat, 2009. p. 55. II. Orbán pápa 1095-ben hívta össze a clermont-i zsinatot, az első keresztes háború meghirdetése a nevéhez kötődik.

⁴⁸ Az Európai Szomszédsági Politikának tagjai még az alábbi országok: Moldova, Ukrajna, Belorusszia, Grúzia, Örményország, Azerbajdzsán, Oroszország, Kazahsztán.

⁴⁹ Emellett állandó megfigyelői státuszban Líbia, Mauritánia és az Arab Liga főtitkára, megfigyelőként az Európai Befektetési Bank, az Arab Maghreb Unió, az Anna Lindh Kultúrák közötti párbeszéd Alapítvány, és az Euromed Gazdasági és Szociális Tanácsa vett részt.

⁵⁰ Az ennek alapjául szolgáló ún. Valencia Akciótervet a külügyminiszterek 5. Euro-mediterrán Konferenciáján 2002. április 22-23-án fogadták el, amely három fő partnerségi területet sorolt fel: I. politikai és biztonsági, II. gazdasági és pénzügyi, valamint szociális, kulturális és humán partnerség.

Nicolas Sarkozy francia elnök 2007. október 23-ai tangeri beszédében egy Mediterrán Unió létrehozását javasolta, amelynek megnevezését később (elsősorban német javaslatra) Unió a Mediterráneumért-ra (a továbbiakban ÚM) változtattak.⁵¹ Az eredeti elképzelés csak azokat az uniós országokat fogta volna át, amelyek a Földközi tengerrel határosak, a többi ország körében azonban az ún. „kétébességes Európa” heves tiltakozást váltott ki.

A francia EU-elnökség időszakában a szomszédságpolitikai program egyik kiemelt eleme volt az Unió a Mediterráneumért létrejött Földközi-tenger térségében. A franciák négy prioritást (az energiakérdést, a környezetvédelmet, az emberi jogok védelmét, és a közlekedést, a szállítást – vagyis a mediterrán országok közötti tengeri és szárazföldi utak kiépítésének elősegítését) emeltek ki. A kezdeményezés alapja a Barcelona Folyamat volt. A tervek szerint két évente megrendezendő csúcstalálkozók, a közös észak-déli elnökség, az állandó titkárság felállítása, illetve a konkrét regionális projektek kezdeményezése, a közös célt megteremtve hozzájárulnak a szolidaritás érzésének erősödéséhez.

Az első találkozóra 2008 júliusában került sor, amelyen 44 európai és mediterrán országból 41 állami vezető jelent meg. A találkozón több fontos területet neveztek meg. A kiemelt témák főleg a biztonsághoz, az energiapolitikához és a kulturális együttműködéshez kapcsolódtak. Nem esett szó viszont a pénzügyi háttér megteremtésének kérdéséről, amely az eredeti elképzelés szerint egy későbbi külügyminiszteri találkozó témája lehet. Az anyagi háttér megteremtésének hiánya igencsak kérdésessé teszi a felvetések megvalósulását. Ennek fényében nem meglepő, ha a találkozó igazi sikerének a kétoldalú megállapodásokat tekintjük. *Ehud Olmert* izraeli miniszterelnök a későbbi események tükrében meglepő kijelentést tett: „*Még sosem álltunk ilyen közel a meg egyezéshez*” a palesztinokkal.⁵² *Sarkozy* kiemelte, hogy a közel-keleti békefolyamatok előmozdítása mellett a tömegpusztító fegyverektől mentes közel-keleti térség kialakítása is fontos célkitűzés. A diplomáciailag elszigetelődött Szíria felújította kapcsolatait Libanonnal.⁵³ Oldódtak a török-francia diplomáciai feszültségek is, hiszen *Sarkozy* kijelentette, hogy nem fogja gátolni a török európai uniós csatlakozási tárgyalásokat.⁵⁴ Törökország biztosítékot kért, hogy az Unió a Mediterráneumért nem alternatívája az EU csatlakozási tárgyalásoknak.⁵⁵ Az UM-kezdeményezés két éves francia-egyiptomi elnökség irányítása

⁵¹ Megismételte a Mediterrán Unióra vonatkozó elgondolását, amely Franciaországot és néhány európai országot (Spanyolország, Portugália, Olaszország, Görögország) és a Maghreb országait tömörítene.

⁵² Az izraeli offenzíva huszonekét napja alatt legalább 1200 palesztin vesztette életét, és több mint 5300 sebesült meg a sűrűn lakott övezetben vívott harcokban. A hadműveletekben 10 izraeli katona halt meg, a palesztin rakétacsapások 3 izraeli civil életét oltották ki.

⁵³ Szíria 2005-ben Rafik Hairi libanoni miniszterelnök meggyilkolása után szigetelődött el.

⁵⁴ <http://www.euractiv.hu/kulpolitika/hirek/parizs-utat-nyitott-a-mediterran-unionak> 2008.02.21.

⁵⁵ Az ÚM-nek 43 tagja van, 27 EU-tagállam, valamint Albánia, Algéria, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Egyiptom, Izrael, Jordánia, Libanon, Mauritánia, Monaco,

alatt tevékenykedik. A titkárság székhelye Barcelona, a főtitkárt öt főtitkár-helyettes segíti, akik mandátuma három évre szól.⁵⁶

Az UM-kezdeményezést számos kétely árnyékolja be. Nem könnyen megválaszolható például az a kérdés, hogy vajon megvalósulhat-e a demokrácia és a jogállamiság azokban az országokban, ahol autokrata rezsimek vannak? (Megjegyzendő, hogy a 2008. július 13-án elfogadott Párizsi Nyilatkozatban az emberi jogok kérdését nem is említették!) Kétségtől fontos a regionális együttműködés az EU és partnerei között. De lehet-e eredményes a partnerség, ha az érintettek egy része (például Izrael és az arab államok, Algéria és Marokkó, Görögország és Törökország) nem vagy csak részlegesen hajlandó együttműködni egymással. Az UM kezdeményezés a kereskedelem, az energia, a környezetvédelem és a turizmusra fókuszál. Az kérdéses, hogy milyen módon viszonyul egyrészt a térség komoly biztonsági kihívásaihoz és problémáihoz, másrészt milyen viszony alakul ki a NATO által preferált Mediterrán Párbeszéddel és a régióban érdekelt másik nemzetközi szervezettel. Tekintettel arra, hogy a Földközi-tenger déli partján fekvő országok mindkét kezdeményezésnek a tagjai, ez átfedéseket, megkettőződést és költségmegosztást jelenthet. De önmagában az Európai Unió belül is gondot okozhat a költségvetési források biztosítása a négy prioritási terület programjaira.

* * *

A térség országai jelentős hatással van Nyugat-Európa energiabiztonságára. A Gibraltári-szoros, a Boszporusz és a Dardanellák, a Szezei-csatorna – mind a tengeri kereskedelmi útvonalak, mind az energiabiztonság szempontjából – stratégiai fontosságú szorosok és tranzitpontok.

A Mediterráneum déli és keleti parti országai között sem regionális biztonsági, sem gazdasági integráció vagy együttműködés nincs. A térség országai csak korlátozott politikai párbeszédet folytatnak egymással, azt is főleg a nemzetközi és regionális fórumok segítségével. A gyanakvás, a konfrontáció és nem a kooperáció a jellemző. A térség országai a NATO-t a Nyugat katonai eszközének tekintik, az arab országok pedig rendkívül megosztottak Izrael léteire és önvédelemre vonatkozó jogával kapcsolatban.⁵⁷

Marokkó, Montenegró, Palesztin Hatóság, Szíria, Tunézia és Törökország.

⁵⁶ A Mediterráneum térségére vonatkozóan következő területeken kívánnak előrelépni: környezetvédelmi politika kialakítása a problémák kezelésére; régiók közötti nagysebességű hajózási útvonalak kialakítása, napenergia hasznosítás; egységes Mediterrán kutatási és oktatási tér kialakítása a mezőgazdaság, a halgazdálkodás és a sivatagosodás problémájának kezelése érdekében; a Mediterrán Üzleti Fejlesztési Kezdeményezés a kis-és középgazdaságok támogatására. (Vö. Union for the Mediterranean, Assembly Fact Sheet No. 12. European Security and Defence Assembly, Assembly of Western European Union, November 2008. p. 2.)

⁵⁷ Faber, Peter: The future role of NATO in the Mediterranean Basin, NATO Defense College, 2003. p. 5.

A Mediterráneumra vonatkozóan a régióban több nemzetközi szervezet ugyanazokkal az országokkal, de más kezdeményezés keretén belül működik együtt, ezért óhatatlan az átfedés. Komoly kihívás az egyes kezdeményezések közötti koordináció és a hatékonyság hiánya. Legfőbb célkitűzés a regionális biztonság és stabilitás előmozdítása. Emellett hangsúlyosan jelennek meg a gazdasághoz, az energiabiztonsághoz, a környezetvédelemhez, a közlekedéshez és a kulturális dimenzióhoz kapcsolódó területek. A mediterrán országok közötti félreértések, nézeteltérések, évszázados és új keletű történelmi sérelmek kiküszöbölése alapvető fontosságú.

Mi a siker kulcsa a Mediterráneumban? A kezdeményezéseknek a mediterrán térség egészére vonatkozó biztonságpolitikai hozadékának kell lennie. A térségben érintett nemzetközi szervezeteknek (NATO, EU) a nagyobb koherencia és hatékonyság érdekében szorosán együtt kell működniük. Bármifajta együttműködésnek, programnak a lehető legpontosabban kell megfelelnie a mediterrán partnerek elvárásainak és igényeinek. A földközi-tengeri régió stratégiai, politikai és gazdasági fontosságára való tekintettel egyrészt szükséges a programokhoz az erőforrások biztosítása, másrészt az egyre terebélyesedő partnerkapcsolatok a rendelkezésre álló forrásokat szétforgácsolják.

A jelenlegi keretek elsősorban földrajzi alapon szerveződnek, az egyes kezdeményezések között nincs átjárhatóság, illetve az is csak elméleti jellegű. Az egyes kezdeményezések koordinációja nem megoldott, önmagában a partnerség nem elegendő, a kereteket tartalommal kell megtölteni. A központi kérdés a térség békéjének és biztonságának erősítése, a partnerek közötti regionális együttműködés és az átfogó reformok elősegítése. A földrajzilag definiált összetartozásnak fontos szerepe van ugyan, de a régió országainak különbözőek lehetnek a politikai célkitűzései, katonai és gazdasági képességei, és az együttműködés szándéka is.

A NATO a képzés folyamatosan bővülő hálózatát kívánja létrehozni, amely többek között a védelmi szektor modernizálásához és a haderő állományának kiképzésében nyújt segítséget. A cél érdekében lépések sorozatát hajtott végre: megalapította a Mediterrán Fakultást a NATO Védelmi Akadémián (a továbbiakban NDC); a rigai csúcsértekezleten indították el a NATO Kiképzési Együttműködési Kezdeményezést⁵⁸; nagyobb beiskolázási létszámot ajánlott a térség képviselői részére stratégiai és hadműveleti szintű iskoláiba; új, modulrendszerű, cél- és ország specifikusan kialakított tematikát dolgoztatott ki és speciális tanfolyamok indítását határozta el (ilyen például a NATO Regionális Együttműködési Tanfolyam az NDC-n).

Mindezek tükrében csak remélni lehet, hogy térségben az érintettek közötti sokirányú együttműködési kísérletek valóban előmozdítják a fenntartható

---

⁵⁸ A NATO Kiképzési Együttműködési Kezdeményezéséről lásd Fritz Rademacher: The NATO Training Cooperation Initiative, In: NATO Review, 2007. Issue 1. Partnerships: Old and New, p. 32-35.

fejlődést, a gazdasági és kulturális kapcsolatokat, valamint a regionális biztonságot és stabilitást a régió egésze számára.

Felhasznált irodalom

1. John Laughland: What Is Really Behind the Mediterranean Union?
<http://www.brusselsjournal.com/node/3083>
2. Barcelonai folyamat: Unió a földközi-tengeri térségért. Az Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 20. 5.2008, COM(2008) Végleges, 319, p. 16.
3. Barcelona Process: Union for the Mediterranean. Brussels, 20/05/08 COM(2008) 319 (Final), p. 13.
4. Faber, Peter: The future role of NATO in the Mediterranean Basin. NATO Defense College, 2003. p. 5.
5. Union for the Mediterranean. Assembly Fact Sheet No. 12. European Security and Defence Assembly, Assembly of Western European Union, November 2008. p. 2.
6. Joint Declaration of the Paris Summit for the Mediterranean. Paris, 13 July 2008, p. 20.
7. Mahdi Darius Nazemroaya: The Mediterranean Union: Dividing the Middle East and North Africa. Global Research, February 10, 2008, p. 13.
8. Pierre Razoux: The NATO Mediterranean Dialogue at a crossroads. Research Paper, NATO Defense College, Rome, No. 35. April 2008. p. 8.
9. Report of the expert group convened by the Mediterranean Institute on the Mediterranean Union project (October 2007). Institut de la Méditerranée, p. 40.
10. Siposné Kecskeméthy Klára: A mediterrán térség jelentősége a NATO számára. KLHTK Hadtudományi Szemle című on-line tudományos folyóirat 2008. 1. évfolyam 2. szám, p. 101-106.
11. Siposné Kecskeméthy Klára: Security and cooperation through education and research in the Mediterranean Area – AARMS. Academic and Applied Research in Military Science, 2004. Issue 2, Volume 3. p. 295-304.

Táblázat

A Földközi-tenger déli és északi part népessége

(2008 World Population Data Sheet Forrás: http://www.prb.org/pdf08/08WPDS_Eng.pdf)

Észak-Afrika	Népesség 2008 (millió fő)	Várható népesség 2025-re (millió fő)	Várható népesség 2050-re (millió fő)
Algéria	34,7	43,3	50,1
Egyiptom	74,9	95,9	117,9
Líbia	6,3	8,1	9,7
Marokkó	31,2	36,6	42,4
Tunézia	10,3	12,1	13,2
Nyugat-Szahara	0,5	0,8	0,9
Összesen	157,9	196,8	234,2

Dél-Európa	Népesség 2008 (millió fő)	Várható népesség 2025-re (millió fő)	Várható népesség 2050-re (millió fő)
Albánia	3,2	3,5	3,5
Andorra	0,1	0,1	0,1
Bosznia- Hercegovina	3,8	3,7	3,1
Franciaország	62,0	66,1	70,0
Görögország	11,2	11,3	10,8
Horvátország	4,4	4,3	3,8
Koszovó	2,2	2,7	3,2
Macedónia	2,0	2,0	1,7
Málta	0,4	0,4	0,4
Monaco	0,03	0,04	0,04
Montenegró	0,6	0,6	0,6
Olaszország	59,9	62,0	61,7
Portugália	10,6	10,5	9,3
San Marino	0,03	0,04	0,04
Szerbia	7,4	6,7	5,8
Szlovénia	2,0	2,1	1,9
Spanyolország	46,5	46,2	43,9
Összesen	216,36	222,28	219,88

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

BERACZKAI ANTAL

AZ ÖNGYILKOS TERRORISTÁK

Az öngyilkos terrorizmus a gyengék hatalma és az erőtlenek ereje

Az irracionális terroristák közé soroljuk az öngyilkos merénylőket. Az a körülmény, hogy valaki érzelmi és értelmi állapotának egy olyan helyzetébe jusson, amelyben nemcsak másokat, hanem – azzal egyidőben – önmagát is tudatosan elpusztítsa, nem magyarázható egy-két mondatban. (A közelmúlt cselekményeinél ugyanakkor azonban arra is fény derült, hogy néhány esetben a merényletre meggyőzött-beszervezett személynek a megbízók garanciát adtak arra, hogy a merénylet elkövetése után elhagyhatja a helyszínt. Konspirációs oka van annak, hogy ahogy a merénylő a célkörzetbe jut, úgy kívülről távirányítással robbantják fel őt és a nála lévő robbanóeszközt egyaránt.)

A muzulmán vallás hirdetői mostanában sokat beszélnek a minaretekben az istentiszteleteken, hogy a vallás értelmezésében mit szabad tenni és mi az, ami tilos⁵⁹.

Az 1980-es évek közepén az öngyilkos terrorizmus még csak ritka fenyegetést jelentett először Izraelben majd később Libanonban és Iránban. A módszer szerves része volt a közel keletinek és leginkább az Iszlám fundamentalizmushoz kapcsolódóknak a nyugatiak, bár igazából szinte semmit nem tudtak arról, hogy ki vagy kik követték el a cselekedetet és, hogy mi motiválta őket. Az Al-Kaida már ismert volt különösen az Afgán szakértők előtt. A hétköznapi emberek számára az öngyilkos támadás furcsa érthetetlen zavaró és megmagyarázhatatlan volt, hogy emberek feláldozzák ezért az életüket, hogy másokat öljenek

---

⁵⁹ Sejk Yusuf al-Qaradwi jelenleg a legnépszerűbb szunnita teológus az arab világban. A szeptember 11-e utáni támadásnál elsőnek nyilatkozott, amiben elítélte a támadást, de meg is jegyezte, hogy elítéli az USA Izrael politikáját. Kifejtette, hogy a muzulmánoknak tilos még háborúban is válogatás nélkül polgári személyeket ölni. Hangsúlyozta, hogy a cselekedet egyáltalán nem volt „mártír akció”. Egy korábbi nyilatkozatában viszont úgy foglalt állást, hogy viszont a Palesztinok öngyilkos merényletei a Korán által igazolhatók, hiszen ezek a legmagasabb formái a Jihad-nak. Definiálta a mártír és az öngyilkos közötti különbséget is, mégpedig „aki megöli magát az csak saját maga hasznára, van, viszont aki a hitéért és a nemzetéért követi el azt az a mártír.

meg oly módon, hogy ők maguk csupán fegyvernek voltak tekinthetők. Tulajdonképpen Izraelben és Libanonban ez szinte időtlen idők óta tart de teljesen idegen szokatlan Európában és főleg Amerikában.

Ez nem hathat ránk gondoltuk azokban az időkben, amikor a hírektől borzadva hallgattuk, vagy a televízióban láttuk az ezekről szóló tudósításokat. Azt hittük, hogy ez nem terjed el, nem érhet el olyan szintet, mint valami fertőzés vagy betegség. Mégis megjelent 1987-ben Sri Lankán és „megérkezett” Törökországba, Kasmírba és Csecsenföldre egyaránt. Tulajdonképpen 2003 nyarára az öngyilkos terrorizmus megváltoztatta a világot. A hidegháború ugyan véget ért de 2001. szeptember 11-én elkövetett négy támadás 19 öngyilkos merénylővel, akik tulajdonképpen csak néhány késsel voltak felfegyverkezve, hirtelen arra készítette Amerikát, hogy új háborúval nézzen szembe. A létező ellenség Osama bin Laden követői, akik öngyilkos merényletekre és különféle támadásokra vannak kiképezve vallási fanatizmusuk által követve a meghirdetett Jihadot melynek során sorozatos támadásokat követtek el különböző helyeken, mint Casablankában, Riyadhban, Mombasában, Karacsiban, Indonéziában és Tunéziában. Valóban egy szervezet egy mozgalom, amelynek a követői nem tartanak az elsőprő katonai fölénytől és megszegnek minden hagyományos szabályt, amiben a nyugat mindig is bízhatott.

Gyáván miként a korai kommentátorok írták a szeptember 11-i támadást követően, de gyorsan rá kellett arra jönni, hogy bizony a támadás a szervezés a kivitelezés minden jelzöt elbírta csak a gyáván jelzöt nem. Ezt követően az öngyilkos merényletek mélyenszántóan és erőteljesen hatottak a nyugati civilizációkra. Szinte figyelmeztették az embereket, hogy bizony vannak olyanok, akik hajlandók feláldozni önmagukat az ügyükért, ami fontosabb, mint a saját életük. Ezek az öngyilkosok megsemmisítették, illetve alapjaiban ásták alá a hatalom és a biztonság teljes logikáját. Hiszen nem lehet fenyegetni azt, akit nem érdekel a túlélés. Ez napjainkra a biztonságot olyan irányba terelte, hogy hosszú időt vesz igénybe a reptéri ellenőrzés, hiszen alapjaiban dőlt meg az a logikus feltevés, hogy ki az, aki magával együtt robbantaná fel a gépet a levegőben. Természetes, hogy ez hatott a gazdasági életre, a piacra és sok egyéb területre egyaránt. A haláltól való félelem sokáig a legnagyobb visszatartó erő volt az államok kezében, ami szintén megváltozott az öngyilkos merénylők megjelenésével. Hiszen nincs a halálon túl más szankció. Hosszú idők óta visszatért az öngyilkos terroristákkal a mártír szó és annak jelentése. A mártír ma felbecsülhetetlen propagandaérték, ami közvetlen a saját néphez szól, hogy kövessék a példát, hiszen az ügy sokkal értékesebb, mint az élet maga. A propaganda gyakran hangsúlyozza, hogy a megaláztatástól való félelem rosszabb, mint félni a haláltól. A potenciális öngyilkos elkövetőket, akik a tapasztalatok szerint az akciók előtt teljes letargiába kerülnek, már a beszervezéskor arról győzködik, hogy a haláluk az örök dicsőségbe emeli majd őket, és nevük félelmet kelt az ellenségben.

Az öngyilkos támadás, ami augusztus 12-én történt Haifa külvárosában érdekesen alakult, hiszen a 28 éves Muhammad Mahmoud Nassr mintegy 5 kg robbanóanyaggal a dereka körül bement a kávéházba, egyenesen a pincérhez, felemelte az ingét és hangosan megkérdezte, hogy vajon a pincér tudja-e, hogy most mi fog történni. Az emberek sikítózva tülekedve menekültek a kijárához, és amikor a terem teljesen üres volt a merénylő hangosan kiáltotta, hogy Allah nagy és felrobbantotta magát. Annak ellenére, hogy a merénylőn kívül senki nem halt meg, ennek a támadásnak üzenete volt. Mégpedig az, hogy na látjátok, hogy milyen könnyű megrettenteni benneteket, és jól teszitek, ha féltek, mivel ez bármikor és bármely helyszínen megtörténhet veletek.

A korai századokban a kereszténységnek de az Iszlámnak is sok mártírja volt. Napjainkban Bejrut és Damaszkuszban mártírok tere található a központban. Napjainkban a mártíromság ujjaéledt.

Kétezer évvel ezelőtt néhány csoport volt, akik azzal a céllal mentek a harcba, hogy meghaljanak ezek a zsidó szikariánusok voltak a Rómaiak ellen. Később a középkori kereszties vitézek ellen ismét feltűntek a merénylők, és ilyen harcosok vettek részt a muzulmán felkelésben a nyugati kolonializálók elleni harcban egyaránt, Indiában, Szumátrán és a Fülöp-szigeteken. Ezek a harcosok a vallási tanoktól felbuzdulva valamint hősiességből harcoltak. Egy nagyon rövid ideig és teljesen más körülmények között az öngyilkos terrorizmus más formában jelent meg a II. világháborúban a japán kamikaze pilóták által. A „mozgalom” a háborút követően feledésbe merült így bizony nehéz meghatározni, hogy ezek a pilóták valóban önkéntesek voltak.

Amikor valaki szándékosan követ el gyilkosságot azáltal, hogy másokat öljön meg az bizony sokkoló a közvéleményre annak ellenére, hogy tulajdonképpen katonai értéke nem igazán volt jelentős a nemzetek kollektív memóriájában hosszú ideig megmarad, és hősként emlékeznek meg róluk.

A modernkor hajnalán, amikor a tűzfegyverek megjelentek, Alfréd Nobel feltalálta a dinamitot egy korabeli újság azt írta: „Dinamit: a politikusok nem szeretik a hangját”. A kijelentés kissé ironikus volt főleg azt követően, hogy amikor cárral ellenes szervezet dinamitot használt III. Alexander cárral és kísérete ellen. A robbanóanyag fegyverré vált a terroristák kezében. Az autók a repülőgépek megjelenésével sajnos az is megjelent, hogy utasok szállítására alkalmas gépeket használtak, mint fegyvert, amivel mintegy háromezer embert öltek meg. Ehhez csupán egy tucatnyi önfeláldozó ember, kis pilótatudás és egy maroknyi dobozvágó kés kellett. A technológia rohamos fejlődése sorozatban kínálja a lehetőségeket az öngyilkos terrorizmusnak. Mindössze pár kilogramm dinamit TNT szükséges a derék köré elhelyezve egy autóbuzson és máris több tucat ártatlan ember hal meg.

Az elmúlt húsz évben ezek a támadások egyre inkább elterjedtek, és azoknak a száma is megnőtt, akik hajlandók saját életüket áldozni. Így tehát ilyen támadásokkal találkozunk és napjainkban is hallunk róluk a Palesztin és Izraeli konfliktusban, Csecsnyában – ahol csecsen asszony robbanóanyaggal megrakott teherautót vezetett az Orosz laktanya ellen, vagy Szaddam Husszein követői, akik amerikai katonákat támadtak és támadnak az öngyilkos terrorizmus módszerével. A veszélyeztetés eléggé elterjedt, hiszen szinte bárhol megjelenhet, csaphat le hirtelen, így tehát a Marokkói zsidó Casablankában, vagy a francia munkás Karacsiban, vagy amerikai vendégmunkások Rijadban, vagy ausztrál turisták Balin, egytől-egyig a kiszámíthatatlan és nem racionális támadások áldozatává válhatnak ezeknek az Iszlám öngyilkos csoportoknak. Igen bizony azzal, hogy ezek a támadások – fenyegetettségek – szinte mindenütt jelen vannak már a világban, sajnos a valós hírszerzés csak lassan és fokozatosan „fejlődik” vele együtt, hiszen számos politikai korlát övezi, elég, ha csak kiragadottan a terrorizmus egységes definíciójáról beszélünk.

Az öngyilkos terrorizmus egy nagyon komplex jelenséggé vált a világban, és bizony nagyon nehéz meghatározni, hogy egyes elszigetelt csoportok, vagy a populáció nagyobbik része áll mögötte, vagy, hogy nacionalisták, vagy külföldiek gerjesztik, vagy maga a vallás játszik benne központi szerepet, nehéz azt is meghatározni, hogy a célpontok ellenséges csoportok nyíltan deklarált ellenség vagy taláalomra kiválasztott nyugatiak.

A szeptember 11-i támadást követő elemzésekben számos újságíró azt írta, hogy az öngyilkos támadók fanatikusok és elmebetegek. Ezek a fanatikusok hívők és azzal a tudattal követték el merényletüket, hogy a paradicsomba kerülnek, ahol – mint ahogyan mondták nekik vagy képzeltek – 72 szűz várja majd őket. De vajon, ha ez a magyarázat pontos, akkor vajon mi az oka annak, hogy csak most tűntek fel ezek az elmebetegek? Amikor Peter Jürgen Boockot kérdezték, aki korábban a Vörös Hadsereg Frakció terrorszervezetéhez tartozott, hogy a német terroristák tanulmányozták-e az öngyilkos terrorizmus módszerét Dél Jemeni kiképző táborokban – azt válaszolta, hogy „...Nem senki, aki ott kapott képzést nem akart öngyilkosságot elkövetni, ezek közé tartoztak még a palesztinok is. Mi bizonyos célokat akartunk elérni, repülőgépeket akartunk eltéríteni, hogy elvbarátainkat szabadítsuk ki a börtönökből, illetve, hogy túszejtések által anyagi háttérünket szélesítsük. Mindannyian tudtuk, hogy ezen akciók közben meghalhatunk, de nem az volt a célunk.”

Szeptember 11-et követően sok forrásból számos információ került összegyűjtésre, és a legutolsó órái napjai és hetei voltak a lehető legalaposabban rekonstruálva az öngyilkos terroristáknak. De amikor a nyomozók egy fontos kérdéshez értek, hogy miként lehetett az akciót megszervezni, hogy az működött. Miként lehetett találni tizenkilenc fiatalembert, akik mindegyike hajlandó volt az életét adni a céljáért megválaszolatlan maradt. A támadók nem voltak szegények, nem voltak elnyomva a nyugati társadalomban, sőt beilleszkedtek és

kiegyensúlyozott életet éltek. Nem voltak szélsőséges fanatikusok, nem estek át agy mosáson. Ezzel ellentétben az a három személy, akik Németországban éltek egy ideig antiszociálisak voltak de barátságosnak és családszeretőnek ismerték őket. Mohamed Atta aki a csoport vezetője volt éveket töltött a hamburgi építészeti egyetemen. Professzora Dittmar Machule azt nyilatkozta róla, hogy érzékeny volt a városi építészet felé. A támadók szigorúan vallásosak voltak de ennek ellenére élvezték az életet, és helyenként áthágták a vallás előírásait is. Kifelé nem mutattak semmi olyan jellemző információt, ami arra engedett volna következtetni, hogy mire készülnek.

Nyugati pszichológusok tapasztalataikra támaszkodva megkísérelték rekonstruálni azt az általános módszert, amivel öngyilkos terroristákat szerveztek be. Előszórával használták a „mentális programozás” és az „ártalmas kultúrákat” amelyek agy mosáson és a személyek azonosságának a teljes leépítésén alapultak. Nemalvás, éheztetés, kábítószer, rejtett hipnotizálás voltak az eszközök mellyel teljesen megváltoztatták a személyek félelemérzetét, büntudatát és önbecsülését. Ezeknek a személyeknek aztán új nevet adtak, másként öltöztették mint azelőtt és kényszerítették bizonyos rituálék elvégzésére. Mindeközben vallási oktatásnak is alávetették, kiképző táborban katonai alapképzést adtak nekik. Mindennek a végére a személy teljesen átfórálttá vált és csak arra az időre kellett várni, hogy mikor adták neki a titkos parancsot a merénylet a támadás elvégzésére, amit szigorú kontroll alatt tartottak. Miközben ez a leírás szinte egy film forgatókönyv részének is beillt volna a valóság ettől teljesen eltért. Személyek nem működnek oly módon, ahogy a pszichológiai megközelítés interpretálta, amit a szeptemberi támadás is igazolt. A pszichológusok nem is találtak megfelelő magyarázatot a motivációra. A pszichológiai minta ismerős lehet a II. világháborúból, amikor is egy koncentrációs táborparancsnok egyrésztől gyilkos örült sadista volt, másrésztől meg családszerető és normális szociális jellemzőkkel is bírt. A 19 támadó is képes volt arra, hogy a társadalomban úgy éljen, mint a mindennapok embere. De mégis mi hozta őket össze mi volt/lehetett a közös mozgóerő. John Horgan a terrorizmus Ír szakértője azt írta, hogy”... Mi mindannyian csak a dráma kimenetelét látjuk, de hogy megértsük meg kell vizsgálnunk a kérdésnek az alkotórészeit is...” Nem lehet izoláltan vizsgálni a 19 embert, de az is hiba lenne, ha általánosítanánk generális megfogalmazásokat, adnánk az öngyilkos terrorizmusra, a terroristára. A modell az agy mosásra gyakorlatilag megvan jelen, van néhány szektás csoportban, mint például az Ansaral-Islam kurd szervezetben, észak Irakban, de ez viszont nem alkalmazható a palesztintámadókra, akiknek a pszichológiai jellemzését és életrajzát Ariel Merari pszichológus vizsgálta, aki meglepő eredményre jutott miszerint a palesztin csoportok nem „gyártanak” öngyilkos merénylőket csupán kihasználják az arra való fogékonyságot. Az, hogy a merényleteket csupán férfiak hajtják végre az sem állja meg a vizsgálat próbáját, hiszen a világban szinte mindenütt vannak már példák ennek ellenkezőjére.

De ott van még egy kérdés, hogy miközben a Hamász, a Hezbollah, más palesztin gerilla szervezetek a Boszniai és Koszovói harcosok miközben alkalmazták az öngyilkos terrorizmus módszerét, miért nem alkalmazta azt az IRA Írországból a Vörös Brigádok Olaszországban a Szendero Luminoso Peruban vagy az Aum Shinrikyo Japánban? Miért az Iszlám világban kezdődött ez a fenyegetés, és miért vették át a módszert az Iszlámhoz nem kötődő csoportok, mint a PKK Törökországban vagy a Tamil Tigrisek, akiknek a többsége Hindu? Nyugaton a Libanoni Hezbollah, a palesztin Hamász egyértelműen a terroristajellemzőt viseli, de nem mindegyik terrorista szervezet adoptálta az öngyilkos terrorista módszereket. Az Algériai GIA például szemrebbenés nélkül elvágja egy falu lakosainak a torkát egy éjszaka alatt, de tagjai soha nem kövénének el öngyilkos támadásokat.

De vannak további kérdések is, mint például, ha az öngyilkos terrorizmus az Iszlámból ered, akkor mi annak a magyarázata, hogy csak az elmúlt húsz évben tűnt fel? Ugyancsak kérdés az is, hogy ha a nyomor az elkeseredettség egy döntő faktora az öngyilkos terroristává válásnak, akkor miért a jómódú családok tagjai vettek részt a szeptember 11-i támadásban? További kérdés az is, hogy ha Muzulmán támadókat a Paradicsomba jutva hetvenkét szűz várja, mi a helyzet a női merénylőkkel vagy nem hívőkkel? Érdekes kérdés az is, hogy vajon mi készteti azokat a szülőket arra, hogy büszkeséget érezzenek, ha fiuk, lányuk öngyilkos merényletet követ el, és az a nézet szélesben elterjedt a társadalomban.

Az öngyilkos önfeláldozás vagy merénylet 1980-ban az Irak-iráni háborúban tűnt fel vagy kezdte újraélni reneszánszát, amiben fiatalok tízezrei kis kulccsal a nyakuk körül – ami a kaput nyitotta a paradicsomba- vonultak az Iraki fegyverek elé, mentek át az aknamezőkön Allah és Khomeini Ajatollah nevével az ajkukon. Úgy tűnt, mintha a vallási vezető leporolta volna a régi szunnyadó eszközt, és újra harcba vetette, volna. Az Iszlám történelemben a shiíták mintegy 1300 évvel ezelőtt öngyilkos támadásokkal léptek fel az uralkodó kalifátus ellen. Khomeini sikeresen idézte fel a mártírokat és állította csatasorba az öngyilkos önfeláldozást, mint modern harci eszközt.

A módszert a libanoni shiíták által létrehozott Hezbollah tökéletesítette és alkalmazta sorozatosan, mint „mártír műveleteket”⁶⁰. A Hezbollah 1982-83-ban alkalmazott támadásait követően terjedt el a különböző gerilla alakulatok között. Mindaz, ami csupán ehhez kell néhány tonna robbanóanyag, teherautó, némi előkészület és a szervezet ismertté válik a világban a médiák által.

Az első öngyilkos merényletek hatékonyságához nem férhet kétség, hiszen az amerikai és francia csapatok azonnali kivonását eredményezte 2001 májusában.

---

⁶⁰ A Hezbollah vezetése Khomeini Ajatollah áldását kérte a mártír műveleteire.

Az öngyilkos terroristák egy idő múlva elfelejtődnek a világban csak az adott társadalomban, családokban válnak mártírokká. A legdöntőbb faktor abban, hogy valaki öngyilkos terroristává váljon az, hogy mit mondanak a barátok a családtagok, a helyi vallási vezetők a korábbi merénylőkről, merényletekről. Az öngyilkos merényleteket, merénylőket csak komplexen lehet megérteni az adott körülményekben, lehet vizsgálni azáltal, hogy meg vizsgáljuk a spirituális, intellektuális környezetüket, az ideológiájukat, ami vezeti, illetve motiválja őket és a mítoszokat, amelyek a támadásokat követően alakulnak ki.

Ez az öngyilkos kultusz alakult ki a jelenben, Palesztinában, melyben már nemcsak csupán harcosok vesznek részt, hanem sajnós gyermekek, asszonyok egyaránt melynek egy komoly, baljóslatú üzenetet van, miszerint nemcsak egy szűk réteg kész a halálra, hanem ha szükség van rá, szinte az egész társadalom képes rá. Minden izraeli óvintézkedés ellenére az öngyilkosok képesek robbantásokat végrehajtani a jeruzsálemi városközpontban melynek szintén üzenete az, hogy bármilyen óvintézkedések ellenére a támadások elkerülhetetlenek és folytatódni fognak. Mit jelent ez más szervezete felé? Azt, hogy a módszer kivédhetetlen a jelenben, politikai célokat lehet vele elérni és a másik felet folyamatos sressz, félelem alatt lehet tartani.

Nehéz lehet elképzelni, hogy a kollektív pszichológia miként tudja segíteni, támogatni az öngyilkos merényleteket. Mindenhol az emberi társadalomban a gyermek szent védett és szeretett a szülők által. Más a helyzet a közel kelet egye régióiban, ahol a szülő boldogan fogadja a gratulációkat, hogy fia vagy lánya sikeres öngyilkos merényletet követett el, és boldogan nyilatkoznak a televízióban, rádióban örvendezve a gyermekük halálán. De ha ezek a szülők nem ezt a mintát követnék a társadalom, kivetné magából őket, hiszen akkor hiába halt meg a gyermek, aki az ügyet, a szent célt szolgálta. Érdekes, felháborító, kiábrándító és bosszantó. A probléma elindult a saját útján, öngenerálja magát, hogy mikor, hogyan, ki által és miként állítható meg, arra jelenleg elfogadható válasz nincs.

Láthatjuk, hogy az öngyilkos terrorizmus egy valóban komplex és teljességében feltáratlan terület. Nehéz a vallásból eredően választ adni rá, hiszen még azok a vallásoktatók, sincsenek azonos nevezőn, akik a vallást a Koránt szinte kívülről tudják. Az, hogy hatékony és nehezen kivédhető azt a támadások már igazolták. Azt, hogy folyamatos utánpótlása van az sem kérdéses. Az, hogy a terrorizmus elleni harcban résztvevő katonai erők elleni öngyilkos támadások sajnós mindennaposak az sem kérdéses. A kérdés az, hogy mégis mindezek ellenére miként tudnánk megelőzni vagy csökkenteni a támadások számát.

Nagy kérdés továbbá az, hogy maga a módszer mikor jelenik meg Európában, hiszen a történelem egyes esetei igazolták, hogy a hátterek támadása bizony politikai célok eléréséhez kiválóan alkalmas.

A MAGYAR NEMZETBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK HONLAPJAINAK ELEMZÉSE

Mottó

„Mivel minden (létező) okozott és okozó, segített és segítő, közvetlen és közvetett, és mivel minden természetes és láthatatlan kötelekkel kapcsolódik egymáshoz, amely összeköti a legtávolabb eső és a legkülönbözőbb dolgokat, lehetetlennek vélem, hogy megismerhessük a részeket az egész, s hasonlóképpen: az egészet a részek megismerése nélkül⁶¹”

Blaise Pascal

Premissza

Célom az, hogy bemutassam, milyen fontos szerepe van a honlapnak a nemzetbiztonsági szolgálatok kommunikációs tevékenységének esetében. Nem túlhangsúlyozva, de nem is alulértékelve a honlap fontosságát. Ehhez rövid ismertetést adok, ami segít abban, hogy egységesen értelmezzük, hogy hol helyezkedik el a honlap a kommunikáció rendszerében, mi a feladata és a funkciója. Ezt követően röviden összefoglalom, hogy mik azok az alapvető elvárások, amelyeknek, egy honlapnak meg kell felelnie annak érdekében, hogy a létrehozásakor megfogalmazott elvárásoknak megfeleljen a pr., illetve a külső kommunikáció aspektusaiból. Végül röviden elemzem, a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok honlapjait, hogy ezeknek, az elvárásoknak miképpen felelnek meg. Nem tisztem a következtetések levonása, már csak azért sem, mivel a honlapok hatékonyságának (hatásosságának) méréséről adekvát információval nem rendelkezem.

A pr. és a külső kommunikáció kapcsolata

Az emberek a public relations-t (továbbiakban pr.) gyakran összekeverik a publicitással – az intézményről szóló kedvező történetek nyilvánosság elé tárásával – pedig mindez csak a pr.⁶² feladatok egyik oldala.

---

⁶¹ XVII. szd-i európai gondolkodó Gondolatok című könyvének „Az ember aránytalansága” című részéből: Gondolat Kiadó, Budapest, 1983. 37. oldal

⁶² „A public relations - angolszász kifejezés, az idegen nyelvekből átvett szavakhoz hasonlóan kis kezdőbetűvel írandó. Hasonlóképpen a rövidítése is kisbetűs: pr. Ejtésmódja a magyar fonetika szabályai szerint: pээр” – <http://www.mprsz.hu/ContentShow.aspx?ContentID=8>
Letöltve: 2009-02-15

A közönségkapcsolatok minden profit és nonprofit intézményt érintenek valamilyen módon, hiszen mindegyiküknek számos „közönsséggel” kell foglalkozniuk. A helyi közösségek, a politikusok, a hírközlő szervek és mások mindannyian aktív vagy reaktív érdeklődést mutathatnak az intézmény tevékenysége iránt. Sok esetben az intézmény első számú vezetője játssza a legjelentősebb szerepet a pr. terén. A szervezet és környezete közötti viszonyt leginkább befolyásoló tényezők a szervezet tevékenysége, magatartása valamint a kommunikáció. A szervezet „működését elsősorban a szerint értékeli a környezete, hogy mit tesz és hogyan, továbbá a szervezet tevékenységéről mit tud, azaz milyen ismeretekkel és információkkal rendelkezik erről a működésről”⁶³. Ezeknek az információknak a tudatos eljuttatása a célcsoportokhoz képezi a kommunikáció sajátos területének, a *public relations* tevékenységnek a feladatát.

A public relations tehát a hírnévről szól és „annak az eredménye, amit teszel, amit mondasz, és amit mások mondanak rólad”⁶⁴. Olyan kommunikációs és kapcsolatszervező tevékenység, amely magába foglalja az adott szervezet totális kommunikációját, a hírnév menedzselését; valamint a kialakításában és fenntartásában komoly szerepet játszik a közönség és a célcsoportok véleménye, értékelése befolyása és a szervezettel szemben tanúsított magatartásuk és szemléletük.

Galambos Béla *Public Relations a hadseregben* című könyvében a következőképp foglalja össze a pr, mint kommunikációs tevékenység céljait⁶⁵:

- a környezet megértésének elérése, toleranciakészségének fejlesztése a szervezete iránt;
- a környezet támogatásának megnyerése a szervezet érdekében;
- a környezet és a szervezet együttműködési készségének fejlesztése;
- a szervezet iránti bizalom építése
- a szervezet és a környezet közötti lehetőség szerinti konszenzus kialakítása;
- a szervezet és a környezet közötti kölcsönösen előnyös magatartásváltozás elősegítése;
- a környezet és a szervezet által elfogadott társcélok támogatása.

A pr-tevékenység tehát „tervszerű, tudatos, célirányos, átgondolt kommunikációs tevékenységek elemzését, tervezését, szervezését, kivitelezését, valamint ezek kiértékelését foglalja magába”⁶⁶.

A pr-rel szoros összefüggésben van, bár attól sok tekintetben elváló fogalom a szervezeti kommunikáció. E két fogalmat gyakran keverik, vagy teszik őket (hibásan) szinonimává. Ami, nem is csoda, hiszen ha megvizsgáljuk a szer-

---

⁶³ Szeles Péter: *Public relations a gyakorlatban*. Geomédia Kiadó Rt., Budapest, 1999. 13.o.

⁶⁴ Szeles, 1999. 15.o.

⁶⁵ Galambos Béla: *Public Relations a hadseregben*. A honvédség kommunikációjának szervezése. A Magyar Honvédség Kiadványa, Budapest, 2003. 23. o.

⁶⁶ Galambos, 2003. 27. o.

vezeti kommunikáció definícióját, akkor számos átfedést vehetünk észre a pr. fogalomkörével:

„A szervezeti kommunikáció a vállalatok, intézmények, civilszervezetek külső és belső közönségükkel való kapcsolatainak menedzselését jelenti.”⁶⁷

A szervezeti kommunikáció fejlesztése azért fontos, mert egyetlen szervezet sem működik légyeres térben, így érdekeit egyik sem tudja társadalmi konszenzus nélkül érvényesíteni. A szervezeti kommunikáció célja a szervezet érdekeinek az érvényesítésének elősegítése oly módon, hogy megismerteti és képviseli a szervezeti célokat a környezetben azonosítható, és a működésre befolyással bíró érdekgazdákkal és az általános közvéleménnyel. A pr. fogalmától való elkülönítést indokolja, hogy a szervezeti kommunikáció egyrésztől tágabb, más részről szűkebb fogalom. Tágabb értelmű, mivel magába foglalja mindazokat a kommunikációs elemeket, valamint az olyan formális (szervezetszerű) és informális (nem szervezetszerű) kommunikációs csatornákat, melyek a szervezeti célokból következően szervezet működéséhez tartoznak. Nem kapcsolódik azonban a szervezeti kommunikáció minden formájához aktív befolyásoló funkció, ilyen szempontból szűkebb fogalomnak tekintendő. Galambos Béla a már említett könyvében a következőképpen fogalmaz: „A pr [tehát] elsősorban a szervezeti szemléletmód hangsúlyozására, a belső-külső közvélemény formálására, a bizalomkeltésre helyezi a hangsúlyt. Ezzel a szemben a szervezeti kommunikáció folyamataiban az alábbi elemek is hangsúlyt kapnak:

- a szervezeti célok elérése érdekében végzett tervszerű, folyamatos vezetői tevékenység;
- az emberi és egyéb erőforrások hatékony megtervezése és megszerzése;
- a szervezet tagjainak kiválasztása, továbbképzése és értékelése érdekében végzett humánpolitikai tevékenység;
- az irányításhoz, motiváláshoz, valamint a szervezeti tevékenység ellenőrzéshez szükséges vezetői tevékenység.

Tehát praktikusnak látszik az a megközelítés, ha [...] elfogadjuk, hogy a pr-tevékenység egy intenzív szervezeti kommunikáció nagyon fontos eleme.”⁶⁸

A fent leírtakból következik, hogy a külső szervezeti kommunikáció kvintesszenciája a nemzetbiztonsági szolgálatok honlapjaiban is manifesztálódik. Különösen nagy a jelentősége a honlapnak abban az esetben, ha valaki az első információit, benyomásait az adott titkosszolgálatról a honlap alapján szerzi. Ebben az esetben különösen érvényesül a Holdudvar-hatás (halo-effektus). Ez az észlelőnek azt a hajlamát jelenti, hogy feltételezik, ha valaki (vagy szervezet) valamilyen jó vagy rossz tulajdonsággal rendelkezik (jó vagy rossz benyomást tesz a honlap látogatójára), az illető (vagy a szervezet) egyéb tulajdon-

⁶⁷ Bíró Mária, Nyárády Gáborné: Közéleti kommunikáció. Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Részvénytársaság, Budapest, 2004. 154. o.

⁶⁸ Galambos, 2003. 45-46. o.

ságai is valószínűleg összhangban lesznek ezzel, vagyis jók vagy rosszak lesznek.

Az emberek vagy szervezetek megítélésében elkövetett hiba a „halo” jelenség Valamilyen szembetűnő, egyéni tulajdonság vagy szervezet jellemzője fényudvarként elhomályosít minden egyéb tulajdonságot, ami aztán könnyen egyoldalú, elhamarkodott ítéletalkotáshoz vezethet. („Halo”: meteorológiai jelenség, világos, színes fényudvar a Nap vagy a Hold körül, a sugaraknak a fátýolfelhők jégkristályaiban történő fénytörése következtében.)

A külső megjelenés

A holdudvarhatás érdekes példája, amikor a külső megjelenés szolgál a belső személyes tulajdonságokra történő következtetésekhez. E jelenséget Dion, Berscheid és Walster (1972) vizsgálták. Kutatási eredményeik szerint az előnyös külsejű embereket a szemlélők pozitív tulajdonságokkal ruházták fel. Továbbá a rövid, ideiglenes megnyilvánulások, mint pl. a mosoly is hasonló holdudvarhatást kelt, mint az előnyös külső. Ez az elv érvényesül a szervezetek esetében is, hiszen az első benyomást szerezhethetjük a honlap, a szervezet épületének architektúrája vagy akár a szervezet média prezentációja révén, s ez az alapja az első értékítéletünknek egy adott szervezetről.

Torzítás negatív irányban

A negatív információknak általában aránytalanul nagyobb szerepe van a benyomások meghatározásában. A negatív első benyomások sokkal ellenállóbbak a változással szemben, mint a pozitívak. A negatív cselekedetek nem felelnek meg a társadalmilag elfogadott normáknak, következésképp valószínű, hogy valódi és informatív egyéni jellemzőket tárnak fel. A pozitívan cselekvő olyan, amilyennek lenni kell, a negatívan cselekvő olyan, akit el kell ítélni. Ezért a negatív információt egy személyről gyakran kezeljük az „igazi” jellem megbízható jelzésként. Ez az axióma érvényesül a szervezetek megítélésének esetében is. Az eddig leírtak eklatánsan bizonyítják, hogy egy jól vagy rosszul megszerkesztett honlapnak milyen döntő szerepe lehet az első benyomás kialakításában⁶⁹.

Ez a kis kitérő is rávilágított arra, hogy kommunikáció interdiszciplináris tudományág, mely nagymértékben tudja alkalmazni más tudományágak kutatási eredményeit, hiszen a holdudvar-hatást több ezerszer használják fel naponta a hirdetések világában.

A honlapelemzés szempontrendszer

Elöljáróban meg kell jegyezni, hogy egy honlapot rengeteg szempontból lehet elemezni. Főként arra kell fókuszálni, hogy egy adott szektor képvi-

---

⁶⁹ Rozgonyi Tiborné: A társas világ kognitív és érzelmi vonatkozásai.
<http://www.tarstudkoli.elte.hu/nyata.doc>. Letöltve: 2009-02-15

selői hogyan kommunikálnak a neten, mit mondanak, mit üzennek magukról és nagyjából ezen üzenetrendszer és kommunikációs stílus alapján kihez szólhatnak. Az alábbiakban egy általánosan elfogadott szempontrendszert foglaltam össze, amit természetesen a szervezettől illetve a körülményektől függően kell adaptálni:

1. *Használhatóság, ergonómia*

- a) Útvonal átláthatósága (navigáció)(elérhetőség kis és nagybetűvel)
- b) Az átadandó információ mennyiséghez viszonyított felépítés
- c) Menüpontok átláthatósága,
- d) Szintek: indokolt-e a szintek száma, másrészt, hogy melyik színt milyen struktúrájú információt ad át
- e) Kiemelt tartalmak

2. *Design*

- a) Design zavaró vagy barátságos volta
- b) Flash elemek alkalmazásának indokoltsága (azaz mennyire öncélú a design)
- c) Trendkövetés: megfelel-e a mai trendeknek

3. *Tájékoztatósi funkció*

- a) A szövegezés érthető?
- b) Minden információt átad? Követhető?
- c) Linkelési rendszer: követhető, logikus?

4. *Keresőoptimalizálás*

(Mennyire keresőbarát a site? Nem kell keresőszakembernek lenni az alapvető szempontok ellenőrzéséhez):

- a) A google hányadik helyen hozza fel a honlapot a legrelevánsabb kereső szó beírásakor (pl. online reklám > Arcus, kölcsön > OTP, fogyókúra > Shobert Norby honlapja, kábeltévé > T-Kábel, etc)
- b) Van-e flash elem a címlapon? (ha van az nem túl jó)
- c) Főként a szövegek szerepelnek-e és azok pedig értelmesek-?
- d) A szövegek szöveggént és nem képként, vagy flashes felületben megjelenítve szerepelnek-e?
- e) Mennyi keresztlink van a honlapon? (ezek 5-10 perc alatt ellenőrizhetők és egy alapvető véleményezésre elegendők)

5. *Fő funkciók, best practices*

- a) Milyen különleges, kiemelendő funkció van a honlapon?
- b) Ezek hogyan működnek és megfelelőek-e a feltételezett célcsoportnak

6. *Célcsoport*

- a) Ki lehet a célcsoportja a honlapnak, s az egybeesik-e az intézmény célcsoportjával?

- b) A látogató milyen elvárásokkal érkezhetsz a honlapra? <> Ehhez képest mit tud nyújtani a honlap?

7. Tükör - Konkurencia

- Hogyan teszi mindezt a konkurencia?
- Ő ugyanezt üzeni?
- Ugyanezeket az embereket célozza?
- Jobban teszi?

A honlapok elemzése

Nyilván terjedelmi korlátok miatt nincs lehetőségem a fent leírt szempontrendszer alapján valamennyi magyar nemzetbiztonsági szolgálat honlapját részletesen elemezni, többre nem vállalkozhatok, mint csak a figyelemfelkeltésre.

1. Használhatóság, ergonómia

a) Útvonal átláthatósága (navigáció)(elérhetőség kis és nagybetűvel)

Mi a követelmény ebben az esetben? Milyen gyorsan és egyszerűen érhető el az adott szervezet az érdeklődők számára, még akkor is, ha a pontos nevét nem tudja.

A legbonyolultabb elérése az Információs Hivatalnak <http://www.mkih.hu/> (továbbiakban IH) és a Katonai Biztonsági Hivatalnak <http://www.kbh.gov.hu/> (továbbiakban KBH) volt, ahol a keresőt kellett használni hozzá, mivel az internet címe nem adódott értelemszerűen a szervezet kezdőbetűiből. Az IH esetében egy nyelviskola honlapja jelenik meg, a KBH esetében egy szórakoztató magazín, ahonnan egy menüpont segítségével erotikus oldalra jutunk. Ha a Google keresőbe beírom a szervezetek rövidített nevét (IH, NbH, KBH, KFH, NbSZ), akkor a következő eredményt kaptam:

- az IH az első 50 találatban nem szerepel
- a KFH-t az első helyen hozza fel a kereső
- az NbH-t mint szervezetet az első helyen hozza, s azt követően a szervezettel kapcsolatos cikkeket (sajnos, a cikkek döntő részére negatív hangvételű, ami az első benyomás kialakulása szempontjából rossz)
- a KBH-t az első helyen hozza fel
- az NbSZ-t első helyen hozza fel, azt követően az NbSZ-el kapcsolatos cikkeket vannak, döntően semleges hangvételű

b) Felépítés és a menüpontok átláthatósága

A KFH kivételével valamennyi titkosszolgálatnál a nyitó lapon láthatók a menüpontok is, ami az egyszerűség érdekében fontos szempont. A menüpontok közötti navigálás a KFH és KBH honlapján a legpraktikusabb, mivel mindig látható, hogy merre járunk, és nem kell visszalépkedni az almenüből.

c) Szintek és kiemelt tartalmak

Döntően 2 szintű almenü rendszert alkalmaznak, a menük és almenük közötti navigálás a KFH, NbH és a KBH esetében átlátható és egyszerű. Nem lehet „elveszni” az almenük között, mert mindig látható, hogy melyik főmenün belül tartózkodunk. Kiemeléseként döntően a legegyszerűbb formát alkalmazták (félkövér betűtípus), és látványelemekből legtöbbet az NbH honlapján talá-lunk. A honlapok készítői nem tartották fontosnak, hogy „kiemelt tartalomként” jelentős megkülönböztetéseket tegyenek a honlap többi részéhez viszonyítva.

2. Design elemek alkalmazása

A honlapok közül design elemek alkalmazásában kiemelkedik az NbH honlapja (lásd a mellékletet). Nem kívánok elmélyedni a többi honlap egysíkú-ságában és monotonijában, hanem az NBH honlapját tartom követendő pél-dának, egy-két észrevétellel a jobbítás érdekében:

- Nem látom kommunikációs indokát, miért csak a kék szín árnyalatait használták a honlap készítése során?
- A nyitó lap elhelyezkedése nem centrikus (ez vonatkozik az IH nyitó lapjára is, de nem vonatkozik a másik három titkosszolgálat honlap-jára).
- Ebből adódóan a nyitó lapon a helykihasználtság nem célszerű, a menük betűmérete a lehetőséghez képest kicsi.
- A flesh elemek alkalmazása csak látványelemként funkcionál, releváns információt nem ad a szervezetről, ezért öncélú (pld. film az épületről, panoráma kép az auláról stb.) és nem konzekvens, mivel az 5 kép közül csak három esetében használják a flesh elemeket.

Nagyon fontos design elem a jelkép és jelmondat, amely fontos szimboli-kája az adott szervezetnek, egyben a szervezet kommunikációjának elengedhe-tetlen része. Ebből a szempontból vizsgálva a nemzetbiztonsági szervezetek honlapjait érdekes megállapításokra jutottam:

- Az IH-nál, az NbH-nál és az NbSZ-nél a jelkép azonos, egy turul-madár, benne azonos jelmondat, egy Kölcsey Ferenc idézettel: „A haza minden előtt!” (lásd a mellékletekben) Ha röviden akarom véleményezni, akkor azt kell mondanom, hogy sematikus, ötletlen, kommunikációs szem-pontból alacsony hatékonyságú. A honlap készítői nem törődtek azzal, hogy milyen fontos szimbolikus üzenete van egy jelképnek és jelmondatnak.
- A KFH honlapjának készítői törekedtek arra, hogy egyéni és jelleg-zettest alkossanak, de nem tudtak kitörni a turulmadár koncepciójából (vagy nem is akartak?), ráadásul grafikai szempontból alacsony színvonalút alkot-tak. A jelmondatként feltüntetett „A HAZÁÉRT”, megcsonkított változata a Rákóczi Ferenc írásaiból ismerté vált latin közmondásnak: „*Cum Deo pro patria et libertate!*” azaz *Istennel a*

hazáért és a szabadságért! Ha eufe-misztikusan fogalmazok, akkor sem mondhatok mást, mint azt, hogy nem illik a szervezethez.

- Egyedül a KBH honlapjának készítői törekedtek arra, hogy kiaknázzák a jelkép és jelmondat kínálat kommunikációs és identitációs lehetőségeket. A főmenüben külön linkelhető a „Jelkép, jelmondat”, ahol lényegre törő ma-gyarázatot adják a jelképnek és jelmondatnak. Külön pozitívum, hogy a honlap címe előtt a jelkép szerepel.

3. Tájékoztatási funkció

A KFH kivételével valamennyi honlap készítése során rigorózan betartották, hogy teljes mértékű és kimerítő tájékoztatást adjanak a törvényi és jogszabályi háttérről (az IH-nál 10 db törvényi hivatkozás van, addig a KFH-nál 1db?). De az IH és a KBH, illetve kis mértékben az NbH kivételével nem fordítottak kellő figyelmet arra, hogy a törvényi és jogszabályi háttér az érdeklődők számára közvetlenül „linkelhető” legyen. A ránk zúdított törvényi és jogszabályi dzsungelben elsősorban az IH-nál törekedtek arra, hogy röviden és érhető módon összefoglalják a szolgálat működésének törvényi alapjait, a linkelhető hivatkozásokkal együtt. A linkelési rendszer követhető, megfelel az alapvető elvárásoknak. Az IH-nál ha belépünk a „Honlaptérkép”-re, a menük duplán vannak feltüntetve, ami indokolatlan.

Egy honlap fontos eleme a hasznos linkek, amelynek révén hasonló szervezetek vagy intézmények honlapjaira juthatunk el. Ebből a szempontból vizsgálva a honlapokat a következő megállapításra jutottam:

- Az IH honlapján a „Linkek”-nél, a társszervek felsorolásánál hiányzik a Katonai Biztonsági Hivatal.
- A KFH-nál korrekt módon felsorolták valamennyi hazai nemzetbiztonsági szolgálatot.
- Az NbH-nál némi keresgélés után a „Kapcsolat” menüben található a „Hazai nemzetbiztonsági szolgálatok honlapjai” almenü, amelyben csak az IH és az NBSZ szerepel, a két katonai nem. Megdöbbenve, de folytattam a keresést, és a „Magyarországi kapcsolatok honlapjai” almenüben ráakadtam a KFH-ra, de a KBH linkjére nem.
- A KBH honlapján a „Linkek” menüben korrekt hivatkozásokat találunk a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok vonatkozásában.
- Az NbSZ-nél teljes mértékben hiányzik ez a menü. Valamiért itt nem tartották fontosnak, hogy a társszervek nemzetbiztonsági szolgálatokat feltüntessék, és könnyen elérhetőek legyenek az ezen a honlapon böngészők számára.

Megvizsgáltam, hogy a honlapon található tájékoztató anyagok mennyire színesek, ötletesek, mily mértékben szolgálják azt a célt, hogy felkeltsék az érdeklődést a szervezet iránt, bizalmat ébresszenek, és elismerést váltsanak ki az oldalátogatókban:

- Az IH honlapján a „Hírek és események” menüpontban reméltem megtalálni azokat az olvasni valókat, melyek túllépnek a száraz törvényi és jogszabályi tájékoztatáson, de csak a „Feltöltés alatt” felirattal találkoztam.
- A KFH honlapján a „Sajtószoba” és a „Publikációk” menüpont alatt találtam anyagokat, ami érdeklődésre válthat ki. Külön elismerés illeti, hogy a „Könyvajánló” menüpontban javasolnak szakirányú könyveket.
- Az NbH honlapján bőséges a kínálat, több menüpont van ahol érdekes anyagok találhatóak, ezek közül is kiemelkedik az „Évkönyv” menüpont. Külön tetszett még a „Gyakran feltett kérdések” menüpont, s az ott található magyarázatokat lényegre törőnek tartom, s ha ezt rendszeresen frissítik, akkor betölti a szerepét. Ez az a honlap, ahol hosszú idő eltölthető érdekes olvasnivalóval.
- A KBH honlapján a „Publikációk” menüpontban bőséges kínálatot találunk az elmúlt 4 évben keletkezett anyagokból.
- Az NbSZ honlapján a „Publikációk” menüpont alatt találhatunk ki-mondott szakanyagokat, mely érdekelheti a szakirányú mérnöki végzettséggel rendelkezőket.

Azt hiszem, hogy a vizsgálat eredménye önmagáért beszél, ehhez nem szükséges külön magyarázatot fűznöm.

4. Célcsoport

Nagyon fontos kérdés, hogy a honlap megfelel-e annak a célcsoportnak, akinek érdekében készült. Beszélhetünk-e célcsoportról vagy célcsoportokról? A honlap készítőinek törekvése, érdeke, irányultsága konzisztens-e a szervezetével? Ha röviden akarom megválaszolni a feltett kérdéseket, akkor azt kell mondanom, hogy célcsoportként definiálhatjuk azt a társadalmi réteget vagy csoportot, akik tevékenységük révén elősegítik, vagy elősegíthetik adott szervezetnek, a törvényben meghatározott feladatai végrehajtását. Ebből következik, hogy a honlap készítőinek elég összetett feladatot kellett megoldani.

Ha a honlap felkeltette a látogató érdeklődését és további információk érdeklik, esetleg a szervezetet érdeklő információt akar átadni, fontos, hogy egyszerűen tudjon kapcsolatot teremteni.

Ennek a lehetőségnek a vizsgálata során a következő eredményre jutottam:

- Az IH honlapján a legszükségesebb alapadatok megtalálhatóak (postai cím, telefonszám, e-mail cím). Számomra érthetetlen módon a honlapnak idegen nyelvű verziója nincs.
- A KFH honlapján, az alapadatokon túl még egy várostérképen is feltüntették a szervezet elérhetőségét. A honlap megtekinthető angol nyelven is.

- Az NBH honlapján részletesen feltüntették az elérhetőségeket, benne a megyei kirendeltségek telefonszámait is. A honlapnak teljes értékű angol nyelvű verziója is van.
- A KBH honlapján pontosan feltüntették az elérhetőséget, kár, hogy az angol nyelvű verzió esetén csak a bemutatkozó oldal érhető el.
- Az NBSZ honlapján a szükséges alapadatok szerepelnek, angol nyelvű verzió nincs a honlapon.

Természetesen lehet pro és kontra érveket felhozni, de ha kitekintünk az országhatáron túlra, akkor láthatjuk, hogy például a szlovén titkosszolgálat honlapjának van angol, német és francia verziója is. Ekkor még nem is említettem a legnagyobb titkosszolgálatok honlapjainak sokszínűségét és változatoságát (pld. CIA honlapja).

Összegzésképpen kiemelném, hogy értékelésem szerint valamennyi nemzetbiztonsági szolgálat honlapja az alapvető funkcióját betölti, tájékoztat, még ha eltérő színvonalon is teszi. Céлом az volt, hogy felhívjam a figyelmet a honlap fontosságára és jelentőségére a szervezet külső kommunikációjában, mint a pr. megkerülhetetlen eszközére.

Irodalomjegyzék és a hivatkozások jegyzéke

1. XVII. szd-i európai gondolkodó Gondolatok című könyvének „Az ember aránytalansága” című részéből: Gondolat Kiadó, Budapest, 1983
2. Public relations kifejezés magyarázata:
<http://www.mprsz.hu/ContentShow.aspx?ContentID=8> Letöltve: 2009-02-15
3. Szeles Péter: Public relations a gyakorlatban. Geomédia Kiadó Rt., Budapest, 1999.
4. Galambos Béla: Public Relations a hadseregben. A honvédség kommunikációjának szervezése. A Magyar Honvédség Kiadványa, Budapest, 2003.
5. Bíró Mária, Nyárády Gáborné: Közéleti kommunikáció. Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Részvénytársaság, Budapest, 2004.
6. Rozgonyi Tiborné: A társas világ kognitív és érzelmi vonatkozásai.
<http://www.tarstudkoli.elte.hu/nyata.doc>. Letöltve: 2009-02-15
7. <http://www.mkih.hu/>
8. <http://www.kfh.hu/>
9. <http://www.nbh.hu/>
10. <http://www.kbh.gov.hu/>
11. <http://www.nbsz.hu/>

MELLÉKLETEK

A Magyar Köztársaság Információs Hivatala - Windows Internet Explorer

http://www.mkh.hu/index.shtml

Fájl Szerkesztés Nézet Kedvencek Eszközök Súlyó

Google Tyarnai Apollonius

A Magyar Köztársaság I... MAGYAR KÖZTÁRSASÁG K... Nemzetbiztonsági Hivatal MK Katonai Biztonsági Hivatal Nemzetbiztonsági Szakszol...

A Magyar Köztársaság Információs Hivatala Főoldal Honlapértékpó Lincok

A Hivatal
rendeltetése
hírszerzési forrásai
szervezeti felépítése
előrelépés
személyi állománya
feladat ellátása
illetmény, jutalom,
kedvezmény
története

Alkotmányos működés
jogi szabályozottság
titkos információgyűjtés
előrelépés
a Hivatal költségvetése
külső vizsgálatok,
ellenőrzések,
szervezési,
beszerzési
közvetítő adatok

Feladat körök
kül- és biztonságpolitika
nemzetközi terrorizmus
gazdaságpolitika
szervezeti bűnözés
non-proliferáció
exportellenőrzés
külföldi titkosszolgálatok
biztonsági védelem
rejtjelés információ-
védelem
villamos ellenőrzés

Aktuálisok
Európai Unió
állambiztonsági iratok
hírek, események

Elérhetőség
Az Információs Hivatal postai címe:
1539 Budapest, Posta-főút: 600
Telefon: (06-1) 202 19 94
E-mail cím: info@mkh.hu

Üdvözljük!
A Magyar Köztársaság polgári hírszerzőszolgálat, az Információs Hivatal a külföldre vonatkozó, illetve külföldi eredetű, titkos és bizalmas értesülések, adatok, dokumentumok speciális eszközeivel és módszereivel történő megszerzésével, elemzésével, értékelésével és továbbításával segíti a Kormányt a döntéshozatalban.

Start A Magyar Köztársaság... Honlap A nem.birt.sz.honlap...

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL - Windows Internet Explorer

http://www.kfh.hu/index2.html

Fájl Szerkesztés Nézet Kedvencek Eszközök Súlyó

Google

A Magyar Köztársaság Info... MAGYAR KÖZTÁRSASÁ... Nemzetbiztonsági Hivatal MK Katonai Biztonsági Hivatal Nemzetbiztonsági Szakszol...

 **MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL**

TISZTELT LÁTOGATÓ!

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal (MK KFH) katonai információszerző tevékenységet folytat. A rendelkezésére álló adatok elemzésével és értékelésével hozzájárul Magyarország szuverenitásának és biztonságának megőrzéséhez.

Meggyőződhet arról, hogy az MK KFH egy korszerű, dinamikus, az Országgyűlés ellenőrzése alatt álló, az állampolgári jogok tiszteletben tartásán alapuló, a demokratikus jogállam követelményeinek megfelelő, alkotmányos keretek között, jogszabályokban meghatározottak szerint működő, a NATO integrált fegyveres erőkhöz illeszthető nemzetbiztonsági szolgálat. A szervezet/Hivatal honlapján számos kérdésre találhat hiteles választ.

Kellemes időtöltést kíván és üdvözlő Önt:

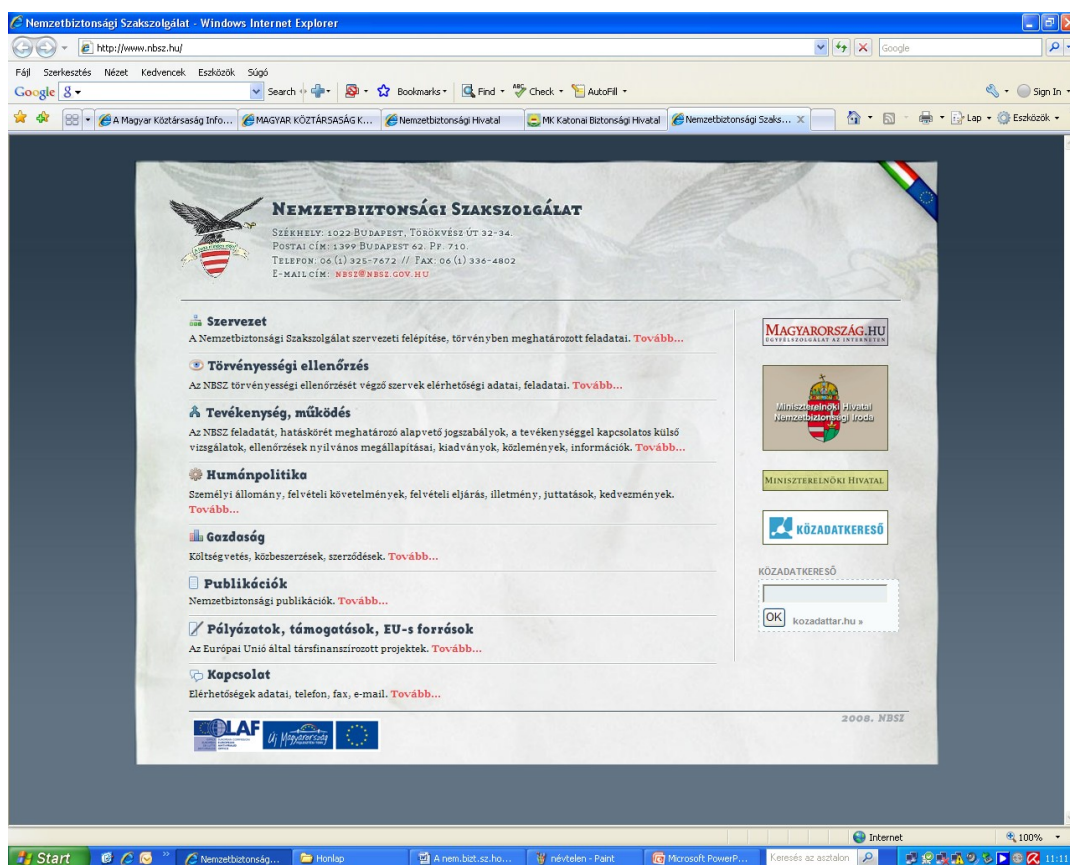
 **HONVÉDELMI
MINISZTERIUM**
www.hm.gov.hu

BEVEZETŐ
VEZETŐK
RENDELLETÉS
SZERVEZETI FELÉPÍTÉS
ATTASÉ HIVATALOK
HASZNOS LINKEK
JOGSZABÁLYI HÁTTÉR
AZ MK KFH TÖRTÉNETE
SÁTTÓSZORA

90. évfordulás rendezvény
A katonai felderítés 90 éve
90 év zöld baretben

Start MAGYAR KÖZTÁ... Honlap A nem.birt.sz.ho... névtelen - Paint Microsoft PowerP... Keresés az asztalon

BESENYŐ JÁNOS

NYUGAT-SZAHARA: A „ZÖLD MENET” ÉS AZ AZT KÖVETŐ ESEMÉNYEK

Mint a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem doktorandusz hallgatója, az afrikai békefenntartó missziókkal, és azon belül is az ENSZ nyugat-szaharai missziójával (MINURSO) kapcsolatos kutatásokat végzek. Jómagam is több mint egy évet szolgáltam ebben a műveletben, 2003-2004 között.

A misszióhoz azonban hozzátartozik a Nyugat-Szahara történelmének tanulmányozása is, amelynek igen fontos „mérőköve” volt a marokkói uralgó által megszervezett zöld menet (Al-masszira). Ez az eset megváltoztatta a terület jövőjét. Valószínűleg hozzájárult ahhoz, hogy a marokkóiak a spanyolok ellenállása nélkül szállhassák meg a néhai Spanyol-Szahara területét.

Amikor II. Hasszán 1975 októberének végén bejelentette a „Zöld menet” akciót az volt a burkolt célja, hogy előkészítse a nyugat-szaharai terület meg-

szállását. A bejelentést Marokkó egész területén örömmel fogadták és október végére már 600 000 fő iratkozott fel a menetben való részvételre.

Indulási helyként a szervezők a határtól 30 kilométerre lévő Tarfayát jelölték meg.⁷⁰ A spanyol kormány, számításbavéve Franco közelgő halálát (aki ekkor kapott egy újabb súlyos szívrohamot), szeretne volna a helyzetet véglegesen megoldani, így mikor tudomást szerzett az akcióról, azonnal kérte a Biztonsági Tanács összehívását, hogy megakadályozzák a terület ellen tervezett intervenciót.

Az ENSZ azonban csak önmérsékletre szólította fel a résztvevőket, azaz *„kerüljenek el minden egyoldalú lépést vagy más akciót, ami tovább súlyosbítaná a térségben kialakult helyzetet”*⁷¹

A Polisario és Dzsemma tagjai hivatalosan is felkérték a spanyol hatóságokat, hogy akár fegyveres erővel is, de akadályozzák meg a terület tervezett invázióját. A Dzsemma vezetője, Khatri Ould Said Ould el-Joumani egy spanyol lapnak nyilatkozva pedig kifejtette, hogy a szaharáviak a végső leheletükig küzdeni fognak a marokkóiakkal szemben. A PUNS akkori vezetője, Dueh Sidna Naucha tárgyalásokat kezdeményezett a spanyolokkal és felajánlotta a helyi lakosság tevételes részvételét a marokkóiakkal szembeni harcban, amennyiben a spanyolok fegyvert adnak nekik.

A marokkói fenyegetés végleg közös táborba hozta az addig ellenségeskedő feleket, mind a Szaharában élő spanyolok, mind a PUNS és a Polisario képviselői is harcolni akartak a behatolók ellen.⁷²

November 2-án **János Károly trónörökös**, akit akkor már ideiglenes államfővé neveztek ki, rövid látogatást tett El-Aaiunban, ahol szemlét tartott a spanyol csapatok felett és kijelentette, hogy *„Spanyolország teljesíteni fogja kötelezettségeit Nyugat-Szaharában”*. A következő napon azonban már **Ahmed Oszman** marokkói miniszterelnökkel tárgyalt Madridban, ahol a további tárgyalásokról egyeztettek.

Az ENSZ nyilatkozatot bátorításként értelmezve november 5-én a marokkói király kijelentette agadíri rádióbeszédében, hogy már másnap elindítja a zöld menetet. Erre válaszul a helyi spanyol kormányzó **Gomez de Salazar tábornok** sajtótájékoztatót tartott, ahol arról beszélt, hogy *„a spanyol hadsereg megteszi kötelességét és szembeszáll a menetelőkkel, ha azok megpróbálják átlépni a határtól néhány kilométerre húzódó védővonalat.”*

A spanyol légió és a még spanyolokhoz hűséges szaharai egységek katonáit a tábornok parancsára azonnal riadókészültségbe helyezték.

---

⁷⁰ Jerome B. Weiner; The Green March in Historical Perspective (Washington D.C., The Middle East Journal, 33. évfolyam, 1. szám, 1979.) 20-33. oldal

⁷¹ UN Security Council Resolution 377, October 22, 1975, in UN Document S/11863, October 31, 1975.

⁷² Tony Hodges; The Roots of a Desert War (Lawrance Hill & Company, 1983.) 211.o.

November 5-én a sürgősen összehívott Biztonsági Tanács határozatot hozott, amelyben helytelenítette a menet megtartását, felkérte Marokkót, hogy azonnal vonja vissza a menetet Nyugat-Szahara területéről. Továbbá a Tanács minden a konfliktusban érintett felet felkért az együttműködésre a korábbi ENSZ határozatok alapján.⁷³

A spanyol kormány másnapi közleményében már azt nyilatkozta, hogy „*mindenekelőtt békét és nyugalmat akar, de nem mindenáron*”. A békés agresszió természetesen folytatódott, a menetelők november 6-án átlépték a határt és 12 kilométerre behatoltak Spanyol-Szahara területére.⁷⁴

A sivatagban több mint 40 000 ember táborozott, akiket további tízezrek követtek. A menet megszervezése és annak logisztikai biztosítása komoly kihívás elé állította a marokkói vezetést, de nagy erőfeszítések árán sikerült a menetben résztvevők ellátását megoldani. A Nemzeti Iroda a menet idejére teljes forgalomkorlátozást rendelt el egész Marokkó déli részén és csak a menetelők számára élelmiszert, vizet és egyéb ellátmányt szállító tehergépjárművek közlekedhettek az utakon. A menet ideje alatt 7813 teherautó és 230 mentőautó (470 orvossal) teljesített szolgálatot. Mivel a hadseregnek nem volt elég autója, a király elrendelte a civil fuvarozó cégek számára, hogy járműveiket a gépjármű-vezetőjükkel együtt, a menet idejére térítésmentesen biztosítsák. Tarfayától már a Marokkói Légierő gépei dobtak le ejtőernyővel ellátmányt a tömeg számára, mivel a spanyol hadsereg jelenléte miatt nem kockáztatták meg a nagyrészt katonai járművekből álló konvoj behatolását Spanyol-Szahara területére. A menet alatt 23.000 tonna vizet, 17.000 tonna élelmiszert és 2590 tonna üzemanyagot jutattak el a repülőgépek a menetben résztvevők számára.

A marokkói kormány számításai szerint a zöld menet finanszírozása 80 millió francia frankjába (8 millió angol Font) került az államnak, és a járulékos költségeket nem számították még bele. Egyes politikai elemzők szerint a menetet már hónapokkal előtte megszervezték, ugyanis néhány nap leforgása alatt lehetetlen lett volna a tömeg ilyen szintű logisztikai ellátása, illetve mozgatása. A menetelőknek ugyanis 12.5 %-a volt állami alkalmazott (43.500 fő) és a menet teljes ellátását és biztosítását a hadsereg és a csendőrség (Gendarmie Royale) egységei végezték.⁷⁵

A marokkói hivatalos álláspont szerint az akciót az emberek spontán felháborodása váltotta ki, illetve aggodásuk az évszázadok óta Marokkó részét képező szaharai területek és lakóik iránt. Akárhogy is történt, a király részéről mesteri húzás volt ilyen módon kényszeríteni a spanyolokat a visszavonulásra, akiket katonai erővel esélyük sem lett volna legyőzni (A spanyoloknak ekkor 302.000 fős jól felszerelt és kiképzett, míg a marokkóiaknak pedig 61.000 fős de kiképzetlen és gyatra felszereléssel rendelkező hadserege volt.).

⁷³ Tony Hodges; *The Roots of a Desert War* (Lawrance Hill & Company, 1983.) 222.o.

⁷⁴ Jerome B. Weiner; *The Green March in Historical Perspective* (Washington D.C., *The Middle East Journal*, 33. évfolyam, 1. szám, 1979.) 20-33.o.

⁷⁵ Tony Hodges; *The Roots of a Desert War* (Lawrance Hill & Company, 1983.) 213.o.

Ezzel a húzással a király a hazai ellenzékét is elnémította, ugyanis az akkori érzelmileg felfokozott helyzetben életveszélyes lett volna a királlyal szembehelyezkedni. Az addig kevésbé vallásos király a muzulmánok szemében, mint egy szent háború meghirdetője és vezetője (*amir al-muminin*), az elszakadt területek újraegyesítője és az igazhitűek vezetője lett. A menetelőket a király isteni harcosokként (*mudzsaheddin*) aposztrofálta, és a feltüzelt tömeg tagjai ezek után már akár a Koránnal a pusztában is vállalták volna a küzdelmet a gyarmatosító spanyolokkal szemben az evilági és a paradicsomi ellentételezések fejében.⁷⁶

A király a menetet Mohamed prófétának a medinai száműzetéséből Mekka-ba való visszatéréséhez hasonlította és az alábbi szavakkal buzdította a menetelőket: „*Hadd legyen Allah szent könyve az egyedüli fegyverünk ebben a harcban*”.⁷⁷

Mire a király Tarfayába érkezett már a teljes marokkói nép mögötte állt és az őt előtte nem sokra tartó híres marokkói popénekes Jil Jilala külön éneket írt a róla és a menetről. A dal hetekig a marokkói toplisták élén volt.

Azonban a Szahara területén élő spanyol civilek, és az ott szolgálatot teljesítő katonák úgy érezték, hogy a spanyol kormány elárulta és cserbenhagyta őket. Nemcsak ők, hanem még a Francohoz kötődő tábornokok és főtisztek nagy része is ellenezte Spanyol-Szahara átadását a marokkóiaknak és a mauritániaiaknak.⁷⁸

Sajnálatos módon az a személy, aki útmutatást adhatott volna számukra, az agg Caudillo egy, az október 17-én tartott kormányülésen rosszul lett, majd az elkövetkezendő hét folyamán több szívrohamot is kapott. Bár a hívei szilárdan kitartottak politikája mellett, mivel a halálos ágyán fekvő Franco ekkor már kómában volt, a megegyezést ellenzők elbizonytalanodtak és nem mertek cselekedni. Igaz, ezekben a napokban fennállt a reális veszélye annak, hogy a hadsereg új államfőt választ a haldokló Franco helyett. Ez azt jelentette volna, hogy a Franco nevével fémjelzett korszak ugyan kisebb korrekciókkal, de fennmaradhatott volna. Az új király és a mellette álló erők felismerve ezt a tényt, határozottan és gyorsan cselekedve esélyt sem adtak a régi rendszer számára. Egyenként megegyeztek az új rendszerre legveszélyesebbnek tartott vezetőkkel, és oldalukra állították a még el nem kötelezett tábornokok és főtisztek jó részét. Így már a hadsereg sem képviselhetett egységes álláspontot a saharai területek ügyében.⁷⁹

---

⁷⁶ Jerome B. Weiner; *The Green March in Historical Perspective* (Washington D.C., *The Middle East Journal*, 33. évfolyam, 1. szám, 1979.) 20-33.o.

⁷⁷ Tony Hodges; *The Roots of a Desert War* (Lawrance Hill & Company, 1983.) 214.o.

⁷⁸ John Mercer: *The Sahrawis of Western Sahara*, Minority Rights Group, Report No. 40. 1979. London, 9.o.

⁷⁹ Igaz Levente: *Egy elfelejtett válság politikai háttere: Nyugat-Szahara, Kül-Világ-a nemzetközi kapcsolatok folyóirata*, III. évfolyam, 2006/1. 88.o.

A királyt támogatták azok a vezető politikusok is, akik már a Franco időszak alatt jó kapcsolatokat áptak a marokkói uralkodóval, úgy mint **Arias Navarro**, a minisztertanács vezetője, **Antonio Carro Martinez**, az elnöki ügyek minisztere és **José Ruiz**, a falangista párt egyik vezetője. Ezek a politikusok meggyőzték a fiatal királyt, hogy a katonailag és diplomáciailag meggyengült ország nem bírná elviselni az ellene forduló Marokkó és más arab államok gazdasági bojkottját. A esetleges háborúval pedig komoly veszélynek tennék ki a Marokkóban élő közel 18. 000 fős spanyol közösséget is.

A marokkóiak a diplomáciai csatornákon keresztül jelezték a spanyoloknak, amennyiben azok a szaharaiak független államát támogatnák, ők azonnal visszakövetelnék Ceuta és Melilla városokat és akár fegyveres erővel is kikényszerítenék azok visszajuttatását. A király pártján álló katonai vezetők véleménye szerint a hadsereg a megosztottsága és az akkori állapota miatt azonban képtelen lett volna egy esetleges háború eredményes megvívására.

Gomez de Salazar tábornok, később 1978-ban nyilvánosan is sérelmezte, hogy a Madridi Szerződés aláírása előtt senki sem konzultált vele, annak ellenére, hogy ő már a spanyol kormány támogatásával tárgyalásokat kezdett a Polisarioval a terület békés átadásáról.⁸⁰

A tábornok szerint az adott helyzetben, ha a marokkói csapatok támadást indítottak volna, negyvennyolc órán belül megsemmisíthették volna őket.

Október 29-én, amikor Francot a katolikus egyház képviselője az utolsó szentségeken részesítette, az akkori marokkói külügyminiszter, **Ahmed Laraki** titkos tárgyalásokat kezdett a madridi diplomácia képviselőivel. Még azon a napon Laraki és Carro Martinez megállapodtak abban, hogy a spanyolok a szaharai területeken egy 10 km-es sávot demilitarizálnak, ahová a menetben résztvevők jelképesen bevonulnak, de negyvennyolc órán belül el is hagyják azt. Így egyik fél sem szenvedett volna presztízsveszteséget egy esetleges meghátrálás következtében.

A hónap végére Larakihoz csatlakozott Ahmed Dlimi ezredes, aki a „Zöld menet” logisztikai biztosítását irányította, Hamdi Ould Mouknass, mauritániai külügyminiszter és több más marokkói és mauritániai diplomata is.

Mivel a terület átadásáról szóló tárgyalások az utolsó fázisba érkeztek a spanyol kormánnyal, a marokkói király 1975. november 9-én elrendelte, hogy a menetelők térjenek haza, mert a menet elérte célját. Ekkor közel 350 000 marokkói tartózkodott a sivatagban, akik számára a nyugat-szaharai területre való bevonulás lehetősége jelentette a Kánaánt. A király elérte, hogy ezek az emberek visszaforduljanak az akkor még spanyolok uralma alatt lévő területekről. A menetben résztvevők számára a király felajánlotta a később Marokkóhoz kerülő szaharai területen való letelepedést és kedvezményes földhöz jutást, amivel lecsillapította a tömeg kezdeti felháborodását.⁸¹

---

⁸⁰ Tony Hodges; *The Roots of a Desert War* (Lawrance Hill & Company, 1983.) 215.o.

November 11-én hivatalosan is bejelentették a spanyol, a marokkói és a mauritániai kormányok közötti tárgyalásokat, majd három nappal később megkötötték a madridi hármass egyezményt, amelyben felosztották Marokkó és Mauritánia között Nyugat-Szahara területét, a spanyolok pedig bejelentették végleges kivonulásukat.⁸²

Még a tárgyalási időszak alatt a spanyol idegenlégió egységei, a spanyol tengerészgyalogos, ejtőernyős és rendőri egységek El Aaiun városában körbevették a helyiek által lakott negyedeket, majd elkezdték a fegyverek begyűjtését és a függetlenséget követelők őrizetbe vételét. Az addig spanyol szolgálatban álló helybéli katonákat (Troopas Nomadas, Policia Territorial és a spanyol idegenlégió tagjait) azonnal lefegyverezték és elbocsátották.

A terület kormányzója több, az őslakosokat hátrányosan érintő rendelkezést hozott, például megtiltotta az üzemanyag-töltő állomásoknak, hogy a helyi lakosok számára üzemanyagot adjanak el. A spanyol katonai vezetés azonnal megkezdte elkészíteni a civil lakosság kivonásának tervét (**Golondrina terv**), majd megerősítették a foszfátbányák, a fontosabb épületek védelmét és elkezdték a sivatagban lévő helyőrségek kiürítését.⁸³

A spanyolok november 8-ig több mint 12 000 polgári lakost evakuáltak a területéről tengeri és légi úton a Kanári-szigetekre. A spanyol kereskedők eladták a boltjaikat az árukészletekkel együtt, az állami iskolák pedig tanárok hiányában véglegesen bezártak.

A spanyolok az állatkerti állatokat is átszállították Almeriába, sőt még a helyi temetőekben eltemetett hozzátartozóikat is exhumálták, majd a maradványokat átszállították a Kanári-szigetekre, ahol újra eltemették azokat. Tehát mire a madridi egyezmény megkötését a szerződő felek bejelentették, a hadsereg tagjain és a hivatalnokokon kívül más spanyol állampolgár már nem tartózkodott a néhai Spanyol-Szahara területén.

November 12-én El-Vali, a Polisario vezetője bejelentette, hogy a Madridi Egyezményt semmisnek tekintik (november 15.), ettől függetlenül II. Hasszán november 25-én bejelentette, hogy a nyugat-szaharai dossziét becsukta és kinevezte Ahmed Bensoudát a terület kormányzójának El-Aaiunba.

A Polisarioval kapcsolatosan a király kijelentette, hogy vezetőik képtelenek a közel 60.000 saharávit összefogni, legfeljebb néhány zsoldossal képesek akciókat szervezni, akik azonban alkalmatlanok a sivatagi harcra az erre jól kiképzett marokkóiakkal szemben. Ezért nem jelenthet fenyegetést a szervezet léte a Marokkói Állam számára. Ezt a kijelentését annak tudatában tette, hogy jelentették neki a spanyol hadseregben alkalmazott kb. 2500 fő helyi katona és

---

⁸¹ Jerome B. Weiner; The Green March in Historical Perspective (Washington D.C., The Middle East Journal, 33. évfolyam, 1. szám, 1979.) 20-33.o.

⁸² Igaz Levente: Egy elfelejtett válság politikai háttere: Nyugat-Szahara, Kül-Világ-a nemzetközi kapcsolatok folyóirata, III. évfolyam, 2006/1. 89.o.

⁸³ Tony Hodges; The Roots of a Desert War (Lawrance Hill & Company, 1983.) 218.o.

rendőr szinte egységesen a fegyvereikkel együtt átállt a Polisario fegyvereseihez.⁸⁴

Mehairesben az ENSZ táborban az egyik szakács Mehdi, a Territorial Police tagja volt El-Aaiunban, majd a spanyolok kivonulása után társaival együtt a felkelőkhöz csatlakozott. Elmondása szerint a spanyolok cserbenhagyták őket, mert ha nem vonulnak ki, akkor még mindig az ő szolgálatukban állna.

Ő és több más, jelenleg a Polisario egységekben szolgálatot teljesítő katonára, akik előtte a spanyol légióban, a szaharai nomád csapatoknál, vagy a helyi rendőrségnél szolgáltak, most méltányossági nyugdíj kérelmet nyújtottak be a spanyol kormányhoz. A jelenlegi egyeztetések szerint a spanyol kormány hajlandó szolgálati nyugdíjat fizetni azoknak, akik legalább 10 év szolgálati jogviszonnyal rendelkeznek bármelyik, az általuk létrehozott és irányított fegyveres egységben.

Ezt követően megkezdődött a marokkói hadsereg bevonulása Nyugat-Szaharába, a spanyolok pedig bejelentették, hogy néhány hónapon belül megszüntetik a polgári közigazgatást a területen (Egyedül Franco tiltakozhatott volna a marokkói megszállás miatt, de ő november 20-án meghalt.). A bonyodalmakat növelte az a tény is, hogy november 28-án Gueltában a Dzsemma annak ellenére, hogy a hármas egyezmény fontos szerepet szánt a tanácsnak a rendezésben, feloszlatta magát.⁸⁵

Egy a néhai Spanyol-Szahara területén élőkől álló delegáció december 6-án a Polisario szervezésében sajtótájékoztatót tartott Algírban. A delegációban a Dzsemma alelnöke és 56 más képviselője is helyt kapott (hármán közülük a spanyol parlamentnek, a Cortesnek is tagjai voltak). A Dzsemma főtitkára felolvasta a közös nyilatkozatukat, amelyben kimondták a tanács feloszlását, és az új 41 fős Szaharai Ideiglenes Nemzeti Tanács létrehozását. A nyilatkozatot a Dzsemma 67 tagja és több törzsi vezető is aláírta.⁸⁶

Mivel a Madridi Egyezmény a Dzsemmát ismerte el a szaharaiak hivatalos képviselőjeként, azzal hogy megszüntették a tanácsot, a szaharaiak elvették a lehetőséget Marokkótól, hogy a szervezetet a saját céljaira használja fel, és kellemetlen helyzetbe hozták a szerződés többi aláíróját is.

„A felek tiszteletben tartják a nyugat-szaharai népnek a Dzsemmán keresztül kifejezésre jutó véleményét.” (3. cikkely)⁸⁷

Ilyen körülmények közt történt meg az, hogy december 10-én az ENSZ két egymásnak részben ellentmondó határozatot fogadott el.

Az első határozat (3458/A) megismételte a nyugat-szaharai népnek a korábbi határozatokban foglalt önrendelkezési jogát, amely kimondta, hogy Spa-

⁸⁴ Tony Hodges; *The Roots of a Desert War* (Lawrance Hill & Company, 1983.) 230.o.

⁸⁵ UN Document S/11902, December 10, 1975.

⁸⁶ Tony Hodges; *The Roots of a Desert War* (Lawrance Hill & Company, 1983.) 234-235.o.

⁸⁷ Tony Hodges; *The Roots of a Desert War* (Lawrance Hill & Company, 1983.) 235-237.o.

nyolország és az ENSZ felelősek a terület dekolonializálásában.⁸⁸ A határozatot 86 szavazattal, 41 tartózkodással, ellenszavazat nélkül hozták meg.

A második határozat (3458/B) tudomásul vette a madridi hármas egyezményt és kéri ennek az aláíróit, hogy őrködjének a szaharai nép törekvéseinek tiszteletben tartásán. Egyben felkéri a főtítkárt, hogy jelöljön ki képviselőt, aki a szabad népválasztás lebonyolításában fog közreműködni.⁸⁹

Ez a szavazás már nem volt olyan egyértelmű, mint az előző, ugyanis ezt 56 ország szavazta meg, 42 ellene szavazott, 34 pedig tartózkodott. Mire a határozatokat meghozták, addigra Nyugat-Szahara jelentős részét elfoglalták a marokkóiak.

A térképen látható a Madridi Egyezményben a marokkói és mauritániai kormányok között felosztott terület:

Forrás: www.arso.org

CSIZMADIA GÁBOR

KOCKÁZATELEMZÉS TÁMOGATÁS EGY VÁLTOZÓ VILÁGBAN

⁸⁸ UN General Assembly Resolution 3458A (XXX), in Yearbook of the United Nations, Vol. 28, 1975, 188-189.o.

⁸⁹ UN General Assembly Resolution 3458A (XXX), in Yearbook of the United Nations, Vol. 28, 1975, 189-190.o.

Egyre gyorsabb változó világunkban a gazdasági és biztonsági stabilitás megőrzése egyre újabb, egyre gyakrabban felmerülő, új jellegű kihívásokat támaszt. Számos esetben, a felkészülés és megelőzés legfőbb szűk keresztmetszete a rendelkezésre álló óriási adatmennyiség hatékony és naprakész elemzése. Nincs értelme újabb és újabb adatgyűjtési és megfigyelési rendszerek felállításának, amennyiben a kibővített adathalmaz elemzése ugyanolyan magas színvonalon nem megoldható. A kockázat elemzés tekinthető egyfajta szűrőnek, mely kiválogatja, illetve csoportosítja a bejövő adatot, automatikusan kiszűrve a megvizsgálandó eseteket. Így nem csupán a tévedés és esetleges elmulasztott észlelés valószínűségét csökkenti, de a felszabaduló erőforrások lévén mélyrehatóbb elemzéseket tesz lehetővé.

A kockázatelemzés feladatát úgy is megfogalmazhatjuk, mint a kockázat a döntéshozó/társadalom számára elfogadható szintre történő mérséklése. A szoft-veres támogatás többek között a kockázati csúcok (ismert, szabályszerűséget mutató, vagy egyéb módon felismerhető, így algoritmizálható) eliminálását is célozza.

Alkalmazási területek

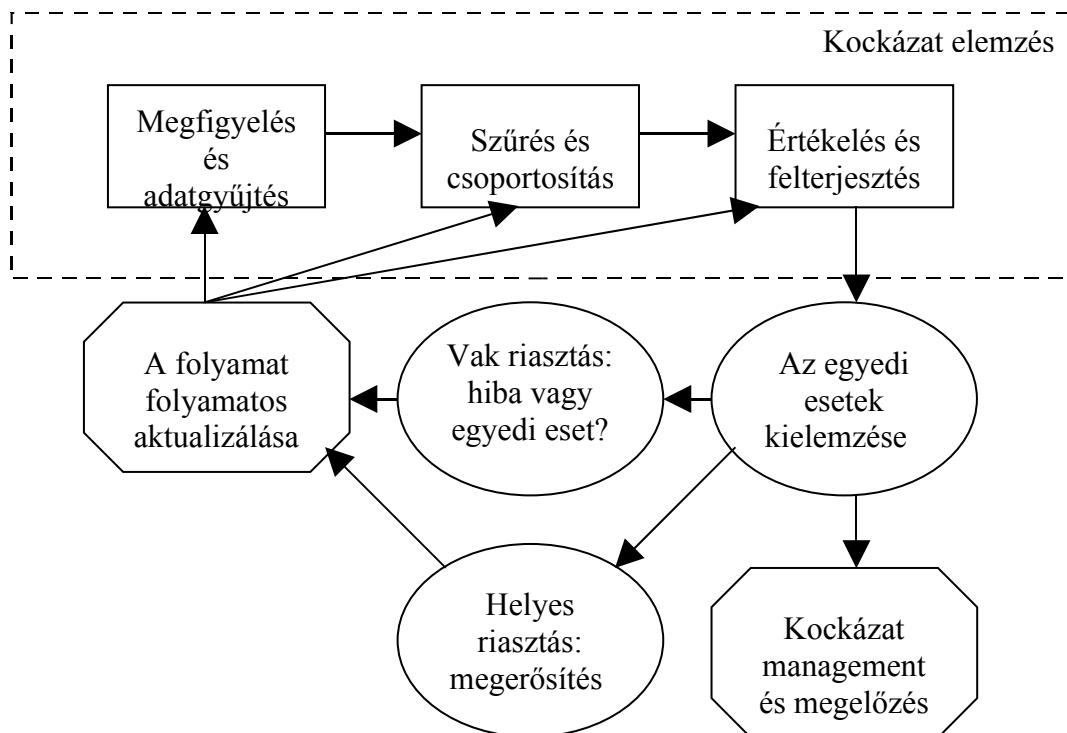
Az alkalmazási területek száma rendkívül széles körű. Az alkalmazás sikeressége a megfelelő kérdés(ek) feltételével kezdődik. A döntéstámogatási rendszerek számos különböző jellegű kérdésre képesek választ javasolni (fontos a helyes értelmezés: a döntéstámogatási rendszerek egyfajta szakértői rendszernek is tekinthetőek: nem direkt módon megválaszolnak egy kérdést, hanem javasolnak egy választ, illetve szűkítik a lehetőségeket). A tipikus kérdés lehet eldöntendő (pl. tekinthető-e egy-egy esemény veszélyforrásnak), általános adatbányász jellegű (pl. vannak-e árfolyam-spekuláció előkészítésére utaló folyamatok), szűrés jellegű (pl. az input adatok mely részét szükséges tovább elemezni, vagy éppen mely részeivel biztosan nem kell foglalkozni). Egy rosszul feltett kérdés extrém esetben még csökkentheti a felismerési hatékonyságot. A döntéshozó és az elemző feladata a vizsgált kérdéskör naprakész szinten tartása.

Ezek a kérdések az általános gazdasági környezeten felül a terrorizmus, kábítószer kereskedelem, spekuláció, csalás de akár a migráció területén is felmerülnek. Szinte minden feladatra sikerrel alkalmazható, mely esetben kellő adat és áll a rendelkezésre és a vizsgálatokat megfelelő motiváció hajtja.

A kockázatelemzés tényezői

A kockázat elemzés hatékonysága, jellegéből adódóan a rendelkezésre álló információ mennyiségétől és minőségétől függ, és számos meglepő hasonlóságot mutat az akár hírszerzés jellegű információvédelemmel. A legpontosabb információknak is csak tanulási és nem előrejelzési szerep lehet, amennyiben az már nem a legfrissebb. Mint a legtöbb alkalmazás esetén, itt is igaz, hogy az

információ értéke annál nagyobb minél kevesebb szereplő számára ismert az. Jól ismert példa a banki hitelképességi pontszámok (a kockázatelemzés egyik iskolapéldája) kijátszása. Az Egyesült Államokban az egyik legszélesebb körben elterjedt ilyen rendszer a hitelbírálókat során használt FICO pontszám. Annak ellenére, hogy az algoritmus titkos, egyszerűen az a tény hogy a kiértékelés szabadon és szinte korlátlanul elérhető, lehetővé tette a módszer visszafejtését (ún. counter-engineering), így azonosítva a nagy súllyal rendelkező döntési faktorokat, azok kijátszhatóvá és becsaphatóvá váltak (ismertek esetek, ahol 1-1 „szakértő” 1 %-ért cserében 200 %-kal növelte az ügyfél által felvetető hitel nagyságát). A közelmúlt pénzügyi instabilitási problémák fényében a jelenség súlyossága jól érzékelhető.

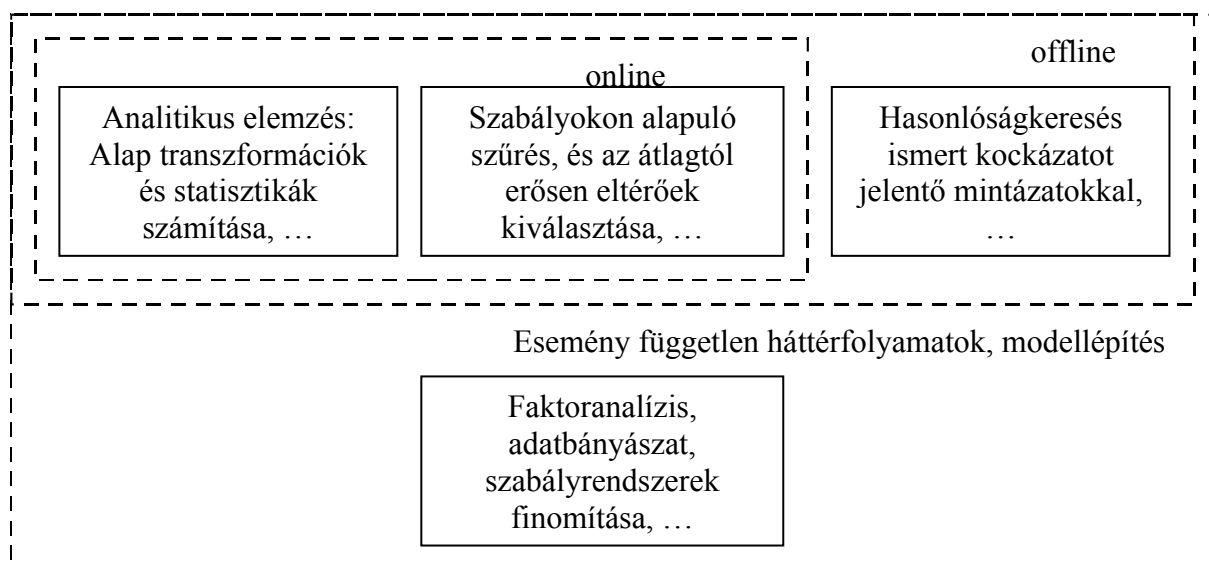
A kockázatelemzés folyamatábrája

Ahogy a gazdasági, politikai és biztonsági faktorok egyre kevésbé különíthetők el, az egyesített elemzés természetesen egyesített információhalmazon alapul, mely igen jelentős méretnövekedéssel jár. A legtöbb matematikai módszer azonban legjobb esetben is lineárisan skálázódik, vagyis 2-szer nagyobb adatmennyiség esetén minimum 2 szeres futási idővel számolhatunk. Ennek kivédése számos módszer esetén az információ dimenziójának csökkentése statisztikák, aggregáció vagy faktorelemzés segítségével történik (nagy információtartalommal rendelkező jellemző értékek illetve ismert kockázati források azonosítása). A megfelelő statisztikák és faktorok kiválasztása időigényes feladat, melyet rendszeres frissíteni kell. Az így redukált adathalmaz azonban drasztikusan hatékonyabban elemezhető.

Az elemzési módszer a kívánt válasz jellegén múlik. Online jellegű (pár másodperces) döntéstámogatás (például banki tranzakció jóváhagyása) esetén a szabályokra épülő módszerek a jellemzőek. Ezek közös tulajdonsága, hogy egy nem éles adaton történő tanulási folyamat eredményeképp egy szabályrendszert állít elő, melynek eleget tevő inputot elfogadja, a kilógó elemeket pedig elutasítja (egy jellemző ilyen módszer a döntési fa). A módszert rendszeresen újra kell tanítani.

Az offline jellegű (mely esetén számottevő idő áll rendelkezésre az ismert adatok kielemezésére) döntéstámogatást szerencsés nem előre rögzített módszereken alapuló eljárásokat alkalmazni (például mintaillesztés jellegű eljárások).

Offline esetben fontos hangsúlyozni a kockázat elemzés, és a kockázat kezelés közötti különbséget. Az elemzés célja az adatok válogatása, csoportosítása és előszűrése, hiszen ekkor lehetőség van mélyebb vizsgálatokra.

Az elemzési módszertan rétegződése

Megvalósítási megközelítések

Számos rendszer áll rendelkezésre a szokásostól jelentősen eltérő, rendellenes, vagy épp ellenkezően, az ismert ellenséges viselkedés felismerésére. Az ilyen rendszerek közül a legközismertebbek között olyan feladatok szerepelnek, mint a bankkártya csalások automatikus felismerését végző programok, vagy akár az előszűrőként működő banki pontszám rendszerek (mint például a már említett híres hírhedt FICO pontszám).

A kockázatelemzés elsősorban a nagyvállalati üzleti világban igen nagy népszerűségnek örvend. A gazdasági döntéstámogatás (business rules) és a kockázatelemzés igen szoros kapcsolatban van, hiszen a döntéstámogatás célja elsősorban éppen a rejtett kockázatok automatikus felfedése. Az elemzők így felszabaduló jelentős energiái (ideje) így mélyebb vizsgálatok elvégzésére fordítható.

Habár a háttérben levő matematikai módszerek számos esetben meglepően egyszerűek, több rendszer ma már öntanuló, és képes az új viselkedésformák önálló értékelésére, azonban ennek ellenére fontos az emberi tényező, a kontrollra és a kifejlesztett döntési szabályok rendszeres ellenőrzésére (számos rendszer az önállóan kifejlesztett új szabályokat alkalmazás előtt felterjeszti egy elemzőnek). Számos jelentős gazdasági szereplő rendelkezik a gazdasági életre specializált, teljes körű megoldással (pl. IBM, Fair Isaac, SAS)

Matematikai szempontból az ilyen jellegű kockázatelemzés feladata osztályozásnak (1-1 tevékenység besorolása veszélyes/várt csoportba), illetve összetett mintaillesztésnek tekinthetők (ismert rosszindulatú tevékenységekre jellemző, egymással összefüggésben levőséget feltételezhető tevékenységsorozatok felismerése).

A kész rendszerek alkalmazásának nyilvánvaló előnye a gyors telepíthetőség, illetve a relatív alacsony kezdeti befektetési költség, a hatékony, bármikor lehívható képzési lehetőségekkel egyetemben. A legtöbb rendszert könnyű integrálni más rendszerekkel (pl. az SPSS vezérelhető külső Python kódon át), egyazon közös kereten belül tartalmazzák az adat validitási módszereket, statisztikai módszertant, gépi tanulási rutinokat, alapvető előrejelzési eljárásokat olyan extrákkal kiegészítve, mint akár az integrált földrajzi adattámogatás.

A kész rendszerek hátránya ugyanakkor, hogy relatív ismert eljárásokon alapulnak, széles körben elterjedt, így az általa nyerhető elemzések (de legalább is azok jellege és építőelemei) az összes jelentős fél számára ismertek vagy elérhetőek. Így ezek használata önmagában nem juttat előnyhöz, legfeljebb a nem használatából adódó hátrányt eliminálják. Az előny megszerzésének egy lehetséges módja a rendszer egyedivé tétele, ezáltal csökkentve annak kiszámíthatóságát a külső megfigyelő részére. Egy teljes rendszer alapoktól való fejlesztése esetleg igen hosszú időt vehet igénybe és jelentős forrásokat emészthet fel. Célszerű kompromisszumos megoldásnak tűnik fejleszthető, azonban számos matematikai statisztikai, tanulási és modellezési alapmodult már tartalmazó rendszer alkalmazása (mint például az SPSS). Kecsegtető kompromisszumnak tűnhet a lényegesen nagyobb ráfordítással, azonban a rendszer feletti maximális kontrollt megvalósító szabadon hozzáférhető kódokból is építkező rendszer létrehozása (mind statisztika (mint az R nyelv), mind a gépi tanulás (mint pl. a Weka csomag) több elérhető implementáció áll rendelkezésre). Mai világunkban, a vizsgált alkalmazási terület kiemelkedő fontossága miatt nem lebecsülhető azonban a nyílt kódokban rejlő veszély. Ezen veszélyt nem csak az esetleges minőségbiztosítási elemek hiánya, de a fejlesztői közösség feletti gyakorlatban kivitelezhetetlen kontroll is jelenti. Esetleges rejtett kiskapuk de még inkább egy lehetséges tervezett hiányosság azonosítása rendkívüli feladat, mely gyakran egyenértékű adott modul független megvalósításával.

Az ismert döntéstámogatási rendszerek számos sikeres visszafejtésének fényében a legrobosztusabb megközelítést a magas szinten specializált és egyedi elemekkel kiegészített, ugyanakkor professzionális eszközre épülő rendszerek alkalmazása ígéri.

Összefoglalás

Változó világunk változó, gyakran váratlan kihívásokat támaszt. A megfigyelt és elemezhető adatmennyiség folyamatosan növekszik. Ezen folyamatnak feltehetően még most is csak az elején vagyunk, és az elkövetkezendő évtizedben a feldolgozott adatmennyiség további nagyságrendekkel fog növekedni. Hatékony kockázatelemzési módszerek nélkül az óriási adatmennyiségből kiszűrni a tényleges információt egyre inkább lehetetlenné válik. A matematikai és módszertani feltételek azonban adottak. A feladat a legfontosabb területek azonosítása, a megfelelő kérdések feltétele, és a leghatékonyabb implementáció kiválasztása.

Hivatkozások

1. www.bbc.co.uk - Hírportál
2. www.cs.waikato.ac.nz/ml/weka/ - Nyílt kódú adatbányász és gépi tanuló rendszer
3. www.fairisaac.com/ - Fair Isaac Corporation
4. www.ibm.com/ - International Business Machines
5. www.r-project.org/ - az R, nyílt kódú statisztikai rendszer
6. www.sas.com/ - A SAS programcsomag
7. www.spss.com/ - Az SPSS programcsomag
8. www.wikipwdia.com – Internetes lexikon

TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL

SZABÓ ERVIN ANTAL

VÁZLATOK AZ OROSZ HÍRSZERZÉS TÖRTÉNETÉBŐL

Sajátunk a náci között*

A berlini rezidentúra 1930 őszén bevonta a titkos együttműködésbe Ausztria állampolgárát, Franz Taler jogász doktort. Abban az időben ő egy magán információs irodát működtetett Bécsben, és nem rossz lehetőségekkel rendelkezett a hírszerzést érdeklő információk megszerzésére az államapparátusból és Ausztria befolyásos politikai köreiből.

Hírszerzőnk, aki amerikainak adta ki magát, gyorsan elnyerte Taler bizalmát és megkérte lássa el őt némi szolid fizetség ellenében aktuális politikai információkkal. Taler beleegyezett, és megkezdődött együttműködése a szovjet hírszerzéssel, mint ahogyan azt szakmai nyelven hívják, „idegen zászló” alatt.

Taler meglehetősen kapcsolatokkal rendelkezett Ausztria nacionalista köreiből. 1928-ban belépett az „Oberland” önkéntes hadtestbe és kapcsolatokra tett szert a hadtest német vezetői között. Magának Talernek a politikai nézetei elég zavarosak voltak. Mint ő maga megjegyezte, abban az időben érdeklődött mind a náci világnézet, mind a marxista ideológia iránt.

Hamarosan az osztrák félkatonai fasiszta szervezet, a „Heimwehr” jelentős résztvevőjévé vált és közel került annak vezetőjéhez Staremburg herceghez, aki a '30-as évek elején Ausztria belügyminiszteri posztját töltötte be. 1930-ban Staremburg magához vette személyes tanácsadónak, és egy év múlva megbízta a „Heimwehr” sajtójának vezetésével, és további néhány hónap után kinevezte a szervezet politikai irodájának titkárává. Ez a magas beosztás és Staremburg közelsége lehetővé tette Talernek, hogy kapcsolatain keresztül információkat szerezzen Ausztria Külügyminisztériumából, a katonai hírszerzésétől és a nacionalista körökből. Személyesen vezette a „Heimwehr” politikai irodája összes jegyzőkönyvét, valamint Staremburg levelezését annak Magyarországon, Olaszországban és Németországban élő politikus barátaival.

---

* Forrás: Ocserki isztorii rossziszskoj vnyesnyej razvédki II. kötet.

1931. áprilisban a Talerrel kapcsolatot tartó illegális ügynök a soros bácsi utazásáról az alábbiakat jelentette: „szombat este és vasárnap reggel, amikor a „Heimwehr” főhadiszállásán senki nem tartózkodott, bementem Talerrel és áttúrtam a teljes levelezést... Taler becsületesen átad és tájékoztat mindenről, amivel ott rendelkezik”.

A Központba ömlött az információ Talertől. Ezt értékelve, a Központ 1931 júniusban tájékoztatta Berlint: „Az anyagok, mind az ügynöki, mind a dokumentumok a „Heimwehr” tevékenységéről Ausztriában lehetővé teszik számunkra, hogy teljes képet alkossunk ennek a szervezetnek a fejlődéséről”. A berlini rezidentúra „az egyik legértékesebb forrásunk”-nak nevezte őt, megemlítve „kezdeményezőkézségét, jó ismerősi körét és kiváló szimatát”.

Ám ez kevés volt. A fasiszták hatalomra kerülésének közelgő veszélyével összefüggésben Ausztria a hídfőállássá vált Németország nemzeti-szocialista pártja bel-és külpolitikájának ügynöki felderítése szempontjából.

E feladatok végrehajtására Taler kivételesen perspektivikus ügynöknek látszott. Ám ez a munka teljes átszervezését követelte. Először, szükség volt arra, hogy Taler világosan érzékelje kinek, és minek az érdekében dolgozik. Másodsor, konkrétabb és mindennapi irányítást kellett megvalósítani. Ez utóbbi különösen fontos volt, figyelembe véve, hogy Taler megfigyelhetően vonzódott a baloldali eszmékhez, röplapokat fogalmazott, előadásokat tartott. A sajtóban „fizetett kommunistának” kezdték nevezni. Az ügy érdekében szükségessé vált, hogy Taler abbahagyja az ilyen tevékenységet és elnyerje a náci bizalmát.

Mindez ahhoz a döntéshez vezetett, hogy átadásra kerül közvetlen kapcsolattartásra a berlini rezidentúrának. A vele történő találkozóra a berlini szovjet követségen beadott turista-vízum kérelmét használták ki.

Bécsbe utaztatták a berlini rezidentúra egyik munkatársát, aki mint a követség munkatársa jelent meg Taler lakásán és meghívást adott át, hogy személyesen jelenjen meg Berlinben a vízumkiadással kapcsolatos kérésével. Megosztván benyomásait Talerről, a rezidentúra munkatársa azt írta a Központnak: „Szovjet Oroszország feltétlen híve és bár egy állítólagos misztikus amerikai csoportnak dolgozott, valójában (és én ebben biztos vagyok) ha nem is tudta, de legalábbis feltételezte, hogy anyagait átadják a bolsevikoknak”.

Berlinben a beszélgetés Talerral sikeresen lezajlott. Ő nem ingadozott és lelkesen vállalta az együttműködést. 1931. augusztusban kapcsolattartásra átadásra került a berlini rezidentúrának. Az eredmények nem vártak magukra. A rezidentúra javaslatára Taler abbahagyta a politikai munkát, elkezdte keresni a náci közötti korábbi barátaihoz való közeledés útját és 1933. júniusban belépett Németország Nemzeti-szocialista munkáspárt bécsi szervezetébe. Új kapcsolatokat alakított ki Ausztria KÜM-ben és BM-ben, valamint Ausztria Szövetségi

Kancellári Hivatala Közbiztonsági Főigazgatóságánál. Talertől elkezdtek igen jó belpolitikai anyagok érkezni.

Egyidejűleg Taler kapcsolatot létesített a német nácik főhadiszállásán is – Münchenben a „Barna Ház” -ban, átadta a rezidentúrának München minden parancsát, ami a bécsi „Barna házba” érkezett. Talernak fokozatosan sikerült a német nácik bizalmának elnyerése.

Ez a fajta aktív tevékenység felkeltette az ausztriai hatalom figyelmét. 1933. szeptemberben, amikor Taler szabadságát töltötte Jugoszláviában, Bécsben lakásán házkutatást tartottak, majd visszatérése után letartóztatták és „illegális nacionalista tevékenységgel” vádolták meg.

A Taler letartóztatásáról a Központnak küldött üzenetben az volt:” Talert azért üldözik, mert két hónappal ezelőtt utasításunkra kapcsolatba került a helyi nácikkal, akik felajánlották neki, hogy dolgozzon az SS-nek”.

A német nácik ebben a helyzetben minden segítséget megadtak Talernek, többek között ingyen biztosítottak ügyvédet. Ennek ellenére a bíróság hatheti börtönre ítélte.

Ennek az eseménynek a kellemetlen aspektusai ellenére, objektíven megerősítették a Taler iránti bizalmat mind a helyi, mind a német nácikat illetően és kedvezően befolyásolták a szovjet hírszerzés számára végzett későbbi tevékenységét.

Miután leülte a 6 heti büntetést Taler aktívan folytatta pozíciójának erősítését a náciknál. Helyreállította levelezési kapcsolatát a „Heimwehrben” közös munkát végző régi ismerősével, a volt osztrák rendőr-komisszárral, dr. Begusszal, akit korábban üldöztek náci tevékenységéért, Münchenbe menekült és a „Barna házban” a hírszerzés osztrák vonalát vezette.

Begus kérésére Taler Ausztriában megfelelő személyeket választott ki a német nácik számára és gyakorlatilag ügynöki hálózatot alakított ott ki, ahová alapvetően olyan személyek kerültek be, akik felelős beosztást töltöttek be állami hivatalokban, többek között a szövetségi kancellári hivatalban, a Közbiztonsági Főigazgatóságon, a Külügyminisztériumban. E hálózaton keresztül megszerzett információk egy részét, a legenda alátámasztása érdekében, Taler átadta a náci párt hírszerzésének, de előtte minden anyag a szovjet hírszerzéshez került.

1934. májusában Taler Prágába utazott Németország és Ausztria nemzeti-szocialista terror-szervezeteinek titkos tanácskozására. Ez ismertté vált az osztrák rendőrség előtt is és a Prágából való visszatérését követően letartóztatták. Taler kategorikusan tagadta részvételét ezen a tanácskozáson, kijelentve, hogy Prágába saját üzleti ügyei miatt utazott, ám amikor megértette, hogy nem kerülheti el a letartóztatást és a nyomozást, engedélyt kért, hogy lakására menjen

személyes ügyeinek rendbetétele érdekében. A rendőrségi komisszár nem elle-
nezte és elengedte egy rendőr kíséretében. A szerencsés véletlenek okán a
rendőr Taler régi ismerősének bizonyult és megengedte, hogy „elfusson”.

Taler 1934. május 15-én már Salzburgban volt, ahonnan illegálisan
Münchenbe jutatták. Ott azután jól jött régi barátsága doktor Begusszal, aki lát-
ványos öleléssel fogadta, és azonnal felajánlotta neki, legyen a helyettese a náci
hírszerző iroda osztrák vonalának irányításában. Néhány hónap múlva már Taler
vezette ezt az irodát. A szovjet hírszerzésnek készített egyik jelentésében írta:” a
két letartóztatás és a Münchenbe történt szökés után „az üldözött” dicsfénye vett
körül és ezért politikai múltam bizonyos mértékig elfelejtődött”.

1934. őszén a szervezet, melyben Taler dolgozott, átszervezték, és őt
áttelelték a „Forschungsamt”-hoz – az ún. Németország légügyi
minisztériuma kutató szolgálatához. E semmitmondó megnevezés mögött
Göring hírszerzése rejtőzött. Ez jelentősen megkönnyítette a kapcsolatot és az
információszerzést. Kezdetben minden normálisan működött. Taler helyzete a
„Forschungsamt”-nál szilárd volt. Hírszerző lehetőségei kiszélesedtek. Erre az
időre kb. 20 náci ügy-nököt irányított Ausztria, Csehszlovákia és Románia
területén. A rezidentúránk közölte a Központtal: Taler „nagyon sok
dokumentummal lát el bennünket, többek között olyanokkal is, melyek
leleplezik a náci és más ügynököket”.

Taler Németországban történt szökésével összefüggésben, az Ausztriában
létrehozott ügynöki hálózat irányítását átadta „Maisner” nevezetű tanácsadó-
jának. Ez utóbbi kezdetben nem tudta, hogy az ügynökök által megszerzett
anyagok nem csak Münchenbe jutnak el, de Moszkvába is. Őt a bécsi rezi-
dentúra vette át irányításra és a csoport munkája intenzívebbé vált. Úgy tűnt, a
közeljövőben semmi rossz nem történhet.

Ám, 1935. júniusban Talertől üzenet érkezett, melyben írt az ellene irá-
nyuló, a „Barna házból” kiinduló intrikákról. Pletykák terjedtek az ő korábbi
baloldali tevékenységéről Ausztriában, többek között arról is, hogy állítólag
1932-ben szolgálataiért egy bőröndnyi pénzt kapott Moszkvából; a rendőrségre
feljelentések érkeztek. „De a munka, a jó kapcsolatok és a rólam szóló pletykák
túlzásai – írta Taler, – nem váltottak ki kételkedést a Forschungsamtban” megbíz-
hatóságomban... Ennek ellenére a Gestapo igen ellenségesen viszonyul hozzám
és kiszórhatnak más hasonló gyanús elemekkel együtt a közeljövőben esedékes
„tisztogatás” alkalmával... Jelenleg nem fenyeget veszély, mivel a „Forschungs-
amt” védelme alatt állok. Ugyanakkor a „Forschungsamt” helyzete nem annyira
stabil, hogy abszolút védelmet biztosítson számomra... Olyan érzésem van,
mintha határértékig felfűtött gőzkazánon ülnék, melynek a szelepe még működik
ugyan, de az már kezd beégni és akkor, a kazán felrobban”.

Ám a „kazán” még nem robbant fel, de a veszély, amely megszakította Taler együttműködését a szovjet hírszerzéssel, teljesen más oldalról érkezett. Taler 1935. őszén közölte, hogy az a szervezeti egység, melyben a „Forschungsamt-nál” dolgozik, megszüntetésre kerül, és ő munkanélkülivé válhat. A kialakult szituáció megvitatására találkozó megszervezését javasolta vele, „Maisnerrel” és a berlini rezidentúra kapcsolattartó tisztjével. A Központ egyetértett a javaslattal. Az utazás fedése céljából Taler labdarúgás iránti szenvedélyét választották: az Ausztria-Csehszlovákia közötti nemzetközi labdarúgó mérkőzést felhasználva ürügyként Prágába utazott. Utazását legalizálta a „Forschungsamt” előtt is, egy sor szolgálati feladatot kapván a vezetéstől, többek között, hogy kutassa fel Prágában a náci hírszerzés összekötőjét, a szudéta-német Le Grosst. Ez a feladat vált Taler számára végzetessé.

Senki nem tudta, hogy Le Gross egyidejűleg a cseh kémelhárítás besúgója is volt. Prágába történt megérkezésének napján, 1935. október 25-én Taler felkutatta Le Grosst és végrehajtotta vele a találkozót, a következő napon egy kávéházban találkozóra készülő Talert, „Maisnert” és a berlini rezidentúra munkatársát a csehszlovák rendőrség letartóztatta. A cseh rendőrök igencsak elcsodálóztak a szovjet állampolgár részvételén az aktív nácik találkozásánál, ugyanakkor elengedték őt.

A kapcsolat Talerrel ettől kezdve megszakadt. Ennek ellenére az általa Ausztriában létre hozott ügynöki hálózat folytatta sikeres tevékenységét.

Az, hogy a későbbiekben mi történt Talerrel, csak a háború után a Németországban lefoglalt Gestapo dokumentumokból vált ismertté, melyek között megtalálták Taler bírósági aktáját 1940-re datálva. Kiderült, hogy Csehszlovákia elfoglalása után 1938-ban a Gestapo rábukkant Taler vizsgálati anyagára, melyet a csehek folytattak le 1935-ben prágai letartóztatásával kapcsolatosan. Ebből megtudták, hogy Taler a kínzások következtében, valamint a bizonyítékok hatására – melyeket noteszébe találtak és a német hírszerzéssel való kapcsolatáról tanúskodtak – kénytelen volt vallani. Ugyanakkor kategorikusan tagadta kapcsolatát a szovjet hírszerzéssel, kijelentve, hogy a velük együtt őrizetbe vett szovjet állampolgár az ő ügynöke volt, vagyis a német hírszerzésé.

A csehek, minden összevetve, hittek neki, de választás elé állították: vagy 15 év börtön vagy nekik dolgozik Németország ellen. Taler a másodikat választotta és 1936. február közepén „kiutasították” Németországba. Kapott egy megbeszélt címet a kapcsolatteremtésre, melyet, egyet egyszer használt, azért, hogy egy tetszetős ürüggyel kitérjen a csehszlovák hírszerzéssel való együttműködés elől. 1938-ig Németország különböző igazságügyi szerveinél dolgozott, majd Ausztriába utazott.

Azt követően, hogy Taler cseh vizsgálati anyaga a Gestapo kezébe került, 1939. márciusban árulás vádjával letartóztatták és 1940. szeptemberben 9 hóna-

pi börtönre ítélték. A szokatlanul enyhe büntetés azzal magyarázható, hogy a bíróság figyelembe vett egy sor enyhítő körülményt: korábbi fedhetetlenségét, NSDAP tagságát, valamint azt, hogy súlyosan szenvedett a csehek kegyetlen bánásmódjától”. Nem utolsó szerepet játszott az is, hogy Taler, aki maga is korábban jogász volt, művészién védekezett a bíróság előtt. Ennek következtében csak a miatt ítélték el, hogy gondatlanságot tanúsított, amikor Prágába titkos szolgálati bejegyzéseket tartalmazó noteszét magával vitte.

A külső hírszerzés archívumában fennmaradt egy dokumentum, melyben elemzik Taler együttműködésének teljes időszakát. Ebben az elemzésben kiemelik tisztességes, becsületes együttműködését a szovjet hírszerzéssel. Sem a Prágában lefolytatott vizsgálat során 1935-ben, sem később Berlinben, 1939-ben nem fedte fel kapcsolatát a szovjet hírszerzéssel. A Gestapo bírósági anyagait összehasonlítva Taler archív anyagaival levonható a következtetés, hogy sikeresen és szakszerűen tudta összeegyeztetni a „Forschungsamtban” végzett munkáját a számunkra történő tevékenységgel. Alapvető munkája a velünk történt együtt-működés volt.

1945. júniusban a szovjet külső hírszerzés vezetője P.M. Fityin altábornagy szolgálati feljegyzést kapott a SMERS Kémelhárító Főcsoportfőnökségtől: a 3. Ukrán Front „SMERS” Csoportfőnökségén megjelent Franz Taler – Kufstein, 1901., lakik Bécs, osztrák állampolgár, aki kijelentette, hogy 1932-től 1935-ig kapcsolatban állt a kereskedelmi kirendeltség munkatársaival Garinnal és Masztinggal, akikkel való kapcsolatra a „Mainer” jelszót használta. Kérem ellenőrizni és tájékoztatni, hogy ezek az adatok a valóságnak megfelelnek-e”.

Azonnal világos volt – megfelelnek! Ez – Taler. A vele történő munka felújításra került és még hosszú évekig folytatódott.

TUDOMÁNYOS ÉLET - KÉPZÉS

NÁBRÁDI NÓRA

VISSZAHATÁS (WASHBACK): A NYELVVIZSGA TANÍTÁSI-TANULÁSI FOLYAMATRA GYAKOROLT HATÁSÁNAK ELMÉLETI ÁTTEKINTÉSE

Absztrakt

Hagyományosan a vizsga a tanítási-tanulási folyamatot követte, célja az elért tudás mérése, értékelése volt. Ma a nagy téttel bíró, fontos döntéseket megelőző vizsgák esetében ez a hagyományos irány megfordulni látszik, azaz a vizsga határozza meg a követelményeket, és ezáltal (pozitív vagy negatív) hatást gyakorol az oktatás folyamatára, szereplőire, rendszerére. Ezt a jelenséget visszahatásnak (washback) nevezi a szakirodalom, és mára már önálló területet képvisel a nyelvvizsgáztatásban, amire mindenképp érdemes odafigyelni. A visszahatás működésének kutatása fontos lehet mind az oktatás, mind magának a vizsgának a minősége szempontjából. Az eddigi vizsgálatok azt mutatják, hogy rendkívül összetett jelenségről van szó, melyet több tényező befolyásol, működésének feltárása további kutatásokat igényel. Jelen cikkemben a legfontosabb visszahatás elméletek rövid áttekintését kívánom nyújtani.

Summary

Traditionally, tests have followed the teaching and learning process for measuring and evaluative purposes. Today, in the case of high-stakes examinations, this direction seems to have been largely reversed. Testing comes first in the teaching and learning process, i. e. it is the exam that determines the requirements and so exerts a (beneficial or negative) effect on the nature of teaching and learning, on the participants and the system. This phenomenon is referred to as washback in applied linguistics, and has become a major area of study within educational research. Studies conducted so far have revealed that washback is a highly complex phenomenon which is influenced by numerous factors and much more research is needed to understand its nature and mechanism. In the present paper I attempt to give a brief overview of washback theories.

Bevezetés

Hagyományosan a vizsga a tanítási-tanulási folyamat végén következett, célja az elért tudás felmérése, értékelése volt. Mára, a nagy téttel bíró, fontos döntéseket megelőző vizsgák széles körű elterjedésével ez a hagyományos irány, legalábbis részben, megfordulni látszik. Ez természetesen nem a tanítási-tanulási folyamat és a vizsga időrendiségének a felcserélődését jelenti, hanem azt, hogy a vizsga határozza meg a követelményeket és ezáltal nagy (vissza)hatással bír az oktatás folyamatára, szereplőire, rendszerére. Sok esetben szinte bábként mozgatja a rendszert és a benne résztvevőket, akik komoly áldozatokat hoznak, és mindent alárendelnek a vizsga sikerességének.

A vizsga (történeti visszatekintés)

A vizsgáztatás mint a társadalmi és kulturális szelekció egyik eszköze hosszú történelemre tekint vissza. Sok társadalom a tudás és rátermettség bizonyításának, az önkényes kivételezés, illetve részrehajlás elkerülésének eszközét látta a vizsgában, ugyanakkor a fejlődő tehetség ösztönzőjének, a tanulmányi teljesítmény serkentőjének is tartották. Már az ókori Mezopotámiában voltak vizsgák, ahol a szakembereknek számot kellett adniuk tudásukról bizonyos követelményeknek megfelelően, ahhoz, hogy adott szakmai társulás tagjai lehessenek (Oppenheim 1982, idézi Dévény 2003). Az ókori világ legfejlettebb vizsgarendszere a Kínai Birodalomban alakult ki: az állami hivatalnokokat vizsga útján választották ki. A korrupció elkerülése érdekében a birodalmi vizsgán a vizsgázókat szétválasztották, minden egyes dolgozatot név nélkül, titkosan javítottak és egységes elbírálás alá vetettek (máig érvényes etikai szempontok), és a vizsga utolsó fázisát a császár felügyelte. Bár a vizsga elsődleges célja az alkalmatlanok kiszűrése, illetve a megfelelő hivatalnokok kiválasztása volt, a tanulási folyamat végén következő megmérettetés ugyanakkor hatást gyakorolt az oktatási programra, hiszen a jövőndő mandarinok itt készültek fel arra a vizsgára, amelyen szereplésük minősége nemcsak a személyes, hanem a birodalom jövőndő sorsát is eldönthette (Spolsky 1995, idézi Cheng és Curtis 2004). Tehát az állami vizsgarendszer a tanulmányi rendszer nélkülözhetetlen alkotóeleme (Popham 1990, idézi Dévény 2003), így annak meghatározója volt. Ugyanilyen motívumok alapján a vizsgák visszahatása az oktatásra ma is rendkívül fontosnak tekinthető, és számos kutatás tárgya, elsősorban Japán, az Egyesült Államok és Kanada közoktatási rendszerének vizsgálata során.

A visszahatás fogalma

Az angol nyelvű szakirodalom elsősorban a washback kifejezést használja a nyelvvizsga, és általában bármilyen vizsga, visszafelé, a tanítási-tanulási folyamatra gyakorolt hatásának leírására. A magyarban a visszahatás, illetve a teszthatás fogalmak használatosak. A vizsga és teszt szavakat szinonimaként használom a jelen írásban, az idegen nyelvi mérést és értékelést értem alatta. Az angol szakirodalomban – bár a washback a legelterjedtebb – ugyanerre, illetve

ezzel rokon jelenségekre még számos kifejezéssel utalnak a szerzők, a teljesség igénye nélkül: backwash (visszahatás), test impact (teszthatás), curriculum alignment (tanterv vizsgálóhoz hangolása), measurement driven instruction (értékelés által vezérelt oktatás) (Brown 2002). Ezek közül a megnevezések közül a washback és a backwash teljes szinonimának tekinthetők, azaz a vizsgák a tanítás és tanulás folyamatára és közvetlen szereplőire (tanár, tanuló, tanórai munka, alkalmazott módszerek, tananyagok stb.) gyakorolt hatását fedik. A test impact kifejezésen a vizsgák tágabb, az oktatás rendszerére, oktatáspolitikára, szélesebb társadalmi körökre gyakorolt hatását értik a kutatók (Wall 1993, idézi Cheng és Curtis 2004). Ilyen értelemben a washback (backwash) az impact egyik dimenziójaként jelenik meg (Vígh Tibor 2008). A többi fogalom természetesen speciális összefüggésben és más-más nézőpontból a visszahatás egy-egy aspektusát, jellegzetes arcát írhatja le. A vizsgák befolyásolhatják, és fontos, hogy befolyásolják is a tanítást, és ezáltal a tanulást is, erre utal az értékelés által vezérelt oktatás (measurement driven instruction) az amerikai közoktatásban (Popham 1987, idézi Cheng és Curtis 2004). A cél elérése, illetve a sikeres vizsga érdekében célszerű a tanítás tartalmát (a tantervet), a felkészítés menetét a vizsgával összhangba hozni; erre utal a tanterv vizsgálóhoz való hangolása (curriculum alignment) kifejezés (Shephard 1990, idézi Cheng és Curtis 2004).

A visszahatás definíciói

Bár a szótárakban nemigen található, a washback széles körben használt fogalom az alkalmazott nyelvészetben, a vizsga és a tanulás kapcsolatát (Shohamy, Donitsa-Smidt és Ferman, idézi Brown 2002), a vizsgának a tanításra és tanulásra gyakorolt hatását (Gates 1995, idézi Brown 2002, Alderson és Wall 1993, idézi Cheng és Curtis 2004) jelenti.

1986-ban Alderson ismerte fel, hogy a washback önálló területet képvisel a nyelvvizsgáztatásban (Cheng és Curtis 2004), amire érdemes odafigyelni. Figyelmet érdemel a visszahatás tanulmányozása többek között azért, mert a nyelvi tantervekre, a nyelvoktatás minőségére igenis hatást lehet gyakorolni a nyelvvizsgán, annak megújításán keresztül. Ekkoriban, 1985-ben kérdőjelezte meg Davis azt az általánosan elfogadott tényt, hogy a vizsgának a tananyagot kell követnie; szerinte éppen ellenkezőleg, a vizsgának kellene meghatároznia (vezetnie) a tananyagot (Cheng és Curtis 2004).

Messick értelmezésében a visszahatás nem más, mint annak mértéke, amennyire egy vizsga bevezetése és alkalmazása olyan dolgok elvégzésére sarkallja a nyelvtanárokat és nyelvtanulókat, amiket egyébként nem csinálnának, és ezek a dolgok elősegíthetik, illetve gátolhatják a nyelvtanulást (Brown 2002). Messick szerint egy vizsga validitásának (érvényesség: a vizsga azt a készséget, funkciót teszteli, amit valóban mérni kívánunk) megállapításánál figyelembe kell venni a vizsga hatásait is („the Messickian view” of construct validity,

Alderson 2004). Morrow még ennél is tovább megy, 1986-ban kibővítette a washback jelentését és bevezette a washback validity (visszahatás validitás / érvényesség) fogalmát, amellyel a vizsga és a tanítás-tanulás kapcsolatát írja le. Morrow szerint a washback validity vizsgálata a tanterembe vezeti a kutatókat, ahol működés közben figyelhetik meg a vizsga hatásait, így a visszahatás fontos indikátora a teszt validitásának (Cheng és Curtis 2004), azaz egy teszt csak abban az esetben érvényes, amennyiben pozitív a hatása. Ezzel szemben Alderson szerint nincs ilyen módon automatikus kapcsolat a vizsga és hatása között, a visszahatást az osztályterem szereplői hozzák létre tulajdonképpen, és nem a tesztfejlesztők (Alderson 2004).

Pozitív vagy negatív visszahatás

A visszahatás potenciálisan kétirányú természete a jelenség legszembevetőbb tulajdonsága: a tesztek elsődleges meghatározói, mind pozitív, mind negatív irányban, annak, hogy mi történik a tanteremben (Alderson és Wall 1993, idézi Cheng és Curtis 2004). Az Alderson és Wall szerzőpáros egyébként vitába száll Messick-kel a vizsga validitása és pozitív visszahatása közötti direkt összefüggés kérdésében. Szerintük a washback sokkal összetettebb jelenség annál, hogy a vizsga érvényességével való közvetlen kapcsolat fennállását állapíthassuk meg. A fogalom nem utal másra, mint a teszt tanítás-tanulás folyamatára gyakorolt hatására, ami természetesen nem az egyetlen tényező, amely az oktatás kontextusában működik. A visszahatás minősége független lehet a teszt minőségétől, bármely tesztnek, legyen az jó vagy rossz, lehet pozitív, illetve negatív visszahatása (Alderson és Wall 1993, idézi Cheng és Curtis 2004). Ugyanakkor, mivel komplex jelenségről van szó, melyet erőteljesen befolyásolnak a konkrét helyzetből adódó tényezők, nincs nyilvánvaló egyetértés a kutatók között a tekintetben, hogy pontosan mi számít pozitív, illetve negatív visszahatásnak. Ebből adódóan, Alderson és Wall (1993) szerint, sokkal fontosabb és eredményre vezetőbb az, ha a jelenséget egy adott vizsga bevezetése, illetve alkalmazása által érintett oktatási rendszer széles összefüggésében vizsgáljuk. Tanulmányozzuk az oktatás specifikus területeit, mint például a tanítás tartalmát és módszereit, a tanári kompetenciát, az értékelés módszereit, a rendelkezésre álló forrásokat, és ezek fényében vizsgáljuk a hatás mértékét, illetve határozzuk meg, hogy a visszahatás pozitív vagy negatív (Cheng és Curtis 2004). A visszahatás komplexitását az is fokozza, hogy a vizsgák hatása gyakran megjósolhatatlan és kiszámíthatatlan.

A nyelvvizsgákat érintő kritika, amiatt, hogy negatív visszahatást gyakorolnak az oktatásra, nem új keletű. Már az '50-es években többen megfogalmazták, hogy egyes nyelvórákon sokkal inkább vizsgatechnikákat gyakorolnak, mint nyelvtanulási tevékenységet folytatnak. A tanárok csak a vizsga sikeres letételéhez közvetlenül szükséges témákkal foglalkoznak, és a vizsgán szereplő feladattípusokat gyakorolják (Vernon 1956, Wiseman 1961, idézi Cheng és Curtis 2004), a vizsgáztatás eszközei az oktatás eszközeivé váltak (Davies 1968,

idézi Cheng és Curtis 2004). Klasszikus példája lehet ennek a negatív visszahatásnak a feleletválasztós tesztek (multiple-choice worksheets) uralma a nyelvórán, ami elősegítheti ugyan a nyelvvizsgán való sikeres szereplést, a kommunikatív nyelvtudás fejlődését azonban már sokkal kevésbé. A nyelvórán feldolgozott témakörök, feladattípusok sokszínűsége szenvedhet csorbát a vizsga negatív visszahatásának következtében, továbbá a tanárok is érezhetik szakmai önállóságuk korlátozását a tananyagok és oktatási módszerek kiválasztásánál.

A szakirodalomban megkülönböztetnek a kutatók nyílt és rejtett visszahatást. Nyílt visszahatáson, amit általában negatívnak tartanak, a vizsgafeladatok explicit órai használatát értik, aminek eredménye gyakran az olvasás- és íráskészség túlzott hangsúlyozása a hallott szövegértés és a beszédképesség fejlesztésének rovására. A rejtett visszahatással a vizsga implicit hatását írják le, a tudatlan folyamatot, amely a tanulásról alkotott elméletekből fakad. A negatív visszahatás, amely következtében az oktatás mindvégig a végtermékre koncentrálni pozitív irányba mozdítható tanuló-centrikus megközelítéssel, mely sokkal inkább a nyelvi folyamatokra helyezi a hangsúlyt (Prodromou 1995, idézi Bedford 2002).

Az értékelés típusa, a vizsgafeladatok milyensége is fontos szerepet játszhat a washback minőségében. Azoknak a vizsgáknak a visszahatása, ahol a teljesítményt értékelik (performance assessment), tehát integrált képességeket igényel a feladatok megoldása, általában pozitívabb, mint az olyan teszteké, ahol a nyelvi elemeket egymástól elkülönített itemekkel mérik (discrete item testing), ami gyakran kioltja a kommunikatív nyelvoktatást (McNamara 2000).

Az utóbbi két évtizedben általánossá vált az a nézet, hogy lehetséges, sőt kívánatos pozitív változásokat előidézni az oktatásban pusztán a vizsga jobbításával, azaz pozitív visszahatás létrehozásával. Pearson (1988) is amellett érvel, hogy a vizsga és a tanítási-tanulási folyamat kedvező viszonyba hozható egymással, szerinte a jó tesztek többé-kevésbé közvetlenül tananyagként is használhatók. Úgy véli, a visszahatása negatív, ha a vizsga nem tükrözi a hozzá kapcsolódó nyelvoktatás célkitűzéseit, és pozitív amennyiben ösztönzőleg hat a kívánt változások elérésére (Cheng és Curtis 2004). Ezzel szemben Alderson és Wall (1993) a vizsga és a visszahatás egymástól való relatív függetlenségét hangsúlyozza.

Kitekintés

A visszahatás tanulmányozása jelentős eredményeket hozott a nyelvvizsgáztatással kapcsolatos kutatások területén. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy felismerték azt, hogy a nyelvvizsga eredmények többszörös és meglehetősen összetett hatások alapján alakulnak, más szóval nem lehet az elért pontokat leegyszerűsítve a mérni kívánt nyelvi képesség kétségtelen és abszolút mércéjének tekinteni. A vizsgaeredményeket a vizsgázó tudásán kívül számos tényező befolyásolhatja, köztük a feladatok típusa és tartalma, a vizsgázó személyisége,

a feladatok megoldásánál alkalmazott stratégiái, és természetesen az is, hogy milyen következtetéseket vonunk le a pontok értelmezése során. Ezek a tényezők kétségkívül kölcsönösen hathatnak egymásra (Cheng és Curtis 2004).

Vitathatatlan, hogy azok a vizsgák, amelyeknek nagy a tétje, amelyeknek eredménye nagy fontossággal bír a jelölt további életére, karrierjére nézve, erőteljes hatást gyakorolnak az oktatási programra. A tanárok ugyanis nyilvánvalóan arra törekszenek, hogy hallgatóik jól teljesítsenek az ilyen teszteken, ennek megfelelően oktatási tevékenységük bizonyos (nagy) hányadában a vizsgán megkövetelt készségekre fordítanak figyelmet (Popham 1987, idézi Cheng és Curtis 2004). Ugyanakkor fontos rámutatni arra is, hogy egy adott vizsgán való jó szereplés nem mindig és nem feltétlenül takar magas szintű nyelvtudást, és a vizsgaeredmény csak részben tükrözi a tanítási-tanulási folyamat minőségét (Cheng és Curtis 2004).

Több kutató képviseli azt az álláspontot, hogy a vizsga visszahatásának végső kulcsa a tanárok kezében van (English 1992, idézi Cheng és Curtis 2004). Alderson szerint a tanári módszer az, ami a legnehezebben és leglassabban változik. A tesztek sokkal előbb, és sokkal nagyobb hatást gyakorolnak a tanítás tartalmára, az alkalmazott tananyagra, mint a tanár módszerére. Különböző tanárok ugyanarra a vizsgára különböző módon, míg ugyanaz a tanár különböző vizsgákra azonos módon készíti fel tanulóit (Alderson 2004). Watanabe a 90-es években széles körű vizsgálatot végzett, melyben a tanár szerepét kutatta a japán egyetemi felvételi vizsgák visszahatásában. Ő is arra a következtetésre jutott, hogy a tanár szerepe döntő a visszahatás létrejöttében és minőségében egyaránt (Watanabe 2004b).

1993-ban jelent meg az *Applied Linguistics* folyóiratban Charles Alderson és Dianne Wall „Does Washback Exist?” (Létezik-e visszahatás?) címen megjelent híres cikke. Ezzel a nyíltan költői kérdéssel arra a széles körben elterjedt véleményre utalnak a szerzők, mely szerint a vizsgák visszahatnak a tanárookra, a tantermi munkára, a tanulókra, és ezt rendszerint negatív hatásként élik meg a résztvevők, tudományos kutatások azonban még nem támasztották alá a jelenség létezését, működését. Erre utal a tanulmány címe: honnan tudhatjuk, hogy létezik, ha eddig senki nem végzett vizsgálatokat ezen a területen? Azóta már folytak empirikus kutatások, és minden kétséget kizáróan létező és rendkívül komplex jelenségről van szó. Így a kérdés ma már nem az, hogy létezik-e visszahatás, hanem az, hogy milyen formát ölt, mi idézi elő, miért és hogyan jelenik meg.

Felhasznált irodalom

1. Alderson, C.: Foreword. In: Cheng Liying, Watanabe, Yoshinori és Curtis, Andy: *Washback in Language Testing, Research contexts and methods*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, 2004
  2. Andrews, S.: Washback and Curriculum Innovation. In: Cheng Liying, Watanabe, Yoshinori és Curtis, Andy: *Washback in Language Testing, Research contexts and methods*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, 2004
  3. Bedford, J.: Washback – the Effect of Assessment on ESOL Teaching and Learning, 2002, www.esolonline.com/teachers/prof
  4. Brown, J.D.: Extraneous variables and the washback effect. In: Shiken: JALT Testing & Evaluation Newsletter, Vol.6 No.2. April 2002 (12-15.o.), www.jalt.org
  5. Brown, J.D.: *Using Surveys In Language Programs*, Cambridge University Press, 2001
  6. Cheng, L. és Curtis, A.: Washback or Backwash: A Review of the Impact of Testing on Teaching and Learning. In: Cheng Liying, Watanabe, Yoshinori és Curtis, Andy: *Washback in Language Testing, Research contexts and methods*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, 2004
  7. Dévény Ágnes: Az idegen nyelvi tesztelés etikai problémái, Új Pedagógiai Szemle, 2003. július-augusztus, www.epa.hu
  8. Hughes, A.: *Testing for Language Teachers*, second edition, Cambridge University Press, 2003
  9. Kontráné Hegybíró Edit és Kormos Judit: *An Introduction to Language Testing for Teachers of English*, Okker Kiadó, Budapest, 2007
  10. McNamara, T.: *Language Testing*, Oxford University Press, 2000
  11. Saville, N., Hawkey, R.: The IELTS Impact Study: Investigating Washback on Teaching Materials. In: Cheng Liying, Watanabe, Yoshinori és Curtis, Andy: *Washback in Language Testing, Research contexts and methods*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, 2004
  12. Stecher, B., Chun T. és Barron, S.: The Effects of Assessment-Driven Reform on the Teaching of Writing in Washington State. In: Cheng Liying, Watanabe, Yoshinori és Curtis, Andy: *Washback in Language Testing, Research contexts and methods*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, 2004
  13. Vigh Tibor: A vizsgák tanítási-tanulási folyamatára gyakorolt hatásának modellezése, VI. Pedagógiai Konferencián elhangzott előadás írott változata, 2008. április 12.
  14. Watanabe, Y.: Methodology in Washback Studies. In: Cheng Liying, Watanabe, Yoshinori és Curtis, Andy: *Washback in Language Testing, Research contexts and methods*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, 2004
  15. Watanabe, Y.: Teacher Factors Mediating Washback. In: Cheng Liying, Watanabe, Yoshinori és Curtis, Andy: *Washback in Language Testing, Research contexts and methods*, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, New Jersey, 2004

HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK

SZABÓ ERVIN ANTAL

ÖSSZEÁLLÍTÁS A KÜLFÖLDI SAJTÓ NEMZETBIZTONSÁGI KÉRDÉSEKET ÉRINTŐ CIKKEIBŐL

Az orosz speciális szolgálatok 2008-ban*

A 2008. esztendőben igazolódott az a tendencia, amit még Vlagyimir Putyin jelölt ki 2007-ben – most az orosz speciális szolgálatok kötelesek védeni az orosz vállalatok kiválasztott körének érdekeit. Az új koncepcióval teljes összhangban az FSZB munkatársai beavatkoztak a TNK-VR részvényeseinek konfliktusába. Emlékeztetünk, hogy még a JUKOSZ ügytől is távol tartotta magát a Lubljanka, átengedve a főszerepet a Legfőbb Ügyészségnek.

Az új körülmények között a speciális szolgálatok új felhatalmazást kaptak – Az FSZB-nek garantálták a bíróságokkal kapcsolatos problémák megszüntetését, és íme az eredmény: 2008-ban gyakorlatilag a Lubljanka által a Btk. alapján büntetőeljárás alá vont valamennyi személyt kivonták az esküdtbíróság hatásköréből. Az FSZB-nek ugyancsak megígérték a hazaárulás és a kémkedés törvényi tényállásának olyan átalakítását, hogy már a nemzetközi vagy külföldi szervezettel való egyetlen kontaktusért leültethető a személy, nem csak a konkrét hírszerzőszerv számára végzett munkáért.

Ennek következtében az FSZB hozzájárulásának értékelése a „Grúzia feletti győzelemhez” – a grúz spionok augusztusi reklámozott letartóztatása – már az új szabályok szerint történik majd, vagyis zárt ajtók mögött és ülnökök nélkül. Legalább is az FSZB-nél jobbnak látják elhalasztani Grúzia letartóztatott ügynökeinek bírósági eljárását, valószínűleg, megvárva az új szabályok életbelépését.

Ugyancsak a 2008. évben kapták rajta az FSZB-t ügynöknek politikai mozgalomba történt telepítésén, amit az orosz törvények tiltanak, – januárban Dániába szökött az OGF-be beépített Alekszandr Novikov.

---

* Forrás: www.agentura.ru

A különleges szolgálatok véglegesen elvesztették a Csecsenföld feletti ellenőrzést. A GRU alárendeltségébe tartozó „Vosztok” és „Zapad” speciális osztagok katonáit vagy szélnek eresztették és demoralizálták vagy átkerültek Kadirov ellenőrzése alá. A köztársasági hatalomtól független FSZB struktúrák helyi hiánya mellett nem menti a helyzetet, még a más régiók elhárítás munkatársai Csecsen-földre történő vezénylése időtartamának meghosszabbítása sem. Az FSZB különleges rendeltetésű központja szintén lemondott egyik osztagának állandó jellegű csecsen-földi diszlokációjáról, és munkatársai csak esetről esetre repülnek a helyszínre. Emellett maga a „terrorizmus elleni küzdelem” az Észak-Kaukázusban végérvényesen átment partizánelhárító harc szakaszába – 2008-ban előnybe részesítették a katonai célpontok támadását (felrobbantva és tűz alá véve a jogvédő szervek munkatársait), gyakorlatilag nem bántván a civil lakosságot. Ennek eredményeként két köztársaságban – Kabardin-Balkária és Észak-Oszétia – 2008-ban megölték az UBOP és azon egységek parancsnokait, akik a regionális BM rendszerében feleltek a fegyverek elleni küzdelemért. Egyidejűleg az Észak-Kaukázusba visszatértek az öngyilkos merénylők, akik már három éve nem jelentkeztek: az öngyilkos merénylők megkísérelték felrobbantani Ingusétia belügyminiszterének gépkocsioszlopát, egy öngyilkos nő felrobbantott egy iránytaxit Vlagyikavkazban.

Az Észak-Kaukázusban a fegyverek elleni harc fő támasza továbbra is a Belügyi Csapatok (BCs). 2004-ben a BCs.-ra tették le a voksot a Nazrany elleni támadás után, amikor elfogadták azt a doktrínát. Mely szerint a legvalószínűbb terrorista forgatókönyv a fegyverek nagy erővel megvalósított észak-kaukázusi városok (mint az történt Nalcsikban 2005-ben) elleni támadás. E doktrínának megfelelően a régióban a BCs további alakulatait vezényelték, és a BCs tisztjeit nevezték ki a hasonló krízisek esetére felelős személyeknek. Amikor a Kremlben a Fegyveres Erők létszámának csökkentése mellett döntöttek, a Belügyi Csapatok is a befagyasztást választották. Ugyanakkor 2008-ban a BCs főparancsnokának sikerült meggyőznie a Kremlt, hogy ne csak hagyjon fel a BCs létszámának csökkentésével, de új pénzügyi források bevonását is elérte (valószínű, hogy a Kreml döntését befolyásolta a mind a pénzügyi válság, mind a Mumbaiban történt terrortámadás, amely pontosan azon forgatókönyv szerint valósult meg, amit a BCs a legvalószínűbbnek tartott és az utóbbi négy évben ennek leküzdésének sémáját gyakorolták).

December végén ismertté vált, hogy a BCs különleges osztagainak bázisán három különleges rendeltetésű központot alakítanak, amelyek, a Belügyi Csapatok sajtószolgálatának közlése szerint, közvetlen konkurenciájává válik az FSZB különleges rendeltetésű Központjának. Ekkor a GRU speciális alakulatai elvesztették a konkurenciaharcot a BCs-kal: a hadsereg speciális alakulatánál egész évben szilárdan tartotta magát a szóbeszéd, hogy a Speciális Alakulatokat minimum három brigáddal csökkentik.

Ugyanakkor, a múlt évben az FSZB hivatalosan előterjesztett egy új terrorfenyegetést, amely ez alkalommal Közép-Ázsiából indul ki (erről először áprilisban nyilatkozott Nyikolaj Patrusev). Utódja az igazgatói poszton, Alekszandr Bortnyikov megerősítette ezt az új trendet. Augusztusban közölte, hogy Baskíriában felszámolásra került a „Bolgár Dzsamaát” tevékenysége, melyet az „al-Kaida” vezetői hoztak létre Oroszországban a „szélsőséges sejtek megszervezésére és terrortevékenység folytatására”. Szavai szerint, e mozgalom megbízottai Afganisztánban a „Talibán” táborában kaptak kiképzést és készültek fel kiterjedt terrorcselekmények végrehajtására.

Négy hónap elmúltával világossá vált, hogy mit is ért az FSZB igazgatója az erős terrorszervezet alatt. Akkor, a „Bolgár Dzsamaát” ügy kapcsán egyetlen személy tekintetében emeltek vádat, Rusztam Zajnagutdinov, Szalavata város lakója ellen. Lakásán, ahol gyermekei és felesége is tartózkodtak, megtartott házkutatás alkalmával két gránátot és hozzá való gyújtót találtak. A Baskír FSZB Igazgatóság a Baskíriában létező földalatti terrorizmus egyik vezető egyéniségének tartja. A „Dzsamaát” vezetője egy, az iszlám hitet felvett orosz férfi, Pavel Dorohov. Ám Dorohovot még augusztus 20-án lelőtték, amikor családi házában lefolytatott házkutatás alkalmával fegyveres ellenállást tanúsított a jogvédőszervekkel szemben. Ők ketten képviselték a teljes „Bolgár Dzsamaát”-ot, melyet majdhogynem Omar molla személyesen hozott létre. Ezt a párost vádolták a helyi vízvezeték felrobbantásának előkészületével és a DPSZ (közlekedésrendészet) poszt elleni támadás előkészületével és más bűncselekményekkel.

Természetesen, az elhunyra rá lehet fogni, bár mit, amit csak akarnak, kezdve az erdei fegyverrejtegetéstől, az álcaruhák és konzervek rejtkehelyeitől a fegyveresek Afganisztánba történő eljuttatásáig. Ám az orosz kémelhárítás legnagyobb híve is egyetért, hogy egy sok gyerekes apa gránátokkal és egy megölt ember nem igazán alkalmas erős terrorista hálózatnak.

A „Bolgár Dzsamaát” esetében két verzió lehetséges: vagy a baskíriai FSZB Igazgatóság félrevezette Bortnyikovot, nem ellenőrzött operatív információkat felterjesztve vagy, ami jóval rosszabb, nem tudták realizálni a megszerzett operatív adatokat.

Az utóbbi években többször írtunk arról, hogy az orosz speciális szolgálatoknak közük van ellenzékiek és közép-Ázsiai országok iszlám disszidenseinek elrablásához, akik Oroszországban igyekeztek menedéket találni. Ezt 2008-ban sikerült bizonyítani az ismert tádzsik ellenzéki, Muhamadrúzi Iszkandarov elrablásának példájával. Rahmanov elnök személyes ellensége, Iszkandarov, az üldözés elől Oroszországban rejtőzött el, ahol 2004-ben Tádzsikisztán kérésére őrizetbe vették. Kezdetben az orosz legfőbb ügyészség megtagadta a kiadását olyan országnak, ahol kínzásokat alkalmaznak. Ám miután Rahmanov az Oroszországgal való jószomszédi viszony feltételévé tette az ellenzéki kiadatásának kérdését, Iszkandarovot elrabolták és fejére húzott zsákkal, feltették a „Moszk-

va-Dusambe” repülőjára. Természetesen, az orosz vezetés cáfolta érintettségét ehhez a szégyenteljes epizódhoz, ugyanakkor a tádzsiki maguk szolgáltatott bizonyítékot. 2008. végén Tádzsikisztán Külügyminisztérium megküldött egy dokumentumot az ENSZ-nek, melyben kijelentik, hogy Iszkandarovot az Orosz Föderációi jogvédő szervei adták ki nekik 2005-ben. Világos, hogy az FSZB – melynek keretébe tartozik a határőrizeti szolgálat is – közreműködése nélkül Iszkandarov nem lett volna képes átlépni a határt. Megalapozottan feltételezhetjük, hogy a külföldi likvidálások gyakorlata, mint a nyomásgyakorlás módszere olyan országra, amely lojális a csecsen menekültekkel, folytatódik – Sztambulban decemberben megölték Iszlam Dzsanibekovot, a korábbi csecsen harctéri parancsnokot.

A speciális szolgálatok számára a lehangosabb eseménnyé a 2008-ban kezdődött Anna Politovszkaja gyilkosság bírósági tárgyalása vált. Átadva az ügyet a bíróságnak, a Vizsgáló Bizottság a nyomozás eredményei helyett egy piár-bemutatót tartott – az esküdteknek olyan személyek elítélését javasolta, akik között sem a bűncselekményt végrehajtó, sem a megrendelő nem volt. Az egyetlen szereplő, aki a megrendelőhöz vezető szál lehetett volna – az FSZB alezredese Pavel Rjáguzov, – ismeretlen okból kizárásra került a Vizsgáló Bizottság által az ügyben gyanúsítottak közül és a Moszkvai Kerületi Katonai Bíróság ugyan abban a termében ült, de teljesen más mozzanat miatt vádolták, és nem a gyilkossággal összefüggésben.

Ezen kívül, az események bármikénti alakulása esetén sem maga az eljárás, sem az esküdtek ítélete nem képes válaszolni az Anna Politovszkaja ügyében legfontosabb kérdésre – miért ölték meg. Ezt a kérdést egyszerűen nem tették fel: a Vizsgáló Bizottság átadta az ügyet a bíróságnak, nem nevezve meg a bűncselekmény motivációját.

A nyilatkozat arról, hogy Politovszkaját azért ölték meg, mert nem tetszett meghatározott politikusoknak, nem állja ki a kritikát: nem tetszett nekik sem 2000-ben, sem 2004-ben, amikor megkísérelték megmérgezni, ám pontosan 2006. októberben gyilkolták meg, és ennek igen konkrét okának kellett lennie.

Ebben az értelemben Politovszkaja ügye különleges: emlékeztetünk, hogy még a Pol Hlebnyikov gyilkosság vitatott eljárásában a vád bemutatta a bűncselekmény motívumát, megnevezték a motivációt Dimitrij Holodov gyilkossági ügyében is. És az utolsó: a krízis rákényszerítette az FSZB-t hogy figyelmet fordítson a nemzetiségi bűncselekményekre – decemberben Alekszandr Bortnyikov intézkedett, hogy szigorú válaszingedményeket hozzanak az Oroszországban növekvő nemzetiségi és extrémista jellegű bűncselekmények és a nemzetiségi sajátosságú gyilkosságok növekedésével összefüggésben. Valószínű, hogy ez lehetővé teszi csökkenteni a fasiszta csoportosulások aktivitását a fővárosban és az ország más városaiban, amivel, szemmel láthatóan nem boldogul a Belügyminisztérium.

Az USA hírszerző szolgálatai jelentést készítettek a biztonság globális fenyegetéseiről

Az USA hírszerzése a legfőbb fenyegetésnek a globális gazdasági válságot tartja, ugyanakkor jelentős figyelmet fordít a volt Szovjetunió államaira is. Erről van szó az USA biztonságának fenyegetéseiről (Intelligence Community Annual Threat Assessment) szóló jelentésben, melyet az ország hírszerző szolgálatai készítettek, közli a WashProfile.

A jelentésben, többek között, rámutatnak, hogy az USA biztonságának legjelentősebb fenyegetései a gazdasági válság; az erőszakos extrémizmus (ezen belül a terroristák tevékenysége); az „Instabilitás Ív”-nek nevezett régió, amely a Közel-Kelettől Dél-kelet-Ázsiáig húzódó régióban zajló folyamatok (ebben a fejezetben kerül értékelésre a szituáció Iránban, Irakban, Libanonban, Afganisztánban, Pakisztánban); Ázsia problémái (az ázsiai gigászok – Kína, India – erősödésének negatív következményei; valamint Észak-Korea nukleáris ambíciói); a Balkán, Latin-Amerika és Afrika problémái; illetve a szervezett bűnözés.

Ezen kívül különösen aláhúzták a számítógépes hálózatbiztonságának fenyegetéseit a terroristák, bűnözők és egyes államok részéről. „Egyes országos, beleértve Oroszországot is, rendelkeznek azzal a technikai lehetőségekkel, hogy támadják és akadályozzák az USA informatikai infrastruktúrájának normális működését, és ilyen módon folytassanak hírszerzést”, – állapítja meg a jelentés.

A jelentés fejezetében, amely a „Növekvő kihívások Oroszországban és Euráziában” címet viseli, többek között, konstatálják, hogy Oroszország igyekszik megváltoztatni a létező nemzetközi politikai és gazdasági rendet. „Moszkva aktívan alakítja kapcsolatait a régió vezetőivel, olyanokkal, mint Kína, Irán és Venezuela, ami erősíti befolyásának lehetőségeit. Oroszország ugyancsak igyekszik megőrizni és megerősíteni ellenőrzését az Európába és Kelet-Ázsiába szállított energia útvonalai felett. Moszkva biztos abban, hogy Európa komoly függősége az orosz gáztól növeli Oroszország politikai és gazdasági súlyát”, – áll a dokumentumban.

A posztszovjet térség helyzetét értékelve, az amerikai hírszerzés rámutat olyan „forró pontokra”, mit Abházia és Dél-Oszétia, Karabah, Ukrajna, Belorusszia és Közép-Ázsia.

Az USA hírszerzésének véleménye szerint Ukrajnában a fejlődés lassabb lesz a politikai intézményrendszer gyengesége, az Oroszországgal való gáz konfliktus, a nemzetközi pénzügyi válság miatt, amely fenyegeti az ukrán gazdaságot és potenciálisan az ukrán stabilitást. Ami Belorussziát illeti, folytatódik Oroszország erőfeszítése, hogy megszerezze az ellenőrzést ennek az országnak a kulcsfontosságú gazdasági szektorai felett, amelyek rákényszeríthetik Minszket,

hogy a Nyugattal való kapcsolat javításának útjára lépjen, és balanszot képezzen Moszkvával. „Lukasenko képes visszatérni az elnyomás útjára a gazdaság helyzetével kapcsolatos tömeges elégedetlenség esetén”, – szögezik le a jelentésben.

Ugyan ilyen instabil zónának tartja az USA hírszerzése Közép-Ázsiát – öt közép-ázsiai állam azok magasan megszemélyesítő politikájával, gyenge állami intézményrendszerükkel, növekvő szociális egyenlőtlenségükkel. A jelentésben szerepel, hogy ezek az államok gyengén felkészültek arra, hogy megbirkózzanak a kihívásokkal, melyek az iszlám extrémizmusból, a gazdasági fejlődés alacsony üteméből és az ivóvíz és élelmiszer elosztási problémáiból indulnak ki.

A fontos fenyegetések között szerepelnek ugyancsak az ökológiai és klimatikus fenyegetések és a globális egészségügy problémáival. „Az összes iparilag fejlett országok között Oroszország rendelkezik a legrosszabb, lakóságot érintő egészségügyi mutatókkal. Az orosz gyermekek és fiatalok rossz egészségi állapota a születések számának csökkenésével együtt fenyegeti az orosz fegyveres erők képességét az újoncok toborzásában”, – áll a dokumentumban.

Egyiptom és az anti-terrorista koalíció*

2007. március 27-én a lakóság jóváhagyta az ország Alkotmányának módosítását. Az egyiptomi vezetés adatai szerint 75,9 %- a az országban lezajlott referendum résztvevőinek a módosítás mellett szavazott, amelyek vonatkoznak a vallási alapon álló pártok létrehozásának tilalmára és kiszélesítik a speciális szolgálatok hatáskörét. Ez alkalommal a szavazóhelyiségeket a választásra jogosult egyiptomiak 27 %-a kereste fel, közölte az ország igazságügyi minisztere, Mamduh Marei. Ugyanakkor, a független megfigyelők állítják, hogy a megjelentek nem haladták meg az 5 %-ot.

Az ország legfőbb ellenzéki ereje a „Muzulmán Testvériség” szervezet bojkottálta a referendumot, kijelentve, hogy az alkotmány módosítás megnyitja az utat Egyiptom rendőrállammá válásához.

A hivatalos személyek biztosítottak arról, hogy a módosítások lehetővé teszik új jogi alapok kidolgozását a terrorizmus elleni harcra az 1981. óta érvényben lévő rendkívüli helyzetről szóló törvény helyett. Wez, a maga részéről széles jogkört ad a rendőrségnek az elégedetlenek megfigyelésére és a letartóztatások végrehajtására. Az Amnesty International jogvédő szervezet az egyiptomi reformokat úgy jellemezte, mint súlyos fenyegetést az emberi jogokra a

---

* Forrás: www.agentura.ru.

rendkívüli állapot országban történt bevezetésének pillanatától, Anvar Szadat elnök 26 évvel ezelőtt meggyilkolása után.

És bár az USA kijelentette, hogy a módosítások elfogadása után Egyiptomban elszalasztották a politikai reformok végrehajtásának lehetőségét, ez nem valószínű, hogy bármilyen szankcióhoz vezethet: Egyiptom speciális szolgálatai túlságosan jelentős szerepet játszanak az anti-terrorista koalícióban.

Az együttműködés sajátosságai

Egyiptom elnöke Hosni Mubarak az első arab vezető volt, aki nyíltan támogatta az Afganisztán elleni csapásokat. 2001-ben Egyiptom 6250 engedélyt adott ki az ország területe feletti átrepülésekre az USA katonai repülőgépeinek, és 53 engedélyt az USA Haditengerészet hajóinak áthaladására.

2002. januárban az USA fegyveres erők vezérkari Főnökeinek Egyesített Bizottságának elnöke Richard Mayers magasra értékelte az együttműködést Egyiptommal a terrorizmus elleni küzdelemben. Mayers közölte, hogy köszönetét fejezte ki az egyiptomi állam vezetőinek az „Al-Kaida” szervezetre vonatkozó információkért. Richard Mayers ugyancsak aláhúzta, hogy „az amerikai hírszerzés nagyon jól együttműködik Kairóval és nem is kérhet többet az egyiptomi kormánytól”.

A jogvédő szervek nemegyszer óvták az USA-t azon országok kormányai-val történő együttműködéstől, melyek repressziót alkalmaznak a politikai ellenzékkel szemben. Többek között, már 2001. szeptember 25-én a Human Rights Watch jogvédő szervezet felhívta az USA adminisztrációját, hogy értesse meg az anti-terrorista koalíciós szövetségeseivel, hogy a terrorizmus elleni harc nem mentség a politikai ellenzékkel szembeni represszióra. A szervezet emlékeztetett, hogy az egyiptomi rendőrség a nyomozás során kínzásokat alkalmaz. Ugyanakkor, az amerikai törvények értelmében, ha a kínzás közvetlenül nem bizonyítható, a CIA nem köteles beszüntetni az együttműködést az emberi jogokat megsértő ország speciális szolgálatával. Ennek a kibúvónak köszönhetően, azért, hogy megóvják a CIA-t a tudattól vagy az emberi jogok megsértésébe történő bevonástól, a kihallgatásokat egyszerűen más helyen kell lefolytatni, amit az egyiptomiak el is végeztek. Ezt a gyakorlatot szüntették meg szeptember 11. után, amikor a CAI tisztjeinek engedélyezték, hogy közvetlenül folytassanak kihallgatásokat.

Az USA Külügyminisztériumának „A nemzetközi terrorizmus struktúrái” („Patterns of Global Terrorism”) c. jelentésében, mely a 2003. évre vonatkozott, kiemelte az egyiptomi kormány regionális vezető szerepét a terrorizmus üldözésében és a jogvédő rendszerek lehetőségeiben. A jelentésnek megfelelően, „Egyiptom... arra készül, hogy más közel-keleti és észak-afrikai országok számára regionális anti-terrorista kiképző központtá váljon”. Ezen kívül, a jelen-

tésben állítják, hogy Egyiptom továbbra is vezető szerepet játszik a terror-elhárítási küzdelemben és fokozza a párbeszédet az USA-val ezen a területen.

Amikor ismertté vált, hogy az USA-nak szándékában áll a műveletek megkezdése Irakban, Egyiptom külügyminisztere Ahmet Maher figyelmeztetett, hogy „az USA katonai akciója Irak ellen nagy hiba lesz és a nemzetközi anti-terrorista koalíció széteséséhez vezet”. Ugyanakkor a valóságban az együttműködés tovább erősödött.

A KüM ugyan ezen jelentésének megfelelően, az amerikai-egyiptomi terrorizmus elleni küzdelem közös munkacsoportjának (U.S.-Egypt Counterterrorism Joint Working Group) találkozási pontjára Washingtonban került sor 2003. júliusban. Az egyiptomi kormány beleegyezett, hogy segítséget nyújt az USA-nak a terroristák feletti kiemelt bírósági eljárásban 2004. nyarán. Ezen kívül, az egyiptomi vezetés és többek között, a Központi bank befagyasztotta a terrorizmus finanszírozásával gyanúsított szervezetek aktívumait az UNSC Resolutions 1373, 1267, 1333, 1390, és 1455, valamint E.O. 13224 követelményeivel összhangban.

Egyiptom 2002-ben felülvizsgálta a terrorista tevékenység finanszírozásával és a pénzmosással kapcsolatos harc jogszabályait. A jelentésben szintén megemlíti, hogy Egyiptom kormánya továbbra is magas prioritásúnak tartja az ország területén az amerikai állampolgárok és az amerikai kormányzati épületek védelmét.

Ezen kívül, Egyiptom aktív letartóztatásokat hajtott végre az USA állampolgárai ellen irányuló terrorizmus gyanújával. 2003. januárban az egyiptomi rendőrség letartóztatta az „Allah harcosai” csoport 43 tagját, akik támadásokat terveztek amerikaiak és izraeliek ellen. A szélsőségekkel kapcsolatos „nulla tolerancia” politikája vezetett az Al-Takfir Al-Hidzsira csoport 12 feltételezett tagjának letartóztatásához 2003. októberben, valamint az Al-Gamaa al-Islamia (IG) csoportosulás tagjainak letartóztatásához, melyek nem fogadták el az erőszakra történő lemondás új politikáját, stb.

Mindössze egy hét elteltével a 2005. július 7-i londoni robbantás után Egyiptom területén letartóztatták a Nagy-Britanniában történt terrorcselekmény robbanószerkezetének elkészítésével gyanúsított személyt. Gyakorlatilag ez az első eset, amikor működött a négy éve, 2001. szeptember 11. után kidolgozott körözési technológia és a terroristák „forró nyomon” való letartóztatása, többek között olyan ország területén, amely tradicionálisan menedéket szolgál az iszlám szélsőségesek számára.

Az USA KüM és a Nemzetközi Fejlesztési Ügynökség a terrorizmus elleni nemzetközi fellépés erősítésére vonatkozó közös szakaszos tervében van egy fejezet „Résztevő országok száma, melyek elérték és megőrizték képességüket, hogy hatékonyan fenntartani, felderíteni és ellenállni a terrorista szervezeteknek

és fenyegetéseknek”. E fejezet szerint 2005-ben két ország – Marokkó és Egyiptom – kell, hogy „elérjék a kijelölt felkészítés alapvető szintjét, azért, hogy kompetensen ellenálljanak a terrorizmusnak”.

Egyiptom börtöneinek felhasználása a nemzetközi terroristák őrizetére

A nemzetközi terrorizmus elleni harc megkezdése után az USA a börtönök egész hálózatát hozta létre külföldön, melyekben olyan személyeket tartanak fogva, akik jogi státusa nem tisztázott. Egy felől, hadifoglyok, más felől – bűnözők, akik Amerika állampolgárainak megölésében vettek részt. Az Observer brit újság adatai szerint a terrorizmus elleni háború kezdete óta ezekbe a börtönökbe több mint 3000 fő került, akiket az „Al-Kaidához” tartozással gyanúsítanak. Mi több, az Afganisztánban, Irakban, Szíriában és Kubában lévő börtönök mellett, az USA felhasználja a Marokkóban, Azerbajdzsánban, Katarban, Szaúd-Arábiában, Taiföldön, valamint az Egyiptomban található fogházakat is. Egyiptomban az USA által terrorizmussal vádoltakat két helyen őrzik – Mulhaq al-Mazra és a helyi állambiztonsági szolgálat főhadiszállásán Lazoughliban.

Ugyanakkor az egyiptomi börtönök nagyon hasznosnak bizonyultak az amerikaiaknak az Európából kihozott terroristák elhelyezésére. Júniusban Olaszországban botrány robban ki, amikor kiderült, hogy a CIA 13 ügynöke szervezte meg 2003-ban Milánóban a terrorizmussal gyanúsított egyiptomi elrablását. Mint kiderült, az elrablást követően Naszr Usama Musztafa Haszamat, a radikális egyiptomi mullát az USA Légierő Avianóban lévő bázisára szállították, majd később repülőgépen Egyiptomba, ahol börtönbe zárták.

Egyébként, nem ez volt az egyetlen hasonló eset. A média szerint az egyik első ilyen jellegű művelet volt Faud Tala'at Qassim „eltűnése” volt 1995. augusztusban. Az újságok akkor megírták, hogy Qassim, aki menekült státust kapott Dániában, az Al Gamaat Al-Islamia (egyiptomi szélsőséges csoport, melynek vallási vezetője Sejk Omar Abdal Rahman) sajtótitkára volt, az USA-ban megvádolták a Világkereskedelmi Központ elleni első robbantásában való közreműködéssel.

Qassim nyíltan felhasználta Dániát az iszlám irodalom és a csoportjának harcos ideológiáját dicsőítő pamflettek terjesztésére. Abban került látókörbe, hogy titokban segítséget nyújtott a terroristáknak, akik az első robbantást végrehajtották a Világkereskedelmi Központban. Qassim volt a leginkább keresett személy Egyiptomban. A Newsday c. újságnak adott interjújában Montasser El-Zayyat egyiptomi ügyvéd, aki sok iszlamistát védett, illetve Al-Zawahiri életrajzírója, közölte, hogy Qassim Boszniába menet tűnt el. A horvát speciális szolgálatok ügynökeinek együttes akciója eredményeként tartóztatták le és adták át a CIA-nak. A kihallgatások után átadták az egyiptomi hatóságoknak.

Katonai együttműködés az USA-val

A két ország szoros együttműködése az USA Egyiptomnak nyújtott hosszú távú katonai segítségén is alapul. A Kongresszus jelentésének (Congressional Research Service Report) adatai szerint az 1979-ben aláírt izraeli-egyiptomi békeegyezmény pillanatától Egyiptom 1,3 milliárd dollár vissza nem térítendő katonai segélyt kap az USA-tól évente és még 535 millió dollár gazdasági segélyt. Ez alatt az idő alatt az USA Egyiptomnak 4,6 milliárd dollár katonai kölcsönt, 12,6 milliárd katonai támogatást nyújtott és kb. 20 milliárd dollárt nemzetközi katonai képzési programokra.

Az USA érdekeltsége az egyiptomi bázisok iránt a '70-es évek végén került előtérbe. Akkor az USA kifejezte érdekeltségét a Kairótól nyugatra és a Nag Hamadi melletti katonai-légi bázisok használatában. Egyiptom cáfolta a híreszteléseket, hogy az USA használta az ország bázisait az Irakban lévő túsók kiszabadítására indított művelet során 1980-ban. Egyiptom 1981-ben engedélyezte az USA-nak a Ras Banas bázis használatát, ugyanakkor a bázis rekonstrukciójáról szóló tárgyalások zsákutcába jutottak 1984-ben, mert viták támadtak a bázis irányítását illetően.

Az USA folyamatosan ad el fegyvert Egyiptomnak. A Pentagon 2003-ban tájékoztatta a Kongresszust AIM-9M Sidewinder levegő-levegő rakéták és a Raytheon vállalat által gyártott kilövő berendezések lehetséges Egyiptomnak történő eladásáról. Mint a Reuters közölte, a lehetséges üzlet összege 50 millió USD. Ezen kívül, az USA védelmi és biztonsági együttműködési Ügynöksége javasolta adjanak el Egyiptomnak C-130-as „Hercules” katonai-szállító repülőgépek számára elektronikai felderítő rendszereket, 60 millió USD összegben.

Az amerikai kongresszus 2004. júniusban 287 – 131 arányban elutasította azt a törvényjavaslatot, melyet Tom Lantos kaliforniai demokrata képviselő nyújtott be, melynek lényege, hogy szüntessék be az Egyiptom katonai szükségleteire évente nyújtott vissza nem térítendő pénzügyi segítséget. A módosítást azt követően utasították el, hogy Condolisa Rice és Collin Powell, az USA adminisztráció képviselői beavatkoztak és az amerikai hadiipari vállalatok nyomást gyakoroltak. Powell e módosítás kapcsán kijelentette, hogy az sérti a két ország kapcsolatát „a régió számára kritikus pillanatban”. „Egyiptom – az USA szövetségese, aki segít nekünk a terrorizmus elleni küzdelemben”, – jelentette ki Powell.

CONTENTS

	Page
<i>EVALUATIONS, ANALYSES, STUDIES</i>	
Jenő Izsa	
General characteristics of the special services and the problems of their control and supervision.....	5
Csaba Mihály Tóth	
National security activities and the individual rights	19
Sándor Mikulás	
The infrastructures of information societies and their vulnerability	43
Gréta Czene – György Szternák	
China, the European Union and the World.....	54
Lajos Rácz	
How strong the EU looks like from China	73
Éva Farkas	
China on its way to the knowledge society.....	88
<i>CURRENT ISSUES</i>	
János Deák	
The reform of the Russian Armed Forces.....	107
Zoltán Krajncz	
Counterterrorist strategy in Canada	115
<i>CONSULTATION</i>	
Zoltán Árpád	
The nature of information	132
Gábor Devecseri – Tibor József Pistik	
Mentor system to stay in service.....	143
László Balajti – Sándor Bathelt	
From personnel policy to human resource management.....	157
Klára Kecskeméthy – Katalin Kovács	
The Mediterranean Region.....	166
<i>FORUM of PhD CANDIDATES</i>	
Antal Beraczkai	
The suicide terrorist	177
Károly Tanai	
The analysis of national security services' websites.....	184

	Page
János Besenyő	
Western Sahara: the „Green March” and the following events.....	196
Gábor Csizmadia	
Risk analysis support in a changing world	204
 <i>FROM THE HISTORY OF SECURITY SERVICES</i>	
Ervin Antal Szabó	
<i>Sketches from the history of Russian intelligence</i>	
Our man among the Nazis	209
 <i>SCIENCE LIFE – TRAINING</i>	
Nóra Nábrádi	
Washback: Literature review of the effects of language test on teaching and learning.....	215
 <i>NEWS, EVENTS, INFORMATION</i>	
Ervin Antal Szabó	
<i>Selection of Foreign Media Articles on National Security Issues</i>	
The Russian special services in 2008	222
The USA intelligence services made a report on the global threats to security.....	226
Egypt and the counterterrorist coalition.....	227
Contents	232
<i>Our Authors</i>	234

SZERZŐINK

Dr. Izsa Jenő nyá. ezredes

ZMNE szakfelelős egyetemi docens

Tóth Csaba Mihály őrnagy

KBH főreferens

Mikulás Sándor alezredes

KBH főreferens

Czene Gréta

ZMNE PhD hallgató

Dr. Szternák György egyetemi tanár, CSc

ZMNE Összhaderőnemi Műveleti Intézet igazgató

Dr. Rácz Lajos nyá. ezredes

Dr. Farkas Éva PTE egyetemi docens

PTE Szak- és Továbbképző Intézet igazgatója

Dr. Deák János nyá. vezérezredes, tudományos főmunkatárs

ZMNE KLHTK. KStrat. Tanszék

Dr. habil. Krajnc Zoltán mk. alezredes

ZMNE mb. oktatási dékánhelyettes

Árpád Zoltán alezredes

KBH igazgató-helyettes

Devecseri Gábor százados irodavezető

MH Nyugat-magyarországi Kieg. Töborzó irodavezető

Pistik Tibor József törzsszászlós

54. Veszprém Légtérelenőrző ezred

Balajti László dandártábornok

NBSZ főigazgató

Dr. Bathelt Sándor

NBSZ humán főosztályvezető

Siposné dr. Kecskeméthy Klára ezredes egyetemi tanár

ZMNE mb. oktatási rektorhelyettes

Kovács Katalin

ZMNE hallgató

Beraczkai Antal ezredes

KBH kiemelt főreferens, ZMNE PhD hallgató

Tanai Károly alezredes

KBH kiemelt főreferens, ZMNE PhD hallgató

Csizmadia Gábor

PTE PhD hallgató

Nábrádi Nóra

ZMNE nyelvtanár

Szabó Ervin Antal alezredes

KBH osztályvezető-helyettes